

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

Starptautiskā zinātniskā konference

**CENTRĀLĀS UN
AUSTRUMEIROPAS
EKONOMISKĀ ATTĪSTĪBA
EIROPAS INTEGRĀCIJAS
KONTEKSTĀ**

2006. gada 29. novembrī

Rakstu krājums

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS "SAULE" ~

2007

Apstiprināts
DU SZF Sociālo pētījuma institūta
Zinātniskās padomes sēdē
2006. gada 18. decembrī,
Protokols Nr. 11.

Jermolajeva E., red. *Starptautiskā zinātniskā konference "Centrālās un Austrum-eiropas ekonomiskā attīstība Eiropas integrācijas kontekstā". 2006. gada 29. novembrī. Rakstu krājums.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2007. 280 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Doc., Dr. oec. E. Jermolajeva, Daugavpils Universitāte, Latvija – *priekšsēdētāja*
Prof., Dr.habil.oec. V. Kosiedovskis, Nikolaja Kopernika Universitāte, Polija –
priekšsēdētāja vietnieks
Prof., Dr.oec. G. Rešina, Baltijas Starptautiskā Akadēmija, Latvija
Prof., Dr.habil.oec. N. Baranovskis, Daugavpils Universitāte, Latvija
Asoc. prof., Dr. phil., Dr. sc. soc. V. Voronovs, Daugavpils Universitāte, Latvija
Asoc. prof., Dr.oec. G. Gončarovs, Daugavpils Universitāte, Latvija
Prof., Dr. oec. J. Saulītis, Daugavpils Universitāte, Latvija
Prof., Dr. oec. J. Vankeviča, Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija

Konferences Programmas komiteja:

Prof., Dr.sc.soc. V. Meņšikovs, Daugavpils Universitāte, Latvija – *komitejas priekšsēdētājs*
Doc., Dr.oec. E. Jermolajeva, Daugavpils Universitāte, Latvija – *komitejas priekšsēdētāja vietniece*
Prof., Dr.habil.oec. V. Kosiedovskis, Nikolaja Kopernika Universitāte, Polija
Prof., Dr.habil.oec. N. Baranovskis, Daugavpils Universitāte, Latvija
Prof., Dr. oec. J. Saulītis, Daugavpils Universitāte, Latvija
Prof., Dr. oec. J. Vankeviča, Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija
Doc., Dr. oec. D. Česnavičus, Viļņas Pedagoģiskā universitāte, Lietuva
Asoc. prof., Dr.oec. G. Gončarovs, Daugavpils Universitāte, Latvija
Asoc. prof., Dr. phil., Dr. sc. soc. V. Voronovs, Daugavpils Universitāte, Latvija

Zinātniskie recenzenti:

Asoc. prof., Dr.oec. A. Nikolajevs
Asoc. prof., Dr.oec. N. Gžibovska
Doc., Dr.oec. Ļ. Nikolajeva

SATURS

1. daļa. Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā	7
E. Jermolajeva (Latvija) Latvijas teritoriju līdzsvarota attīstība – viens no reģionālās politikas uzdevumiem	7
G. Gončarovs (Latvija) Biznesa finansiālā pievilcība kā konkurences faktors (reģionālais aspekts)	16
V. Voronovs (Latvija) Latvijas teritoriālās ekonomikas finansēšanas no ES fondiem salīdzinošā analīze (2000.g. – 2004.g.)	32
Г. Решина (Латвия) Административно-территориальные и региональные реформы как основа совершенствования межбюджетных отношений в Латвийской республике	41
2. daļa. Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingu Eiropas integrācijas kontekstā	53
I. Lapa (Latvija) Latvijas uzņēmumu konkurētspēja un tās attīstība Eiropas integrācijas kontekstā	53
N. Baranovskis (Latvija) Latvijas valsts reģionālās attīstības indeksi, to tautsaimnieciskā nozīmība	62
E. Ulnicāns (Latvija) Latvijas darbaspēka piedāvājums un efektivitāte laika posmā no 1996. gada līdz 2005. gadam	67
T. Быковский (Латвия) Трудовые ресурсы в формировании экспортного потенциала страны	77
И. Петрова (Латвия) Имидж страны или как оценивают Латвию за рубежом	80

J. Vozņuka (Latvija)	
Mārketinga aspektu būtība reģionālās attīstības stratēģiskajā plānošanā	90
M. Igavens (Latvija)	
Rēzeknes reģiona tautas saimniecības nozaru attīstības iespēju analīze, izvērtējot cilvēkresursu kvalitāti	104
E. Apens (Latvija)	
Latvijas tautsaimniecības izaugsmes viens no nosacījumiem – brīvā darbaspēka resursu izmantošana	113
C. Игнатъев (Латвия)	
Туризм как фактор развития экономики региона	124
O. Лавриненко (Латвия), В. Косиедовский (Польша)	
К вопросу о построении интегрального индикатора уровня жизни населения	133
V. Boroņenko (Latvija)	
Reģionu konkurētspēja, tās mērīšanas pieredze un problēmas	146
V. Stūrainsis (Latvija)	
Izmaiņas un tendences transportlīdzekļu īpašnieka civiltiesiskās atbildības apdrošināšanā Latvijā pēc iestāšanās ES	163
3. daļa. Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā	169
Ю. Балтгайлис (Латвия)	
Привлечь деньги на западе, инвестировать на востоке – реальный шаг к ограничению внутренней инфляции в Латвии	169
A. Zelčs (Latvija)	
Finanšu sistēmas attīstība jaunajās ES dalībvalstīs	187
S. Zelča (Latvija)	
Vietējo varas orgānu finanšu loma Latvijā un Eiropas Savienības valstīs	196
A. Čaplinska (Latvija)	
Latvijas banku riski, integrējoties Eiropā	209

П. Меньшиков (Латвия)	
Латвийский банковский сектор в процессе интеграции Латвии в Европейский Союз	219
Э. Рачко (Латвия)	
Интеграция Латвии в ЕМУ в современных условиях развития ЕС	228
D. Sitnika (Latvija)	
Māstrihtas kritēriju izpilde jaunajās ES dalībvalstīs	243
N. Zolova (Latvia)	
A General Linear Model for Fleet Planning	254
K. Sadowska (Poland)	
The New Instruments of Financial Support for Small and Middle-Sized Business in Poland in Terms of European Integration	265
Ziņas par autoriem	276

1. DAĻA.

Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā

E. Jermolajeva (Latvija)

LATVIJAS TERITORIJU LĪDZSVAROTA ATTĪSTĪBA – VIENS NO REĢIONĀLĀS POLITIKAS UZDEVUMIEM

Viens no Latvijas reģionālās politikas uzdevumiem ir teritoriju vienmērīga un līdzsvarota attīstība ar mērķi nodrošināt visas valsts ilgtspējīgu attīstību. Latvijā ir apstiprināta reģionālās politikas tiesiskā bāze, taču praksē ne vienmēr tiek pielietoti efektīvi reģionālās attīstības instrumenti.

Latvijas reģioniem ir gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes un kvantitatīvie rādītāji, bet to attīstību ietekmējošie faktori ir līdzīgi. Viens no būtiskiem ietekmējošiem lielumiem ir Eiropas Savienības (ES) struktūrfondu līdzfinansējums, kas Latvijai pieejams no 2004. gada. Diemžēl ES finansējuma sadale līdz šim nav bijusi atkarīga no reģionu attīstības līmeņa un nav vērsta uz atpalicības un atšķirību samazināšanu, bet tieši otrādi – ekonomiski spēcīgākās teritorijas ir piesaistījušas lielāko finansējuma daļu.

Atslēgas vārdi: reģionālā politika, reģionālās attīstības instrumenti, ES struktūrfondu līdzfinansējums.

Attīstības jēdzienu pēdējā laikā lietojam arvien plašāk valsts veidošanas un/vai pārmaiņu apstākļos, ar to saprotot pozitīvas izmaiņas. Reģionālās attīstības jēdziens nozīmē labvēlīgas pārmaiņas sociālajā un ekonomiskajā situācijā visā valsts teritorijā vai atsevišķās tās daļās. Reģionālā politika, savukārt, ir valdības nostādnes un mērķtiecīga rīcība reģionālās attīstības veicināšanai, koordinējot nozaru attīstību atbilstoši atsevišķu valsts teritorijas daļu attīstības prioritātēm un sniedzot tiešu atbalstu šī procesa realizācijai. Gan nelabvēlīgas teritoriālās atšķirības, gan arī atšķirīgie resursi un iespējas pamato mērķtiecīgas nacionālās reģionālās politikas nepieciešamību, kas nodrošinātu vienmērīgu teritoriju attīstību valstī.

Latvijā reģionālās attīstības politika vēl joprojām ir veidošanās stadijā, un tā sākās ar 1996. gadā apstiprināto Reģionālās attīstības politikas koncepciju, kurā bija definēti galvenie mērķi un uzdevumi:

- nodrošināt reģionālo skatījumu visu līmeņu lēmumu pieņemšanā, koncepcijās, rīcības programmās un citos dokumentos, kas skar valsts vai nozares attīstību;

- veicināt pagastu, pilsētu, rajonu un pašvaldību reģionālo apvienību pašattīstības procesus, rosināt vietējās sabiedriskās un saimnieciskās darbības patstāvību;
- sekmēt nepieciešamās infrastruktūras attīstību visā valsts teritorijā, rēķinoties ar reģionālajām atšķirībām;
- veicināt tautsaimniecības struktūras maiņu, radot labvēlīgu vidi uzņēmējdarbības attīstībai visos valsts reģionos;
- sekmēt apdzīvojuma daudzveidības saglabāšanu un attīstību visa Latvijas teritorijā; sekmēt Baltijas jūras reģiona valstu sadarbību un Baltijas valstu integrāciju, maksimāli izmantojot Latvijas potenciālu saskaņā ar Eiropas politiskajiem un saimnieciskajiem procesiem un ES reģionālās attīstības politiku u.c.

Tomēr praksē iepriekšminētie uzdevumi ne vienmēr tika realizēti. Tāpēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā aktualizēja reģionālās attīstības politikas aspektus. Reģionālās politikas tiesisko pamatu Latvijā veido: “Reģionālās attīstības likums” (2002. gadā) un “Reģionālās politikas pamatnostādnes” (2004. gadā). Šie dokumenti praktiski ir saskaņoti ar Eiropas Savienības (ES) ilgtspējīgas attīstības stratēģijas mērķi – nodrošināt augsta līmeņa vides aizsardzību, sociālo vienlīdzību un kohēziju, kā arī ekonomisko labklājību. Svarīgākais ES reģionālās politikas princips ir kohēzija jeb izlīdzināšana, t.i., būtisku sociāli ekonomisko atšķirību izlīdzināšana starp ES dalībvalstīm, jo lielās atšķirības kavē gan ES kopumā, gan katras valsts un reģionu, tai skaitā arī bagātāko, attīstību.

Reģionālās attīstības likums Latvijā paredz, ka reģionālā attīstība valstī tiek īstenota atbilstoši savstarpēji saskaņotiem plānošanas dokumentiem:

- reģionālās politikas pamatnostādnes;
- nacionālais plānojums;
- nacionālās attīstības plāns;
- nozaru attīstības programmas;
- plānošanas reģionu attīstības programmas un teritoriju plānojumi;
- rajonu attīstības programmas un teritoriju plānojumi;
- vietējo pašvaldību attīstības programmas un teritoriju plānojumi.

Saskaņā ar Reģionālās politikas pamatnostādņēm Latvijas reģionālās politikas galvenie mērķi ir:

- Latvijas un tās reģionu attīstības līmeņa tuvināšana Eiropas valstu līmenim;
- Latvijas un tās reģionu konkurētspējas pieaugums pārējo ES reģionu vidū;
- līdzvērtīgu dzīves, darba un vides apstākļu nodrošināšana valsts iedzīvotājiem visā Latvijā, lai sekmētu līdzsvarotu valsts teritorijas, reģionu un to daļu attīstību;

- līdzvērtīgu uzņēmējdarbības priekšnoteikumu radīšana visā Latvijā, lai sekmētu līdzsvarotu valsts teritorijas, reģionu un to daļu attīstību;
- Rīgas kā galvaspilsētas starptautiskās konkurētspējas palielināšana.

Taču reģionālās attīstības politika nav tikai attiecīgu dokumentu un tiesību aktu izstrādāšana. Tā ir arī dažādu valsts atbalsta līdzekļu un instrumentu pielietošana, kuru izvērtēšanai un ekonomiskās efektivitātes noteikšanai ir jāklūst par sistēmu. Galvenie rīcības virzieni, kas paredzēti Reģionālās politikas pamatnostādņēs:

- realizēt savstarpēji koordinētu nozaru politiku, ievērojot visas valsts teritorijas un atsevišķu tās daļu īpatnības;
- īstenot administratīvi teritoriālo reformu;
- nodrošināt valsts atbalsta programmu un ES struktūrfondu finansējuma sadali starp plānošanas reģioniem atbilstoši šo reģionu attīstības programmās noteiktajām prioritātēm;
- noteikt valsts atbalsta instrumentu teritoriālo diferenciāciju un paplašināt vietējo teritoriju attīstības atbalsta instrumentu klāstu;
- izveidot sadarbības mehānismus reģionālās attīstības jomā un sniegt atbalstu reģionālā un vietējā līmeņa institūcijām to kapacitātes paaugstināšanai;
- sakārtot valsts pārvaldes reģionālās struktūras atbilstoši plānošanas reģionu teritorijām.

Tomēr dažādu autoru pētījumu rezultāti liecina par to, ka pašreiz ne tikai saglabājas daudzas negatīvas Latvijas teritorijas attīstības tendences, bet notiek pat deklarētajiem mērķiem pretējais process – notiek atsevišķu teritoriju un centru salīdzinoši straujāka izaugsme un samazinās attīstības potenciāls nomalēs. Arī Eiropas Savienības izstrādātajos dokumentos uzsvērts, ka, nelietojot reģionālās politikas līdzekļus, starpība starp ekonomiskajā ziņā stiprākajiem un vājākajiem reģioniem ne tikai saglabājas, bet arvien vairāk palielinās. Tas izskaidrojams ar to, ka ekonomiski stiprākajos reģionos ir labvēlīgāki apstākļi investīcijām: attīstīta infrastruktūra, kvalificēts darbspēks un dažādi citi resursi un apstākļi, kas nav pieejami vājāk attīstītajos reģionos.

Latvijā ir apstiprināti pieci plānošanas reģioni: Rīgas, Kurzemes, Latgales, Vidzemes un Zemgales reģions. Tie ir līdzīgi pēc teritorijas platības, bet ievērojami atšķirīgi pēc iedzīvotāju skaita sadalījuma starp Rīgas un pārējiem reģioniem, jo tajā dzīvo gandrīz puse jeb 48% no Latvijas iedzīvotājiem (pēc oficiālās statistikas). Būtiskas atšķirības vērojamas arī citos radītājos: teritorijas attīstības indeksā, iekšzemes kopproduktā (IKP) uz vienu iedzīvotāju, bezdarba līmenī, nefinanšu investīcijās, rēķinot uz vienu iedzīvotāju

u.c. Apskatīsim sīkāk dažus no tiem, piemēram, teritorijas attīstības indekss no 1999. līdz 2005. gadam:

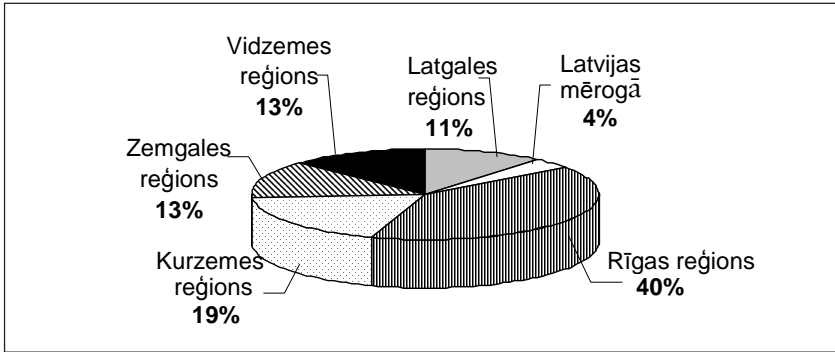
- Rīgas reģionā bija visaugstākais (svārstījās robežās no 1,0 līdz 1,5), pie tam, vienīgajam no Latvijas reģioniem – pozitīvs;
- Kurzemes reģions stabili bija 2. vietā (negatīvs rādītājs no - 0,3 līdz -0,5);
- 3. vietā – Zemgales reģions (negatīvs rādītājs no - 0,5 līdz - 0,6);
- 4. vietā – Vidzemes reģions (negatīvs rādītājs no - 0,7 līdz - 1,1);
- Latgales reģionā tas bija viszemākais un svārstījās no -1,2 līdz -1,4.

Ja salīdzina svarīgu makroekonomisko rādītāju – IKP uz vienu iedzīvotāju Latvijas reģionos, tad var secināt, ka reģionālās atšķirības bija pieaugušas laika periodā no 1998. līdz 2002. gadam. Piemēram, IKP uz vienu iedzīvotāju Rīgas reģionā pārsniedza Latgales reģiona rādītāju 1998. gadā 2,4 reizes, 2000. gadā – 2,8, bet 2002. gadā – pat 3 reizes. No 2003. gada vērojama neliela atšķirību samazināšanās tendence (2,7 reizes), bet 2004. gadā – 2,6 reizes (pēc neoficiāliem datiem).

Ņemot vērā gan iepriekš apskatītos, gan arī citus rādītājus, Latvijā būtu jāizvēlas tādi reģionālās attīstības politikas instrumenti, kas mazinātu atšķirības un veicinātu līdzsvarotu attīstību. Viens no instrumentiem noteikti ir ES finansiālie līdzekļi, kas var būt ievrojams atbalsts reģionu ilgtspējīgai attīstībai un teritoriju atšķirību samazināšanai, ja tos izlieto mērķtiecīgi, plānveidīgi un efektīvi.

Pēc Latvijas iestāšanās ES plašāk kļuva pieejams ES līdzfinansējums, tai skaitā struktūrfondu (SF) līdzekļi. Attīstības plānā 2004. – 2006. gadam jeb Vienotajā programmdokumentā (VPD) tika noteiktas valsts attīstības prioritātes un aktivitātes, kuru realizēšanai bija paredzēts ES SF līdzfinansējums 625 568 826 EUR apjomā.

Tā kā ES mērogā Mērķa 1 programma ir paredzēta nelabvēlīgo atšķirību samazināšanai starp Eiropas reģioniem un ir vērsta uz NUTS 2 līmeņa teritorijām, kurām tiek pieskaitīta arī Latvija, tad VPD nebija paredzēts atrisināt teritoriālo atšķirību problēmas valstī, un tajā netika paredzēts atsevišķs finansējums par reģioniem. Tomēr VPD realizēšanā bija jābūt sistēmai, kas operatīvi atspoguļotu situāciju VPD pasākumu īstenošanā reģionos NUTS 3 līmenī – Latvijas sešos statistikas reģionos vai arī valstī apstiprinātajos piecos plānošanas reģionos. Diezgan likumsakarīgs ir arī rezultāts – lielāko finansējuma daļu saņem spēcīgākie reģioni, nevis vājākie (skat. 1. attēlu).

1. att. VPD teritoriālo aktivitāšu publiskā finansējuma faktiskais sadalījums pa plānošanas reģioniem uz 01.01.2006., %

Avots: Eiropas Savienības struktūrfondu ietekmes uz reģionālo attīstību Latvijā izvērtējums. Rīga, 2006

Analizējot ES struktūrfondu finansējumu absolūtos skaitļos, var secināt, ka uz 01.01.2006. visvairāk bija saņēmis Rīgas reģions – 40%, Kurzemes reģionā bija – 19%, Zemgalē un Vidzemē – katrā pa 13%, Latgalē – 11%. Ja salīdzinām ar iepriekš apskatītajiem teritorijas attīstības indeksiem, tad redzam, ka pēc finansējuma saņemšanas procentiem reģioni ir tādā pašā kārtībā kā pēc attīstības indeksiem – tād ekonomiski spēcīgākie reģioni piesaista lielāku finansējumu nekā vājākie. Līdzīga situācija ir arī pēc relatīvā rādītāja – ES līdzfinansējuma, rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem. Tātad, acīmredzot jābūt speciālam valsts atbalsta mehānismam, kas ļautu atpalikušākajiem reģioniem pretendēt uz lielāku atbalstu, salīdzinot ar stiprākajiem.

Valsts un reģionu ekonomiskās attīstības priekšnoteikums ir uzņēmējdarbības vides uzlabošana, bet viens no uzņēmējdarbības attīstību raksturojošiem rādītājiem, savukārt, ir darbojošos uzņēmumu skaits. **Ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmējdarbību skaits** (izņemot zemnieku un zvejnieku saimniecības) laika periodā no 1999. gada līdz 2004. gadam bija palielinājies par 13,8 tūkstošiem jeb 36,7%. Analizējot šo rādītāju plānošanas reģionos, var secināt, ka Rīgas reģionā tas palielinājās par 49,7%, bet pārējos reģionos – par 11–16%. Viszīmīgākais pieaugums bija Latgales reģionā – tikai 11,3%.

Laika periodā no 1999. gada līdz 2004. gadam **ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmējdarbību skaits, rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem**, vidēji valstī palielinājās par 6,5 uzņēmumiem, tai skaitā – Rīgas reģionā par

11,4, bet Kurzemē – par 2,4, Vidzemē – par 2,0, Zemgalē – par 1,8 un Latgalē – par 1,6 uzņēmumiem. Reģionālās atšķirības ik gadu palielinājās, piemēram, ja 1999. gadā Rīgas reģionā ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību skaits uz 1000 iedzīvotājiem bija 2,4 reizes lielāks nekā Latgales reģionā, tad 2004. gadā – jau 3,1 reizi lielāks, bet šī rādītāja pieaugums temps sešu gadu periodā Rīgas reģionā ir bijis 7 reizes straujāks nekā Latgales reģionā.

Viens no uzņēmējdarbību veicinošiem instrumentiem, kas galarezultātā ietekmē konkrētā reģiona attīstību, ir Valsts atbalsta programmas (VAP), ko administrē Latvijas investīciju un attīstības aģentūra (LIAA). Laika periodā no 2004. gada līdz 2006. gadam VAP paredzēja kopējās investīcijas 145,55 milj. Ls apjomā (tai skaitā 109,9 milj. Ls no ERAF un 36,6 – no valsts) gan jaunu ražotņu izveidei, gan esošo uzņēmumu modernizācijai, gan arī konsultācijām, darbinieku apmācībām un citām jomām. LIAA 2006. gadā tika iesniegts 821 uzņēmēju projekts ES struktūrfondu finansējuma saņemšanai, kopējā pieprasītā summa bija 108,4 miljoni lati, bet līgumi bija noslēgti par 614 projektiem.

Autore apkopoja internetā publiski pieejamo LIAA informāciju un analizēja 2006. gadā ar uzņēmējiem noslēgtos 468 līgumus 54 880 828 latu apjomā. Uzņēmējiem vispiemērotākā (tātad arī vispieprasītākā) bija VAP “Atbalsts komercdarbības infrastruktūras modernizācijai” 1.2. apakšprogramma “Komercdarbības pilnveidošana atbilstoši starptautisko standartu prasībām”. Kopumā var secināt, ka vislielāko finansējumu iegūst Rīgas plānošanas reģiona uzņēmēji (28%), tad seko Kurzemes (23%), Zemgales (21%) un Latgales (19%) uzņēmēji, bet salīdzinoši maz uz finansējumu pretendē Vidzemes reģiona uzņēmēji – tikai 9%.

2006. gada rudenī ES Padomes pieņemtajā dokumentā “Kohēzijas stratēģijas pamatnostādnes 2007. – 2013. gadam” teikts, ka vienam no trim prioritārajiem finansējuma ieguldīšanas virzieniem ir jābūt dalībvalstu, reģionu un pilsētu pievilcības uzlabošanai, sekmējot to pieejamību, nodrošinot pienācīgu pakalpojumu kvalitāti un līmeni un saglabājot to vidi” (Kohēzijas..., 2006).

Mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU) paredzētas lielākas iespējas izmantot ES programmas 2007. – 2013. gadā, balstoties uz Jauno Konkurētspējas programmu un inovāciju programmu (CIP) kopā ar Pētniecības un tehnoloģiju attīstības programmu (FP7), kā arī Kohēzijas politikas programmām. Eiropas Komisija 2005. gadā publicēja jauno MVU politiku un paredz īpaši sekmēt principa “Vispirms domā par mazāko” (*Think Small First Principle* – angļu val.) ieviešanu visās politikās un programmās gan

valstu, gan ES līmenī, lai padarītu tās draudzīgākas MVU (Informatīvais..., 2006.) Tāpēc Latvijā visos plānošanas un valsts varas līmeņos būtu jāņem vērā šīs priekšrocības un iespējas, ko paredz ES, ka arī jāveicina uzņēmēju informētība un gatavība saņemt finansējumu ražošanas un pakalpojumu uzlabošanai un/vai paplašināšanai.

Viens no ES reģionālās politikas virzieniem ir arī finansējuma ieguldīšana pētniecībā un jauninājumos, lai veicinātu novatoriskas idejas, kas paaugstinātu gan produktivitāti, gan radītu jaunas darba vietas. Ja Eiropa nekļūs novatoriskāka, tā nevarēs sasniegt savu mērķi kļūt par visdinamiskāko un konkurētspējīgāko pasaules ekonomikas kopienu. Eiropas Komisija uzskata, ka: “Efektīvas izaugsmes un novatoriskas stratēģijas jāizstrādā ar vietējo un reģionālo iestāžu izveidotām pielāgotām vietējām un reģionālām stratēģijām, iesaistot visus attiecīgos dalībniekus sociālajā un ekonomiskajā attīstībā. Tikai tādā veidā var iegūt pilnīgu kontroli ES izaugsmes un nodarbinātības stratēģijā. Novatoriski mazie un vidējie uzņēmumi, jauninājumu kapitāla izmantošana, apvienošanās un sadarbības nozīme, vietējie jauninājumu centri un uzsākšanas plāni – šos attīstības aspektus, ņemot vērā Eiropas apjomus, var labāk risināt reģionālā līmenī” (Ekonomiskās pārmaiņas. ., 2006.).

Papildus Latvijā pieejamajam ES struktūrfondu finansējumam paveras aizvien jaunas iespējas sadarbībā ar citām ES valstīm. Eiropas Komisija 2006. gada novembrī apstiprināja priekšlikumus jaunai iniciatīvai, lai veicinātu izcilību Eiropas reģionu attīstībā, atbalstot jaunus, attīstītākus tīklus savstarpējai izglītošanai un pieredzes apmaiņai. Jaunā iniciatīva “Reģioni par ekonomiskajām pārmaiņām” tiks realizēta ar Starpreģionu sadarbības un pilsētu attīstības apakšprogrammas palīdzību programmā “Teritoriālās sadarbības uzdevumi 2007 – 2013”. Tā paredz brīvprātīgu dalībvalstu, reģionu un pilsētu sadarbības tīklu paplašināšanos, izvēloties savstarpēji interesējošas attīstības tēmas, kas tiks finansētas no Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF).

Lai nodrošinātu Latvijas reģionu līdzsvarotu attīstību, ir jārealizē reģionālās politikas likumdošanā noteiktos mērķus un uzdevumus, kā arī nav jāpieļaut iepriekšējās kļūdas ES finansējuma sadalē pa reģioniem. 2007.g. – 2013.g. plānošanas periodā ir jānosaka kritēriji projektu atbalstīšanā un finansējuma saņemšanā gan pašvaldībām, gan uzņēmējiem, nevalstiskajām organizācijām un citām institūcijām arī pēc reģionālā principa.

Secinājumi

1. Latvijā ir apstiprināti reģionālās attīstības politikas dokumenti un izveidota tiesiska bāze, tomēr to praktiskā pielietošana ir pārāk vāja, tāpēc atšķirības starp reģioniem ne tikai saglabājas, bet pat palielinās, piemēram, starp Rīgas un Latgales reģioniem.
2. Viens no reģionālās attīstības politikas realizēšanas instrumentiem Latvijā ir Eiropas Savienības finansējuma izmantošana teritoriju attīstībai un uzņēmējdarbības veicināšanai, tomēr laika periodā no 2004. gada līdz 2006. gadam netika nodalīts finansējums pa plānošanas reģioniem, kā rezultātā lielākus naudas līdzekļus piesaistīja ekonomiski spēcīgākie reģioni nevis vājākie, kuriem tas būtu vairāk nepieciešams.
3. Valsts līmenī ir jāpievērš lielāka uzmanība reģionālās attīstības politikai Latvijā un jāizmanto ES piedāvātās programmas no 2007.g. līdz 2013. gadam kā praktisks instruments teritoriju līdzsvarotai attīstībai.

Bibliogrāfija

1. Eiropas Savienības struktūrfondu ietekmes uz reģionālo attīstību Latvijā izvērtējums. Rīga, 2006. <http://www.esfondi.lv/page.php?id=340> (03.01.2007.)
2. “Ekonomiskās pārmaiņas reģionos. ES reģionālā politika ievieš jauninājumus” Eiropas Komisijas Reģionālās politikas ģenerāldirektorāts, Beļģija, 2006.
3. Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas. Latvijas statistikas institūts, VRAA. Rīga, 2004.
4. Informatīvais biļetens “Inforegio News”. Decembris, 2006. Nr. 152.
5. Kohēzijas politika izaugsmes un darbavietu atbalsta jomā. Kopienas stratēģijas pamatnostādnes 2007. – 2013. gadam. Eiropas Savienības Padomes lēmums 2006. gada 6. oktobrī (2006/702/EK). Luksemburga: Eiropas Kopienu Oficiālo publikāciju birojs.
6. Latvijas reģionālās attīstības politikas koncepcija (apstiprināta MK 04.12.1996.)
7. “Projekts ‘Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai: komunikācijas stiprināšana’ ES struktūrfondi un teritoriju attīstība Latvijā.” [SIA Pašvaldību konsultāciju centrs, 2005.]. www.esfondi.lv (2006. 18. 06).
8. Reģionu attīstība Latvijā. Rīga, Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2004.
9. Reģionu attīstība Latvijā 2005, Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2006. www.vraa.gov.lv (11.01.2007.)
10. Reģionālās attīstības likums (pieņemts 21.03.2002.). Latvijas Vēstnesis., 2002. 9. apr.
11. Teritorijas attīstības indeksi, 2005., 2006. www.vraa.gov.lv (03.01.2007.)
12. 2006.gadā noslēgtie līgumi starp LIAA un ES struktūrfondu finansējuma atbalsta saņēmēju. www.liaa.gov.lv (2007.01.05)

**Уравновешенное развитие территорий Латвии –
одна из задач региональной политики**

Резюме

Одной из задач региональной политики Латвии является равномерное и уравновешенное развитие территорий с целью обеспечить долгосрочное развитие всего государства. В Латвии утверждена правовая база региональной политики, но на практике не всегда эффективно используются инструменты регионального развития.

В регионах Латвии есть и общие, и различные черты или количественные показатели, но факторы, которые влияют на развитие – по сути одинаковые. Одна из важнейших влияющих величин – это софинансирование структурных фондов Европейского Союза (ЕС), которыми Латвия может пользоваться с 2004 года.

К сожалению, разделение финансовых ресурсов ЕС до сих пор не зависело от уровня развития регионов и не было направлено на уменьшение отсталости и различий, а наоборот – экономически сильные территории привлекли большую часть финансирования.

**Balanced Development of Territories of Latvia –
One of the Regional Politics Goals**

Summary

One of the regional politics goals is balanced and equable development to achieve the aim – to ensure sustainable development of country. There is legal base of regional politics in Latvia but sometimes effective tools of regional development are not used in practice.

There are common and different features and quantitative indicators in regions of Latvia but factors are similar which have influence on development. One of the essential greatness is co-financing of European Union (EU) structural funds available from 2004 in Latvia.

Unfortunately, planning and distributing of EU finances did not dependent of region's development level. The result is that economically advanced regions attract more EU co-funding while less developed regions do not receive sufficient funding thus resulting in retained or even increased socio-economic disparities instead of combating those disparities.

BIZNESA FINANSIĀLĀ PIEVILCĪBA KĀ KONKURENCES FAKTORS (REĢIONĀLAIS ASPEKTS)

Rakstā tiek apskatīta biznesa vides finansiālās pievilcības veidošanas problēma Latvijā, Lietuvā un Igaunijā pasaules tautsaimniecības kontekstā. Ir izmantoti Pasaules Bankas 150 valstu pētījumu dati. Rakstā tiek apskatītas dažādas izmaksu grupas uzņēmējiem, organizējot biznesu. Analīzes rezultātā ir noteikts, ka Baltijas valstīs ir augsts uzņēmējdarbības vides finansiālās pievilcības līmenis. To veicinājusi valstu iestāšanās Eiropas Savienībā, kas ļāvusi papildus piesaistīt ārvalstu investīcijas.

Atslēgas vārdi: izdevumi, konkurētspējas finansiālie faktori, kvalificēts darbspēks, biznesa nodokļu slodze, restrukturizācija.

1. Mazais un vidējais bizness kā konkurences sfēra

Galvenās saimnieciskās prioritātes Eiropas Savienības jaunajiem dalībniekiem, tai skaitā, Baltijas valstīm (Latvijai, Lietuvai, Igaunijai) ir starptautisko patērētāju atzinības saņemšana, ārvalstu investoru piesaistīšana mazā un vidējā biznesa attīstībai. Tieši mazais un vidējais bizness ir ne tikai sekmīgas ekonomikas attīstības galvenais nosacījums, bet arī dod perspektīvu sociālo jautājumu atrisinājuma iespēju, piemēram, darbspējīgo iedzīvotāju efektīvas nodarbinātības paaugstināšanu.

Tāpat pievilcīgu apstākļu veidošana biznesa organizēšanai ir svarīga sfēra konkurencē starp Baltijas valstīm un citiem pasaules tirgus dalībniekiem, kā arī pieminēto saimniecību grupu starpā. Uzņēmējiem (t.sk. ārvalstu) pirms biznesa uzsākšanas (tā organizēšanas) ir svarīgi ņemt vērā gaidāmās izmaksas reģionālās ekonomikas jaunajos apstākļos. Tāpēc konkurences problēma izpaužas finansiālajā sfērā.

Raksta mērķis (globālais): noskaidrot, kādu vietu pasaulē ieņem Baltijas valstis labvēlīgas biznesa vides veidošanā uzņēmējiem?

Lokālais mērķis: konstatēt, kura no Baltijas valstīm ieņem vadošo pozīciju biznesa organizēšanā, un kurai vēl ir ievērojami ekstensīvo rezervju krājumi attīstībai un «finansiālo barjeru» samazināšanai uzņēmējiem, kuri uzsāk jaunu biznesu?

Lai noteiktu Baltijas valstu vietu labvēlīgas un konkurētspējīgas uzņēmējdarbības vides veidošanas procesā 150 pasaules valstu starpā (ieskaitot Rietumu un Austrumeiropas valstis), tiek izmantoti Pasaules Bankas dati par 2006. gadu [2]. Pie tam, par labvēlīgiem un uzņēmējiem vispiemērotākajiem nosacījumiem uzskatīsim vienkāršotus biznesa uzsākšanas noteikumus, kas ļauj atrisināt uzņēmējdarbības uzsākšanas uzdevumus ar minimāliem laika un kapitāla izdevumiem (noteikums: jo zemāki laika un kapitāla izdevumi, jo labāk). Citiem vārdiem, pamēģināsim noskaidrot, kurā no salīdzināmajām valstīm ir “finansiālo barjeru minimālais augstums” uzņēmējiem, kuri grib nodarboties ar mazo (vidjo) biznesu.

2. Biznesa finansiāla bāze un rādītāju klasifikācija

Komerčiālās darbības organizācija pieprasa dažāda rakstura izdevumus. Vienā gadījumā tie ir maksājumi valsts organizācijām, reģistrējot uzņēmumu, otrā – izmaksas, kas ir saistītas ar jau funkcionēt sākušā uzņēmuma darbības nodrošinājumu, ar fiskālo iestāžu noteikumu ievērošanu – nodokļu un nodevu maksājumiem budžetā. Šis dažādā veida izmaksas jauna uzņēmuma izveidošanās un funkcionēšanas sākumā, neskatoties uz to diferencēto raksturu, var sadalīt nosacītās grupās (klasēs, veidos). Tas ļaus salīdzināt šos rādītājus (it kā iegūt «kopsaucēju»), bet pēc tam pēc šiem lielumiem salīdzināt it kā ārēji dažādas objektu grupas.

Ņemsim vērā, ka biznesa organizācijā dažus izdevumu veidus ir grūti vai pat neiespējami izteikt tieši naudas formā. Piemēram, laika daudzums, kas nepieciešamais reģistrācijai, biznesa sākumam. Mūsu gadījumā to var izdarīt netieši, pielīdzinot šos daudzumus darba laikam, kura gaitā jau tiek ražots ienākums (vai nodokļu maksājumu summas ekvivalents). Tāda pieeja ļaus salīdzināt biznesa organizācijas nosacījumu pievilcības līmeni, izmantojot esošos datus dažādu valstu ekonomikā. Tad potenciālo biznesmeņu plānotās (gaidāmās) izmaksas var būt uztvertas kā nākošo izmaksu grupas.

Pirmā izmaksu grupa - izmaksas, kas ir nepieciešamas komerciālas darbības uzsākšanas organizatorisko jautājumu risinājumam (atļauju, licenču saņemšana biznesa uzsākšanai). Pie tās pašas izmaksu grupas pieder ar lokālo likumdošanu pieļaujama statūtu kapitāla minimālais apjoms, kā arī biznesa organizācijai nepieciešamo resursu piesaistīšanas izmaksas.

Otrā izdevumu grupa – ietver sevī izmaksas, kas ir nepieciešamas biznesa atbalstam un attīstībai tā dzīves cikla svarīgos posmos («jaunība», «attīstība»). Nozīmīgi izmaksu komponenti šeit ir saistīti ar darbavietu ra-

dīšanu, darbinieku piesaistīšanu, to kvalifikācijas paaugstināšanu, piedzējušu darbinieku pārkvalificēšanu.

Pie tās pašas izmaksu grupas pieder īpašuma reģistrācijas izmaksas, personāla pārvaldes izmaksas, tai skaitā tā samazināšanas izmaksas uzņēmuma transformācijas vai agrāk iesākto projektu pabeigšanas vai pārtraukšanas gadījumos.

Trešā izdevumu grupa – ir saistīta ar nodokļu izmaksām, kas ir biznesa «nodokļu slodze». Bez tam, šai grupā var iekļaut līdzekļus funkcionējošā objekta restrukturizācijai vai pilnveidošanai. Šīs grupas izmaksu īpatnība ir tā, ka uzskaitē tiek pielietota pagaidu izmaksu nodokļu maksājumu ekvivalenta izveidošanas metodika, kas ļauj salīdzināt biznesa «nodokļu slodzes» līmeņus dažādās valstīs. Interesanti, ka šajā gadījumā attiecīgie valsts un vietējie budžeti var ievērojami palielināt savus ienākumus perspektīvā uz mazā biznesa nodokļu maksājumu rēķina. Jaunam uzņēmumam «jaunības posmā» būtu nepieciešams piešķirt saudzējošu nodokļu aplikšanas režīmu (vai pat atlikt nodokļu nomaksu).

Ceturtā izdevumu grupa – ir saistīta ar laika patēriņu, kurā uzņēmējs izpilda darbības un procedūras, kas ir nepieciešamas biznesa organizācijai (vai tā pabeigšanai). Šo izmaksu grupu var izmērīt ar darba dienu daudzumu, kas ir nepieciešams attiecīgo operāciju izpildei un atļauju saņemšanai.

Var secināt, ka apskatāmajā gadījumā reģionu konkurētspējas pakāpe starptautiskajā tirgū tiek noteikta ar finansiālo un organizatorisko “barjeru augstumu”, kuras nāksies pārvarēt komersantam, kurš sāk biznesu izvēlētajā reģionā. Šeit ir tieša sakarība – jo zemāk iepriekš pieminētās «barjeras», jo augstāka ir reģiona, valsts tautsaimniecības pievilcība iesācējam (t.sk. ārzemju) uzņēmējam.

3. Baltijas valstu biznesa nosacījumu finansiālā pievilcība un konkurētspēja

Izskatīsim Baltijas valstu konkurētspēju, ņemot vērā minimālo izmaksu līmeni biznesa uzsākšanā. Izmantosim Pasaules Bankas informāciju, kur ir uzrādīti dati par septiņiem pasaules reģioniem, ieskaitot Baltijas, Rietumeiropas, kā arī citu pasaules reģionu valstis. (Pielikums, 1. tabula).

Sākuma izmaksas uzņēmējdarbības organizācijai ir izmērāmas ar rādītāju – vidējā ienākuma daļa, rēķinot uz vienu atbilstošās valsts iedzīvotāju. Latvijā uzņēmējdarbības organizācijai vidēji pietiek izlietot mazliet vairāk nekā trešdaļu (31,8 %) no viena iedzīvotāja ienākuma. Pēc šī svarīgā finansiālā rādītāja valsts aizņem 4. vietu pasaulē salīdzināmo valstu starpā.

Pirmajā vietā konkurējošo valstu starpā atrodas Dānija, jo tās rādītāji ir minimāli (0,0 %). Pēc tam seko Somija (1,2%), Lietuva (3,3 %). Igaunija ieņem sesto vietu, un biznesa uzsākšanai ir nepieciešams izlietot 41,4 % ienākuma uz vienu iedzīvotāju. Var secināt, ka Latvijā, ņemot vērā organizēšanas izmaksu minimālo rādītāju, ir sarežģītāk sākt komerciālo darbību nekā Dānijā, Somijā, Lietuvā, bet vienkāršāk nekā Igaunijā. [2]

Nozīmīgas finansiālās grūtības mazo un vidējo uzņēmumu organizācijā ir līdzekļu ierobežotība vai trūkums kaut vai minimālam kapitālam uzņēmuma organizācijai. Dotajā gadījumā – biznesa vides iespēju noteikšanai tiek izmantots rādītājs – *minimālā kapitāla lielums, kas nepieciešams uzņēmuma atvēršanai*. Spriežot pēc šā rādītāja, var secināt, ka minētās izmaksas Latvijā ir nelielas, jo minimālā kapitāla lielums ir aptuveni viena trešdaļa (31,8 %) no viena iedzīvotāja vidējā ienākuma. Tas ir viens no vislabvēlīgākajiem rādītājiem 150 salīdzināmo pasaules valstu starpā. Latvija ieņem trešo vietu pēc Austrālijas (0,0 %) un Somijas (28,0 %).

Igaunijā šis rādītājs ir 41,4%, Lietuvā 57,3%, Polijā – 220,1% no attiecīgo valstu viena iedzīvotāja vidēja ienākuma. Var secināt, ka, ņemot vērā minimālā kapitāla lielumu biznesa uzsākšanai, Latvijā ir sarežģītāk sākt komerciālo darbību nekā Austrālijā un Somijā, bet vienkāršāk nekā Igaunijā, Lietuvā, Polijā.

Svarīgs posms biznesa sākumā, kas raksturo tā pievilcības līmeni potenciāla uzņēmēja acīs, ir *uzņēmuma reģistrācijas atļaujas saņemšanas izmaksas* (maksājumi budžetā par reģistrāciju). Latvijas biznesa nosacījumu salīdzinājums liecina, ka pēc šī rādītāja Latvija atrodas pirmajā piecīnīkā salīdzināmu valstu starpā. Šis biznesa izdevumu veids Latvijā ir salīdzināms ar gandrīz pusotru viena iedzīvotāja vidējo ienākumu, konkrētāk, tas ir 160% no vidēja ienākuma, kas ir pietiekami nenozīmīgs lielums uz citu valstu fona. Kaut gan ir ekonomikas, kur minētais rādītājs ir arī pievilcīgāks jaunajam uzņēmējam. Piemēram, pirmajā vietā pēc šī rādītāja salīdzināmu valstu starpā atrodas Somija (56%), tai seko Zviedrija un Igaunija (attiecīgi, 116% no viena valsts iedzīvotāja vidēja ienākuma), īpaši augsts rādītājs ir Polijā – 322%.

Nozīmīgs izmaksu komponents biznesa organizācijā ir *resursu piesaistīšanas izmaksas*. Biznesā ir svarīgi racionāli izmantot kvalificētu darbaspēku. Latvijā tā piesaistīšanas izmaksas sastāda 22,4 % no atbilstošā darbinieka darba algas (Latvija atrodas ceturtajā vietā salīdzināmu valstu starpā). Īpaši interesants šis rādītājs ir Jaunzēlandē, kur izdevumi darbinieka piesaistīšanai veido 0,0 %. Tas norāda uz darbaspēka lētumu un pārāk zemām darbinieku prasībām darba vietai un tās aprikojumam. No

otras puses, rādītājs netieši liecina par augstu izmaksu efektivitāti, izplatot informāciju par pieprasījumu pēc darbiniekiem.

Vācijā un Somijā šie izdevumi ir atbilstoši 21,3% un 22,2% no vidējas aplūkojamo valstu viena darbinieka darba algas. Polijā izdevumi resursu piesaistīšanai veido 25,8 %, Lietuvā un Igaunijā, attiecīgi 28,0% un 33,0%. Vislielākās izmaksas viena darbinieka piesaistīšanai ir Čehijā (37,0% no viena darbinieka vidējas darba algas). Var secināt, ka pēc izskatītās izmaksu grupas kritērija Baltijas valstu saimniecība izceļas uz citu sadarbības partneru fona ar biznesa uzsākšanai labvēlīgiem nosacījumiem. Turklāt, Latvijā izmaksas darba resursu piesaistīšanas ir augstākas nekā Vācijā, Somijā, Jaunzēlandē, bet zemākas nekā Polijā, Lietuvā un Igaunijā.

Uzņēmuma restrukturizācijas gaitā, vai sakarā ar projekta pabeigšanu rodas *izdevumi, kas saistīti ar darbinieka nodarbinātības izmaiņas nepieciešamību* (konkrēta amata likvidēšana vai darbinieka atlaišana). No uzņēmēja viedokļa īstermiņā nepieciešams tiekties pēc šo izmaksu samazināšanas nosacījumu izvēles. Tomēr no makroekonomikas pozīcijas, un vēl jo vairāk no ilgtermiņa perspektīvas, šo izmaksu lielums būtiski iespaido reģionālā darbaspēka kvalitāti, darbinieka kvalifikācijas un iemaņu saglabāšanu un attīstību. Tāpēc rādītāja minimizēšana, pēc autora uzskatiem, itin bieži norāda uz darba vietas un darbinieka pārāk zemu profesionālo aizsargātību. Darbinieka atlaišanas izmaksas Latvijā nav lielas un veido 17% no atbilstošā darbinieka nedēļas algas. Šo izmaksu minimālo lielumu fiksēja pētījums Jaunzēlandē (izmaksas 0,0%). Tālāk seko Slovākija, kur darbinieka atlaišanās izdevumi ir 12,9% no attiecīga darbinieka nedēļas darba algas. Igaunijā un Lietuvā šis rādītājs veido – attiecīgi 33,2% un 33,8%. Visaugstākie šie izdevumi ir Vācijā – 66,7%. Var secināt, ka Latvijā (izejot no minimālā izmaksu lieluma darbinieka atlaišanai) šie izdevumi ir augstāki nekā Slovākijā, Jaunzēlandē, bet zemāki nekā Igaunijā, Lietuvā, Vācijā.

Vēl viena būtiska izmaksu komponente biznesa organizēšanā ir *maksa par uzņēmuma īpašuma reģistrāciju*. Pēc šī rādītāja Latvija atrodas pasaules valstu pirmajā septiņniekā, atbilstošie izdevumi ir 2,0% no īpašuma vērtības. Pirmajā vietā atrodas Saūda Arābija (0,0%). Tālāk seko Slovākija (0,1%), Igaunija un Lietuva (attiecīgi 0,5% un 0,8%). Īpaši augsti maksājumi par veicamajām darbībām, dibinot biznesu, ir Somijā un Vācijā (4,0% un 4,1% attiecīgi). Var secināt, ka no īpašuma reģistrācijas izmaksu lieluma pozīcijas Latvijai ir mazāk labvēlīgi nosacījumi nekā Slovākijai, Igaunijai, Lietuvai. Tomēr Latvija ir konkurentsipējīgāka nekā Somija, Vācija.

Biznesam nepieciešamo finansiālo resursu piesaistīšana ir izmērāma ar *kreditu informācijas indeksu* (indeksa robežas ir no 1 līdz 6). Lielākais indeksa rādītājs liecina par kreditu resursu plašumu un pieejamību uzņēmējiem. Pēc šī rādītāja Latvija ieņem 3. vietu, Igaunija – 5. vietu (vienā līmenī ar Somiju, Čehiju un Portugāli). Lietuva tāpat kā ASV ieņem augstāku – 6.vietu. Otrajā vietā ir Slovākija. Pirmajā vietā nav neviena no salīdzināmajām valstīm. Tātad uzņēmējiem – iesācējiem ir izdevīgāk ieguldīt kapitālu Baltijas valstīs, bet no šīm valstīm – Latvijā.

Uzņēmējiem, lai atrisinātu strīdīgus jautājumus līgumos (piemēram, ar klientiem, kā arī ar kreditoriem vai kredīta ņēmējiem), dažreiz jāprasa starpnieku pakalpojumi tiesā. Tādēļ par trešās (starpniecības) puses pakalpojumu izmantošanu strīdīgu jautājumu risināšanā pieejamības svarīgu raksturojumu uzskata izmaksu lielumu tiesu institūciju darba apmaksai. Raksturojumam tiek izmantots rādītājs – līguma izpildes izmaksas.

Būtiski uzņēmējdarbības veikšanā ir līguma realizācijas izmaksas (izdevumi). To mērīšanai tiek izmantots attiecīgais rādītājs, kas raksturo uzņēmējdarbības izmaksu lielumu, izlemjot tiesā uzņēmējdarbības interešu aizsardzības lietu, kas saistīta ar konkrētu līgumu. Turklāt, mērījumam tiek izmantots tiesu lietvedības izmaksu rādītājs attiecībā pret tiesu prasības lielumumu. Latvijā šis izmaksu veids ir būtisks, jo izdevumi veido 10,4% no nepieciešamās summas (Latvija atrodas salīdzināmo valstu pirmajā sešiniekā). Viszemākie šī veida uzņēmējdarbības izdevumi ir Norvēģijā (4,2%), Somijā – 6,5%, Polijā – 8,7%, Čehijā – 9,1%, Lietuvā – 9,1%, Igaunijā – 10,6%, Vācijā – 10,5%. Īpaši augstas uzņēmējdarbības interešu aizsargāšanas izmaksas izskatāmo valstu grupā ir Slovākijā, līdz 15% no prasības summas. Var secināt, ka pēc «līguma realizācijas izdevumu» rādītāja Latvijas nosacījumi ir dārgāki nekā Norvēģijā, Somijā, Polijā, Čehijā, Lietuvā. Tomēr tie ir vairāk «saudzējoši» uzņēmējam nekā Igaunijā, Vācijā, Slovākijā.

Par nopietnām izmaksām komersanti uzskata nodokļu maksājumus dažādu līmeņu budžetiem no saņemtās bruto peļņas. Taupīšana uz nodokļu rēķina ir svarīgs motīvs uzņēmuma organizācijā. Tādēļ daudzas valstis cenšas radīt atvieglotus nodokļu sistēmas nosacījumus uzņēmējiem – iesācējiem, vēl jo vairāk, ja tie ir ārvalstu investori.

Salīdzināms lielums šeit ir P. Laferta likne (saskaņā ar to ieteicams nodokļu maksātājam noteikt nodokļu slodzi, kas nepārsniedz peļņas trešdaļu). Īpaši zems dotais rādītājs ir noteikts biznesam Saūda Arābijā, kur nodokļu slodze ir 1,4% no peļņas. Pārējās salīdzināmās valstis nevienmēr tiecas izpildīt Laferta rekomendācijas. Latvijā uzņēmējs pār-

skaita budžetā 38,7% no peļņas, Igaunijā un Lietuvā – 39,5% un 41,6% attiecīgi. Visaugstākā nodokļu slodze ir noteikta uzņēmējiem Vācijā – 50,3%, Somijā – 52,1% un Polijā – 55,6%. Pēc šī rādītāja biznesa organizācija Baltijas valstīs arī ir konkurētspējīga, salīdzinot ar citām valstīm. Uzņēmējdarbības vide Latvijā ir sarežģītāka nekā Saūda Arābijā, tomēr konkurētspējīgāka nekā Igaunijā, Lietuvā, Vācijā, Somijā, Polijā.

Nodokļu slodzi uz biznesu var izmērit ar vēl vienu precīzu un lielsku rādītāju – *ar darbalaika stundu daudzumu, kas nepieciešams, lai radītu produkta lielumu, kas ir ekvivalents uzņēmēja nodokļu maksājumiem*. No šī viedokļa – igauņu uzņēmējiem ir vajadzīgas tikai 104 stundas gadā, Lietuvas uzņēmējiem – 162 stundas. Vissaspringtāk Baltijas valstīs ir jāstrādā Latvijas uzņēmējiem. Nodokļu maksājumu ekvivalenta radīšanai šeit nepieciešams ražot produktu 320 stundu laikā. t.i., laika gaitā, kas divas reizes pārsniedz Lietuvas uzņēmēju laiku un ir gandrīz trīs reizes lielāks nekā Igaunijas uzņēmējiem.

Līdz ar to var secināt, ka eksistē valstis ar «galējām» šī rādītāja vērtībām. Lai radītu nodokļu ekvivalentu, Apvienoto Arābu Emirātu uzņēmējiem jāstrādā 12 stundas, bet Slovākijas uzņēmējiem – 344 stundas. Čehijā nodokļu ekvivalenta radīšanai uzņēmēji strādā 930 stundas.

Būtiskais rādītājs uzņēmējam bankrota procedūras pabeigšanas gadījumā (uzņēmējdarbības pārtraukšana), ir *līdzekļu lielums, kuru iespējams atgriezt uzņēmējam šīs procedūras pabeigšanas gadījumā*. Latvijā tas ir 83,2 centi (ASV dolāros), Lietuvā – 53,6 centi, Igaunijā – 39,9 centi, Japānā – 92,6 centi, Čehijā – 167,9 centi. Tātad Latvijā, Japānā un Čehijā uzņēmējam ir minimāli zaudējumi uzņēmuma bankrota gadījumā, bet Lietuvā un Igaunijā zaudējumi ir nozīmīgāki.

Īss rādītāju raksturojums par ekonomikas finansiālo pievilcību potenciālajam investoram konkrētās valstīs ļauj atzīmēt, ka Baltijas valstis raksturojas ar pievilcīgiem biznesa uzsākšanas nosacījumiem potenciāliem investoriem. Rodas jautājums: kurā no Baltijas valstīm ir īpaši izdevīgi nosacījumi uzņēmējiem biznesa uzsākšanai?

4. Konkurētspējas faktori un to rangs

Izmantojot salīdzinājuma iespējas, noteiksim konkurētspējas pakāpi Baltijas valstu biznesa vides organizācijā, pielietojot punktu novērtējuma nosacīto sistēmu. Uzskatīsim, ka visaugstākais punkts – 3 atbilst biznesa organizācijas labākajiem finansiālajiem nosacījumiem, mazākais – 1 punkts atbilst nosacījumiem, kam ir augsts potenciāls, bet kas pieprasa papildus

pūles un izmaksas realizācijai. Vidēji – 2 punkti atbilst vidējai vietai, kuru ieņem valsts, salīdzinot finansiālos nosacījumus aplūkojamā reģionā.

Tātad valsti, kas saņem visvairāk punktus, ir vislabvēlīgākie finansiālie nosacījumi biznesa vides organizācijai (no biznesa uzsākšanas nosacījumu viedokļa). Bet valstij ar vismazāko punktu summu jāpilnveido sava biznesa vide salīdzinājumā ar tirgus līderiem. Dati atspoguļoti 1.tabulā – Baltijas valstu konkurētspējas finansiālie faktori.

1. tabula

**Baltijas valstu konkurētspējas
finansiālie faktori 2006. gadā**

Rādītāji	Baltijas reģiona valstis						Reģiona līderis
	Latvija		Lietuva		Igaunija		
	%	rangs	%	rangs	%	rangs	
1. Nepieciešamais minimālais kapitāls biznesa uzsākšanai (% no 1 iedzīvotāja ienākuma)	31,8	3	57,3	1	41,4	2	Latvija
2. Finansiālo izmaksu lielums biznesa sākumam (% no 1 iedzīvotāja ienākuma)	4,2	2	3,3	3	6,2	1	Lietuva
3. Atļaujas saņemšanas izmaksas (% no 1 iedzīvotāja ienākuma)	160	1	151	2	116	3	Igaunija
4. 1 darbinieka pieņemšanas darbā izmaksas (% no algas)	22,4	3	28,0	2	33,0	1	Latvija
5. 1 darbinieka atlaišanas izmaksas (nedēļas alga)	17,0	3	33,2	2	33,8		Latvija

1. tabulas turpinājumu skat. 24. lpp.

1. daļa

Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā

Tabulas turpinājums

1	2	3	4	5	6	7	8
6. Īpašuma reģistrācijas izmaksas (% no īpašuma vērtības)	2,0	1	0,8	2	0,5	3	Igaunija
7. Līguma piespiedu izmaksas (% no pieprasītās summas)	10,4	2	9,1	3	10,6	1	Lietuva
8. Biznesa nodokļu maksājumi (% gadā)	39	1	13	2	11	3	Igaunija
9. Laiks nodokļu maksāšanai (stundas gadā)	320	1	162	2	104	3	Igaunija
10. Maksājami nodokļi (% no bruto peļņas)	37,8	3	41,6	1	39,5	2	Latvija
11. Atgrieztie līdzekļi bankrota rezultātā (centos no dolāra)	83,2	3	53,6	2	39,1	1	Latvija
KOPĀ	23		22		21		

Datu analīze ļauj secināt:

1. Baltijas valstu reģionā, salīdzinot ar citām 150 visu pasaules reģionu valstīm, pēc labvēlīgu finansiālo nosacījumu piešķiršanas potenciāliem komersantiem biznesa uzsākšanai, veidojas interesanta un labvēlīga konkurences finansiālā vide mazā un vidējā biznesa uzsākšanai.
2. Baltijas valstīs – Latvijā, Lietuvā un Igaunijā ir apmēram vienādi finansiālie konkurences nosacījumi biznesa uzsākšanai, salīdzinot ar šā biznesa organizācijas nosacījumiem salīdzināmo valstu starpā.
3. Salīdzinājums, pielietojot punktu novērtējuma metodes, ļauj atzīmēt, ka Baltijas reģionā konkurētspējīgākā pēc novērtējuma rādītāju kopuma ir Latvija (23 punkti), otro vietu ieņem Lietuva (22 punkti), trešajā vietā atrodas Igaunija (21 punkts).
4. Pēc ieņemamo pirmo vietu biežuma Latvijas tautsaimniecības konkurences vide ir vislabākā, tad seko Igaunija, bet Lietuva ieņem 3. vietu.
5. Latvijas tautsaimniecībā formējas salīdzinoši labvēlīgi nosacījumi biznesa uzsākšanai, pateicoties pietiekami zēmam izmaksu līmenim, di-

binot jaunu uzņēmumu. Lietuvā un Igaunijā finansiālo izmaksu konkurences nosacījumi, dibinot biznesu, mazliet piekāpjas Latvijas nosacījumiem. Pie tam, igauņu tautsaimniecībā ir priekšrocība finansiālās vides organizācijā, salīdzinot ar Lietuvu. Tomēr uzņēmējdarbības vides priekšrocība Lietuvā ir vienmērīgāk sadalītie biznesa vadīšanas nosacījumi, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm.

6. Valstu, kuras izmanto visu kapitāla (tai skaitā, intelektuālā) veidu brīvas migrācijas Eiropas tirgū nosacījumus, tiešā interese ir – pēc iespējas vairāk censties samazināt rakstā minēto «barjeru augstumu». Tādā gadījumā paaugstinās tautsaimniecības konkurētspēja un investīciju pievilcība, salīdzinot ar citiem partneriem reģionā.

Bibliogrāfija

1. Майкл Портер. Международная конкуренция. – М., 2004. 201.с.
2. Uzņēmējdarbība 2006. gadā: pārskats par Latviju. Darbavietu radīšana: pētījums uzņēmējdarbības normatīvu salīdzināšanai 155 valstīs. Washington: The World Bank Group. – 2006. 36.lpp.
3. Interneta resursi: www.doingbusiness.org (13.04.2006)

Финансовая привлекательность бизнеса как фактор конкуренции (региональный аспект)

Резюме

В тезисах статьи рассматривается проблема создания финансовой привлекательности бизнеса в Латвии, Литве, Эстонии в составе мирового хозяйства. Используются выборочные данные исследования 150 стран Всемирным банком. Рассматриваются группы издержек по организации бизнеса предпринимателями. В результате анализа установлен высокий уровень финансовой привлекательности Балтийских стран. Вступление в состав Евросоюза позволило сформировать в регионе конкурентную среду привлечения иностранных инвестиций.

Financial Attractiveness of Business as a Competitive Factor (Regional Aspect)

Summary

In the article, the author investigates the issue of creating financial attractiveness of business in Latvia, Lithuania, and Estonia in the structure of the world economy. Selective data of World bank researches of 150 countries are used. Groups of costs of business organization paid by businessmen are examined. As a result of

1. daļa

Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā

the analysis, the high level of financial attractiveness of the Baltic States is set. Membership in the European Union allowed to form the competitive environment in the region for attracting foreign investments.

Pielikums 1

Biznesa organizācija. * Biznesa uzsākšana

Ekonomikas reģions	Ilgums (dienās)	Izmaksas	Min. kapitāls	(IKP % uz 1 iedz.)
East Asia & Pacific	8.2	46.3	42.8	60.3
Europe & Central Asia	9.4	32.0	14.1	53.9
Latin America & Caribbean	10.2	73.3	48.1	18.1
Middle East & North Africa	10.3	40.9	74.5	744.5
OECD	6.2	16.6	5.3	36.1
South Asia	7.9	32.5	46.6	0.8
Sub-Saharan Africa	11.1	61.8	162.8	209.9
Afghanistan	3	8	67.4	0.0
Albania	11	39	22.4	36.7
Algeria	14	24	21.5	46.0
Angola	13	24	486.7	74.1
Antigua and Barbuda	7	21	12.5	0.0
Argentina	15	32	12.1	5.6
Armenia	9	24	5.1	3.3
Australia	2	2	1.8	0.0
Austria	9	29	5.6	59.6
Azerbaijan	15	53	9.5	0.0
Bangladesh	8	37	87.6	0.0
Belarus	16	69	26.1	36.4
Belgium	4	27	5.8	21.8
Belize	9	45	57.5	0.0
Benin	7	31	173.3	379.1
Bhutan	10	62	16.6	0.0
Bolivia	15	50	140.6	3.8
Bosnia and Herzegovina	12	54	37.0	52.0

Tabulas turpinājumu skat. 27. lpp.

Tabulas turpinājums

1	2	3	4	5
Botswana	11	108	10.6	0.0
Brazil	17	152	9.9	0.0
Bulgaria	9	32	7.9	91.3
Burkina Faso	8	34	120.8	481.4
Burundi	11	43	222.4	0.0
Cambodia	10	86	236.4	66.2
Cameroon	12	37	152.2	187.3
Canada	2	3	0.9	0.0
Cape Verde	12	52	45.6	60.7
Central African Republic	10	14	209.3	554.6
Chad	19	75	226.1	414.1
Chile	9	27	9.8	0.0
China	13	35	9.3	213.1
Colombia	13	44	19.8	0.0
Comoros	11	23	192.3	291.7
Congo, Dem. Rep.	13	155	481.1	177.3
Congo, Rep	8	71	214.8	192.4
Costa Rica	11	77	23.5	0.0
Côte d'Ivoire	11	45	134.1	226.7
Croatia	10	45	12.2	20.6
Czech Republic	10	24	8.9	36.8
Denmark	3	5	0.0	44.6
Djibouti	11	37	222.0	571.4
Dominica	5	19	30.0	0.0
Dominican Republic	10	73	30.2	1.1
Ecuador	14	65	31.8	7.7
Egypt	10	19	68.8	694.7
El Salvador	10	26	75.6	119.7
Equatorial Guinea	20	136	100.7	13.1
Eritrea	13	76	115.9	449.8
Estonia	6	35	5.1	34.3
Ethiopia	7	16	45.9	1,083.8
Fiji	8	46	25.8	0.0

Tabulas turpinājumu skat. 28. lpp.

1. daļa

Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā

Tabulas turpinājums

1	2	3	4	5
Finland	3	14	1.1	27.1
France	7	8	1.1	0.0
Gabon	10	60	162.8	36.1
Gambia	8	27	292.1	119.7
Georgia	7	16	10.9	3.7
Germany	9	24	5.1	46.2
Ghana	12	81	49.6	23.2
Greece	15	38	24.2	116.0
Grenada	4	52	37.2	0.0
Guatemala	13	30	52.1	26.4
Guinea	13	49	186.5	423.4
Guinea-Bissau	17	233	261.2	1,028.9
Guyana	8	46	100.2	0.0
Haiti	2	203	127.7	124.7
Honduras	13	44	60.6	28.6
Hong Kong, China	5	11	3.3	0.0
Hungary	6	38	20.9	74.2
Iceland	5	5	3.1	15.9
India	11	35	73.7	0.0
Indonesia	12	97	86.7	83.4
Iran	8	47	5.4	1.3
Iraq	11	77	67.6	57.1
Ireland	4	19	0.3	0.0
Israel	5	34	5.1	0.0
Italy	9	13	15.2	10.4
Jamaica	6	8	9.4	0.0
Japan	8	23	7.5	0.0
Jordan	11	18	73.0	864.4
Kazakhstan	7	20	7.0	23.1
Kenya	13	54	46.3	0.0
Kiribati	6	21	50.0	27.0

Tabulas turpinājumu skat. 29. lpp.

Tabulas turpinājums

1	2	3	4	5
Korea	12	22	15.2	299.7
Kuwait	13	35	1.6	100.8
Kyrgyz Republic	8	21	9.8	0.5
Lao PDR	8	163	17.3	0.0
Latvia	5	16	3.5	26.1
Lebanon	6	46	105.4	56.5
Lesotho	8	73	39.9	15.7
Lithuania	7	26	2.8	48.8
Macedonia, FYR	10	18	7.4	112.0
Madagascar	10	21	35.0	373.1
Malawi	10	37	134.7	0.0
Malaysia	9	30	19.7	0.0
Maldives	5	13	18.1	6.6
Mali	13	2	201.9	519.8
Marshall Islands	5	17	18.1	0.0
Mauritania	11	82	121.6	632.0
Mauritius	6	46	8.0	0.0
Mexico	8	27	14.2	12.5
Micronesia	7	16	135.9	0.0
Moldova	10	30	13.3	18.8
Mongolia	8	20	5.1	115.3
Montenegro	15	24	6.6	0.0
Morocco	6	12	12.7	66.7
Mozambique	13	113	85.7	10.4
Namibia	10	95	18.0	0.0
Nepal	7	31	78.5	0.0
Netherlands	6	10	7.2	62.3
New Zealand	2	12	0.2	0.0
Nicaragua	6	39	131.6	0.0
Niger	11	24	416.8	778.1
Nigeria	9	43	54.4	29.0

Tabulas turpinājumu skat. 30. lpp.

1. daļa

Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā

Tabulas turpinājums

1	2	3	4	5
Norway	4	13	2.5	25.1
Oman	9	34	4.5	84.7
Pakistan	11	24	21.3	0.0
Palau	8	28	4.9	13.1
Panama	7	19	23.9	0.0
Papua New Guinea	8	56	28.2	0.0
Paraguay	17	74	136.8	0.0
Peru	10	72	32.5	0.0
Philippines	11	48	18.7	1.8
Poland	10	31	21.4	204.4
Portugal	8	8	4.3	38.7
Puerto Rico	7	7	0.8	0.0
Romania	5	11	4.4	0.0
Russia	7	28	2.7	3.4
Rwanda	9	16	188.3	0.0
Samoa	9	35	45.5	0.0
Sáo Tom and Principe	10	144	147.2	0.0
Saudi Arabia	13	39	58.6	1,057.5
Senegal	10	58	112.6	269.6
Serbia	10	18	10.2	7.6
Seychelles	9	38	9.1	0.0
Sierra Leone	9	26	1,194.5	0.0
Singapore	6	6	0.8	0.0
Slovakia	9	25	4.8	39.1
Slovenia	9	60	9.4	16.1
Solomon Islands	7	57	68.9	0.0
South Africa	9	35	6.9	0.0
Spain	10	47	16.2	14.6
Sri Lanka	8	50	9.2	0.0
St. Kitts and Nevis	8	47	26.7	45.4
St. Lucia	6	40	25.9	0.0

Tabulas turpinājumu skat. 31. lpp.

Tabulas turpinājums

1	2	3	4	5
St. Vincent and the Grenadines	8	12	33.8	0.0
Sudan	10	39	58.6	0.0
Suriname	13	694	153.8	1.4
Swaziland	13	61	41.1	0.0
Sweden	3	16	0.7	33.7
Switzerland	6	20	2.2	15.1
Syria	12	43	21.1	4,233.5
Taiwan, China	8	48	4.6	200.0
Tajikistan	14	67	75.1	378.6
Tanzania	13	30	91.6	5.5
Thailand	8	33	5.8	0.0
Timor-Leste	10	92	83.3	666.7
Togo	3	53	252.7	539.7
Tonga	4	32	10.3	0.0
Trinidad and Tobago	9	43	1.1	0.0
Tunisia	10	11	9.3	28.3
Turkey	8	9	26.8	18.7
Uganda	17	30	114.0	0.0
Ukraine	10	33	9.2	198.8
United Arab Emirates	12	63	36.4	338.2
United Kingdom	6	18	0.7	0.0
United States	5	5	0.7	0.0
Uruguay	10	43	44.2	183.3
Uzbekistan	8	29	14.1	24.7
Vanuatu	8	39	61.3	0.0
Venezuela	16	141	25.4	0.0
Vietnam	11	50	44.5	0.0
West Bank and Gaza	12	93	324.7	1,889.6
Yemen	12	63	228.0	2,565.7
Zambia	6	35	29.9	1.9

* Uzrādīti Pasaules Bankas dati. Sīkāka informācija saitā www.doingbusiness.org (29.10.2006)

LATVIJAS REĢIONĀLĀS EKONOMIKAS FINANSĒŠANAS NO ES FONDIEM SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE (2000.G. – 2004.G.)

Latvijas attīstību 2004. – 2006.gadā noteica ekonomikas virzieni, kuru realizēšana balstās uz dažādu Eiropas Savienības (ES) fondu finansiālo atbalstu.

Raksta mērķis – parādīt Latgales kā teritorijas, kam ir liels ekonomiskās attīstības potenciāls, finansēšanas apjoma pieauguma nepieciešamību.

Lai sasniegtu raksta mērķi, tiek risināti šādi *uzdevumi*: investīciju analīze ar dažādu ES fondu starpniecību (PHARE, SAPARD, ISPA, ERAF, ESF, ELVAF, ZVFI); dažādu ES fondu finansējuma apjoma atšķirību cēloņu analīze pa Latvijas reģioniem. Pētījuma galvenā *problēma* – pretruna starp diezgan daudzveidīgajām zināšanām par valsts investīciju darbību, biznesu ekonomikā un nepietiekamo praksi tā realizēšanā, efektivitātes paaugstināšanas un valsts reģionu ekonomikas izlīdzināšanas ceļiem.

Tāpēc darbā ir secinājums par īpašu situāciju ar nefinansu investīcijām Latgalē, kur līdzekļu apjoms no ES fondiem (3% no kopējās summas) neatbilst reģiona ekonomiskās attīstības nozīmīga potenciāla realizēšanas apstākļiem.

Atslēgas vārdi: investīcijas, reģionālā ekonomika, ES fondi.

Investīcijas ir teritorijas ekonomiskās darbības aktivizēšanas svarīgs līdzeklis. ES finansiālais atbalsts ir nepieciešams, lai pārvarētu Latvijas reģionālās ekonomikas atpalcību visvājākajās tās nozarēs. Latvijas lielākās problēmas ir neattīstītā infrastruktūra, lauksaimniecības zemā efektivitāte, ievērojamas atšķirības reģionu sociāli ekonomiskajā attīstībā, sevišķi Latgalē. Tieši šajos virzienos paredzēti ES finansiālie līdzekļi no programmām: PHARE, SAPARD, ISPA, kā arī no ES struktūrfondiem (ERAF, ESF, ELVAF, ZVFI).

Atbilstoši PHARE programmām investīciju līdzekļi tika ieguldīti dažādos projektos. Piemēram, latviešu valodas, kultūras vienotās sistēmas izstrādei iedzīvotājiem, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda; muitas un sanitārās inspekcijas infrastruktūras attīstīšanai ostās un dzelzceļā; organizētās noziedzības apkarošanai u.c., uzņēmējdarbības un cilvēkresursu attīstībai Latgales un Zemgales reģionā.

Latvijas lauksaimniecības efektivitātes paaugstināšanai izdalītas speciālas investīcijas programmā SAPARD. Realizētas sešas programmas:

lauksaimniecības tehnikas, iekārtu un telpu modernizācija; lauku ekonomikas daudzveidība; lauksaimniecības un zivju produkcijas pārstrādes modernizācija un mārketinga pilnveidošana; lauksaimniecības infrastruktūras uzlabošana; lauksaimniecības darbinieku apmācība un pārkvalifikācija; pasākumi pret lauksaimniecības zemju aizaugšanu ar krūmiem un mežu.

Investīciju fonds ISPA atbalsta Latvijas transporta sistēmas attīstīšanu un apkārtējās vides aizsardzības pasākumus (atkritumu pārstrāde, notekūdeņu attīrīšana u.c.).

Finansiālā palīdzība no šīm programmām (PHARE, SAPARD, ISPA) 2004. gadā bija 99,1 mlj. eiro, 2005. gadā – 85,9 mlj. eiro, 2006. gadā – 52,3 mlj. eiro.

Tagad palīdzības programmas Latvijai kā ES dalībvalstij tiek realizētas ar 4 ES struktūrfondu līdzdalību. No 2004. līdz 2006. gadam Latvija saņem: reģionālajai attīstībai – 369 mlj. eiro; sociālajā jomā – 139 mlj. eiro; lauksaimniecībai – 93 mlj. eiro; zivsaimniecības finansēšanai – 24 mlj. eiro¹. Šo fondu finansēšanas mērķis – ES valstu reģionālās attīstības izlīdzināšana.

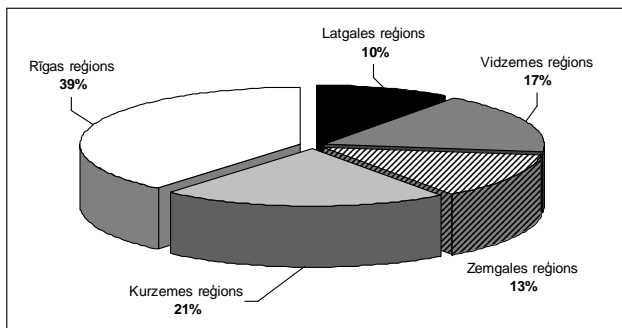
Latvijas Attīstības Plānā (2004. – 2006. gadam) un Vienotajā Programmdokumentā (VPD) ir noteiktas valsts ekonomikas attīstības prioritātes un to ietvaros – aktīvie pasākumi, kuru realizēšanai paredzēts ES struktūrfondu līdzfinansējums no Latvijas budžeta. Šo pasākumu realizācija paredzēta nodarbinātības un valsts IKP paaugstināšanai, kas nav iespējami bez ES struktūrfondu palīdzības.

Ekonomiski stiprākais pēc nodarbināto skaita un lielākais pēc teritorijas – Rīgas rajons saņēma 39% no struktūrfondu kopējā finansējuma. Ekonomiski visvājākais – Latgales reģions saņēma 10% no struktūrfondu kopējā finansējuma (skat. 2. zīm.).

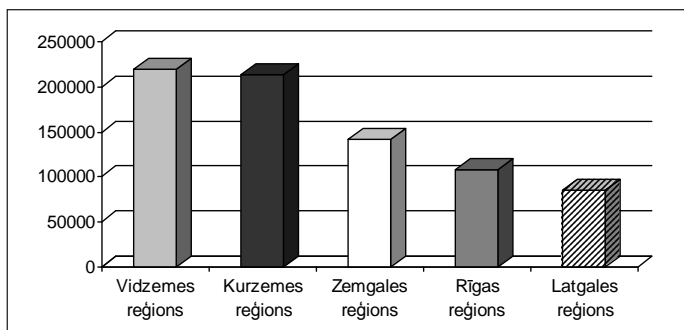
Analizējot finansējuma apjomu pēc lielākā un mazākā rādītāja, var apgalvot, ka ekonomiski stiprākajam reģionam tika piešķirts lielākais finansējums. Ir jāņem vērā arī reģiona atrašanās vieta, kā arī iedzīvotāju skaits katrā reģionā. Tad vislielāko finansējumu pēc iedzīvotāju skaita saņēma Vidzemes reģions (219,4 tūkst. latu uz 1000 iedzīvotājiem), bet vismazāko – Latgales reģions – 85,4 tūkst. latu uz 1000 iedzīvotājiem (skat. 1. zīm.).

---

¹ Libermans G. *Ko diena nākamā mums sola.* – Rīga, 2004. – 55 lpp.

1. att. ES struktūrfondu finansējuma apjoms Latvijas reģionos, %²

2. att. ES struktūrfondu finansējuma apjoms uz 1000 iedzīvotājiem Latvijas reģionos, Ls

ES struktūrfondi nav vienīgais finansiālais atbalsts dalībvalstu attīstībā, papildus funkcionē arī Kohēzijas fonds un lauksaimniecības fonda Garantijas daļa. Trešā daļa no to finansējuma paredzēta Rīgas reģiona finansiālajam atbalstam (31%), 24% – Kurzemes reģionam, 22% – Latgales reģionam, 12% – Vidzemes un 11% Zemgales reģionam. Vislielāko finansējumu no šiem fondiem uz 1000 iedzīvotājiem saņēma Kurzemes reģions (364,6 tūkstošu latu) un Latgales reģions (277,2 tūkstošu latu).

Būtiski mazāks fondu apjoms bijis tām teritorijas daļām, kur ekonomiskā aktivitāte, nodarbinātība un iedzīvotāju labklājība ir viszemākā, piem., Latgales reģionam.

² Projekts "Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai: komunikāciju stiprināšana", ANO Attīstības programma, LR Finanšu ministrija, Rīga, 2005. gada augusts – novembris

Uzņēmumiem un organizācijām, kas pretendē uz savu projektu finansālo atbalstu no ES struktūrfondiem, jābūt labi sagatavotiem to realizācijai. Var secināt, ka ārzemju investoru ieguldījumi arī ir svarīgs faktors Latgales reģiona un visas Latvijas tautsaimniecības tālākai attīstībai. Savukārt, ārzemju investorus Latgales reģionā piesaista salīdzinoši lēts darbspēks, lētas izejvielas, liberālā likumdošana uzņēmējdarbības attīstīšanai, skaista apkārtējā vide un rūpniecības kā prioritārās nozares esamība Latgalē. Aplūkosim investīciju reģionālo struktūru un dinamiku (skat. 1. un 2. att.).³

Nefinanšu investīcijās ir ietverti ilgtermiņa materiālie ieguldījumi pamatlīdzekļos (iegādei, uzlabošanai vai izveidošanai pašu spēkiem).

2004. gadā lielākā daļa no visām investīcijām bija ieguldīta Rīgas reģionā (34%) (skat. 3. att.). Var secināt, ka tieši Rīgas reģions ir pievilcīgākais reģions investīciju piesaistes jomā. Pietiekoši liela investīciju daļa 2004. gadā bija ieguldīta arī Kurzemes reģionā (23%). Kurzemes reģions nedaudz atpaliek no Rīgas reģiona nefinanšu investīcijām, bet ir apsteidzis Zemgales un Vidzemes reģionus. Vidzemes un Zemgales reģionos investīciju ieguldījums bija 16% katrā, bet vismazākā nefinanšu noguldījumu daļa bija Latgales reģionā – 11%. Var redzēt, ka Rīgas reģiona investīcijas ir 3 reizes lielākas. Tādā pašā secībā reģioni atradās arī visos iepriekšējos gados laika periodā no 2000. līdz 2004. gadam, izņemot 2001. gadu, kad Zemgales reģiona investīciju summa bija mazāka nekā Vidzemes reģionā. Šajā gadā Zemgales reģiona investīcijas bija vienādas ar Latgales reģionu. Latgales reģiona nepietiekamā finanšu kapacitāte nenodrošina nedz ekonomisko, nedz sociālo attīstību. Investīciju apjoms gan Latvijā kopumā, gan arī Latgalē palielinās, lai arī šis process Latgalē noris salīdzinoši lēnāk.

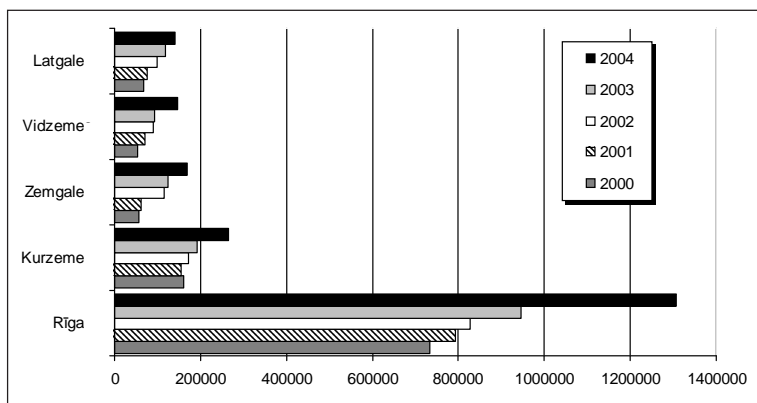
Vidējās nefinanšu investīcijas uz vienu cilvēku 5 gadu laikā ir pakāpeniski pieaugušas visos Latvijas reģionos – 2000. gadā tās bija 452 Ls, bet 2004. gadā – 652 Ls, šajā periodā pieaugums ir 44%. Pēc nefinanšu investīciju pieauguma tempiem piecu gadu laikā pirmais ir Zemgales reģions (investīcijas palielinājās par 131%), strauja paaugstināšanās novērojama arī Vidzemes reģionā (108%), Latgales reģionā pieaugums bija 94%, Rīgas reģionā – 71%, bet viszemākais pieauguma temps bija Kurzemes reģionā (tikai 37%). Šī tendence radās tāpēc, ka 2000. gadā Rīgas un Kurzemes reģionos nefinanšu investīcijas uz vienu iedzīvotāju, salīdzinājumā ar citiem reģioniem, jau bija pietiekoši augstas (skat. 4. att.).

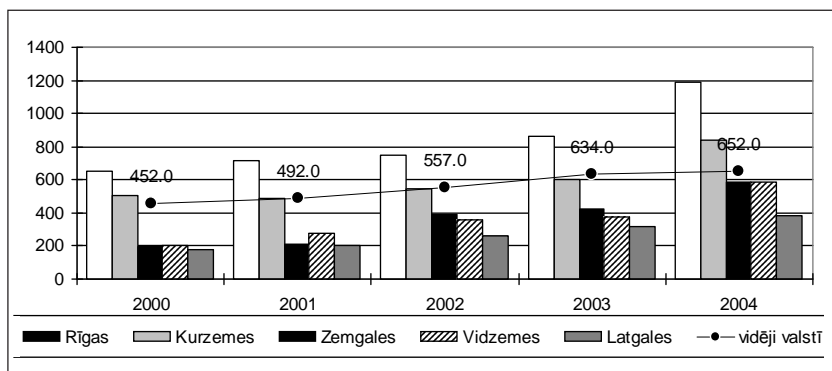
³ *Latgales reģionālās attīstības aģentūras dati. Avots: <http://www.latgale.lv>*

1. daļa

Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā

3. att. Nefinanšu investīciju reģionālā struktūra un dinamika, tūkst. Ls

4. att. Nefinanšu investīcijas uz 1 iedzīvotāju pa reģioniem, latos

Eiropas mērogā visa Latvija atbilst tāda apjoma reģionam, uz kuru vērsta lielākā Eiropas atbalsta daļa. VPD papildinājumā bija noteikts finansējums, ieskaitot ES struktūrfondu līdzfinansējumu, dažādām valsts attīstības prioritātēm, kā arī tehniskās palīdzības īstenošanai. Kopā visos reģionos bija paredzēti 185 628 686 Ls.

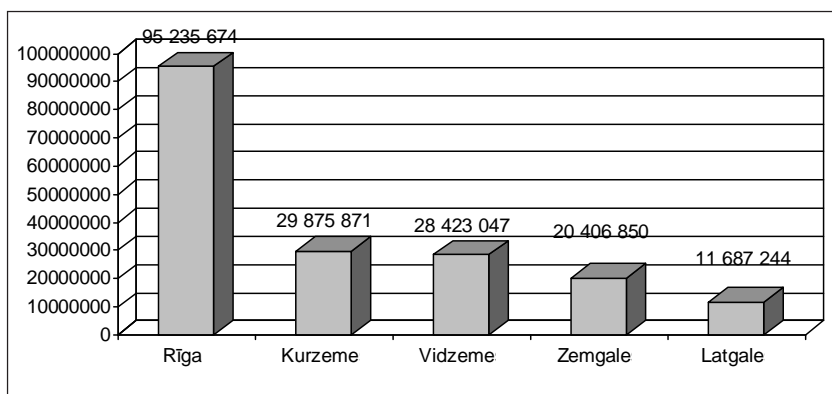
Rīgas reģions ir ekonomiski spēcīgākais un pēc iedzīvotāju skaita lielākais reģions, kurš ir saņēmis lielāko kopējā finansējuma apjomu – 51%. Pārējo reģionu finansējums spilgti atšķiras no Rīgas reģiona līmeņa. Kur-

¹ Latgales reģionālās attīstības aģentūras dati. Avots: <http://www.latgale.lv>

zemes un Vidzemes reģionu finansējums bija apmēram pa 15% no kopsummas, Zemgales reģiona finansējuma apjoms bija 11% no kopsummas. Latgales reģions ir vājākais, bet nebūt ne mazākais pēc iedzīvotāju skaita, kurš ir saņēmis mazāko finansējuma apjomu – tikai 6%. Tas ir mazāk nekā 1/8 daļa no Rīgas reģiona finansējuma.

ES struktūrfondu parakstīto līgumu apjoms Latvijas reģionos uz 1 iedzīvotāju Rīgas reģionā bija 115 Ls, Kurzemes reģionā – 95 Ls, Vidzemes reģionā – 87 Ls, Zemgales reģionā – 70 Ls. Latgales reģionā finansējums uz katru iedzīvotāju bija tikai 32 Ls, kas ir 3,6 reizes mazāka summa nekā Rīgas reģionā, 3 reizes mazāka nekā Kurzemes reģionā, 2,7 reizes mazāka nekā Vidzemes reģionā un pat 2,2 reizes mazāka summa latos uz vienu iedzīvotāju nekā Zemgales reģionā.

Reģionu atšķirības manāmas arī pieejamo ES struktūrfondu apguves ziņā (skat. 5. un 6. att.).⁴

5. zīm. ES struktūrfondu parakstīto līgumu apjoms visās četras prioritātēs, 2000., LVL

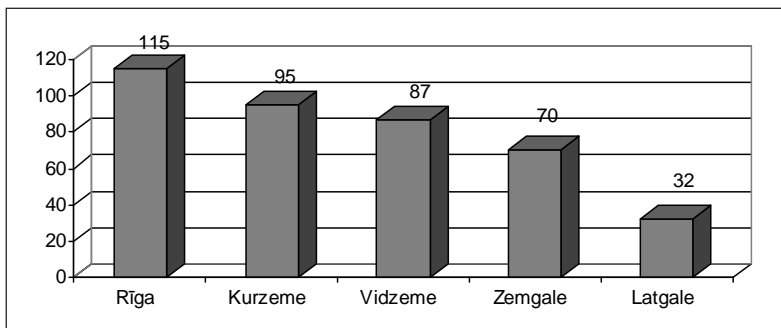
Tātad, analizējot absolūto finansējuma apjomu, pēc lielākā un mazākā rādītāja var spriest, ka ekonomiski spēcīgākais reģions piesaista lielāku finansējumu.

Tāpat nozīmīgs iemesls atšķirībām starp reģioniem ir reģionu zemā aktivitāte projektu sagatavošanā un iesniegšanā finansējumu piesaistīšanā. Tādas pašas tendences vērojamas Phare 2000 projektu sagatavošanas fonda un ārzemju sadarbības programmas apgūvē (skat. 6. att.).

⁴ Latgales reģionālās attīstības aģentūras dati. Avots: <http://www.latgale.lv>

1. daļa

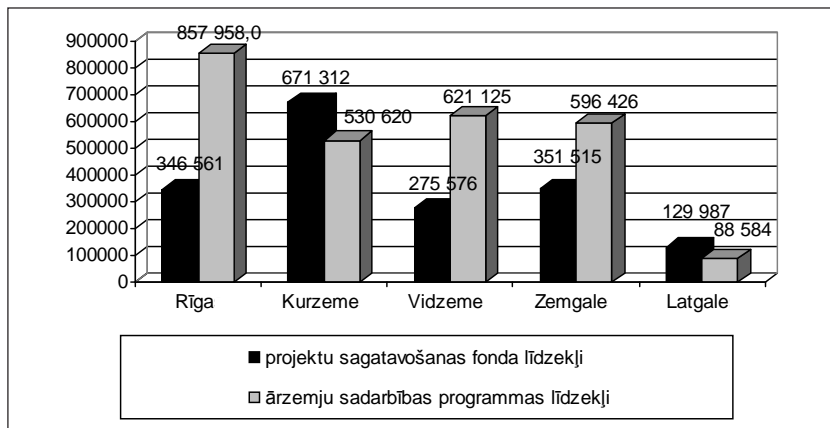
Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā

6. att. ES struktūrfondu parakstīto ligumu apjoms visās četrās prioritātēs Latvijas reģionos uz 1 iedzīvotāju, 2000., LVL

Tādas pašas tendences vērojamas Phare 2000 projektu sagatavošanas fonda un ārzemju sadarbības programmas apgūvē (skat. 7. zīm.).

2000. gada programmas ietvaros, saskaņā ar Ministru Kabineta lēmumu, tika ieguldīts ES Phare finansējums Latvijas reģionos. Šis finansējums sastāvēja no divām pamatdaļām: projektu sagatavošanas fonda līdzekļi (1 774 951 Ls) un ārzemju sadarbības programmas līdzekļi (2 694 713 Ls).

7. att. Phare 2000 projektu sagatavošanas fonda un ārzemju sadarbības programmas apguve Latvijas reģionos, LVL⁵

⁵ Latgales reģionālās atīstības aģentūras dati. Avots: <http://www.latgale.lv>

Rīgas reģionā projektu sagatavošanas fonda līdzekļu summa sastādīja apmēram 20% no visas šo līdzekļu kopsummas, tāpat kā Zemgales reģionā. Vidzemes reģionā šis rādītājs arī ir tuvs šim skaitlim – 16%. Kurzemes reģionā šis skaitlis bija vislielākais – 38% no kopsummas, kas ir 1,9 reizes lielāka summa nekā Rīgas reģionā. Latgales reģionā projektu sagatavošanas fonda līdzekļi sastādīja tikai 7%, kas salīdzinājumā ar visiem pārējiem reģioniem ir ļoti niecīga summa.

Ārzemju sadarbības programmas līdzekļu kopsummas lielākā daļa – 32% ir piešķirta Rīgas reģionam. Izņemot Latgales reģionu, pārējos reģionos šī summa ir gandrīz vienāda. Tomēr Vidzemes reģionā tā ir nedaudz lielāka – 23%. Zemgales reģionā šis rādītājs ir 22%, bet Kurzemes reģionā – 20%. Vidēji šie rādītāji ir 1,5 reizes mazāki nekā Rīgas reģiona rādītājs.

Latgales reģionā ir novērota īpaša situācija šajā jomā – ārzemju sadarbības programmas līdzekļi bija tikai 3% no visas šo līdzekļu kopsummas. Ekonomiskā situācija Latgalē ar tai piemītošo pozitīvo attīstības tendenci joprojām ir sliktāka nekā vidēji Latvijā. Taču Latgale ir reģions ar nozīmīgu ekonomiskās attīstības potenciālu, un tā turpmākai attīstībai ļoti svarīga ir labvēlīgas uzņēmējdarbības vides radīšana.

Bibliogrāfija

1. Latgales reģionālās attīstības aģentūras dati (2005). Avots: <http://www.latgale.lv>
2. Libermans G. (2004) *Ko diena nākamā mums sola*. Rīga, 55 lpp.
3. Projekts “*Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai: komunikāciju stiprināšana*” (2005), ANO Attīstības programma, LR Finanšu ministrija, Rīga.
4. Voronovs V., Petrova I., Račko E. (2006) *Reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšana un aktīvā adaptācija globalizācijas apstākļos*. Daugavpils: izd. DU “Saule”, 68.–75. lpp.

Сравнительный анализ финансирования региональной экономики Латвии из фондов ЕС (2000 – 2004 г.)

Резюме

Инвестиции – важнейшее средство активизации экономической деятельности территории. Финансовая помощь ЕС необходима, чтобы преодолеть отставание региональной экономики Латвии в самых слабых ее отраслях. Для Латвии болевými точками развития являются неразвитая инфраструктура, низкая эффективность сельского хозяйства, существенные различия в социально-экономическом развитии регионов, в особенности в Латгалии. Имен-

но для этих направлений в первую очередь выделяются финансовые средства из программ поддержки ЕС (PHARE, SAPARD, ISPA), начиная с 2000 года, а также из структурных фондов ЕС (ERAF, ESF, ELVAF, ZVFI), начиная с 2004 года. Сравнительный анализ финансирования территориальной экономики Латвии из этих фондов за период 2000 – 2004 годы представлен в данной статье.

Comparative Analysis of the EU Funds Financing of Regional Economy in Latvia (2000 – 2004)

Summary

Investment is the major means of activation of economic activities of regional economy. Financial help of the European Union is necessary to overcome backlog of regional economy of Latvia in its weakest branches. Undeveloped infrastructure, low efficiency of the agriculture, as well as noticeable dissimilarity in social and economic development of regions, in particular in Latgale, are “painful points” for the development of Latvia

For these kinds of activity, financial assets from EU funds (PHARE, SAPARD, ISPA) have been allocated since 2000, as well as those from structural funds of EU (ERAF, ESF, ELVAF, ZVFI) – since 2004. The comparative analysis of financing of regional economy of Latvia from these funds for the period 2000 – 2004 is presented in the given article.

Г. Решина (Латвия)

АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ КАК ОСНОВА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛАТВИЙСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Система межбюджетных отношений должна быть ориентирована на соблюдение принципа социальной справедливости на всей территории государства, маневренности и эффективности использования бюджетных ресурсов и возможности регулирования социально-экономических процессов в отдельных административных образованиях.

Целью исследования является определение и обоснование основных направлений совершенствования межбюджетных отношений в местных самоуправлениях.

Наиболее нерешенные вопросы межбюджетных отношений связаны с реализацией территориальных основ местного самоуправления, а также с осуществлением принципов взаимодействия местных сообществ.

Ключевые слова: административно-территориальные и региональные реформы, бюджеты самоуправлений, бюджетное регулирование, дотации, бюджетное выравнивание (горизонтальное и вертикальное).

Одним из важных направлений совершенствования межбюджетных отношений в Латвийской республике является завершение и реализация административно-территориальной и региональной реформ. На сегодняшний день при наличии 556 самоуправленческих единиц, эффективность использования инвестируемых средств в развитие регионов «отследить» представляется проблематичным. Эффективность использования структурных фондов ЕС и фонда Кохезии в реализации инвестиционных проектов, модернизации инфраструктуры, усовершенствовании сферы услуг ставится в прямую зависимость от изменения структурной политики регионов, создавая тем самым реальные предпосылки для долгосрочного и равномерного развития территорий в Латвии.

Предоставленная Латвии возможность как стране ЕС использовать бюджетное финансирование из структурных фондов Европейского Союза в рамках реализации региональной политики определяется, в

немалой степени, структурированием и оптимизацией административно-территориального деления государства.

Основанная EUROSTAT-ом “статистическая номенклатура территориальных единиц” (Nomenclature of territorial units of statistics - NUTS) предназначена для классификации объединения единообразных территориальных единиц в статистическом представлении Европейского Союза. Статистическая номенклатура территориальных единиц (NUTS), применяемая с 1988 года законодательными актами ЕС, определяет порядок, учет и анализ эффективности использования странами ЕС структурных фондов.[1: Council Regulation (EEC) №2052/88 on the tasks of the Structural Funds: O. J. L 185 of 15 July 1988]. В этом случае NUTS представляет собой иерархическую классификацию пяти уровней – три региональных уровня и два местных уровня в территориальном делении стран ЕС. Подобная классификация подразделяет каждое государство ЕС на целое число регионов NUTS-1, которые в свою очередь делятся на целое число регионов NUTS-2, далее регионы NUTS-2 делятся на целое число регионов NUTS-3 и т.д.

Основной целью подобного деления и применения NUTS является [8]:

- введение, развитие и гармонизация региональной статистики в странах ЕС;
- социально-экономический анализ регионов;
- структурирование региональной политики ЕС.

Классификация по числу регионов NUTS-1 предполагает группировку больших социально – экономических регионов и целых областей и используется для выявления и анализа региональных проблем Сообщества, как например, влияние таможенных уний и экономической интеграции на планируемые процессы. NUTS-2 (основные регионы) является каркасом системы группировки и классификации и служит основным полигоном проведения региональной политики и анализа национальных региональных проблем. NUTS-3 включает регионы, которые территориально не столь велики для комплексного анализа, но позволяют проводить более точную диагностику специфических проблем по конкретной территории и применять адекватные меры по их устранению. Уровень классификации NUTS-4 и NUTS-5 отражает определенное административно-территориальное деление, установленное национальным законодательством в странах ЕС для их внутреннего использования.

С периодичностью каждые три года Европейская Комиссия готовит сообщения о социальной и экономической ситуации в регионах Сообщества. При этом обобщение данных по региональной политике Европейского Союза готовится, главным образом, на уровне NUTS-2, как наименьшем географическом отрезке по статистической обработке информации. Региональная классификация NUTS как основа мониторинга над национальной региональной политики Европейского Союза используется в соответствии с национальной институциональной системой стран членов ЕС.

Для достижения единого понимания обозначений (разъяснений) по делениям NUTS-2 и NUTS-3 используемая EUROSTAT-ом классификация статистических территориальных единств и принятая странами ЕС определяет:

- 1) понятие административного региона, который соответствует статусу региона NUTS-2;
- 2) понятие региона планирования, который соответствует статусу региона NUTS-3.

В этой связи для классификации единообразных территориальных единиц в статистическом представлении региональной политики ЕС Министерством среды и регионального развития ЛР и Центральным статистическим управлением ЛР ещё в 1999 году было определено и признано приемлемым для Латвии [8]:

- уровень NUTS-1 равен NUTS-2 и соответствует всей территории государства;
- уровень NUTS-3 составляют 5 регионов;
- NUTS-4 – 26 административных района и 7 городов республики (вместе 33 единицы);
- NUTS-5 образуют 5 краев, 473 волости, 70 районов и 7 городов республики (всего 557 единиц).

Принятая еще в 1993 году концепция реформы преобразования самоуправлений Латвии (Закон «Об административно-территориальной реформе») отражала в себе многие принципы и положения европейской Хартии местных самоуправлений, а именно:

- приняты новые законы, предоставляющие самоуправлениям юридический статус;
- разделены функции между видами самоуправлений, а также между самоуправлениями и центральным руководством;
- определена и укреплена законом недвижимость самоуправлений;

- создан независимый бюджет самоуправлений с законодательной основой финансирования самоуправлений;
- определена система взаимосвязи между самоуправлениями и центральным руководством;
- укреплены общественные организации при самоуправлениях;
- разработана система обучения работников самоуправлений.

Проводимая административно-территориальная реформа подразумевает объединение существующих сегодня в Латвии волостных, краевых, городских и районных самоуправлений по территориальному признаку, т.е. уменьшение количества самоуправлений и оптимизация их деятельности. При этом еще начиная с 90-х годов предыдущего столетия в самоуправлениях происходят процессы преобразований, поскольку существующая в 60-е годы территориальная структура была ориентирована на то, что районные территории в большей степени исполняли роль хозяйственного руководства объединения, а волостные территории были приспособлены для колхозных и совхозных функций.

Следует констатировать, что к концу 2006 года намеченная реформа далека от завершения вопреки давно наступившим срокам ее окончания. В продолжающихся дискуссиях по предлагаемым подходам к моделям объединения высказываются самые различные мнения: от “модели-102” (9 городов и края) до “модели-82” (город или край, в котором проживают более 25 тыс. жителей сохраняется, а остальные — объединяются) — до “модели-33” (7 крупных городов и 26 районов). В дополнение к отмеченным преобразованиям, результаты которых пока не стали реальностью, региональная реформа, обозначенная ещё в 2002 году законом «О региональном развитии», предусматривает создание новой, второй ступени самоуправлений. Проведение реорганизации финансируется из государственного бюджета. При этом местным самоуправлениям, которые объединились или сотрудничают друг с другом, выделяется единовременная дотация от 1% до 5% от их общего годового бюджета.

Согласно данных государственной статистики на 1.01.2006 года Латвия в NUTS-2 представлена 6 регионами: Рижский регион — г. Рига, Пририжский регион (Юрмала, Рижский район, Тукумский район, Огрский район, Лимбажский район), Курземе, Земгале, Видземе, Латгале. В этом подразделении NUTS-5 насчитывается 7 городов республиканского значения, 70 районных городов, 26 района, 26 округа и 444 волости. [7]

В системе современных общедемократических преобразований государственности и общественного устройства одним из важнейших звеньев является местное самоуправление. Оно, находясь в непосредственной диалектической взаимосвязи с такими общедемократическими принципами, как приоритет прав и свобод человека, составляет суть современной теории демократического правового государства и концепции народовластия. Успех же и результаты проводимых реформ зависят не столько от желаний и целей политической элиты, сколько от выбора путей развития, которые обеспечили бы ей понимание, поддержку и опору в обществе и, прежде всего на местах. Поэтому на сегодняшний день наиболее нерешенные вопросы межбюджетных отношений в латвийской экономике, связаны с реорганизацией территориальных основ местного самоуправления, а также с осуществлением принципов взаимодействия местных сообществ.

Помимо изменения границ муниципальных образований и определения структуры органов местного самоуправления, должны обязательно решаться все важнейшие вопросы, имеющие существенное значение для социально — экономического развития местного сообщества.

Методологические принципы структурирования бюджетной системы Латвийского государства определяют несколько видов бюджетов, характерных для унитарного государства. Это государственный бюджет и многочисленные бюджеты самоуправлений, подразделяемые на основные и специальные бюджеты. Их разнообразие обуславливается как сложностью многоступенчатых связей между «центром» и самоуправлениями, так и между самими самоуправлениями из-за недостатка финансовых и бюджетных ресурсов, обеспечивающие социально-экономические процессы «на местах».

В бюджетной системе Латвии как унитарного государства в соответствии с пакетом принятых законов предусматривается: реализация принципов экономической самостоятельности бюджетов административно-территориальных образований (самоуправлений), их раздельное формирование, необходимость соответствия самостоятельности и автономии бюджетов самоуправлений с финансированием важнейших мероприятий из средств государственного бюджета. [2,3,4]

В современном мире трудно отыскать страну, у которой не возникли бы проблемы в бюджетных взаимоотношениях между «центром» и территориями. У регионов всегда находятся основания полагать, что центр

установил с ними несправедливые бюджетные отношения, и настаивать на своем особом статусе, предполагающем более благоприятный экономический режим.

При этом, рассматривая политическую и экономическую самостоятельность местных органов власти как важный критерий демократизации общества, Европейская Хартия о местном самоуправлении предусматривает, что национальные законодательства должны позволить местным органам власти регламентировать значительную часть государственных дел и управлять ею в пределах компетенции органов местного самоуправления и в интересах местного населения конкретной местности. Таким образом, Европейское сообщество не считает, что бюджетные услуги на местном уровне не имеют отношения к делам государственным. Ведь именно местное сообщество как небольшое, но важное звено гражданского общества является главным субъектом местного самоуправления. Организационная форма функционирования бюджетной системы должна быть ориентирована на соблюдение принципа социальной справедливости на всей территории государства, маневренности и эффективности использования бюджетных ресурсов и возможности регулирования социально — экономических процессов в отдельных административных образованиях.

Между тем, финансовые вопросы между многими небольшими самоуправлениями и большие взаимные объемы расчетов не дают возможности рационально использовать уже и так недостающие финансовые ресурсы.

Финансовые проблемы местного самоуправления не исчерпываются общим недостатком финансовых ресурсов, обусловленным отчасти вертикальной несбалансированностью бюджетной системы, отчасти слабой активностью местных властей в проведении реформ. Не менее серьезная проблема - структурное несоответствие муниципальных доходов и расходов.

Первый аспект такого несоответствия заключается в том, что в структуре муниципальных доходов наблюдается явный перекос в пользу средств бюджетного выравнивания. Бюджетное выравнивание является одной из центральных проблем бюджетного процесса и определяется Законом «О выравнивании финансов самоуправлений».

Как известно, мировая практика бюджетного регулирования различает вертикальное и горизонтальное выравнивание. Вертикальное выравнивание подразумевает процесс нахождения соответствия меж-

ду объемом обязательств каждого уровня власти по расходам с его доходными источниками и компенсирование дисбаланса местных бюджетов за счет дотаций, трансфертов. Оно означает, по сути, недостаточность поступлений из собственных источников в бюджет для покрытия расходов, связанных с предоставлением населению общественно значимых услуг.

Анализируя структуру доходной части самоуправлений за 2002-2006 г.г., можно констатировать, что соотношений налоговых поступлений, неналоговых платежей и дотации из государственного бюджета за рассматриваемый период находятся в неизменных пропорциях - 60:10:30. Основным источником налоговых поступлений - более 86% является подоходный налог с населения, проживающего на конкретной территории. В распоряжении местных органов власти остается 75% этого вида налога в формировании доходной базы бюджета самоуправления, а остальная часть - 25% направляется в государственный основной бюджет. Если учесть, что чем выше (при прочих неизменных условиях) величина налоговой нагрузки на заработную плату, тем меньше остается возможностей для позитивных изменений макро- микро пропорций в экономике. Все это - снижение стимулирующих факторов для развития регионов и решения социально-экономических проблем территорий. [5,9]

При этом предоставление дотаций в неизменных объемах также лишает территории стимулирующих факторов развития и экономного расходования выделяемых средств. Дотации, как долевое участие государства в покрытии расходных полномочий местных органов власти и их целевых расходов в бюджетах самоуправлений не создают объективных условий для поощрения развития приоритетных отраслей и не обеспечиваются должным контролем. Этот тезис подтверждается исследованием причин как устойчивого снижением доли расходов самоуправлений в расходах консолидированного государственного бюджета, так и неизменной основы и величины дотационности за период 2002-2006 г.г. Очевидно, целесообразным было бы в дальнейшем предусмотреть стабильность, не менее чем на 5 лет, в устанавливаемых дифференцированных нормативах отчислений подоходного налога с предприятий (прибыли), функционирующих на территориях местных самоуправлений, в сочетании с уменьшением дотаций на выравнивание бюджетной обеспеченности.

Между тем вертикальное выравнивание не решает всех проблем достаточности бюджетных ресурсов в самоуправлениях, поскольку не

сочетается с государственной сбалансированностью местных бюджетов, означающих пропорциональное распределение налогов между самоуправлениями для устранения (или снижения) неравенства в налоговых возможностях различных территорий. Такие проявления неравенства территорий рассматриваются в теории бюджетного регулирования как форма проявления социального неравенства, вызываемая территориальными факторами. [9]

Горизонтальное выравнивание предполагает пропорциональное распределения налогового бремени между региональными, местными бюджетами для устранения, или по крайней мере, снижения неравенства налоговых возможностей различных территорий, а так же учет дифференциации населения по уровню среднедушевого бюджетного дохода и нивелирования региональных различий в прожиточном минимуме, денежных доходах и расходах населения.

В условиях действующей системы территориального деления в Латвийской республике, как рассматривалось выше, задача горизонтального выравнивания сложна как ни в одном другом Прибалтийском государстве. Решение задачи обеспечения каждому человеку гарантированных государственных услуг и благ связано с большими различиями в экономическом положении тех или иных самоуправлений, с различным уровнем затрат и большой дифференциацией бюджетных возможностей местных органов власти, как например, Латгальский и Рижский регион. Существенные региональные различия в прожиточном минимуме, денежных доходах и расходах населения не корреспондируются с горизонтальной сбалансированностью бюджетной достаточности самоуправлений.

О неравномерности в экономическом развитии регионов Латвии наглядно свидетельствуют статистические данные бюллетеней за 2000 – 2006 гг. «Макроэкономическая характеристика регионов Латвии», а также анализ финансовой достаточности средств по каждому самоуправлению в процессе выравнивания их бюджетов. Так, например, в 2006 году бюджетные поступления или «оцененные поступления», как экономический показатель формирования и использования Фонда выравнивания самоуправлений, составляли в самых «богатых» самоуправлениях от 408 латов (Царниковская волость, Рижский район) до 46 латов (Педруйская волость, Краславский район). Внутри самих районов также существуют значительные колебания между max и min в бюджетных поступлениях на одного жителя, например, по Огрскому району – от 309 латов в Икшкелской волости до 99 латов в Менгельс-

кой волости; по Лимбажскому району – от 210 латов в г. Лимбажи до 52 латов в Голишевской волости; по Баускому району – от 201 лата в г. Бауска до 79 латов в Свитенской волости и т.д. [5,9]

Установленные расчетами взносы самоуправлений в 2006 году составили в Фонд выравнивания 48,9 млн. латов, а дотации из этого фонда – 56,0 млн. латов, в т.ч. 7,1 млн. латов – из основного государственного бюджета. При этом, дотации из этого фонда используют 79% всех самоуправленческих единиц, финансовыми донорами являются 10% самоуправлений и только 11% самоуправлений находятся «на самообслуживании», т.е. не вносят в Фонд выравнивания взносы и не получают дотации из него. [5,9]

Таким образом, когда речь идет о горизонтальном выравнивании, имеется в виду устранение несоответствия между расходными функциями местных бюджетов и поступлениями, закрепленными за данным бюджетным уровнем и не решающими многих проблем бюджетной достаточности. По нашему мнению только посредством стимулирования деловой и инвестиционной активности возможен рост бюджетных поступлений и уменьшение «паутины» взаимопереплетений в выравнивании минимальной бюджетной обеспеченности самоуправлений.

В этой связи решение общенациональной проблемы повышения уровня жизни возлагается на укрупнение административных территорий как результата завершения региональных реформ и основу совершенствования межбюджетных отношений. Справедливым было бы предположить, что ожидаемые результаты реформ местного самоуправления могут способствовать формированию бюджетной системы и межбюджетных отношений в ней, которые не формально соответствовали бы всем положениям Европейской хартии о местном самоуправлении.

Выводы

1. Одним из направлений совершенствования межбюджетных отношений должны стать результаты завершения и реализации административно-территориальной и региональной реформ. При наличии 556 самоуправленческих единиц эффективность инвестируемых средств в развитие регионов «отследить» представляется проблематичным.
2. Эффективность использования структурных фондов ЕС и фонда Кохезии в реализации инвестиционных проектов, модернизации инфраструктуры, совершенствования сферы услуг ставится в

- прямую зависимость от изменения структурной политики регионов, создавая тем самым реальные предпосылки для долгосрочного и равномерного развития территорий Латвийской республики.
3. Межбюджетные проблемы местных самоуправлений не исчерпываются общим недостатком финансовых ресурсов, обусловленным отчасти вертикальной несбалансированностью бюджетной системы, отчасти слабой активностью местных властей в проведении реформ. Не менее серьёзная проблема, как показывают результаты исследования, это - структурное несоответствие муниципальных доходов и расходов. Главный аспект такого несоответствия заключается в том, что в структуре муниципальных доходов наблюдается явный перекося в пользу средств бюджетного выравнивания.
  4. Предоставление финансовых дотаций и трансфертов должно ставить конечной целью укрепление финансовой самостоятельности территорий и повышение их ответственности за принимаемые на местном уровне решения.
  5. Достижение этой цели должно быть обеспечено созданием системы чётко взаимосвязанных форм вертикального и горизонтального бюджетного регулирования. При этом способы перераспределения средств должны быть такими, чтобы достигалась наивысшая эффективность расходования бюджетных ресурсов, и наибольший социальный и экономический эффект в развитии регионов и местного самоуправления.

Библиография

1. Council Regulation (EEC) № 2052/88 on the tasks of the Structural Funds: O.J.L 185 of 15 July 1988;
2. LR 1994. gada 24. marta likums "Par budžetu un finansu vadību" (ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 20.10.2005.g.);
3. LR 1995. gada 29. marta likums "Par budžetu un finansu vadību" (ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 20.10.2005.g.);
4. LR 1994. gada 19. maija likums "Par budžetu un finansu vadību" (ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 17.10.2005.g.);
5. Likumprojekta "Par valsts budžetu 2006.gadam" paskaidrojumi;
6. Eiropas Harta par vietējo pašvaldību, Strasburgā 1985. gada 15. oktobris. Latvijas Vēstnesis, 1995, № 38;
7. Latvija. Galvenie statistikas radītāji 2006. – Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2006.g.;

8. S.Keišs, A.Kazinovskis. Reģionālā administratīvi teritoriālā iedalījuma reformas problēmas Latvijā, 2001., – 93 lpp.;
9. G.Rešina. Latvijas Republikas budžets: vakar, šodien, rīt – Rīga, “Turība”, 2003, – 264 lpp. 2.dala

Administrative-Territorial and Regional Reforms as a Development Basis of Interbudget Relations in the Republic of Latvia

Summary

The results of completing and implementing administrative-territorial and regional reforms have to become one of the directions of improvement in interbudget relations. With 556 local government units in existence, it is problematic to control the efficiency of funds invested in regional development.

The effectiveness of using EU structural funds and the Cohesion fund in the implementation of investment projects, modernisation of the infrastructure, and improvement of the service sector is directly dependent on the changes of the structural policy in the regions, creating real prerequisites for the long-term and uniform development of the territories of the Republic of Latvia.

Interbudget problems of local governments are not just the general lack of financial resources, which is partly due to the vertical imbalances in the budget system and partly due to the low activity of local governments in implementing reforms. Results of the research show that a structural mismatch between municipal incomes and expenditure is not a less serious problem. The main aspect of this mismatch is the fact that in the municipal incomes there's a definite slant towards the funds from fiscal equalization.

Provision of financial grants and transfers has to have the strengthening of financial independence of territories and increase in their responsibility for the decisions taken at a local level as its final purpose.

The achievement of this purpose has to be ensured by creating a system of precisely interrelated forms of vertical and horizontal budget regulation. Apart from that, the ways to redistribute funds have to be able to achieve the highest efficiency of expenditure of budget resources and the highest social and economic effect in developing regions and local self-governments.

Administratīvi teritoriālās un reģionālās reformas kā starpbudžeta attiecību uzlabošanas iespējas Latvijas Republikā

Kopsavilkums

Pašvaldību starpbudžetu attiecību uzlabojumā par vienu no virzieniem jāklūst administratīvi-teritoriālās un reģionālās reformas īstenošanai un pabeigšanas rezultātiem. Pastāvot 556 pašvaldībām, ir problemātiska reģionu attīstībā investējamo līdzekļu efektivitātes uzraudzība. ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda iz-

mantošanas efektivitāte, realizējot investīciju projektus, infrastruktūras modernizāciju, pakalpojumu sfēras pilnveidošanu, ir tiešā atkarībā no reģionu struktūrpolitikas izmaiņām, izveidojot reālus priekšnosacījumus ilgtermiņa vienmērīgai Latvijas Republikas teritoriālajai attīstībai.

Vietējo pašvaldību starpbudžetu problēmas nepastāv tikai kopējo finanšu resursu nepietiekamības rezultātā, ko daļēji nosaka budžeta sistēmas vertikālā nesabalansētība, daļēji – vāja vietējo varas pārstāvju aktivitāte reformu īstenošanā. Kā rāda pētījumu rezultāti, ne mazāk svarīga problēma ir municipālo ieņēmumu un izdevumu strukturālā neatbilstība. Tādas neatbilstības galvenais aspekts ir municipālo ieņēmumu strukturā vērojamā izteiktā nosliece par labu budžeta izlīdzināšanai. Finanšu dotāciju un transfertu piešķiršanas mehānisma galarezultātam jābūt teritoriju finansiālajai pastāvībai un to atbildības paaugstināšanai par pieņemamajiem vietēja mēroga lēmumiem. Šī mērķa sasniegšana ir jānodrošina, izveidojot precīzi savstarpēji sasaistītu vertikālo un horizontālo budžeta regulēšanas formu sistēmu. Tomēr līdzekļu pārdales veidiem jābūt tādiem, lai tiktu sasniegta budžeta resursu izlietojuma visaugstākā efektivitāte un vislielākais sociāli ekonomiskais efekts reģionu un vietējo pašvaldību attīstībā.

2. DAĻA.

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingis Eiropas integrācijas kontekstā

I. Laņa (Latvija)

LATVIJAS UZŅĒMUMU KONKURĒTSPĒJA UN TĀS ATTĪSTĪBA EIROPAS INTEGRĀCIJAS KONTEKSTĀ

Rakstā autors aplūko uzņēmumu konkurētspēju ietekmējošos faktoros un to izmaiņu tendences. Tiek piedāvāts konkurētspējas novērtēšanai izmantot trīs līmeņus. Analizēts Latvijas uzņēmumu konkurētspējas reitings un tā izmaiņas dinamiskā, kā arī doti ieteikumi konkurētspējas veicināšanas virzieniem.

Atslēgas vārdi: konkurētspēja, resursi un spējas, atšķirīgā prasme, konkurētspējas indeksi.

Pastiprinātu uzmanību Eiropas nacionālai konkurētspējai sāka pievērst jau pagājušā gadsimta 80-tajos gados, kad parādījās bažas par pieaugošo Japānas uzņēmumu tirgu daļas īpatsvaru nozarēs, kurās tradicionāli dominēja rietumu uzņēmumi (Goedegebuure, van Tulder 2004, 5.lpp). Lai veicinātu Eiropas Savienības (ES) ekonomikas konkurētspēju un tās uzņēmumu attīstību, ES formulēja uzņēmējdarbības politiku un noteica ambiciozu stratēģisko plānu: desmit gadu laikā padarīt ES ekonomiku par viskonkurētspējīgāko un dinamiskāko, uz zināšanām balstītu ekonomiku pasaulē, kas demonstrē ilgtspējīgu attīstību, sniedz vairāk un labākas darba vietas, kā arī lielāku sociālo saliedētību. Šī mērķa sasniegšanai izvirzītie uzdevumi ir iedalīti trīs blokos, no kuriem pirmais – sagatavoties pārejai uz konkurētspējīgāku, dinamisku, uz zināšanām balstītu ekonomiku – paredz radīt labvēlīgu vidi inovatīvas uzņēmējdarbības izveidošanai un attīstīšanai. Atbalsta politikas galvenie mērķi ir uzņēmuma konkurētspējas veicināšana, nodrošinot pieeju jaunajām tehnoloģijām un pētījumiem, uzņēmējdarbības vides uzlabošanai, kā arī finanšu resursu un kredītu pieejamības atvieglošana (www.em.gov.lv).

Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā un valsts ieiešanu starptautiskā aprītē, arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta Latvijas valsts un tās uzņēmumu konkurētspējai, jo vispārējās tautsaimniecības attīstības un

iedzīvotāju labklājības pieauguma kontekstā nepārvērtējama nozīme ir tam, cik Latvijas uzņēmumi ir konkurētspējīgi ES kopējā tirgū.

Lai varētu novērtēt Latvijas valsts un tās uzņēmumu konkurētspēju Eiropas integrācijas kontekstā, vispirms ir lietderīgi izprast konkurētspējas jēdzienu un noskaidrot pastāvošās tendences tās veidošanā.

Konkurētspēja (KS) nosaka spēju izturēt konkurenci salīdzinājumā ar analogiskiem uzņēmumiem dotajā tirgū. KS var definēt kā īpašību, kas raksturo uzņēmuma reālo vai potenciālo spēju apmierināt kādu konkrētu vajadzību salīdzinājumā ar citiem uzņēmumiem, kas atrodas dotajā tirgū (Fathutdinov, R.A. 2000, 23.lpp.).

Autore uzskata, ka uzņēmuma konkurētspējas relatīvo pozīciju var novērtēt trīs līmeņos un piedāvā sekojošas konkurētspējas līmeņu definīcijas:

- konkurētspējas brevitāte – stāvoklis, kad uzņēmuma spējas salīdzinājumā ar esošiem vai potenciāliem konkurentiem un no patērētāju viedokļa ir nepietiekamas, lai apmierinātu kādu konkrētu vajadzību un uzņēmums ir nekonkurētspējīgs;
- konkurētspējas paritāte – stāvoklis, kad uzņēmuma spējas salīdzinājumā ar esošiem vai potenciāliem konkurentiem un no patērētāju viedokļa ir līdzvērtīgas, lai apmierinātu kādu konkrētu vajadzību un tas var sasniegt nozares prasības;
- konkurētspējas oportunitāte – stāvoklis, kad uzņēmuma spējas salīdzinājumā ar esošiem vai potenciāliem konkurentiem un no patērētāju viedokļa ir pārākas, lai apmierinātu kādu konkrētu vajadzību un uzņēmums var sasniegt konkurētspējīgo priekšrocību.

Zinātniskajā literatūrā ievērojama daļa pētījumu ir veltīti KS priekrocībai un tās sasniegšanas un veidošanas avotu analīzei, tomēr nepastāv vienotas konkurētspējīgas priekšrocības definīcijas (Day, Wensley 1988, 2.lpp.). M.Porters (*M.Porter*) uzskata, ka konkurētspējīgā priekšrocība ir uzņēmuma sekmīgas darbības pamatā un tā sasniedzama, radot pircējam vērtību, kas pārsniedz uzņēmuma izmaksas (Porter 1998, 3.lpp.). Konkurētspējīgā priekšrocība ir definēta arī vienkārši kā unikāla pozīcija, ko uzņēmums attīsta attiecībā pret tā konkurentiem (O'Donnell u.c 2002, 205.lpp.).

Pēdējā dekādē sastopami pētījumi, kas kritizē KS novērtēšanu, pamatojoties vienīgi uz ārējās vides analīzi un iesaka perspektīvas maiņu uz uzņēmuma iekšējo potenciālu (Hooley u.c. 1998, 98.lpp.). Šī pieeja konkurētspējīgās priekšrocības izcelsmi pamato ar uzņēmuma iekšējiem elementiem – resursiem, kuriem ir jābūt uzņēmuma īpašumā vai kontrolē, lai uzņēmums sekmīgi realizētu jebkuru stratēģiju un radītu vērtību. Plašākā

nozīmē resursi ir visi īpašumi, spējas, zināšanas, pieredze, organizatoriskie procesi, informācija u.c., ko var izmantot, lai uzlabotu firmas efektivitāti un produktivitāti. Lai uzņēmuma kontrolē esošie resursi varētu veicināt konkurētspējīgās priekšrocības sasniegšanu, tiem jāatbilst četriem nosacījumiem: tiem jābūt vērtīgiem, reti sastopamiem, grūti imitējamiem vai aizvietojamiem, kā arī tiem jābūt pielietotiem atbilstošā uzņēmuma struktūrā (Barney 1996, 145.lpp.).

Vispārējā veidā var teikt, ka konkurētspējīgo priekšrocību var sasniegt, pielietojot pārākās spējas un resursus, kas kopā ņemti, raksturo uzņēmuma prasmi veikt vairāk vai labāk kādas darbības, nekā konkurējošie uzņēmumi (Day, Wensley 1988, 3.lpp.). Tieši resursu un spēju efektīvs apvienojums veido uzņēmuma atšķirīgo prasmi, kas ļauj uzņēmumam ātri reaģēt un pielāgoties apkārtējās vides izmaiņām un tādējādi gūt konkurētspējīgo priekšrocību. Uzsverot zināšanu nozīmi biznesa vidē, C.K.Prahalads deklarē, ka nākotnes atšķirīgo prasmi veidos trīs faktoru apvienojums: tehnoloģijas, zināšanas un spējas tās pielietot (Prahalad 1998, 18.lpp.).

Pasaules ekonomikas forums (*World Economic Forum*) kopīgi ar Harvardas Universitāti un sadarbības institūcijām izstrādā un publicē Ziņojumu par globālo konkurētspēju (*The Global Competitiveness Report*), kas ir viegli pielietojams instruments, lai varētu novērtēt atsevišķas valsts KS, kā arī salīdzināt to ar citu valstu sasniegumiem un analizēt pastāvošās tendences konkurētspējas attīstībā. KS indeksus aprēķina, izmantojot uzņēmēju aptauju un statistikas datus, un tie parāda gan valsts KS reitingu, gan uzņēmumu pašnovērtējumu atsevišķu KS ietekmējošo faktoru jomā, jo valsts konkurētspēja kopumā raksturo atsevišķu uzņēmumu spēju konkurēt vietējā un starptautiskā mērogā. Ziņojums ietver trīs atšķirīgus indeksus, kurus aprēķina, izmantojot uzņēmēju aptauju un statistikas datus, un kuru īss apraksts parādīts 1.tabulā.

Uzņēmuma darbības sekmes būs atkarīgas no dažādiem rādītājiem, tai skaitā arī no valsts institūciju lietpratīgas darbības, izglītības sistēmas līmeņa, kā arī no vispārējās valsts makroekonomiskās stabilitātes. Savukārt lieliska makrovide vēl negarantē valsts uzplaukumu, ja uzņēmumi nespēj radīt pieprasītus produktus, pielietojot efektīvas metodes un procesus mikroekonomikas līmenī. Tātad produktivitāte mikroekonomikas līmenī ir atkarīga no diviem faktoriem: mikroekonomiskās biznesa vides kvalitātes, kurā uzņēmums darbojas un no konkurences sarežģītības līmeņa un instrumentiem, ar kādiem uzņēmumi sacenšas savā starpā.

Pasaules ekonomikas foruma ziņojumā par globālo konkurētspēju izmantotie indeksi

		Uzņēmējdarbības konkurētspējas indeksa komponentes			
Attīstības konkurētspējas indekss (<i>Growth Competitiveness index - GCI</i>)		Uzņēmējdarbības konkurētspējas indekss (<i>Business Competitiveness index - BCI</i>)	uzņēmējdarbības vides kvalitātes novērtējums (<i>National Business Environment - NBE</i>)	uzņēmuma darbības un stratēģijas novērtējums (<i>Company Operations and Strategy COS</i>)	Globālais konkurētspējas indekss (<i>Global Competitiveness index - GloCI</i>)
Mērķis	Lai varētu izmērīt un salīdzināt valstu spēju sasniegt ilgstošu ekonomisku izaugsmi vidējā un ilgā laika periodā	Lai novērtētu mikrovides un uzņēmumu efektivitāti un produktivitāti	lai novērtētu valsts mikroekonomiskās vides un to faktoru kvalitāti, ko uzņēmumi saņem no ārpusē	lai novērtētu uzņēmumu iekšējo procesu kvalitāti	Lai apvienotu makro un mikrovides rādītājus un noteiktu valsts globālās konkurētspējas reitingu
Ietver faktoru novērtējumu	makroekonomiskās vides kvalitāte, valsts institūciju stāvoklis un tehnoloģijas	uzņēmējdarbības vides kvalitāte un uzņēmuma darbība un stratēģijas novērtējums	infrastruktūra, cilvēkresursi, pieprasījuma nosacījumi, saistītās un atbalsta industrijas, konkurences vide u.c.	ražošanas procesa kvalitāte, KS avots, pilnvaru deleģēšana, attieksme pret klientu, orientācija uz ārvalstu tirgiem, vadības profesionalitāte u.c.	institūcijas, infrastruktūra, makroekonomiskā stabilitāte, drošība, cilvēkresursi, tirgus efektivitāte, finanšu tirgus efektivitāte, darbaspēka tirgus efektivitāte, tehnoloģiju attīstība, atvērtība un tirgus lielums, uzņēmējdarbības attīstība, inovācijas
<i>Avots: autores sastādīta tabula pēc The Global Competitiveness Report datiem</i>					

2. tabula

**Latvijas un Baltijas valstu reitings uzņēmējdarbības
konkurētspējas indeksā (BCI)**

BCI - Uzņēmējdarbības konkurētspējas indekss					
	2001	2002	2003	2004	2005
Latvija	41	45	29	49	48
Lietuva	50	40	40	35	41
Igaunija	28	30	28	27	26
NBE - Uzņēmējdarbības vides kvalitāte					
	2001	2002	2003	2004	2005
Latvija	42	42	31	48	48
Lietuva	47	39	41	35	41
Igaunija	26	28	27	24	25
COS - Uzņēmumu darbības un stratēģija					
	2001	2002	2003	2004	2005
Latvija	35	48	29	51	51
Lietuva	47	39	41	37	41
Igaunija	32	36	36	34	33
N=116					

Novērtējot Latvijas uzņēmumu konkurētspējas reitingu un pašnovērtējumu mikroekonomikas līmenī, tika analizēts uzņēmējdarbības KS indekss (BCI) un tā izmaiņas no 2001.g. – 2005.gadam (skat. 2. tabulu). Salīdzinot Latvijas un pārējo divu Baltijas valstu reitingu uzņēmējdarbības KS (BCI) indeksā un tā komponentēs, var secināt, ka Latvijas vieta salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm ir ne tikai viszemākā, bet arī nav novērojama uzlabojumu tendence. 2003. gada indeksu rādītājos ir redzams straujš kāpums, kas tik pat strauji atgriežas iepriekšējā līmenī 2004. gadā, kas būtu skaidrojams ar nestabilo ekonomisko un politisko situāciju 2004. gadā, kā arī neskaidrībām un izmaiņām pēc iestāšanās ES, kas rezultātā negatīvi ietekmēja uzņēmumu pašnovērtējumu un aptaujas rezultātus (Vanags, Leduskrasta 2005, 8. lpp.).

Iestājoties ES, Latvijas uzņēmumiem nākas saskarties ne tikai vietējo, bet arī ar starptautisko konkurenci un vietējo uzņēmumu KS lielā mērā būs atkarīga no spējas izprast jaunās vides noteikumus un pielāgoties tai. 2006. gada pirmajā pusgadā strauji samazinājies Latvijas eksporta apjoms,

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingš..

kas ir viens no galvenajiem valsts konkurētspējas rādītājiem. Latvijas uzņēmumu konkurētspējas zuduma iemesls varētu būt strauji augošās algas un tām līdzīgai netiekošai produktivitātei (Jemberga 2006, 4. lpp.). Attīstoties valsts ekonomikai, līdzīgi ir jāmaina pamati, uz kuriem tika veidota konkurētspēja, jo faktori, kas bija konkurences stiprās puses iepriekšējā valsts attīstības līmenī, kļūst par vājo pusi jaunā attīstības fāzē. Piemēram, licenzētu tehnoloģiju izmantošana jānomaina ar vietējo tehnoloģiju attīstīšanu. Faktori, kas veicina konkurētspējas attīstību atkarībā no valsts ekonomikas attīstības, apkopoti 3. tabulā (valstis starp ienākumu robežām atrodas pārējas etapā) (Porter, Schwab, Sala-i-Martin, Lopez-Claros 2005, 21. lpp.). Latvija atrodas valstu grupā ar vidējiem ienākumiem, tātad KS galvenajam virzītājspēkam jābūt produktivitātei, nevis pamatresursiem, piemēram, lētam darbaspēkam.

3. tabula

Uzņēmuma attīstības virzienu saistība ar valsts ekonomiku

Valstis ar augstu ienākumu (IKP<17K USD)	Valstis ar zemu ienākumu (IKP<2K USD)	Valstis ar vidēju ienākumu (9K>IKP>3K USD)
Resursu virzīta stadija	Produktivitātes virzīta stadija	Inovāciju virzīta stadija
Konkurētspējīgā priekšrocība nebalstās tikai uz lētām izejvielām	Jaunu pārdošanas reģionu apgūšana	Inovatīvā darbība
Ražošanas procesa efektivitāte	Starptautisko izplatīšanas kanālu kontrole	Starptautisko tirgu attīstība
Attīstīta vērtību ķēde	Zimolu attīstība	Pamudinājuma kompensācijas sistēmas attīstība
Profesionāla vadība	Ieguldījumi pētniecībā un attīstībā	Varas deleģēšana
	Licenzētu ārvalstu tehnoloģiju pārsvars	
	Darbinieku vispārēja apmācība un kvalifikācijas celšana	

Avots: autores sastādīta tabula pēc The Global Competitiveness Report datiem

Latvijas uzņēmumu konkurētspēju un tās attīstību ES ietekmēs arī uzņēmumu izpratne, kādi faktori un kādā veidā izmantojami KS veicināšanai. Mainoties biznesa videi, mainās arī resursu un spēju nozīme konkurētspē-

jīgās priekšrocības veidošanā. Pieaugot vispārējai pieejai pie finanšu un informatīviem līdzekļiem, samazinās materiālo resursu nozīmība ilgspējīgas konkurētspējīgās priekšrocības veidošanā. Arvien lielāka nozīme uzņēmuma konkurētspējas veidošanā ir nemateriālajiem resursiem, tādiem kā preces marka, uzņēmuma reputācija, izplatīšanas sistēmas un starptautiecības (*interrelationships*), kas ilgstoši attīstītas starp uzņēmumu, tā klientiem un konkurentiem, kā arī uzņēmuma struktūrai, tā darbiniekiem un to spējam (Pfeffer 2005, 96.lpp.). Nemateriālie resursi ir ne tikai bieži vien unikāli un grūti atdarināmi, bet to izveidei ir nepieciešams ilgāks laiks. Uzņēmumi, kas investē nemateriālo resursu un darbinieku spēju attīstībā, iegūst nenoliedzamu pārsvaru pār konkurējošiem uzņēmumiem un rada pamatu konkurētspējīgās priekšrocības veidošanai.

Novērtējot uzņēmējdarbības konkurētspējas indeksa komponenti attiecībā uz uzņēmumu darbību un stratēģiju, var gūt priekšstatu par Latvijas uzņēmumu spēju pielāgot uzņēmuma iekšējo vidi un procesus pašreizējām konkurences prasībām, un tas veidots uz faktoriem, kas raksturo uzņēmuma iekšējās darbības konkurētspēju.

4. tabula

Latvijas uzņēmumu reitings darbības un stratēģijas apakšindeksā

	2003	2004	2005
Ražošanas procesa kvalitāte	29/4,3	54/3,7	54/3,7
Konkurētspējas priekšrocības daba	26/4,0	74/3,0	58/3,2
Darbinieku apmācības līmenis	37/4,2	51/3,8	49/3,8
Mārketings	40/4,6	55/4,4	54/4,5
Pilnvaru deleģēšana	26/4,1	44/3,7	40/3,8
Inovāciju kapacitāte	27/4,0	49/3,3	51/3,3
Vērtības ķēžu esamība	35/4,1	59/3,4	48/3,8
Starptautisko tirgus plašums	40/4,0	63/3,3	60/3,5
Orientācija uz patērētāju	32/5,0	43/4,8	51/4,7
Starptautiskās izplatīšanas kontrole	41/4,0	60/3,8	72/3,7
Preču zīmes popularizēšana	28/3,9	66/3,1	no da ta
Vadības profesionalitāte	32/5,1	47/4,7	47/4,7
	99	104	117

Avots: autores sastādīta tabula pēc The Global Competitiveness Report datiem

Analizējot Latvijas uzņēmumu reitings un pašnovērtējuma izmaiņas no 2003. gada līdz 2005. gadam 4. tabulā (vispirms norādīts valsts reitings, pēc tam indikatora vērtība pēc Likerta skalas), redzams, ka arī pēc

iestāšanās ES nav novērojamas īpašas izmaiņas iekšējās vides faktoros, kuri ir būtiski KS veicināšanā un kurus pats uzņēmums var izveidot atbilstoši pastāvošās vides situācijai.

Lai Latvijas uzņēmumi spētu sekmīgi konkurēt ES un pasaules tirgū, tiem jāfokussējas uz tirgus nišu apgūšanu un aktīvi jāstrādā pie tādu resursu un spēju attīstīšanas, kas veidotu to atšķirīgo prasmi virzienos, kas ir KS veicinošo faktoru pamatā 21. gadsimtā – jāmaina uz lētiem pamatresursiem balstītais KS pamats uz atšķirīgu produktu un procesu attīstīšanu, jākāpina produktivitāte, jāpievērš uzmanība cilvēkresursu un to spēju attīstīšanai, jāveido vietējie izplatīšanas kanāli un sistēmas, kā arī jāizstrādā tāda iekšējā uzņēmuma struktūra un kultūra, kas veicina uzņēmuma spēju ātri un efektīvi pielāgoties apkārtējās vides izmaiņām un ļautu pilnīgāk izmantot tā KS potenciālu.

Uzņēmuma vadības viena no nozīmīgākajām funkcijām ir ne tikai nemitīgi analizēt, kādi resursi un spējas veido patreizējo KS, bet arī aktīvi koncentrēties uz jautājumu, kādi resursi un spējas būs nepieciešami uzņēmuma konkurētspējīgās priekšrocības nodrošināšanai nākotnē, lai nodrošinātu uzņēmuma sekmīgu turpmāko darbību (Hamel, Prahalad 1994, 126. lpp.).

Bibliogrāfija

1. Barney, J. (1996) *Gaining and sustaining competitive advantage*. New York: Addison-Wesley.
2. Fathutdinov, R.A. (2000) *Konkurentnosposobnostj: ekonomika, strategija, upravljenje*. Moskva: INFRA.
3. Porter, M.E. (1998) *Competitive advantage: creating and sustaining superior performance*. New York: The Free Press.
4. Porter, M.E., Schwab, K., Sala-i_Martin, X., Lopez-Claros, A. (red.) (2003) *The Global Competitiveness Report 2003-2004*, New York: Palgrave.
5. Porter, M.E., Schwab, K., Sala-i_Martin, X., Lopez-Claros, A. (red.) (2004) *The Global Competitiveness Report 2004-2005*, New York: Palgrave.
6. Porter, M.E., Schwab, K., Lopez-Claros, A. (red.) (2005) *The Global Competitiveness Report 2005-2006*, New York: Palgrave.
7. Day, G., Wensley, R. (1988) "Assessing Advantage: A Framework for Diagnosing Competitive Superiority." *Journal of Marketing*. Vol.52, p. 1–20.
8. Goedegebuure, R., van Tulder, R. (2004) "National Competitiveness as a Portfolio Assessing Past and Future Comparative and Competitive Advantages of Countries: the Case of the European Union." *Problems & Perspectives in Management*. Issue 4. Pp. 5–29.
9. Hamel, G., Prahalad, C.K. (1994) "Competing for the Future." *Harvard Business Review*. Vol.72, p. 122–128.

10. Hooley, G., Broderick, A., Moller, K. (1988): Competitive Positioning and the Resource-based View of the Firm." *Journal of Strategic Marketing*. Vol.6. p. 97–115.
11. O'Donnell, A., Gilmore, A., Carson, A., Cummins, A. (2002) "Competitive Advantage in Small to Medium-sized Enterprises." *Journal of Strategic Marketing*. Vol.10, p. 205–223.
12. Pfeffer, J. (2005) Producing sustainable competitive advantage through the effective management of people." *Academy of Management Executive*. Vol.19, p. 95–106.
13. Prahalad, C.K. (1998) "Managing Discontinuities: the Emerging challenges." *Research Technology Management*. Vol.41, p. 14–22.
14. Vanags, A., Leduskrasta, L. (2005) "Latvijas konkurētspēja un tās izvērtējums starptautiskos reitingos." Ekonomikas Ministrijas ziņojums.
15. Jemberga, S. (2006) "Uzņēmēji no valsts gaida, lai tā sarūpē labu darbaspēku." *Diena*, 18. augusts.
16. www.em.gov.lv (10.08.06)

**Конкурентоспособность Латвийских предприятий
и ее развитие в контексте Европейской интеграции**

Резюме

Автор статьи рассматривает факторы, влияющие на конкурентоспособность предприятий, а также тенденции изменения этих факторов. Предлагается три уровня оценки конкурентоспособности. Анализируется рейтинг конкурентоспособности Латвийских предприятий и его изменения в динамике. В то же время рекомендуются направления развития конкурентоспособности.

**Competitive Advantage of Latvian Enterprises
and its Development in the Context of European Integration**

Summary

In this paper the author examines factors, which influences competitive advantage and the latest changes in their nature. The tree-level competitiveness assessment is offered. The comparative analyze of competitiveness ratio of Latvian enterprises is done as well as recommendations in development of competitive advantage are provided.

LATVIJAS VALSTS REĢIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS INDEKSI, TO TAUTSAIMNIECISKĀ NOZĪMĪBA

Rakstā aplūkotas problēmas, kas ir saistītas ar Latvijas valsts reģionu attīstību, vērtēti attīstības indeksi, parādītas to pozitīvās un negatīvās iezīmes, kā arī izstrādātas rekomendācijas reģionālās attīstības indeksu uzlabošanai, tādējādi pilnveidojot arī pašu reģionālo plānošanu.

Atslēgas vārdi: reģionālā attīstība, to elementi un vērtība, standartizācijas aprēķini, attīstības indeksi.

Latvijas valstī pastāv lielas reģionālās atšķirības iedzīvotāju demogrāfiskajā sastāvā, viņu reģionālajā izvietojumā un nodarbinātībā. Visi šie procesi ietekmē Latvijas tausaimniecības attīstību, atsevišķu Latvijas reģionu ekonomisko un sociālo izaugsmi. Ekonomiskās izaugsmes indeksi raksturo ekonomisko un sociālo parādību savstarpējās attiecības un pārmaiņas laikā, telpā, kā arī salīdzinot ar plānoto līmeni nepieciešamības gadījumā tos salīdzinot ar iepriekšējo periodu bāzes skaitļiem. Vissmagākais stāvoklis šajā ziņā ir Latvijas Latgales reģionā, kurš raksturojas nevien ar visvecāko iedzīvotāju demogrāfisko sastāvu, ar visaugstāko bezdarba līmeni valstī un viszemāko iedzīvotāju reālo pirktspēju, bet arī ar vāji sakārtotu infrastruktūru, mazām investīciju piesaistes iespējām un kavētu uzņēmējdarbības attīstību. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka Latvijas vēstures izpēte liecina, ka Latgale vienmēr ir bijusi Latvijas inteliģences kalve. Diemžēl pamazām šie gaišie prāti atstāja dzimto Latgali un parcēlās uz dzīvi Rīgā, Jūrmalā un citās Latvijas pilsētās. Rēķinot Latvijas valsts reģionālās attīstības indeksus, iespēju robežās jāņem vērā visi minētie faktori. Vairumā gadījumu te gan reāli var tikt izmantoti tikai ekspertu vērtējumi.

Reģionālās attīstības indeksus pieņemts aprēķināt atsevišķām teritoriālajām vienībām. Latvijā tos atsevišķi rēķina pagastiem, pilsētām, novadiem, rajoniem un reģioniem. Pēc apstiprinātās metodikas novadu pašvaldības, kuru centrs ir pilsēta, tiek ieskaitīts pilsētu grupā. Ja novadu pašvaldību veido tikai pagasti, tad tos ieskaita pagastu grupā. Pēc tam var rēķināt summāros reģiona attīstības indeksus, uz kuru bāzes jāveido reģionu turpmākās attīstības koncepcijas. Nozīmīga vieta ierādāma demogrāfiskajiem procesiem, to attīstības tendencēm un perspektīvām.

Pārskatu par atsevišķiem teritorijas attīstības indeksu elementiem sniedz nākamā tabula.

1. tabula

**Teritoriju attīstības indeksu pamatelementi
vai faktori un to vērtība**

Rādītāji	Reģions, rajons		Pagasti		Pilsētas	
	Izmantojamība	Svars	Izmantojamība	Svars	Izmantojamība	Svars
IKP uz vienu iedzīvotāju, latos	+	0,3	-	-	-	-
Bezdarba līmenis, %	+	0,15	+	0,25	+	0,3
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz vienu iedzīvotāju, latos	+	0,1	+	0,25	+	0,3
Nefinanšu investīcijas uz vienu iedzīvotāju, latos	+	0,1	-	-	-	-
Demogrāfiskās slodzes līmenis	+	0,1	+	0,15	+	0,2
Ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmēj-sabiedrību skaits uz 1000 iedzīvotājiem	+	0,1	-	-	-	-
Iedzīvotāju blīvums uz 1 kv. km.	+	0,05	+	0,1	-	-
Zemes kadastrālā vērtība, Ls/ha	-	-	+	0,1	-	-
Pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas, %	+	0,1	+	0,15	+	0,2

Analizējot tabulas datus, redzam atšķirības starp reģioniem, pagastiem un pilsētām. Un tas ir saprotami, jo Latvijā pastāv lielas atšķirības informatīvajā nodrošinājumā. Domājams, ka turpmāk valsts līmenī šie jautājumi tiks sakārtoti. Piemēram, rēķinot IKP uz vienu iedzīvotāju – nav sarežģīti to aprēķināt pat pagasta līmenī. Pamatproblēma ir statistiskās uzskaites sakārtotībā. Līdzīgs stāvoklis ir ar nefinanšu investīcijām, ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmēj-sabiedrību skaitu un vairākiem citiem rādītājiem.

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingss.

Lai atbrīvotos no konkrētām mērvienībām un radītājus apvienotu, izveidojot kopējo attīstības indeksu, tika ieteikta rādītāja standartizācija.

Standartizāciju izdara izmantojot formulu:

$$t = \frac{x - \bar{x}}{S},$$

kur

t – konkrētā novērojuma (teritorijas) standartizētā vērtība;

x – standartizējamais rādītājs savās specifiskajās mērvienībās;

$\bar{x}$ – attiecīgā rādītāja vidējais aritmētiskais;

s – standartnovirze, variācijas rādītājs, kuru aprēķina pēc formulas

$$S = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2 f}{\sum f}},$$

kur

f – statistiskais svars, parasti iedzīvotāju skaits teritorijā.

Standartizēto rādītāju vērtības aprēķina katram rādītājam, katrai teritorijai. Pamatrādītājam nav vienāda informatīvā nozīme teritorijas attīstības vērtēšanā. Tāpēc katram standartizētajam rādītājam pakārtots nozīmības svars, ko nosaka eksperti. Svaru summai jābūt 1 (tas atvieglo vidējo svēro aprēķināšanu, jo atkrīt dalīšana ar svara summu).

Katru standartizēto rādītāju pareizina ar nozīmības svaru. Rezultātā aprēķina attīstības indeksa komponentus, kuru summa veido teritorijas attīstības indeksu.

2. tabula

Nacionālā līdzfinansējuma sadalījums Eiropas Savienības līdzfinansētajos projektos

Pašvaldību skaits	Teritorijas attīstības indekss (intervāls)	Valsts budžeta dotācija (%)	Pašvaldību finansējums(%)
Pilsētas un novadi, kuru sastāvā ir pilsētas			
17	Zemāks par -1,836	60	40
15	-1836 līdz -1,101	50	50
15	-1,100 līdz -0,554	40	60
15	-0,553 līdz 0,310	30	70
15	Augstāks par 0,310	20	80

2. tabulas turpinājumu skat. 65. lpp.

Tabulas turpinājums

1	2	3	4
Pagasti un novadi, kuru sastāvā ir tikai pagasti			
91	Zemāks par -0,731	60	40
91	-0,731 līdz - 0,388	50	50
91	-0,387 līdz -0,098	40	60
90	-0,097 līdz 0,170	30	70
90	Aaugstāks par 0,170	20	80
Rajonu pašvaldības			
6	Zemāks par -0,621	60	40
5	-0,621 līdz -0,313	50	50
5	-0,312 līdz -0,013	40	60
5	-0,012 līdz 0,154	30	70
5	Augstāks par 0,154	20	80

Priekšlikumi teritoriju attīstības indeksu pilnveidošanai:

1. Nepieciešams pilnīgot indeksu aprēķinu metodiku, tādejādi paaugstinot šo rādītāju ticamības līmeni un izmantošanas efektivitāti Latvijas tautsaimniecības reģionālās attīstības plānošanā.
2. Teritoriju attīstības indeksā jāietver ne tikai kvantitatīvie rādītāji, bet arī kvalitatīvie rādītāji.
3. Iekļaut aprēķinos ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, par bāzi ņemot nevis viņu patstāvību, bet funkcionēšanas efektivitāti un finansiālo stāvokli.
4. Teritoriju attīstības indeksā nepieciešams iekļaut strādājošo īpatsvaru ar profesionālo un ar augstāko izglītību, jo tas ir priekšnoteikums kvalificēta darbaspēka paplašinātai atražošanai atbilstoši tautsaimniecības vajadzībām un tirgus prasībām.

Bibliogrāfija

1. LR MK noteikumi nr. 465 "Pilsētu zemes kadastrālās vērtības noteikumi" (19.12.2000.)
2. LR MK noteikumi nr. 341 "Lauku apvidu zemes kadastrālās vērtēšanas noteikumi (31.07.2001.)
3. LR VZD metodiskie norādījumi "Zemes kadastrālās vērtības noteikšanas kārtība" 901.01.2004.)

4. N. Baranovskis, J. Zvanītājs. Uzņēmējdarbības resursu organizēšana. R., 2002.
5. www.csb.lv
6. www.vraa.lv

**Индексы регионального развития Латвийского государства,
их народохозяйственное значение**

Резюме

В статье рассмотрены проблемы, которые связаны с развитием регионов государства Латвии, индексы оценки регионального развития, их сильные и слабые стороны, а так же предложены некоторые рекомендации для усовершенствования индексных оценок регионального развития.

**Regional Development Indices in Latvia and
their Economic Significance**

Summary

The article deals with the problems related to the development of Latvian regions, indices of regional development, regions' weaknesses and strengths. The author also provides suggestions for improvement of index evaluations of regional development.

LATVIJAS DARBSPĒKA PIEDĀVĀJUMS UN EFEKTIVITĀTE LAIKA POSMĀ NO 1996. GADA LĪDZ 2005. GADAM

Raksta mērķis ir analizēt darbaspēka piedāvājumu un efektivitāti Latvijā laika posmā no 1996. gada līdz 2005. gadam.

Raksta uzdevumi: 1) Raksturot darbaspēka piedāvājuma būtību un galveno darbaspēka efektivitāti raksturojošo rādītāju – darba ražīgumu; 2) Analizēt Iekšzemes kopprodukta, nodarbinātības un darba meklēšanas attīstības tendences laika posmā no 1996. gada līdz 2005. gadam, izdarīt secinājumus; 3) Aprēķināt un analizēt bruto darba ražīgumu, Iekšzemes kopprodukta dinamiku ietekmējošos rādītājus un zaudējumus bezdarba dēļ, izdarīt secinājumus.

Rakstā visā analizējamā laika posmā izmantoti iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes rādītāji 15–74 gadu vecumā. Laika posmam no 1996. līdz 2001. gadam tie ir pārrēķināti no jauna un visi aprēķinātie analītiskie rādītāji līdz ar to ir pilnīgi jauni.

Galvenie secinājumi: Darbaspēka piedāvājumu valstī raksturo nodarbināto iedzīvotāju un aktīvo darba meklētāju skaits. Darbaspēka efektivitāti Latvijā vislabāk raksturo darba ražīgums. Tas ir iekšzemes kopprodukta dalījums ar gada vidējo nodarbināto skaitu. Latvijā laika posmā no 1996. gada līdz 2005. gadam iekšzemes kopprodukts katru gadu ir palielinājies par 3–10%, vidēji gadā – par 7%. Darba ražīgums katru gadu palielinājies par 3–8 %, vidēji gadā – par 6%. Savukārt nodarbināto skaitam šajā laika posmā ir mainīgas pārmaiņu tendences: no 3% samazinājuma līdz 4% pieaugumam gada laikā. Tas liecina, ka jebkuras nodarbināto skaita pārmaiņas kompensējas ar lielāku darba ražīguma pieaugumu, izņemot 1997. un 2002. gadu. Tātad darbaspēka tirgus Latvijā kopumā vērtējams kā stabils un valstī notiek pastāvīga ekonomiska augšupeja, izņemot dažus ekonomiskās darbības veidus.

Atslēgas vārdi: iekšzemes kopprodukts, nodarbināto vidējais skaits, darba ražīgums, bruto darba ražīgums, darba meklētāju skaits, zaudējumi bezdarba dēļ.

Darbaspēka piedāvājuma un efektivitātes jēdzieni un rādītāji

Iedzīvotāju darbaspēka **piedāvājums** būtībā ir viņu ekonomiskā aktivitāte. Piemēram, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD) ekonomiski aktīvos iedzīvotājus definē vienkārši kā darbaspēku (labour force – angļu val.), kuru veido nodarbinātības (employment) un bezdarba (unemployment) summa. Līdz ar to jēdzienu “ekonomiskā aktivitāte” var lietot kā sinonīmu jēdzienam “darbaspēks”. Attiecīgi ekonomiski aktīvais

iedzīvotājs var būt vai nu nodarbinātais (employed) vai arī bezdarbnieks (unemployed). Latvijā tās nenodarbinātās personas, kuras uzskaita un analizē Centrālā Statistikas pārvalde (CSP), sauc par darba meklētājiem (job-seekers). Savukārt jēdzienu “bezdarbnieks” piemēro personām, kuras reģistrētas Nodarbinātības valsts aģentūrā (NVA). Darba meklētājs var arī nebūt reģistrējies NVA.

Darbspēka jeb ieguldītā darba **efektivitāti** vistiešāk raksturo **darba ražīgums**. Darba ražīgumu var aprēķināt dažādos līmeņos – uzņēmumā, ekonomiskās darbības nozarē(veidā),visas valsts mērogā u.c. Darba ražīguma pamatformula ir:

$$\text{Ražīgums} = \frac{\text{Ražošanas.rezultāts}}{\text{Ieguldītais.darbs}}$$

(1.) (Productivity index: Definition Methodology 2006)

1. formula darbspēka efektivitātes (jeb produktivitātes; productivity – angļu val.) analizē tiek izmantota praktiski visā pasaulē. Atšķiras tikai jēdziena “darbs” interpretācijas un mērvienības, kurās var izteikt darba ražīgumu. Piemēram, ražošanas rezultātu atkarībā no datu specifikas vai aprēķina mērķiem var izteikt kā produkcijas vai pakalpojumu vai abu darbības veidu summu – kā naturālās, tā naudas mērvienībās jeb fiziskā vai vērtības izteiksmē. Savukārt ieguldīto darbu var definēt vismaz trijos veidos: kā ražošanas procesā patērēto laiku, kā ražošanas procesā iesaistīto darbinieku skaitu jeb darbspēka apjomu vai arī kā ražošanas procesā iesaistītajiem darbiniekiem aprēķinātās bruto darba algas summu. Līdz ar to darba ražīgumu var izteikt fiziskās, nosacīti fiziskās vai naudas mērvienībās. Ekonomiskajā analizē visbiežāk izmantotais darba ražīguma paveids ir bruto darba ražīgums, kuru vispārīgi var izteikt pēc formulas:

$$\text{Bruto.darba.ražīgums} = \frac{\text{Bruto.produkcija}}{\text{Darba.patēriņš}}$$

(2.) (Баикатов, Карпухина 2001, с.112; Сиденко, Баикатов, Матвеева 1999, с. 144)

Bruto produkcija ir kopējā realizācijai un pašu patēriņam radīto materiālo labumu un pakalpojumu summa jeb kopējais ieguldītā darba rezultāts. Darba patēriņš šajā gadījumā ir sinonīms jēdzienam “ieguldītais darbs”. Visas valsts mērogā kopējais ieguldītā darba rezultāts saistībā ar citiem ekonomiskajiem faktoriem ir **iekšzemes kopprodukts (IKP)**. Iekšzemes kopprodukts no ražošanas viedokļa ir visu ekonomiskās darbības veidu vai institucionālo sektoru kopējās pievienotās vērtības un produktu nodokļu (bez subsīdijām) summa (Latvijas Statistikas gadagrāmata 2005,

10. lpp.). Šis rādītājs joprojām ir objektīvākais valsts ekonomiskās attīstības līmeni raksturojošs rādītājs, kurš turklāt ir salīdzināms starp valstīm. Ja iekšzemes kopprodukts raksturo valsts ekonomisko attīstību, tad tā radīšanā ieguldītajiem ekonomiskajiem faktoriem ir zināma atdeve jeb efekts. Arī ieguldītajam darbam. Līdz ar to, vērtējot darbaspēka efektivitāti visas valsts mērogā, 2. formula iegūst šādu izplatītāko formu:

$$\text{Bruto.darba.ražīgums.valstī} = \frac{\text{Iekšzemes.kopprodukts}}{\text{Nodarbināto.skaitis}}$$

(3.) (Measuring Productivity 2006; Productivity and costs 2006)

Bruto darba ražīgumu visas valsts mērogā var aprēķināt noteiktam laika periodam – mēnesim, ceturksnim, gadam. Lai rādītāji būtu salīdzināmi, aprēķina skaitītājā jāievieto kopējais jeb summārais iekšzemes kopprodukts un saucējā atbilstoši pieņemtai starptautiskajai praksei ievieto vidējo nodarbināto skaitu.

Darbaspēka efektivitāti Latvijā visērtāk analizēt, sākot ar 1996. gadu, jo kopš tā laika darbaspēka pētījumus CSP veic pēc vienotas metodikas un ar nemainīgiem jēdzieniem. Vienīgi 2002. gadā Statistikas pārvalde mainīja pētījuma periodiskumu. Taču tas rādītāju salīdzināmību ietekmē tikai nedaudz. Vēl tajā gadā atbilstoši Eiropas Savienības (ES) Statistikas biroja (EUROSTAT) direktīvām tika mainītas Darbaspēka apsekojuma izlases respondentu vecuma robežas – no personām no 15 gadu vecuma līdz personām 15–74 gadu vecumā. Tāpēc ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits Latvijā laika posmā no 1996. līdz 2001. gadam patlaban statistisko datu krājumos var parādīties gan personām no 15 gadu vecuma (pēc faktiskajiem to gadu apsekojumu rezultātiem), gan pārrēķināts personām 15–74 gadu vecumā. Jāatzīst, ka arī šis fakts rādītāju salīdzināmību stipri neietekmē.

Darbaspēka piedāvājuma un efektivitātes attīstības tendences

Latvijas darbaspēka efektivitātes aprēķini laika posmā no 1996. gada līdz 2005. gadam apkopoti 1.tabulā. Atbilstoši pieejamajiem LR CSP datiem darba ražīgumu Latvijā var izteikt kā bruto darba ražīgumu (05.aile) un aprēķināt, izdalot iekšzemes kopproduktu salīdzināmās cenās (02.aile) ar nodarbināto iedzīvotāju gada vidējo skaitu (03.aile). Nodarbināto iedzīvotāju un darba meklētāju skaits 1996.g. – 2001. gadā ir pārrēķināts 15–74 gadu vecumam, tāpēc rādītāji ir tieši salīdzināmi visā dinamikas rindā. Nodarbināto skaits un viņu darba ražīgums ir iekšzemes kopprodukta dinamiku ietekmējošie faktori. Iekšzemes kopprodukta absolūtais

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingss..

pieaugums nodarbināto skaita izmaiņu rezultātā (07.aile) aprēķināts kā nodarbināto skaita starpības un bāzes perioda darba ražīguma reizinājums. Bruto darba ražīgums aprēķinā izteikts tūkstošdaļās.

$$\Delta_{(96/97)}(\text{nodarb}) = (985,5 - 945,2) \cdot 3,960 = 159,6$$

$$\Delta_{(97/98)}(\text{nodarb}) = (982,0 - 985,5) \cdot 4,112 = -14,4$$

$$\Delta_{(98/99)}(\text{nodarb}) = (965,1 - 982,0) \cdot 4,322 = -73,0$$

$$\Delta_{(99/2000)}(\text{nodarb}) = (939,0 - 965,1) \cdot 4,542 = -118,5$$

$$\Delta_{(2000/01)}(\text{nodarb}) = (960,0 - 939,0) \cdot 5,059 = 106,2$$

$$\Delta_{(01/02)}(\text{nodarb}) = (989,0 - 960,0) \cdot 5,347 = 155,1$$

$$\Delta_{(02/03)}(\text{nodarb}) = (1006,9 - 989,0) \cdot 5,526 = 98,9$$

$$\Delta_{(03/04)}(\text{nodarb}) = (1017,7 - 1006,9) \cdot 5,818 = 62,8$$

$$\Delta_{(04/05)}(\text{nodarb}) = (1035,9 - 1017,7) \cdot 6,254 = 113,8$$

Iekšzemes kopprodukta absolūtais pieaugums darba ražīguma izmaiņu rezultātā (08.aile) aprēķināts kā starpība starp iekšzemes kopprodukta (02.aile) kopējo absolūto pieaugumu salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu un iekšzemes kopprodukta pieaugumu nodarbināto skaita izmaiņu rezultātā (07.aile):

1. tabula

Latvijas iekšzemes kopprodukts, darbaspēks un tā efektivitāte laika posmā no 1996. gada līdz 2005. gadam.

Gadi	Iekšzemes kopprodukts, 2000.g. vidējās cenās, milj. Ls	Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits 15–74 g.v., vidēji gadā, tūkst. cilv.		Bruto darba ražīgums, 02.r. 03.r.	Zaudējumi bezdarba dēļ, milj. Ls	Iekšzemes kopprodukta absolūtais pieaugums pret iepriekšējo gadu, milj.Ls	
		Nodarbinātie	Darba meklētāji			Nodarbināto skaita izmaiņu rezultātā	Darba ražīguma izmaiņu rezultātā
0102	03	04	05	06	07	08	
1996	3742,7	945,2	246,9	3960	978	-	-
1997	4052,7	985,5	176,2	4112	725	159,6	150,4
1998	4244,1	982,0	162,3	4322	701	-14,4	205,8
1999	4383,6	965,1	161,4	4542	733	-73,0	212,5
2000	4750,8	939,0	158,3	5059	801	-118,5	485,7

1. tabulas turpinājumu skat. 71. lpp.

Tabulas turpinājums

2001	5132,9	960,0	144,6	5347	773	106,2	275,9
2002	5465,1	989,0	134,5	5526	743	155,1	177,1
2003	5858,4	1006,9	119,2	5818	694	98,9	294,4
2004	6364,6	1017,7	118,6	6254	742	62,8	443,4
2005	7016,9	1035,9	99,1	6774	671	113,8	538,5

(Iekšzemes kopprodukts 2006; Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2006, 3. lpp.; Сиденко, Башкатов, Мамвеева 1999, с.167 un aprēķini uz šo datu un piemēru pamata)

$$\Delta_{(96/97) (d.raž.)} = (4052,7 - 3742,7) - 159,6 = 150,4$$

$$\Delta_{(97/98) (d.raž.)} = (4244,1 - 4052,7) - (-14,4) = 205,8$$

$$\Delta_{(98/99) (d.raž.)} = (4383,6 - 4244,1) - (-73,0) = 212,5$$

$$\Delta_{(99/2000) (d.raž.)} = (4750,8 - 4383,6) - (-118,5) = 485,7$$

$$\Delta_{(2000/01) (d.raž.)} = (5132,9 - 4750,8) - 106,2 = 275,9$$

$$\Delta_{(01/02) (d.raž.)} = (5465,1 - 5132,9) - 155,1 = 177,1$$

$$\Delta_{(02/03) (d.raž.)} = (5858,4 - 5465,1) - 98,9 = 294,4$$

$$\Delta_{(03/04) (d.raž.)} = (6364,6 - 5858,4) - 62,8 = 443,4$$

$$\Delta_{(04/05) (d.raž.)} = (7016,9 - 6364,6) - 113,8 = 538,5$$

Dati un aprēķini liecina, ka mūsu valstī minētajā laika posmā pastāvīgi palielinās gan iekšzemes kopprodukts (2. tabula, 02. aile), gan darba ražīgums (2. tabula, 05. aile). IKP pēdējo gadu pieauguma tempi (8 – 10% gadā) ir vieni no augstākajiem Eiropas Savienībā; 2004. gada rādītājs ir visaugstākais ES (Statistikas Gadagrāmata 2005, 275.lpp.). Kopprodukta palielinājums vienlaikus ar nodarbinātības palielināšanos nozīmē dzīves līmeņa uzlabošanos valstī, taču vienlaikus arī pieprasījuma palielināšanos pēc dažādām precēm un pakalpojumiem, un līdz ar to – šo preču un pakalpojumu cenu kāpumu. Vispārējai “ekonomikas pārkaršanai” Latvijā tomēr vēl nevajadzētu notikt, jo strādājošo reālā darba alga mūsu valstī arī palielinās, bet IKP līmenis uz 1 iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem ir zemākais Eiropas Savienībā – 2004. gadā tas veidoja tikai 43% no Savienības vidējā līmeņa (Statistikas Gadagrāmata 2005, 276.lpp.) Zināmas briesmas valsts ekonomikai gan rada tas, ka darba algas kāpums netiek līdzī iedzīvotāju vēlmēm pēc dārgiem pirkumiem un pakalpojumiem,

kā rezultātā pieaug izsniegto kredītu apjoms, palielinās cenas un darba algas faktiski ir jāpaaugstina piespiedu kārtā. Rodas ne īpaši vēlami, taču kontrolējami pastāvīgas ekonomiskās augšupejas blakusfaktori – inflācijas tempu kāpums un izteikta iedzīvotāju dzīve uz parāda. Tomēr ekonomiskajiem rādītājiem, lai arī ne par jebkuru cenu, bet ir jāattīstās, jo, turklāt, tikai 2005. gadā Latvijas Iekšzemes kopprodukts salīdzināmās cenās beidzot pārsniedza 1990. gada līmeni (rēķinot uz 1 iedzīvotāju, 1990. gada līmenis tika pārsniegts jau 2004. gadā) (Iekšzemes kopprodukts 2006). Šādā situācijā darba ražīguma kāpums ir ļoti vēlams process, un tieši šī kāpuma pārsniegums pār nodarbināto skaita kāpumu nodrošina normālu ekonomikas attīstību un augšupeju. Vēl jo vairāk tāpēc, ka arī darba ražīguma līmenis Latvijā, salīdzinājumā ar ES vidējo līmeni, ir zems – 43% 2004. gadā. Taču darba ražīguma pastāvīga palielināšanās ir nodrošinājusi šī līmeņa celšanos, jo, piemēram, 1996. gadā darba ražīgums Latvijā veidoja tikai 36% no ES vidējā līmeņa (Labour productivity by employee, country and year 2006). Salīdzinot 2. tabulas 03. un 05. aili, var secināt, ka analizējamā laika periodā tikai 1997. gadā Iekšzemes kopprodukts vairāk palielinājās uz nodarbinātības pieauguma rēķina. 2002. gadā nodarbinātības un darba ražīguma pieaugumi bija gandrīz vienādi. Visos pārējos laika posmos IKP pieauguma noteicošais faktors bija darba ražīguma kāpums. Protams, darba ražīguma tendences atšķiras pēc ekonomiskās darbības veidiem. Uz darba ražīguma kāpinājuma pamata analizējamā laika posmā īpaši ir attīstījušies tādi darbības veidi, kā lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība; apstrādes rūpniecība; vairumtirdzniecība, mazumtirdzniecība, auto, moto un sadzīves priekšmetu un aparatūras remonts; transports, glabāšana un sakari. Visiem šiem darbības veidiem, izņemot lauksaimniecību, ir augsts īpatsvars Iekšzemes kopproduktā, tāpēc arī kopumā IKP pieaugumā lielāka nozīme ir darba ražīguma pieaugumam. Piemēram, 2005. gadā tirdzniecība un remonts veidoja 20,4%; transports un sakari – 15,3%; apstrādes rūpniecība – 13,3% un lauksaimniecība un mežsaimniecība – 3,5% no preču un pakalpojumu kopējās pievienotās vērtības (Iekšzemes kopprodukts 2006). Vienlaikus Latvijas ekonomikā ir darbības veidi, kuros kopprodukta pieaugums jau ilgākā laika posmā tiek panākts vairāk ar darbaspēka piesaistišanu, nekā darba ražīguma kāpinājumu, un tas ir vērtējams kā nozares stagnācijas pazīme. Tas īpaši attiecas uz tādiem darbības veidiem, kā finanšu starpniecība; viesnīcas un restorāni; būvniecība; daļēji arī operācijas ar nekustamo īpašumu un elektroenerģijas, gāzes un ūdens apgāde. Šajā salīdzinājumā īpaši ņemti vērā ekonomiskās darbī-

bas veidi, kuri galvenokārt ir orientēti uz komercdarbību un peļņas gūšanu. Atsevišķi darbības veidi uz to nav izteikti orientēti (valsts pārvalde, izglītība u.tml.) un tādos analizēt un salīdzināt darba ražīguma izmaiņas nav īsti korekti.

Nodarbināto skaits arī pakāpeniski palielinās (2. tabula, 03. aile). Laikā no 1996.g. līdz 2000. gadam nodarbinātība vairāk bija pakļauta cikliskām un sezonālām svārstībām – to vairāk varēja ietekmēt ekonomiskās krīzes vai laika apstākļi. Rezultātā nodarbināto skaits vairākos laika posmos (1998.g. – 2000.g.) nedaudz samazinājās. Tajos gados bija vērojams vispārējs iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes kritums, jo vienlaikus samazinājās arī darba meklētāju skaits (2. tabula, 04. aile). Iekšzemes kopprodukts tajā pašā laikā turpināja palielināties, kas nozīmē, ka katru nodarbinātības samazinājumu kompensēja jauns kvalitatīvs darba ražīguma lēciens. Sākot ar 2001. gadu, nodarbināto skaits nepārtraukti palielinās (lai arī tikai 2002. gadā atkal tika sasniegts 1997. gada apjoms). Tātad nodarbinātība uzlabojas, lai arī sākotnēji šis nodarbinātības uzlabojums nozīmēja darba ražīguma pieauguma tempu samazināšanos.

Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaits kopš 2001. gada arī pakāpeniski palielinās, lai gan ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits 2005. gadā joprojām ir mazāks, nekā 1996., 1997. un 1998. gadā. Piemēram, ja 1996. gadā tika uzskaitīti 1192 tūkst. ekonomiski aktīvo iedzīvotāju (15–74 gadu vecumā), tad 2005. gadā – tikai 1135 tūkst. Tas gan drīzāk saistīts ar iedzīvotāju kopskaita pastāvīgu samazināšanos visā analizējamā laika posmā, nevis ar ekonomikas attīstību. Sava nozīme ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita samazinājumā ir darba meklētāju skaita un īpatsvara pastāvīgam samazinājumam. Darba meklētāju skaits (15–74 gadu vecumā) laika posmā no 1996. gada līdz 2005. gadam ir samazinājies no 246,9 tūkst. līdz 99,1 tūkst., viņu īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū – no 20,7% līdz 8,7% (Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2006, 3. lpp.). Tā ir pozitīva tendence: gan tāpēc, ka palielinās apmierinātais darba piedāvājums, gan arī tāpēc, ka ekonomiski attīstītākajās Eiropas Savienības jeb ES–15 valstīs darba meklētāju (bezdarbnieku) īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū ir salīdzinoši neliels: 2004. gadā – no 5% līdz 11% jeb vidēji 8% (Statistikas gadagrāmata 2005, 272. lpp.).

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingss.

2. tabula

Latvijas iekšzemes kopprodukta, darbaspēka un tā efektivitātes
izmaiņas laika posmā no 1996.g. līdz 2005. gadam.

Gadi	Iekšzemes kopprodukts	Nodarbināto iedzīvotāju skaits	Darba meklētāju skaits	Bruto darba ražīgums	Zaudējumi bezdarba rezultātā
1996. T_k	-	-	-	-	-
1997. T_k	108,3	104,3	71,4	103,8	74,1
1998. T_k	104,7	99,6	92,1	105,1	96,7
1999. T_k	103,3	98,3	99,4	105,1	104,6
2000. T_k	108,4	97,3	98,1	111,4	109,3
2001. T_k	108,0	102,2	91,3	105,7	96,5
2002. T_k	106,5	103,0	93,0	103,3	96,1
2003. T_k	107,2	101,8	88,6	105,3	93,4
2004. T_k	108,6	101,1	99,5	107,5	106,9
2005. T_k	110,2	101,8	83,6	108,3	90,4
1996.– 2005. $\bar{T}_k$	107,2	101,0	90,4	106,1	95,9
2001.– 2005. $\bar{T}_k$	108,1	101,9	91,0	106,1	96,5

(Aprēķini, izmantojot datus no: Iekšzemes kopprodukts pa darbības veidiem 2006; Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2006, 3.lpp.; un 1.tabula, 05. un 06. aile)

T_k – augšanas temps, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, procentos

$\bar{T}_k$ – vidējais augšanas temps, procentos

Ja ir zināms darba meklētāju skaits un darba ražīgums, var aprēķināt tādu papildus rādītāju kā zaudējumi bezdarba dēļ. Zaudējumi bezdarba dēļ ir tā Iekšzemes kopprodukta daļa, kuru vēl varētu saražot, ja apmierinātu visu darba piedāvājumu jeb nodarbinātu visus darba meklētājus; būtībā tas ir nesaražotais kopprodukts. Latvijā nesaražotā kopprodukta summas pakāpeniski samazinās (1. tabula, 06. rinda; 2. tabula, 06. rinda), jo nodarbinātības situācija kopumā uzlabojas. Tiesa, ja darba meklētāju skaita samazinājuma tempi palēninās, tad zaudējumi bezdarba dēļ arī kritīs lēnākos tempos vai pat palielinās, kā 1999.g., 2000.g., 2004. gadā. Vienlaikus, palielinoties IKP, nesaražotā kopprodukta īpatsvars saražotajā pastāvīgi

samazinās. Piemēram, ja 1996. gadā zaudējumi bezdarba dēļ jeb nesaražotais kopprodukts veidoja 26,1% no Iekšzemes kopprodukta jeb saražotā kopprodukta summas, tad 2005. gadā šis rādītājs bija tikai 9,5% (1. tabula, 06. rinda: 02. rinda). No vienas puses, tā ir pozitīva tendence, kura liecina par IKP ražošanas efektivitātes uzlabošanos. No otras puses – tā kā tirgus ekonomikas apstākļos pilna nodarbinātība praktiski nepastāv, arī nesaražotā kopprodukta rādītājs praktiski nevar būt nulle. Tātad zaudējumus bezdarba rezultātā var minimizēt, taču pilnībā no tiem izvairīties nav iespējams. Zaudējumi bezdarba dēļ nav tik nozīmīgs rādītājs, kā darba ražīgums vai ekonomiskā aktivitāte, tam ir vairāk informatīvs raksturs.

Kopumā jāsecina, ka darbaspēka piedāvājuma un efektivitātes attīstības tendences Latvijā pēdējos 10 gados galvenokārt ir labvēlīgas un ļauj prognozēt ekonomiskās situācijas tālāku uzlabošanos. Nelabvēlīga attīstība jeb “pārkaršana” iespējama atsevišķos ekonomiskās darbības veidos, kuru izaugsme balstās vairāk uz nodarbinātības palielināšanu, nekā darba ražīguma kāpinājumu (finansu starpniecība, viesnīcas un restorāni, būvniecība).

Bibliogrāfija

1. Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 1996.–2005. gadā (2006) Rīga: LR Centrālā Statistikas pārvalde.
2. “Iekšzemes kopprodukts”. <http://test.csb.gov.lv:8080/Dialogvarval.asp?ma=0201&ti=2%2D1%2E+IEK%D0ZEMES+KOPPRODUKTS+&path=../DATABASE/ekfin/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dIek%F0zemes%20kopprodukts/&lang=16> (2006.26.08)
3. “Labour productivity by employee, country and year (EU 25=100), 1995–2004”. http://www.eustat.es/elem/ele0002500/tbl0002544_i.html (2006.27.08)
4. Latvijas Statistikas gadagrāmata 2005 (2005). Rīga: LR Centrālā Statistikas pārvalde.
5. “Measuring Productivity. What we produce and the wages it costs.”. <http://www.statistics.gov.uk/cc/nugget.asp?id=132> (2006.26.08)
6. “Productivity and costs”. <http://www.bls.gov/lpc/lpcover.htm#mission> (2006.25.08)
7. “Productivity index: Definition.Methodology.”. <http://www.statistik.at/englisch/results/business/indikatoren/productivity.shtml#2> (2006.25.08)
8. Башкатов Б., Карпухина Г. (2001). Международная статистика труда. Москва: Дело и Сервис.
9. Сиденко А., Башкатов Б., Матвеева В. (1999). Международная статистика. Москва: Дело и Сервис.

Labour Force Offer and Productivity in Latvia between 1996 and 2005

Summary

The supply of labour force in the certain country is being characterised by the number of active job seekers. The labour productivity in its turn is the best feature of labour force efficiency in Latvia. Namely, gross domestic product divided by average number of employed persons per year. In Latvia from 1996 to 2005 the gross domestic product has increased from 3 to 10% per year and 7% as an average per year. Labour productivity has increased from 3 to 8% per year and 6% as an average per year. The number of employed persons in its turn has the variable alteration tendencies in the corresponding period: from 3 % decrease to 4% increase within the year. It certifies that any changes of employed persons number is being compensated by higher labour productivity increase, except for 1997 and 2002. Thus the Latvian labour market has been valued as a stable one and the permanent economical rise can be observed in the country, except some kinds of economic activity.

Предложение и эффективность рабочей силы в Латвии в период с 1996 по 2005 год

Резюме

Предложение рабочей силы в государстве характеризуется численностью занятых и активных работников. Эффективность рабочей силы в Латвии лучше всего характеризует производительность труда. Это отношение валового внутреннего продукта к среднегодовой численности занятых. Валовый внутренний продукт в Латвии в период с 1996 по 2005 год ежегодно увеличивался на 3 – 10%, в среднем за год – на 7%. Производительность труда ежегодно увеличивалась на 3 – 8 %, в среднем за год – на 6%. Численность занятых за этот же период имела переменные тенденции прироста: от уменьшения на 3% до увеличения на 4% за год. Это свидетельствует о том, что любые изменения численности занятых компенсируются еще большим приростом производительности труда, за исключением 1997 и 2002 года. Значит, рынок рабочей силы в Латвии в целом можно оценить как стабильный, и в стране происходит постоянное экономическое движение вверх, за исключением некоторых видов экономической деятельности.

ТРУДОВЫЕ РЕСУРСЫ В ФОРМИРОВАНИИ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТРАНЫ

Насколько образование, то есть инвестиции в фактор труда, способны влиять на экспортный потенциал Латвии? Какова будет форма экспорта трудовых ресурсов – форма продукции, то есть материализованных технологий, или же «полуматериализованных» – поскольку специалист, в общем-то, сам является продуктом системы образования? Третий вариант – полностью нематериализованные технологии, что подразумевает привлечение в Латвию иностранных студентов.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, экспортный потенциал.

Согласно классической теории внешней торговли, экспортную специализацию страны составляет та продукция, в производстве которой используются избыточные ресурсы. В той же самой теореме Хекшера-Олина за основу берутся два основных фактора производства – труд и земля. Самая значительная проблема теоремы Хекшера-Олина – парадокс Леонтьева, который заключается в полностью обратной реализации теоремы в определённых условиях.

Если рассматривать ситуацию внешней торговли Латвии, то теоретически экспортный потенциал должны составить отрасли, в которых традиционно высокий уровень безработицы – то есть имеет место избыток трудовых ресурсов. Принимая во внимание уровень экономического развития страны, для данной ситуации в большей мере подходит позиция гипотезы доминирующего спроса Линдера, которая обосновывает формирование экспортного потенциала страны не отклонениями от точки равновесия на рынке ресурсов, а степенью развития той или иной отрасли, выражающейся в сравнительном объёме производства и способностью удовлетворять национальный спрос.

Кроме того, возможное разъяснение парадокса Леонтьева строится также на том, что теорема Хекшера-Олина использует всего лишь 2 производственных ресурса, не принимая во внимание фактор капитала, играющего в сегодняшней экономике решающую роль. Таким образом, и труд, и капитал, являются инвестируемыми факторами, что в значительной мере может менять их эффективность.

Вопрос в том, насколько образование, то есть инвестиции в фактор труда, способны влиять на экспортный потенциал Латвии?

Ещё одна особенность разъяснения парадокса Леонтьева в том, что классическая теория не подразумевала внешней мобильности ресурсов вообще, что, фактически, нереально сегодня, учитывая глобализационные процессы. Таким образом, вопрос об экспортном потенциале переходит несколько в иную плоскость, какова будет форма экспорта трудовых ресурсов – форма продукции, то есть материализованных технологий, к которым и можно отнести образование, или же «полуматериализованных» – поскольку специалист, в общем-то, сам является продуктом системы образования? Третий вариант – полностью нематериализованные технологии, что подразумевает привлечение в Латвию иностранных студентов.

Ответ на данный вопрос, как и большинство вопросов в экономике, может быть дан при рассмотрении рентабельности каждого из потоков.

Первый, материализованный, вариант, подразумевает экспорт товаров и услуг, произведённых латвийскими специалистами в самых разных отраслях при условии того, что себестоимость продукции будет ниже, чем на целевом рынке. Другими словами, это вопрос конкурентоспособности местного производства. Минус этого варианта чётко выражен в сегодняшней ситуации на рынке труда – при сложившемся уровне безработицы предприятия испытывают дефицит трудовых ресурсов любого качества и уровня. Причина – участие Латвии в ЕС.

Второй вариант – экспорт самих специалистов. О преимуществе себестоимости здесь говорить не приходится – это очевидно. Минус – насколько востребованы специалисты, подготовленные в Латвии, на европейском рынке или рынке СНГ? Проблема в том, что исключительно сложно подготовить специалиста в стране, где слабо развита эта конкретная отрасль, то есть всё опять замыкается на необходимость развития собственной производственно-технической базы.

С другой стороны, при фактическом признании дипломов местных ВУЗов и улучшении владения европейскими языками, экспорт специалистов может стать массовым. Это, естественно, может стать декларацией капитуляции производственной системы страны – зачем вкладывать деньги в обучение и подготовку тех, кто уедет за границу?

Третий вариант – экспорт образовательных технологий, т.е. приём иностранных студентов. Фактически, это продолжение предыдущего тезиса – ядерной физике надо учиться в стране с наличием атомных технологий, бизнесу – в стране, где присутствуют собственные

крупные корпорации и высокий уровень конкуренции и рентабельности, литературе – в стране, обладающей историческим и литературным «багажом». Латвия на сегодня может привлечь иностранных студентов разве что относительно невысокими ценами.

Таким образом, в краткосрочном периоде экспортный потенциал трудовых ресурсов Латвии будет осуществляться, скорее всего, по второму варианту в форме экспорта дешёвой рабочей силы на низкооплачиваемую работу. Роль образования и квалификация в данном случае будут иметь минимальное значение. Второй возможный вариант – экспорт не самих трудовых ресурсов, а предпринимательских ресурсов – но уже на восток – в относительно развитые и быстрорастущие в экономическом плане регионы России.

В долгосрочном периоде формирование экспортного потенциала, как уже было сказано выше, зависит от развития производства внутри страны – будь то сфера услуг или промышленность, что может в будущем создать потребность в специалистах.

Darba resursi valsts eksporta potenciāla veidošanā

Kopsavilkums

Darba resursu eksporta potenciāls Latvijā īstermiņā pārsvārā veidosies kā lētā darba spēka eksports uz zemu apmaksātiem darbiem. Izglītībai un kvalifikācijai šajā gadījumā būs minimāla nozīme. Iespējams arī otrais variants, kad tiek eksportēti nevis darba resursi, bet uzņēmējresursi uz austrumiem, uz nosacīti attīstītiem, bet ekonomiskajā ziņā ātri augošajiem Krievijas reģioniem. Ilgtermiņā darba resursu eksportpotenciāla veidošanās ir atkarīga no ražošanas attīstības valsts iekšienē jebkurā jomā, kas ir spējīga veidot speciālistu pieprasījumu.

The Role of Labour Resources in the Formation of Export Potential of the Country

Summary

The author of the article analyses how education, i.e. investment in the labour factor, is able to influence export potential of Latvia. The author also studies the form of export labour resources – form of the outcome, i.e. materialized or “half-materialized” technologies – because a specialist in general is an outcome of the system of education.

ИМИДЖ СТРАНЫ ИЛИ КАК ОЦЕНИВАЮТ ЛАТВИЮ ЗА РУБЕЖОМ

На основе эмпирических данных, полученных в ходе проведения в Интернете интерактивного опроса иностранных жителей о Латвии, были сформулированы ключевые моменты сложившегося имиджа Латвии. Также изучено качество и достаточность информации о Латвии за рубежом, проведено сравнение Латвии с другими странами Европы и СНГ по следующим параметрам: уровень развития, инвестиционная привлекательность, имидж страны. Рассмотрены аспекты инвестиционной привлекательности отдельных отраслей Латвии.

Ключевые слова: маркетинг территории, имидж страны, имидж Латвии, инвестиционная привлекательность.

После вступления в ЕС перед новыми членами сообщества, в том числе и перед Латвией возникла необходимость определения своей рыночной ниши, проще говоря, позиционирования региона в новой для него системе. Также достаточно остро стоит проблема повышения инвестиционной привлекательности региона. По сравнению с более старыми членами сообщества, новые страны-участницы выглядят мало привлекательными, прежде всего из-за недостатка информации о регионе, оценки его инвестиционной среды и неясности преимуществ. Вопросы корректировки и улучшения имиджа региона, определение основных факторов конкурентоспособности и выделения приоритетных направлений развития становятся на данном этапе одними из важнейших задач регионов.

С целью изучить имидж Латвии за рубежом в рамках проекта «Опыт маркетинга территорий Европейских стран и его применение в Латвии» был проведен опрос. Опрос был организован в Интернете по адресу www.analysis.lv. Анкета представлена на русском, английском и французском языках и доступна для интерактивного заполнения.

Целью данного исследования является изучение сложившегося имиджа Латвии.

Объектом исследования являются пользователи Интернет, проживающие за рубежом (не в Латвии), социально-демографические, тер-

риториальные и другие группы людей, которые являются источником информации в данном исследовании.

Специфика интерактивного опроса:

1. *Нерегулируемости выборки*, поскольку анкету могут заполнить все желающие. Косвенно регулировать выборку можно путем выбора методов распространения анкеты в Интернете (прямая адресная рассылка, публикации на форумах, регистрация в баннерообменных сетях).
2. *Возможность некачественного заполнения анкеты* - пропуск вопросов, несвязные описания, технические ошибки.
3. Следует отметить, что объектом данного исследования является наиболее активная в экономическом, техническом и социальном плане группа людей, поэтому их *ответы могут служить сигнификаторами*.

Данное исследование следует рассматривать как *поисковое*, т.е. ориентированное на обнаружение тех факторов, которые следует учитывать в теории вопроса. Предполагается, что кроме теоретических выводов, будут разработаны и практические рекомендации заинтересованным объектам управления.

Обратимся к результатам исследования. Представленные результаты носят промежуточный характер (получено 240 анкет из 500 планируемых).

В опросе приняли участие 240 человек, 74% мужчин и 24% женщин, большая часть – в возрасте 25 – 29 лет (28%) и 35 – 39 лет (21%), кроме того, 88% респондентов имеют *образование выше среднего*. Подобное распределение примерно соответствует стандартному портрету пользователя Интернета.

Было достигнуто следующее географическое распределение респондентов:

Таблица 1.

Географическое распределение респондентов

Беларусь	2%	Испания	3%	Франция	3%
Бельгия	3%	Ирландия	8%	Финляндия	6%
Великобритания	9%	Канада	3%	Швеция	5%
Германия	2%	Литва	4%	Швейцария	2%
Дания	3%	Норвегия	5%	Эстония	4%
Россия	16%	Польша	4%	Другие	6%
Италия	8%	США	5%		

Большинству респондентов знакомы такие основные географические характеристики, как местоположение и столица Латвии. Отрадно, что более 2/3 знакомы также с другими городами Латвии.

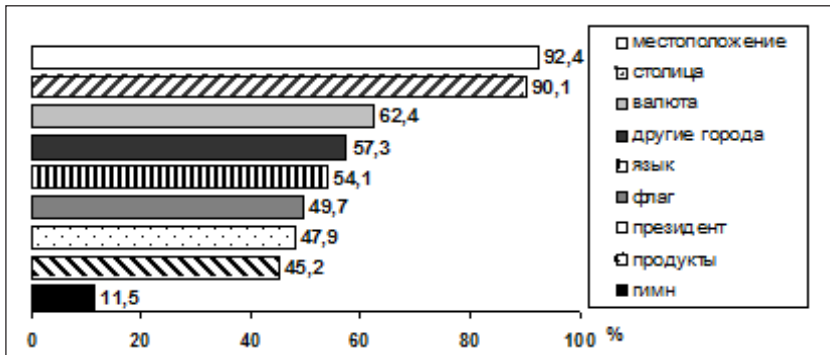

Рис. 1. Распределение ответов на вопрос: «Что вы знаете о Латвии?» (отмечены все подходящие варианты)

Интересно изучить основные ассоциации респондентов о Латвии. Респондентам был задан вопрос: «Латвия – с чем у вас ассоциируется это слово? Пожалуйста, напишите первое, что пришло в голову». Полученные ответы-ассоциации можно разделить на три группы: нейтральные, позитивные, негативные.

Ассоциации респондентов о Латвии: нейтральные

Нейтральные ассоциации о Латвии имеет большинство респондентов – 73%.

- Рига, Юрмала – 19,7%
- Балтийская страна – 17,2%
- Море, пляжи, курорт – 7,6%
- Бывшая республика СССР – 5,7%
- Шпроты – 4,0%
- Соседство с Россией – 3,8%
- Европа (Восточная Европа, Новый член ЕС) – 3,2%
- Маленькая страна – 3,1%
- Банки – 2,5%
- Рижский Бальзам – 2,2%
- Латышский язык – 1,3%

- Лидо, Молоко, Лиго, Бауска, Даугавпилс, Ryanair, Лайма Вайкуле, деревянные дома, Laima и др.

Ассоциации респондентов о Латвии: позитивные

Позитивные ассоциации отметили 23% опрошенных.

- Красивая страна – 6,4%
- Красивые люди – 4,4%
- Мирные, добродушные, неторопливые люди – 3,8%
- Красивая природа – 3,2%
- Страна, которая поет, Праздник песни – 2,5%
- Умные, квалифицированные люди – 2,8%
- Вкусная еда, уютная атмосфера, чувство свободы, смелая страна

Ассоциации респондентов о Латвии: негативные

Негативные ассоциации отметили 17% респондентов. Очевидно, что публичное чествование легионеров в Латвии повлияло на имидж страны не в лучшую сторону.

- Фашизм, нацизм – 9,1%
- Холодно, снег- 3,8%
- Национализм, люди без гражданства – 3,3%
- Президент (в негативном контексте) – 2,0%
- Бедность – 1,9%
- Эмиграция молодых людей – 1,1%
- Латвийский криминал в Великобритании, проституция

Известность Латвии в мире, по мнению респондентов, связана, прежде всего, с соседством России (как мы видели, 6% опрошенных ассоциирует Латвию с бывшей республикой СССР). Третья часть опрошенных подтверждает негативный имидж Латвии, сложившийся в результате освещения средствами массовой информации маршей бывших легионеров СС в Латвии и дискриминации национальных меньшинств.

Надо отметить, что существующий сегодня рекламный слоган Латвии, как «Страна, которая поет» еще не очень прижился и знаком только 14,6% опрошенных. В качестве своих вариантов респонденты упоминали Ригу и Юрмалу, баскетбол, присоединение страны к ЕС, коммерческие банки.

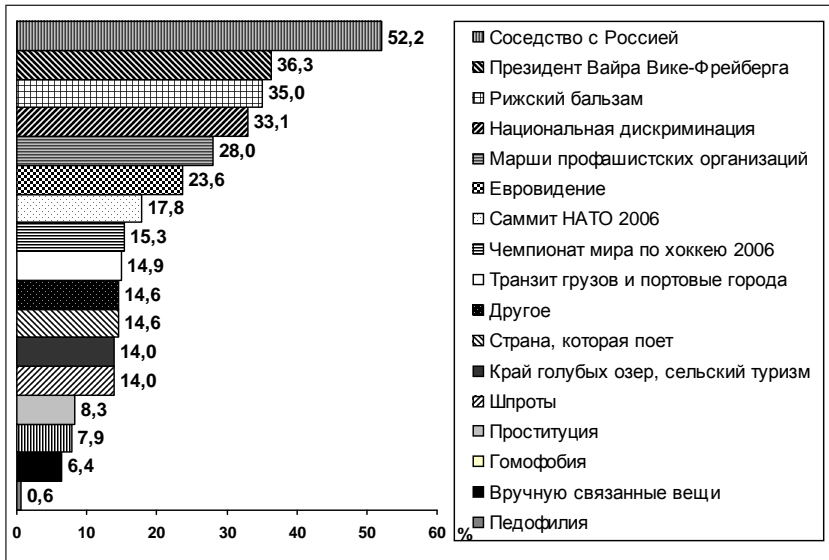

Рис. 2. Распределение ответов на вопрос:
«По-вашему, чем больше всего известна Латвия в мире?»
(отмечены все подходящие варианты)

В отношении к Латвии доминируют позитивные и нейтральные оценки.

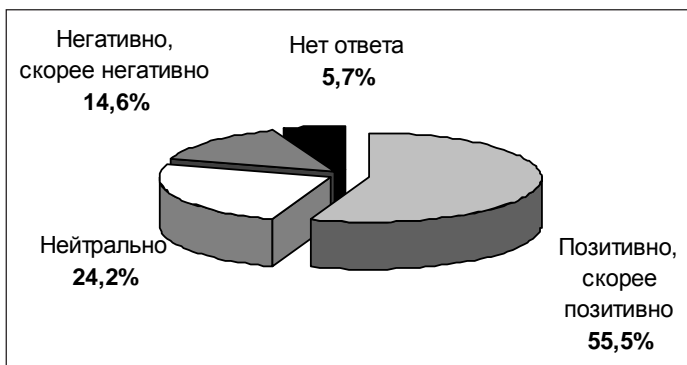

Рис. 3. Распределение ответов на вопрос:
«Как Вы лично настроены по отношению к Латвии?»

За последние годы отношение к Латвии респондентов в целом не изменилось (38,2%) или улучшилось (36,3%). По мнению респондентов, улучшить отношение к Латвии может посещение страны (33,8%), а также позитивная информация в СМИ (20,4%).

Среди источников информации о Латвии доминирует Интернет (45,2%), что является естественным для пользователей глобальной сети. Значительная часть опрошенных черпает информацию из газет/журналов (39%) и телевизионных передач (32%). К сожалению, специальные мероприятия и мероприятия культурного характера (например, проект «Pārsteidzošā Latvija» во Франции) являлись источником информации менее чем для 6% опрошенных. Респондентам в равной степени была бы интересная любая информация о Латвии: о политической ситуации, экономических тенденциях, культуре, возможностях бизнеса, отдыха и развлечений.

Оценивая Латвию, 58,6% опрошенных отметили, что считают страну демократическим государством, вместе с тем пятая часть опрошенных видят признаки авторитаризма. Уровень развития страны также оценен достаточно высоко – преобладают позитивные оценки (средний уровень – 17,2%, средне высокий уровень – 45,8%).

Далее респондентам было предложено сравнить Латвию с другими странами Европы и СНГ по следующим критериям: уровень развития, инвестиционная привлекательность, имидж страны. Для наглядности использовалось процентное соотношение (положительные значения свидетельствуют о превосходстве Латвии, отрицательные – о превосходстве другой страны), количественное значение означает степень превосходства одной страны над другой.

Как видим из таблицы, Латвия ни по одному из коэффициентов не превосходит ни одну из стран Европейского Союза.

Таблица 2.

Сравнение Латвии с другими государствами Европы и СНГ

	общий коэффициент	уровень развития	инвестиционная привлекательность	имидж государства
Беларусь	59,9	64,29	55,38	60,00
Украина	40,9	52,38	32,84	37,33
Казахстан	33,0	47,56	18,18	33,33
Болгария	23,9	32,93	19,70	19,18
Турция	4,8	7,14	4,55	2,74

Продолжение таблицы 2 см. на с. 86

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingss.

Продолжение таблицы

1	2	3	4	5
Россия	-0,8	16,47	-13,43	-5,41
Литва	-8,0	-6,90	-1,52	15,58
Польша	-17,5	-17,44	-13,64	21,33
Эстония	-20,4	-22,09	-18,18	21,05
Словакия	-23,2	-21,69	-20,00	28,00
Словения	-33,2	-26,83	-30,77	41,89
Венгрия	-34,5	-34,15	-28,79	40,54
Кипр	-34,9	-39,02	-16,92	48,65
Мальта	-38,6	-55,42	-7,81	52,70
Греция	-51,2	-52,38	-21,54	79,73
Португалия	-56,2	-57,83	-35,38	75,34
Чехия	-61,7	-62,20	-53,85	68,92
Бельгия	-71,1	-89,16	-45,45	78,67
Италия	-71,8	-83,13	-43,08	89,04
Австрия	-73,5	-92,86	-46,27	81,33
Нидерланды	-76,0	-91,57	-43,08	93,24
Норвегия	-76,1	-89,29	-46,97	92,00
Финляндия	-76,3	-94,12	-45,45	89,33
Дания	-76,5	-92,86	-44,62	91,89
Испания	-76,5	-82,14	-55,38	91,89
Ирландия	-76,7	-85,71	-52,31	92,00
Великобритания	-77,4	-86,90	-54,55	90,79
Швеция	-77,5	-91,86	-44,62	96,00
Германия	-78,2	-94,12	-51,56	89,04
Швейцария	-79,7	-97,62	-46,97	94,59
Франция	-80,6	-95,12	-50,77	96,00

По мнению респондентов, даже Эстония и Литва по всем показателям превосходят Латвию. В свою очередь, государства, по сравнению с которыми Латвия имеет лучший имидж, инвестиционную привлекательность и является более развитой – это страны СНГ (Россия, Украина, Беларусь, Казахстан) и Европейские страны, не входящие в ЕС – Болгария и Турция.

Оценивая инвестиционную привлекательность отдельных отраслей, респонденты отмечали всего одну или несколько отраслей, несмотря на то, что было предложено отмечать все подходящие варианты.

Таблица 3.

Распределение ответов на вопрос: «По-вашему, какие отрасли экономики наиболее развиты/привлекательны с точки зрения инвестиций в Латвии?»
(отмечены все подходящие варианты в %)

	развиты	привлекательны для инвестиций
IT/Компьютеры/Связь	17,40	22,90
Государственные службы	10,10	11,00
Здоровье/Медицина/Спорт	11,00	11,90
Масс-медиа/Интернет	14,70	14,70
Образование/Обучение	10,10	14,90
Производство/Строительство	10,30	21,10
Торговля/Импорт/Экспорт	19,30	23,90
Транспорт/Логистика	17,40	24,80
Туризм/Гостиницы	21,10	40,40
Отдых/Развлечения	11,00	29,40
Экономика/Финансы/Банки	17,40	21,10
Недвижимость	7,30	23,90
Юриспруденция/Консалтинг	6,40	11,90

Таким образом, реальный имидж Латвии, представленный ответами иностранных жителей в этом опросе, несколько отличается от представлений, преобладающих внутри страны. Маркетинговая стратегия государства, о которой достаточно много говорится в последнее время, должна основываться на существующих нейтральных ассоциациях иностранцев, привлекать внимание к позитивным вещам и ограничивать распространение негативной информации о регионе. Позитивный имидж страны является одним из значимых аспектов **конкурентоспособности** государства.

Valsts imidžs jeb kā vērtē Latviju ārzemēs

Kopsavilkums

Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā jaunām dalībvalstīm, to starpā arī Latvijai, reģiona investīciju pievilcīguma līmeņa paaugstināšanas nepieciešamība kļuva aktuāla. Imidža uzlabošana ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem šajā attīstības posmā.

Ar mērķi izpētīt Latvijas imidžu ārzemēs internetā, tika organizēta ārzemnieku interaktīvā aptauja. Tika aptaujāti 240 cilvēki no Eiropas, NVS valstīm un ASV.

Respondentu lielākā daļa zina Latvijas ģeogrāfisko izvietojumu un galvaspilsētu. Starp asociācijām par Latviju dominē neitrālās asociācijas (73%), kas ir saistītas ar Rīgu, Jūrmalu, Baltijas jūru un reģionu kopumā. Pozitīvo asociāciju vidū (23%) pārsvarā minēts pilsētas un dabas skatu skaistums, ka arī iedzīvotāju labvēlīgums. Respondentu stiprākā negatīvā asociācija ar Latviju ir fašisma izpausme (9%).

Respondentiem raksturīgs dažāda veida informācijas par Latviju trūkums, kā arī negatīvo informāciju dominante masu medijos. Respondentu lielāka daļa uzlabojusi savu attieksmi pret Latviju pēc tās apmeklēšanas.

Salīdzinot Latviju ar citām Eiropas un NVS valstīm pēc šādiem parametriem - attīstības līmenis, investīciju pievilcīgums un valsts imidžs - tika iegūti negaidīti zemi novērtējumi. Ņemot vērā šos kritērijus, Latvija ir pārspējusi tikai dažas NVS valstis (Krieviju, Ukrainu, Baltkrieviju, Kazahstānu) un valstis, kas neietilpst ES (Bulgāriju un Turciju).

Respondenti uzskata, ka Latvijā investīcijām pievilcīgas nozares ir darījumi ar nekustamo īpašumu, tūrisms un viesnīcu bizness, augsto tehnoloģiju sfēra, tomēr respondenti izteicās diezgan piesardzīgi, novērtējot investīciju iespējas Latvijā.

Image of Country or Evaluation of Latvia Abroad

Summary

After the accession to the European Union in the new Member States, including Latvia, the need to increase the attractiveness level for regional investments became topical. The improvement of image is one of the main tasks at this stage of development.

With an aim to explore the image of Latvia abroad, an interactive questionnaire for foreigners was launched in the Internet. The represented results are characteristic to interim results. 240 persons were questioned from Europe, the CIS countries and the USA.

The majority of respondents knew the geographical location of Latvia and its capital city. Neutral associations (73%) dominate among associations with Latvia, which are related to Riga, Jurmala, the Baltic Sea and the whole region. Positive associations (23%) are mostly linked with beauty of the city and the nature, as well as the kind attitude of people. The strongest negative association (9%) with Latvia is the expression of fascism.

Respondents demonstrated various types of information shortage about Latvia, as well as a dominance of negative information in the mass media. The majority of respondents have improved their attitude towards Latvia after visiting it.

Unexpectedly low assessment was obtained, if Latvia is compared to other European and CIS countries according to the following parameters: the level of development, the attractiveness of investments and the country image. Taking into account these criteria Latvia has overtaken only some CIS countries (Russia, the Ukraine, Belarus, Kazakhstan) and non-EU countries (Bulgaria and Turkey).

In the opinion of respondents, the following sectors are attractive for investments in Latvia: deals with real estate, tourism, the area of high technologies, however respondents expressed rather cautious views in respect of investment opportunities in Latvia.

MĀRKETINGA ASPEKTU BŪTĪBA REĢIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS STRATĒGISKĀJĀ PLĀNOŠANĀ

Rakstā tiek analizēta mārketinga pieeja reģionālās attīstības stratēģijas izstrādāšanai. Latvijā tika izstrādāta reģionālās politikas koncepcija, taču tajā netika ievērots reģionu nevienmērīgās attīstības samazinājums. Šī problēmas risināšanai ir jāmeklē jaunas pieejas un metodes, kuru vidū nozīmīga vieta ir teritoriālā mārketinga stratēģijai.

Teritoriālā mārketinga mērķis tiek virzīts uz dažādu mērķtirgu piesaistīšanu konkrētai teritorijai. Mūsdienu apstākļi nosaka šīs problemātikas aktualitāti Latvijā. Rakstā tiek piedāvāta teritoriālā mārketinga definīcija, izmantojot “4P” pieeju, izskatot teritoriju kā mārketinga objektu. Autore apskata un pamato pētījumu virzienus, kuri ir nepieciešami pirms teritoriālā mārketinga stratēģijas izstrādes, klasificē mērķtirgus, raksturojot tos ar Latvijas piemēru. Pētījumu rezultāti ļauj noteikt teritorijas pozicionēšanas iespējamus virzienus, kuros ir ieinteresēti mērķtirgi, kā arī virziņus līdzekļus un tehnoloģijas.

Atslēgas vārdi: teritoriālais mārketingas, reģionālās attīstības politika, mērķtirgi, pozicionēšana.

Latvijas ekonomikā veidojas mūsdienu ekonomikas attīstības tendences, kuras pastiprinājās Rietumu un Austrumu valstīs: globalizācija, pakalpojumu sfēras apstieidzošā attīstība, postindustriālās sabiedrības veidošanās, intelektuālās sastāvdaļas lomas paaugstināšanās jebkuras ražošanas darbības rezultātos, mūsdienu sabiedrības totālā informatizācija, organizācijas tīklu formu attīstība. Šajos apstākļos aktuālākais kļūst jaunu reģionālās attīstības paņēmienu un faktoru meklēšana.

Ar reģionālās attīstības politiku parasti cenšas risināt sociālekonomiskās problēmas – celt iedzīvotāju labklājību, veicināt resursu racionālu izmantošanu; reģionālā attīstība ir vērsta uz teritorijas līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību. Reģionālās attīstības politikas mērķi un uzdevumi visbiežāk ir: sabalansētas reģionālās ekonomiskās attīstības sasniegšana; vienmērīga un efektīva visu valsts reģionu materiālo, darba un citu resursu izvietošana un izmantošana; atpalikušo un vājo reģionu ekonomiskās izaugsmes stimulēšana; nelabvēlīgo atšķirību izlīdzināšana (Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas (2005), 20. lpp).

Deviņdesmito gadu vidū Latvijā uzsāka izstrādāt valsts ilgtermiņa telpiskās attīstības pasākumu kopumu, kuru dēvē par reģionālās attīstības jeb reģionālo politiku. Tā ir saskaņotu un organizētu pasākumu un rīcību kopums ar mērķi samazināt sociālās atšķirības starp teritorijām un attīstīt visu valsts teritoriju (Vanags 2005, 314. lpp.; Vaidere 2006, 7. lpp).

Latvijā pastāv būtiskas nelabvēlīgas reģionālās atšķirības sociāli ekonomiskās attīstības ziņā, par ko liecina Latvijas reģionu sociāli ekonomisku rādītāju statistisko datu analīze (sk. 1. tabulu).

1. tabula

Teritoriālās atšķirības Latvijas reģionos pēc 2003. gada datiem*

Rādītāja nosaukums	Rādītāja skaitliskā nozīme		Atšķirības
	labākais	vājākais	
Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, latos	Rīgas reģions 4869	Latgales reģions 1418	3,4
Bezdarba līmenis, %	Rīgas reģions 3,6	Latgales reģions 18,1	3,4
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz vienu iedzīvotāju, latos	Rīgas reģions 155,9	Latgales reģions 66,1	2,4
Nefinanšu investīcijas uz vienu iedzīvotāju, latos	Rīgas reģions 961,9	Latgales reģions 341,0	2,8
Demogrāfiskās slodzes līmenis	Rīgas reģions 557,8	Vidzemes reģions 631,4	1,1
Ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmējdarbības skaits uz 1000 iedzīvotājiem	Rīgas reģions 30,6	Latgales reģions 9,8	3,1
Iedzīvotāju blīvums uz vienu km ²	Rīgas reģions 265,8	Latgales reģions 25,8	10,3
Pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas, % no 01.01.1999. līdz 01.01. 2004.	Zemgales reģions -2,0	Rīgas reģions -6,1	-

* Sk. piezīmes

Visos rādītājos, kuri nosaka teritoriālās attīstības indeksu, izņemot “Pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas”, labākais bija Rīgas reģions. Piecos rādītājos no astoņiem sliktākais bija Latgales reģions.

Reģionu nevienmērīgā attīstība pārstāv problēmu daudzās valstīs. Atpalikušajām teritorijām ir nepieciešama speciāla reģionālās attīstības politikas izstrāde un īstenošana.

Reģiona sociāli ekonomiskās attīstības vadīšanas lietderīgākos instrumentus pārstāv stratēģiskā plānošana un teritoriālais mārketingss, kuri tiek plaši izmantoti attīstītajās valstīs. Prakse pierādīja stratēģiskās plānošanas un mārketinga pielietojuma augsto efektivitāti, bet atsevišķos gadījumos – arī nepieciešamību ne tikai rūpniecībā, bet arī citos cilvēka darbības veidos. Stratēģiskā plānošana un mārketingss sekmīgi tiek izmantots komerciālajā darbībā, augstākās izglītības iestāžu, zinātniski pētniecisko institūtu, veselības aprūpes iestāžu un citu nekomerciālo organizāciju darbībā. Īpaši auglīga šo instrumentu pielietošana kļūst reģiona attīstības vadībā (Региональная экономика 2006, с. 14–15).

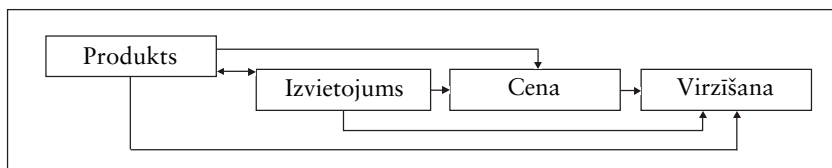
Teritoriālais mārketingss ir mērķtiecīga, plānota darbība, kas ietver tirgus izpēti, produktu veidošanu, vadīšanu un to virzīšanu tirgū, lai apmierinātu cilvēku vajadzības un īstenotu teritorijas mērķus. Ar teritoriālo mārketingu saprot centienus piesaistīt atšķirīgas patērētāju kategorijas konkrētām teritorijām (valstīm, reģioniem, pilsētām) (Kotler 1993, p. 99) un to atbilstošajiem produktiem. Nereti kā teritoriālā mārketinga definīcija tiek izmantots termins “reģionālais mārketingss”, kas, pēc raksta autores domām, nav īpaši korekts, jo ar reģionālo mārketingu tāpat var saprast mārketinga darbības organizēšanu reģionā, t.i., preču un pakalpojumu mārketingu, kas ir virzīts uz vienu vai dažādiem reģioniem (Буртовая 2003).

Teritoriālā mārketinga ietvaros visa piepūle tiek koncentrēta, lai piesaistītu viesus konkrētajam reģionam, izveidotu un virzītu pozitīvu pilsētas, reģiona vai valsts imidžu, attīstītu teritorijā dažādus biznesa veidus. Teritoriālā mārketinga funkciju vidū ir jāatzīmē arī attīstībai nepieciešamo resursu piesaistīšana, lietišķā un kultūras potenciāla attīstība, dzīvošanai labvēlīgas vides radīšana, kas sakrīt ar reģionālās politikas uzdevumiem.

Mārketingā tiek lietota pamatkomponentu “**4 P**” (**product, price, place, promotion**) pieeja, kuru var izmantot arī teritoriālajā mārketingā, ņemot vērā tā īpatnības un specifiku (sk. 1. att. **).

Kā redzams shēmā, teritorijas mārketingā tikai “produkts” un “izvietojums” ir relatīvi patstāvīgie komponenti, kas nosaka vēl vienu teritoriālā mārketinga īpatnību. Atkarībā no mērķtirgus pieprasījuma tiek izvēlētas un virzīšanas procesā akcentētas noteiktas produkta īpatnības un to pie-

ejamība un koncentrēšana teritorijā, kas savukārt noteiks teritorijas produkta cenas raksturojumu, kā arī virzīšanai nepieciešamās metodes un līdzekļus. Šo komponentu teritoriālajā mārketiņgā var raksturot šādi.

1. att. Teritoriālā mārketiņa komponentu mijiedarbība

Produktu pārstāv teritorijas resursu un produkcijas daudzveidība, to daudzums un kvalitāte, kuros ir ieinteresēti mērķtirgi. Kā piemēru var minēt ģeogrāfisko stāvokli, dabas objektus, infrastruktūras attīstību, dzīves līmeni, lietišķo aktivitāti.

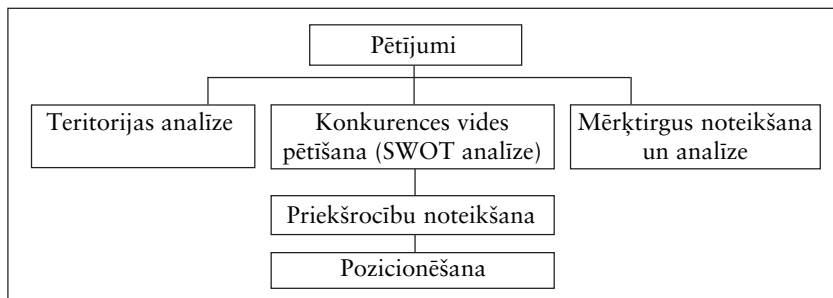
Produkta cenas noteikšana ir atkarīga no dotās teritorijas patērētāju īpatnībām. Iedzīvotājiem tā ir dzīves vērtības, ienākumu un sociālo atvieglojumu līmenis, konkrētu produktu vērtība teritorijā. Tūristiem ir svarīgas pakalpojumu cenas, kā arī servisa, kultūras un vēsturiski ievērojamo vietu esamība un pieejamība. Potenciālie investori izskatīs esošo resursu vērtības pievilcību, likumdošanas īpatnības, ekonomisko un politisko situāciju valstī vai reģionā u.c.

Produkta izvietojums ir materiālo resursu, intelektuālā un tehnoloģiskā potenciāla koncentrācija un pieejamība, organizatorisko struktūru specifika u.c. (Панкрухин 2004).

Produkta virzīšana ir integrēto mārketiņa komunikāciju kompleksveida pieeja, kurā iekļauta informācijas veidošanas un izplatīšanas kanālu, formu, nesēju, apjomu un tās realizācijas laika robežu noteikšana.

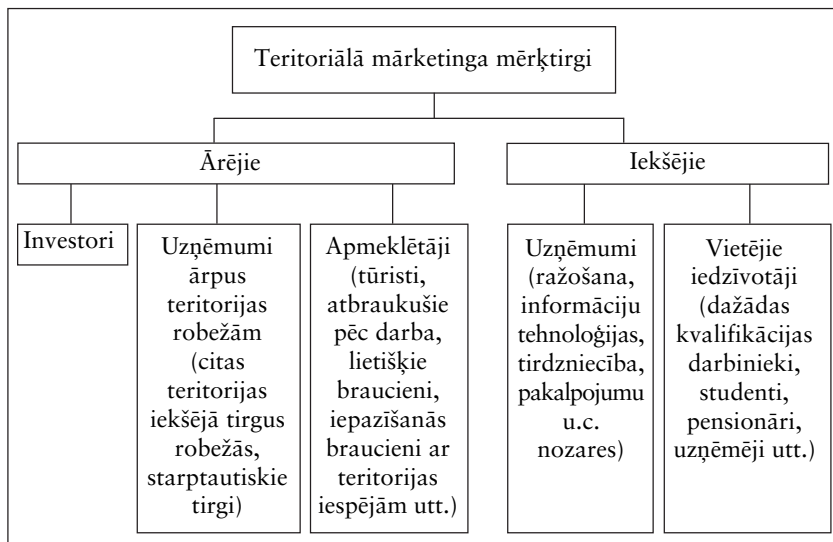
Uz reģiona attīstību virzītas teritoriālā mārketiņa stratēģijas izstrādāšana un plānošana balstās uz apjomīgiem dažādu virzienu **pētījumiem** (2. att.).

Daži minētie pētījumu virzieni sakrīt ar reģiona ekonomiskās attīstības stratēģiskās plānošanas cikla posmiem pēc A. Gapoņenko definīcijas (Региональная экономика (2006), с. 16), kura tiek piedāvāta šādā veidā: 1) attīstības mērķu noteikšana, 2) reģiona attīstības ārējās vides analīze, 3) reģiona stipro un vājo pušu noteikšana, 4) esošo vietējo priekšrocību izmantošana un jaunu priekšrocību radīšana, 5) attīstības koncepcijas izstrādāšana, 6) konkrētu darbību plāna izstrādāšana un stratēģijas īstenošana, 7) efektivitātes un rezultativitātes analīze un mērķu un to sasniegšanas metožu korekcija.

2. att. Nepieciešamie pētījumi pirms teritoriālā mārketinga stratēģijas izstrādes

Teritoriālā mārketinga **mērķtirgi** aptver ļoti plašu auditorijas loku, jo dažādas teritorijas īpatnības un dažādu sfēru objekti var piesaistīt uzmanību atkarībā no mērķiem (Kotler 1993, p. 22–33). Starp mērķtirgiem var izcelt iekšējos un ārējos, kā tiek ilustrēts shēmā (sk. 3. att.).

3. att. Teritoriālā mārketinga mērķtirgi

Latvijā eksistē visas nosauktās teritoriālā mārketinga mērķtirgu grupas, kuru skaitu un izmaiņas tendences var ilustrēt, analizējot statistikas datus. 2. tabulā*** parādīts Latvijas uzņēmumu skaits pa gadiem (iekšējais mērķtirgus).

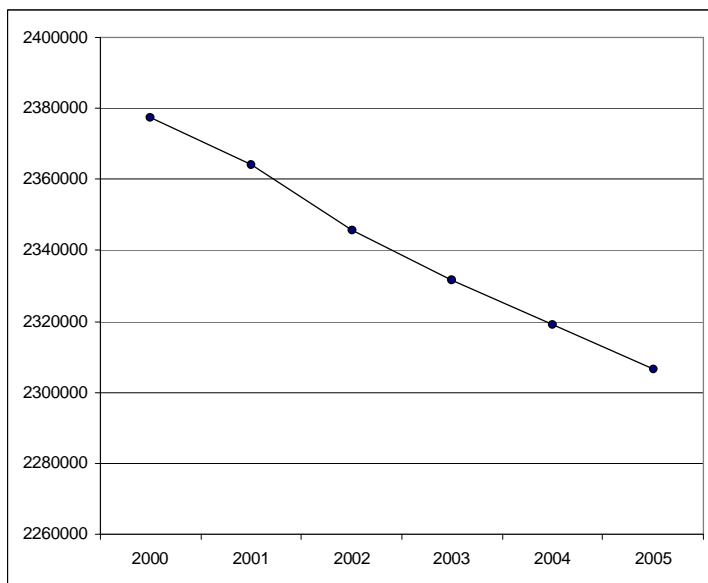
2.tabula

Ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā

Reģions	Gads				
	2000	2001	2002	2003	2004
Rīgas	29,88	29,26	31,29	34,34	40,76
Pierīgas	13,56	13,65	14,40	15,07	16,88
Kurzeme	13,51	12,94	13,40	19,91	14,96
Vidzeme	11,98	11,66	12,07	12,76	13,67
Zemgale	10,76	10,38	10,78	11,20	11,71
Latgale	9,62	9,09	9,52	9,83	10,47

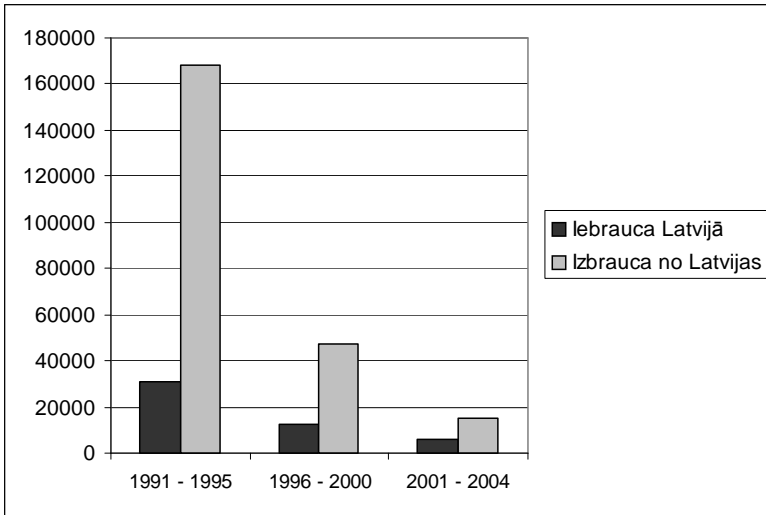
Kā redzams tabulā, ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaitam uz 1000 iedzīvotājiem ir tendence pieaugt visos reģionos, taču, salīdzinot pieaugumu Rīgas un Latgales reģionā, ir jāatzīmē, ka pastāv liela atšķirība.

Visos Latvijas reģionos kopš neatkarības atjaunošanas ir raksturīga iedzīvotāju skaita samazināšanās. 4. attēlā parādīts pastāvīgo iedzīvotāju skaits Latvijā****.

4. att. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits 2000.g. – 2005.g. sākumā Latvijā

Piemēram, diagrammā (sk. 5. att.) ilustrētie dati parāda to, ka, uzskatot Latvijas iedzīvotājus kā teritoriālā mārketinga mērķauditoriju, izbraukušo skaits pārsniedz iebraukušo skaitu. Šie dati ir svarīgi pētījumu pirmajam posmam (teritorijas analīze), jo norāda uz vienu no eksistējošajām problēmām – dzīves vietas nepievilcību.

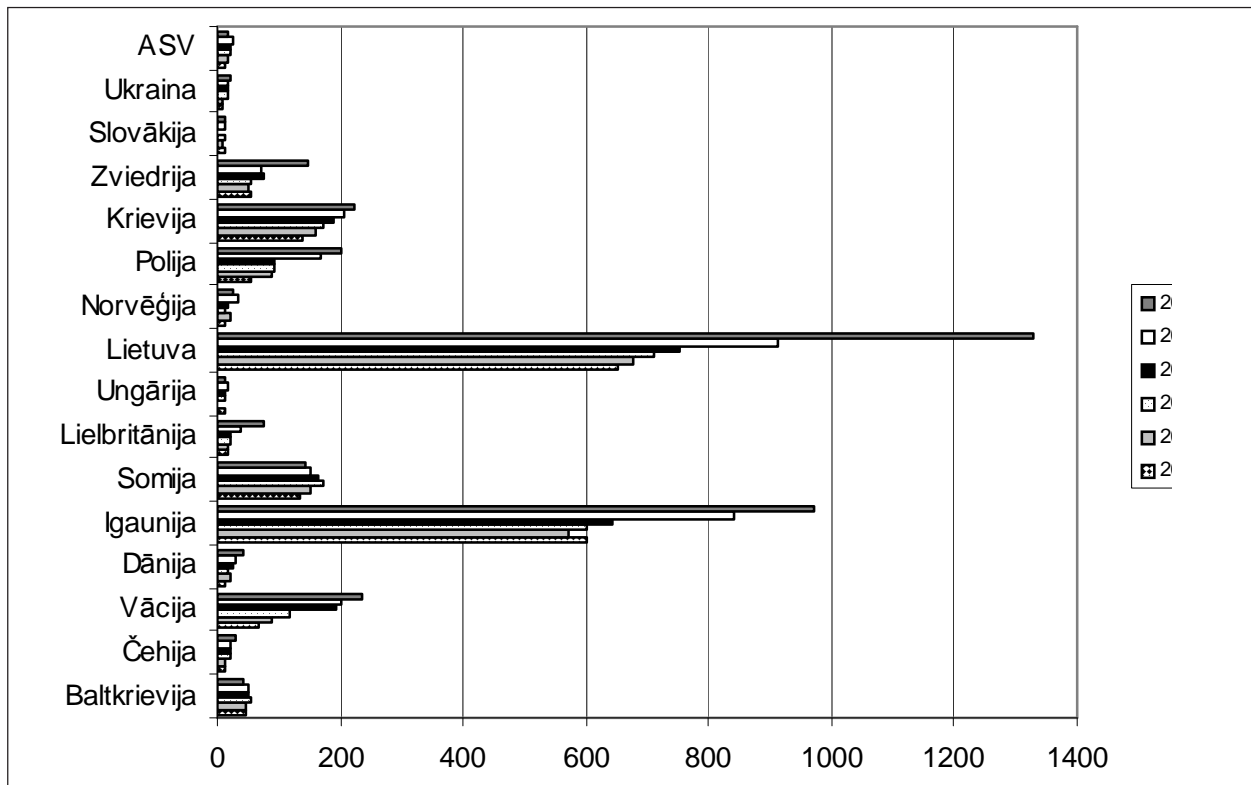

5. att. Latvijas iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācija (tūkst.)

Apmeklētāju tirgus pēdējo desmit gadu laikā pieaug visā Eiropā un arī Latvijā. Apmeklētājus kā teritoriālā mārketinga ārējo mērķtirgu iespējams izskatīt dažādi, ietverot apmeklējuma mērķi, ilgumu, vidējos izdevumus dienakti utt. Piemēram, diagrammā (sk. 6.att.) ir ilustrēts Latvijas apmeklētāju skaits sadalījumā pa valstīm, kas ļauj secināt, ka par “reāliem patērētājiem” šis mērķauditorijas vidū var uzskatīt ceļotājus no Lietuvas un Igaunijas, bet apmeklētājus no citām valstīm – par “potenciāliem patērētājiem”.

Ārzemju uzņēmumi, kas tiek izvietoti teritorijā, un vietējo uzņēmumu darbība eksporta tirgū pārstāv vienu no svarīgākajām mērķauditorijām teritoriālajā mārketingā, jo tie ietekmē teritorijas ienākumus un attīstību (Papadopoulos 2004, p.36 – 49). Bizness kļūst profesionālāks, meklējot un izvēloties vietu. Nesen parādījušos Eiropas teritoriju reitingu skaita pieaugums liecina par šīs informācijas pieaugošo apjomu. Reģionu un valstu reitingi tiek sastādīti pēc visiem iespējamajiem parametriem.

6. att. Ārzemju ceļotāju skaits 2000.g. – 2005.g. Latvijā (tūkstošos)

Šodien investīcijas pārstāv daudzu Latvijas nozaru attīstības bāzi, kas savukārt tieši ietekmē valsts un atsevišķu reģionu attīstību. Neskatoties uz līdzekļu investēšanas kopējo pieaugumu, kā jau tika minēts, Latvijā tomēr ir to nevienmērīga sadale reģionos, kas arī pārstāv valsts nevienmērīgas reģionālās attīstības faktoru.

Katra mērķtirgus iekšienē ir iespējams un nepieciešams konkretizēt mērķauditorijas pārstāvju intereses un vajadzības, jo no tām ir atkarīga teritorijas mārketinga stratēģijas izstrādāšana un pozicionēšanas pamati. Tirgus segmentēšanas mērķis – noskaidrot katras ieinteresētās grupas salīdzinoši viendabīgās vajadzības pēc teritorijas, jo katrai grupai var būt pieprasīta noteikta prece (Завьялов 2005, с. 185), jeb, izmantojot teritoriālā mārketinga terminus, priekšrocības, kuras var piedāvāt teritorija.

Tādējādi teritoriālā mārketinga stratēģijai jābalstās uz mērķtiecīgu mārketingu – rīcību virzīšana uz vienas vai dažu patērētāju grupu apkalpošanu, kas atšķiras ar kopējām vajadzībām vai raksturlielumiem (Kotler 2006, p. 264).

Mērķauditoriju interešu un vajadzību daudzveidības apstākļos daži autori izdalīja atsevišķus *mārketinga veidus*: pozitīva imidža virzīšana un teritorijas pievilcības mārketingss, infrastruktūras mārketingss, iedzīvotāju mārketingss u.tml. (Kotler 1993, p.33 – 40; Панкрухин 2004; Черная 2002). Pēc raksta autores domām, šī pieeja nav korekta dažu iemeslu dēļ. *Pirmkārt*, šīs stratēģijas praksē ir cieši savstarpēji saistītas, jo “produkts” pārstāv vienas teritorijas priekšrocības. *Otrkārt*, teritorijas dažādās īpatnības, kuras pētnieki izmanto kā stratēģiju pamatus, īstenībā pārstāv teritorijas pievilcības faktorus mērķtirgiem, uz kuriem tiek balstīta pozīcijas izvēle un pozicionēšanas process.

Pozicionēšanas gaitā tiek noteikta istā teritorijas (tai skaitā salīdzinājumā ar galvenajiem konkurentiem) pozīcija, kā arī vēlamais stāvoklis – tā ir pozīcija, kuru teritorija tiecas ieņemt nākotnē mērķtirgu izpratnē. Optimālākā pieeja, piemēram, valsts pozicionēšanai, pamatojas uz to, lai izdotos noteikt un izmantot teritoriālajā mārketingā mērķauditoriju pārstāvju jau esošās zināšanas un priekšrocības.

Tādējādi teritorijas pozīcija var tikt balstīta uz šādām konkurētspējas priekšrocībām:

- *Pievilcības objekti*. Tie iekļauj dabiskās (upes, ezeri, jūras, kalni utt.) un mākslīgi veidotās (piemēram, Ķīnas mūris, Tadžmahala Indijā) ievērojamās vietas, kultūrvēsturisko mantojumu (arhitektūras pieminekļi, muzeji), kā arī ievērojamas personības, speciālos pasākumus (piemēram, karnevāli) vai atpūtas objektus.

- *Attīstīta infrastruktūra.* Teritorijā jādzīvo, jāstrādā un jāattīstās ērti, bet tam ir nepieciešams: attīstīt dzīvojamo rajonu infrastruktūru, rūpniecisko zonu, tirgu, kā arī infrastruktūru kopumā. Ilglaicīga interese par teritoriju no tās patērētāju puses tiek noteikta ar tādiem funkcionēšanas argumentiem kā personiskās drošības nodrošinājums un sabiedriskās kārtības apsardze; mājokļu (tai skaitā viesnīcu) fonda stāvoklis un ekspluatācija; ceļu stāvoklis, transporta pakalpojumi; ūdens, gāzes, siltuma un elektroapgāde; teritorijas uzkopšana un labiekārtošana; parku esamība, labiekārtošana; bērnu pirmsskolas izglītības iestāžu un vispārizglītojošo skolu esamība un attīstība.

- *Vietējie iedzīvotāji.* Ņemot vērā tādas mērķauditorijas kā ārvalstu uzņēmēju ieinteresētību noteiktos darbiniekos un speciālistos, teritorijas pozīcija varētu būt pamatota ar augsta apmācības līmeņa demonstrēšanu. Ja par mērķauditoriju tiek uzskatīti potenciālie iedzīvotāji, tad šis faktors akcentē uzmanību uz zemajiem rādītājiem likumu pārkāpšanas sfērā, sociālajām un kultūras iespējām.

Dažādi mērķtirgi ir ieinteresēti šajos faktoros lielākā vai mazākā mērā, un to sakopojums veicina teritorijas *imidža* veidošanu. Ja imidža objekts ir valsts vai pilsēta, tad imidžā tiek iekļauti divi galvenie aspekti: pats objekts (informācija, priekšstati un zināšanas, kas ir noteiktai mērķauditorijai par doto teritoriju) un šīs auditorijas attieksme pret objektu, kuram, kā likums, ir novērtējuma forma. Ja teritoriālā mārketinga ietvaros tiek veltīta uzmanība teritorijas imidža nozīmei, tad imidža veidošanas process tiek cieši saistīts ar pozicionēšanu un realizēts mērķtieciīgi.

Teritorijas priekšrocību **virzīšanas** programma ir analogiska komerciālas firmas produkcijas virzīšanas plānam, tikai ar to atšķirību, ka “produkts” šajā gadījumā ir valsts, reģions vai pilsēta – kopā ar sarežģīto pakalpojumu kompleksu (Татарина 2004, с. 229), bet patērētājs – ļoti daudzveidīga auditorija.

Teritorijas virzīšanas vadošie instrumenti ir komunikatīvās tehnoloģijas un līdzekļi, kurus apvieno spēcīga koncepcija un kopīgs mērķis, kas savukārt ļauj izveidot savstarpējās attiecības ar mērķauditorijām un atbalstīt vai izmainīt to attiecības. Integrēto mārketingu komunikāciju līdzekļi (galvenokārt – reklāmas un *Public Relations* tehnoloģijas), kas ir virzīti uz ārējām auditorijām, ir aicināti dotajā rakursā demonstrēt teritoriju atvērtību kontaktiem un ļaut saņemt pilnīgu informāciju saskaņā ar mērķauditoriju dažādām interesēm, kā arī apliecināt esošo priekšrocību būtību. Darba galvenie mērķi ar iekšējo auditoriju ir uzticības paaugstināšana varai, iedzīvotāju iesaistīšana teritorijas pārvaldes procesos, objektīvas informācijas

par ekonomikas un sabiedrības attīstības stāvokli pieejamība. Tādējādi, no vienas puses, iekšējā virziena darbības uzdevums ir iedzīvotāju lojalitātes, vietējā patriotisma veidošana, no otras, labvēlīgas motivācijas radīšana reģiona (valsts) iekšienē attiecībā pret citas pilsētas iedzīvotājiem un struktūrām, iesaistot tos reģiona atbalstīšanā.

Jautājums par teritorijas vienmērīgas attīstības veicināšanu un tās nodrošināšanu ir aktuāls pat attīstītās valstīs. Rietumos to risināšanai aktīvi izmanto teritoriālā mārketinga stratēģiju (Holcomb 1999, p. 133), kas pārstāv maz izstrādātu ekonomikas instrumentu Latvijā. Daži stratēģiskās plānošanas paņēmieni, kas izveidojās biznesa plānošanā, jau pietiekoši plaši tiek pielietoti reģionālās pārvaldes darbībā. Tomēr pilnībā stratēģiskās plānošanas un stratēģiskās vadīšanas konstruktīvie elementi vēl būs jāievieš pilsētu un reģionu administrācijas darbības praksē.

Teritoriālā mārketinga izmantošanas problēma Latvijā savu aktualitāti iegūst dažādu iemeslu dēļ. To starpā ir jāatzīmē, *pirmkārt*, globalizācijas un kapitāla integrācijas process. *Otrkārt*, pieaugošā konkurence starp atšķirīgām teritorijām par resursiem un pircējiem (Kavaratzis 2004, p. 58–73). Atsevišķas pilsētas un reģioni arvien vairāk konkurē viens ar otru par ekonomiskām priekšrocībām, darba vietu palielināšanu, tirdzniecības aktivizāciju un investīciju piesaistīšanu. *Treškārt*, ES nosacījumi, kas sekmē brīvu kapitālu, preču un pilsoņu kustību, prasa vairāk pievērst uzmanību teritoriālā mārketinga sfērai. *Ceturtkārt*, iekšējās valsts problēmas, starp kurām var atzīmēt nevienmērīgu attīstību Latvijas reģionos, iedzīvotāju zemo lojalitāti, migrācijas augsto līmeni un citus.

Piezīmes

- * Tabulā ir atspoguļoti dati par Latvijas pieciem plānošanas reģioniem (Kurzeme, Latgale, Vidzeme, Zemgale un Rīga), kas tika noteikti Reģionālās attīstības likumā un Ministru kabineta 2003. gada 25. marta noteikumos Nr. 133. Tabulas sastādīšanai tika izmantoti: Vanags 2005, 311. lpp.; Latvijas reģioni skaitļos 2005, 11., 42., 58., 105. lpp.; Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa.
- ** Rakstā piedāvātās shēmas ir sastādījusi autore.
- *** Lai izpildītu Eiropas Savienības jaunās prasības par maksimāli pieļaujamo iedzīvotāju skaitu NUTS 3. līmenī un vienlaicīgi maksimāli savietotu statistikas reģionus ar plānošanas reģioniem, 2004. gadā Latvijā izveidota jauna statistikas reģionu sistēma, nosakot sešus statistikas reģionus: Rīgas plānošanas reģions tika sadalīts divās te-

ritoriālajās vienībās – Rīgas pilsēta un Pierīgas reģions. Tabulas sastādīšanai tika izmantoti: Latvijas reģioni skaitļos 2005, 58. lpp.; Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa.

*** Grafiki un diagrammas tika sastādītas pēc Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapas datiem.

Bibliogrāfija

1. Kavaratzis, M. (2004) "From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands". In: *Place Branding*, Vol.1, November, Henry Stewart Publications, London. Pp. 58–73.
2. Holcomb, B. (1999) "Revisioning Place: De – and Re-constructing the Image of the Industrial City." In: Kearns, G., Philo, C., ed. *Selling places: the city as cultural capital, past and present*, Oxford: Pergamon Press. Pp. 133–144.
3. Kotler, Ph. (1993) *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*, Hardcover, Free Press.
4. Kotler Ph., Keller K.L. (2006) *Marketing management*, 12th ed., Upper Sadde River: Pearson Education International.
5. *Latvijas reģioni skaitļos* (2005), statistisko datu krājums. Latvijas Republikas centrālā statistikas pārvalde.
6. Papadopoulos, N. (2004) "Place branding: Evolution, meaning and implications." In: *Place Branding*, Vol.1, November, Henry Stewart Publications, London. Pp. 36–49.
7. Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa, www.csb.lv (2006.30.08).
8. *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni. Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas* (2005). Rīga: Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra.
9. Vaidere I., Vanags E., Vanags I. Vilka I. (2006) *Reģionālā politika un pašvaldību attīstība Eiropas Savienībā un Latvijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, Latvijas Statistikas institūts.
10. Vanags E., Vilka I. (2005) *Pašvaldību darbība un attīstība*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
11. Буртовая Е.В. (2003), "Словарь терминов по маркетингу", http://www.i-u.ru/biblio/archive/unknown_marketing_wokablerary/default.aspx (2006.25.08).
12. Завьялов П.С. (2005) *Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах*. Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М.
13. Панкрухин А.П. (2004) *Маркетинг территорий: зачем, кому и какой нужен маркетинг территорий*, <http://www.marketing.spb.ru/lib-special/regions/territory/1.htm> (2005.15.10).
14. *Региональная экономика* (2006). Учебник / Под ред. В.И.Видяпина и М.В.Степанова. – М.: ИНФРА-М.

15. Татарина Г.Н. (2004) *Управление общественными отношениями*. Учебник для вузов. – СПб.: Питер.
16. Черная И.П. (2002) *Маркетинг имиджа как стратегическое направление территориального маркетинга*, http://www.dis.ru/market/arhiv/2002/4_1.html (2005.15.10).

Сущность аспектов маркетинга в стратегическом планировании регионального развития

Резюме

Неравномерное развитие регионов – проблема экономик многих стран. Для решения данной проблемы в развитых странах широко применяется стратегическое планирование и территориальный маркетинг.

Территориальный маркетинг является одним из экономических инструментов, при помощи которого есть возможность развивать территорию, привлекая к ней различные категории потребителей. Данная цель территориального маркетинга приобретает особую актуальность для Латвии в силу разных причин, обусловленных современной ситуацией. Среди них следует отметить процесс глобализации и условия ЕС, возрастающую конкуренцию между различными территориями и, наконец, социально-экономические проблемы – неравномерное региональное развитие, низкий уровень лояльности жителей, высокий уровень миграции населения и др.

Сущность территориального маркетинга отражает подход 4-х «Р», следуя которому в качестве продукта рассматривается многообразие ресурсов и продукции территории, привлекающее целевые рынки. От концентрации и расположения продукта зависит определение его цены, которая, в свою очередь, связана с потребностями целевых аудиторий, что определяет виды и формы продвижения продукта, в том числе применение интегрированных маркетинговых коммуникаций.

Целевые рынки в территориальном маркетинге можно подразделить на внешние и внутренние. К внешним целевым рынкам следует относить инвесторов, предприятия, находящиеся за пределами территории (в т.ч. экспортные рынки), посетителей. Внутренний целевой рынок составляют местные жители и предприятия.

Для разработки успешной стратегии территориального маркетинга, необходимо основываться на результаты исследований. Исследования направлены на анализ территории, исследование конкурентной среды, определение и анализ целевых рынков. Данные направления обеспечивают определение конкурентных преимуществ в процессе позиционирования, в качестве которых могут быть использованы природные и исторические достопримечательности, развитая инфраструктура и особенности местного населения.

Essence of Marketing Aspects in Strategic Planning of Regional Development

Summary

Non-uniform development of regions is a problem of economy of many countries. For the decision of the given problem the developed countries widely used strategic planning and marketing places.

The marketing places is one of instrument of economy, which is directed to development of territory by means of bringing to it different categories of customers. The marketing places gain topicality in Latvia due to a number of reasons and present day situation. Processes of globalization and integration should be mentioned among them; EU structure and increasing competition between countries and territories, and also domestic problems – uneven development of regions in Latvia, low level of loyalty among habitants, high level of migration etc.

Essence and specific nature of the marketing places can be described using traditional approach of «4P» (product, price, place, promotion). Variety, amount and quality of territory resources what is the point of interest for target markets are considered to be a product. Concentration and availability of the product (place component) determines its price, which in its turn, is related to the demand of target markets. Features of target markets determine kinds and forms of product promotion and complex of integrated marketing communications.

The target markets within the limits of marketing places can be subdivided on external and internal. It is necessary to carry investors to the external target markets, the enterprises, which are being outside territories, both the export markets and visitors. Internal target market consists of the local enterprises and inhabitants.

Step up of effective strategy of territory development on the basis of the marketing places is possible when grounded on the results of research directed to the analysis of territory, study of competition environment, determination of target markets and their analysis. The results of the research provide possibility to determine strong and weak points of the territory, that later determines the competitive advances. The process of positioning can be built on certain factors such as attractive objects (geographical location, natural and architectural sights and etc), developed infrastructure.

RĒZEKNES REĢIONA TAUTSAIMNIECĪBAS NOZARU ATTĪSTĪBAS IESPĒJU ANALĪZE, IZVĒRTĒJOT CILVĒKRESURSU KVALITĀTI

Rēzeknes reģionā, līdzīgi kā visā Latvijā, arvien aktuālāka kļūst darba ņēmēju nepieciešamība pēc kvalificēta darbspēka. Šo problēmu pastiprina darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju aizplūšana uz ārzemēm. Latvijas uzņēmēju zemā konkurētspēja un fakts, ka Latvijas tautsaimniecības darba ražīgums ir neadekvāts nospraustajiem nacionālajiem attīstības plāniem, liek domāt par kvalitatīvu pieeju šo jautājumu risināšanā.

Lai arī izglītības sektora attīstības jautājumi ir un paliek Izglītības un zinātnes ministrijas kompetence, liels uzsvars šo problēmu efektīvā risināšanā ir jāliek uz reģionu un pašvaldību iesaistīšanos atbilstošu cilvēkresursu sagatavošanas plānošanā.

Attīstības plāns ir izstrādāts Rēzeknes pilsētas attīstības aģentūrā “Rēzeknes Biznesa centrs” kā loģisks nu jau vairāku Phare izglītības komponentu projektu realizācijas iznākums un veiksmīgas sadarbības piemērs gan ar profesionālās izglītības iestādēm, gan speciālistiem, kas darbojas izglītības sektorā.

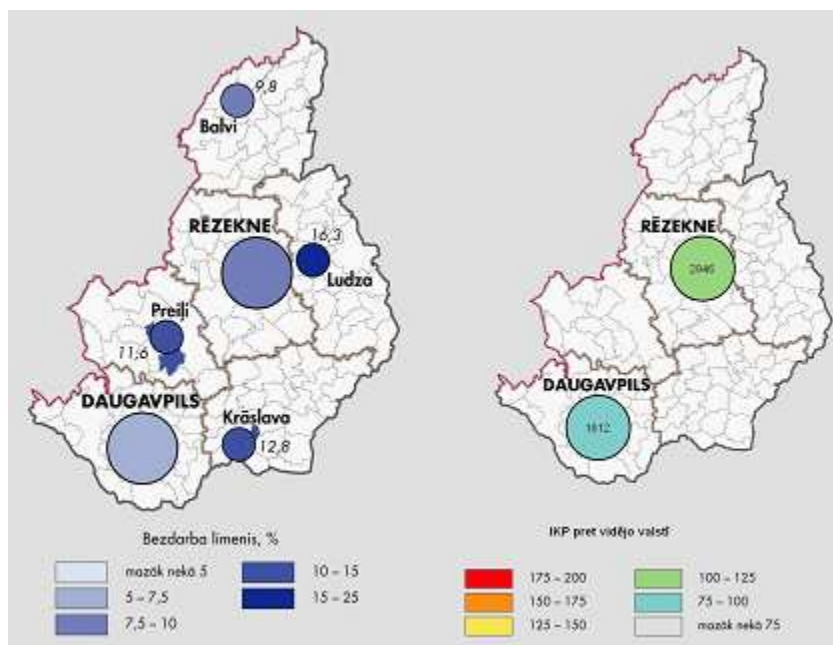
Attīstības plāna mērķis ir noformulēt vienotu viedokli par profesionālās izglītības iestāžu darbības efektivitāti cilvēkresursu sagatavošanai Rēzeknes reģionā (Rēzeknes pilsētas un Rēzeknes rajona pašvaldību administratīvās teritorijas), kas savukārt palīdzētu efektīvāk plānot Nacionālā attīstības plāna Izglītības operacionālās programmas. Ja attīstības plānā izstrādātie priekšlikumi profesionālās izglītības attīstībai tiks uzskatīti par lietderīgiem, un ja akceptētu pašvaldībās, tos varētu izmantot kā paraugu visa Rēzeknes profesionālās izglītības un nodarbinātības reģionālās padomes (turpmāk RPINRP) darbības teritorijā (klāt nāk Balvu, Ludzas un Krāslavas rajoni) un visās Latgales plānošanas reģiona robežās.

Atslēgas vārdi: cilvēkresursu kvalitāte, tautsaimniecības nozaru attīstības tendences.

1. Situācijas raksturojums tautsaimniecības nozaru griezumā

Ekonomisko situāciju Latgales plānošanas reģionā raksturo zema ekonomiskā aktivitāte. CSP dati liecina, ka iekšzemes kopprodukts salīdzinoši Rēzeknes pilsētā ir lielāks nekā Daugavpilī, taču bezdarbs ir lielāks Rēzeknē, kas liecina par tautsaimniecības resursu nepilnīgu izmantošanu un kavē kopējo ekonomikas attīstības ilgtspēju.

1. att. Makroekonomikas rādītāju analīze Rēzeknes un Daugavpils pilsētās¹

Savukārt situāciju tautsaimniecības struktūrā raksturo 1. tabula, kura parāda galvenās nozares Rēzeknes reģionā pēc nodarbināto skaita un apgrozījuma. No tabulas var secināt, ka lielākā nozare pēc nodarbināto skaita ir metālapstrāde, kurai seko kokapstrāde, pārtikas ražošana un būvniecība.

Šeit būtu jāpiemin arī lielākie nozaru spēlētāji, kas katram konkrētajam sektoram piešķir savu īpatnību. Piemēram, lielākie darba devēji metālapstrādē ir RSEZ AS Rebir (1500 darbinieku), RSEZ SIA VEREMS (700 darbinieku) un SIA Rēzeknes gaļas kombināts (400 darbinieku). Atņemot šo nozares līderu uzņēmumu datus iegūstam, ka metālapstrādē vēl nodarbināti 475, kokapstrādē – 1000, pārtikas ražošanā – 150 un būvniecībā praktiski 1000 nodarbināto.

Apgrozījuma analīze pa gadiem parāda straujāko pieaugumu būvniecībā un līdzvērtīgu pieaugumu pārējās nozarēs, bet pēc nodarbināto skaita straujākais pieaugums vērojams būvniecībā un pārtikas rūpniecībā.

¹ CSP

2. daļa

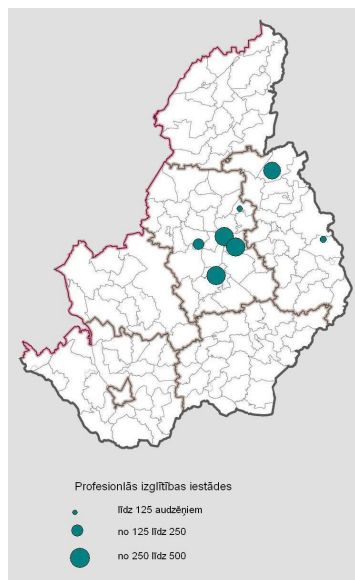
Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingš.

1. tabula

Tradicionālo ražošanas nozaru apgrozījums, strādājošo skaits²

Nozare	Rēzekne				Rēzeknes rajons				Kopā			
	strādājošo skaits		apgrozījums (tūkst. LVL)		strādājošo skaits		apgrozījums (tūkst. LVL)		strādājošo skaits		apgrozījums (milj. LVL)	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Būvniecība un ražošana	958	994	7 532	10 088	117	134	3 872	5 188	1 075	1 128	11.41	15.28
Kokapstrāde un ražošana	265	315	6 701	7 361	1 427	1 345	21 271	22 494	1 692	1 660	27.98	29.86
Metālapstrāde un ražošana	1 743	3 453	17 075	18 782	232	233	1 832	2 029	1 975	1 943	18.9	20.81
Pārtikas produktu ražošana un ēdināšana	388	480	10 894	14 432	173	205	3 230	3 730	561	685	14.12	18.16
KOPĀ									5 624	5 759	76.21	88.41

2. Esošā situācija cilvēkresursu sagatavošanā

Austrumlatgalē darbojas 7 profesionālās izglītības iestādes. Ludzas novadā – Malnavas koledža, Zilupes vidusskola, Rēzeknes pilsētā un rajonā ir 5 mācību iestādes – Rēzeknes profesionālā vidusskola, 14. arodvidusskola, Lūznavas profesionālā vidusskola, Latgales amatniecības meistarų skola, Viļānu 41. arodvidusskola.

2. att. Profesionālās izglītības iestādes Rēzeknes reģionā²

² Rēzeknes Biznesa Centrs

Rēzeknes pilsētas skolās uzņemšanas notiek atbilstoši plānotajām Rēzeknes PVS – 150 no 150 plānotajiem, Rēzeknes 14. AVS – 195 no 175 plānotajiem). Lauku apvidū izvietotajām mācību iestādēm grupas netiek pilnībā komplektētas (Lūznavas PVS – 114 no 175 paredzētajiem, Viļānu 41. AVS – 71 audzēknis no 100 plānotajiem). Visās A-Latgales skolās pilnībā tiek uzņemtas būvniecības programmas (apdares darbi Lūznavas PVS, namdaris Bērzgales amatu skola). Autotransporta izglītības programma vispopulārākā ir Malnavas koledžā. To var izskaidrot ar piedāvāto augstāko kvalifikācijas līmeni, moderno mācību aprīkojumu un jaunajām iekārtām. Autotransporta izglītības programma, automehānika palīga profesionālās kvalifikācijas līmenis tiek sekmīgi komplektēts arī Viļānu 41. AVS, Lūznavas PVS, Zilupes AVS. Tā ir vienīgā izglītības programma, kura ir saistāma ar metālapstrādes nozari, un kuru labprāt izvēlas jaunieši.

2. tabula

Profesionālo izglītības iestāžu komplektācija 2006. gadā

Profesionālās izglītības iestāde	Plāns	Iesn.sk.	Uzņemts
Rēzeknes Profesionālā vidusskola	150	213	150
Lūznavas Profesionālā vidusskola	175	114	114
Rēzeknes 14. arodvidusskola	175	259	195
Viļānu 41. arodvidusskola	100	76	71
Latgales Amatniecības meistarū skola	91	57	53
Malnavas koledža	120	129	116
Zilupes arodvidusskola	66	59	57
KOPĀ	877	907	756

Salīdzinot jauniešu ģeogrāfisko sadalījumu, studijas profesionālās skolās vairāk izvēlas lauku bērni (ap 78% no kopējo studējošo skaita). Tomēr pagastu jauniešus vairāk piesaista mācību iestādes pilsētā. Ir mācību programmas, kuras ir uzskatāmas par pilsētās industrijām atbilstošām, piemēram, metālapstrāde. Ja metālapstrādes izglītības programmu piedāvā lauku skola, tad tas ir viens no iemesliem, kāpēc pilsētas bērni nepiesakās studijām. Lauku jauniešiem pievilcīga šķiet tūrisma nozare, jo tiek saistīta ar viesu māju attīstību, vides sakārtošanu. Tradicionāli lauku jaunieši izvēlas autotransportu, tā lauku skolās ir kā papildnozare, ņemot vērā arī jau esošo materiāli tehnisko bāzi.

3. tabula

**Audzēkņu uzņemšana 2006. gadā Austrumlatgales
profesionālās mācību iestāžu izglītības programmās**

Izglītības programma	uzņemto jauniešu skaits
Būvdarbi, Būvstrādnieks, 1. prof. kv. līmenis, Apdares darbu tehniķis, 3. p.l., Apdares darbu strādnieks 2. p.l., Ēku celtnieks 3. p.l., Namdaris 3. pl.	168
Autotransports, Automehāniņa palīgs, 2. un 3. prof. kv. līmenis	156
Datorsistēmas, Datorsistēmu tehniķis, 3. prof. kv. līmenis	75
Ēdināšanas serviss, Ēdināšanas servisa speciālists, 3. prof. kv. līmenis	71
Komerczinības, Mazumtirdzniecības komercdarbinieks, 3. prof. kv. līmenis	78
Saimniecības vadīšana, Saimniecības vadītājs, 3. prof. kv. līm. Lauksaimniecība, Lauku īpašuma apsaimniekotājs, 3.prof.kv.līmenis	55
Sekretariāta un biroja darbs, Sekretāre, 3. prof. kv. līmenis,	51
Grāmatvedība, Grāmatvedis, 3. prof. kv. līmenis	30
Mēbeļu izgatavošana, Mēbeļu galdnieks, 3. prof. kv. līmenis, Koksnes materiālu apstrādātājs, 2. prof. kv. līmenis	30
Viesnīcu serviss, Viesmīlības servisa speciālists, 3. prof. kv. līmenis	30
Enerģētika, Elektriķis, 3. prof. kv. līmenis	25
Zivkopība, Zivkopis, 3. prof. kv. līmenis	17
Metālapstrāde, Ciparu programmas vadība (CNC darbgaldu iestatītājs), 3. prof. kv. līmenis	0
Piena / gaļas produktu ražošana, piena/gaļas produktu ražošanas meistara palīgs, 3. prof. kv. līm.	0
KOPĀ	756

Atbilstoši speciālistu pieprasījumam svarīgākajās tautsaimniecības nozarēs, tiek apmierinātas tikai būvniecības prasības. Toties metālapstrādes, pārtikas tehnoloģiju segments netiek pārklāts, pakalpojumu nozarē – tirdzniecībā un biroja darbam tiek sagatavots pārāk liels speciālistu skaits, kurš pārsniedz darba tirgus pieprasījumu.

4. tabula

Profesionālo skolu jauniešu sadalījums pa nozarēm

METĀLAPSTRĀDE	0
KOKAPSTRĀDE	30
BŪVNICĪBA	168
PĀRTIKA	0
ĒDINĀŠANA	71
BIROJA DARBINIEKI, tirdzniecības darbinieki	129
LAUKSAIMNICĪBA	72
TŪRISMS	30
DATORTEHNIĶI	75
AUTOTRANSPORTS	156
ELEKTRIĶI	25
KOPĀ	756

Secinājumi, kas jāņem vērā izglītības iestāžu attīstības plānošanai Rēzeknes reģionā

- Profesionālajām izglītības iestādēm ir jānosaka specializācijas mācību programmas, ņemot vērā sekojošus faktorus:
  - Tautsaimniecības nozaru attīstības tendences;
  - Izglītības programmu esošās komplektācijas iezīmes;
  - Pasniedzēju pieejamība;
  - Materiāli tehniskās bāzes attīstības iespējas;
  - Mācību iestādes ilgstošās tradīcijas;
  - Ģeogrāfiskais pārklājums.
- Skolām ir jāspēj sagatavot vajadzīgos cilvēkresursus specialitātēs, kuras ir pieprasītas tautsaimniecībā, pārzinot jauniešu uzņemšanas procesu un pozitīvi ietekmējot uzņemšanu nepieciešamās profesijas ar iespējamajiem uzņemšanu ietekmējošiem iekšējiem faktoriem, kontrolējot risku studentu aizplūšanai no profesionālās izglītības sektora reģionā.
- Realizējot specializāciju, jāsekmē un jāizmanto jau esošie jauniešu uzņemšanas pozitīvie faktori tautsaimniecības kritiskajās profesijās: Piemēram pilsētas centru ietekme, skolu esošā pozitīvā attīstība profesionālās izglītības virzienos.

4. Skolu specializācija balstās uz nākamo investīciju gaidāmo efektu un tādā veidā neliekot skolām likvidēt kādu no esošajām mācību programmām.
5. Nozares uzņēmējiem jāvienojas par pasākumiem nozares tēla veidošanai un jauniešu piesaistīšanai kvalitatīvāku cilvēkresursu nodrošināšanai.
6. Profesionālajai izglītībai ir jākļūst prestižai, jāpiesaista lielāks loks audzēkņu, īpaši no pilsētas vispārizglītojošām skolām.
7. Profesionālajām izglītības iestādēm ir veiksmīgāk jākonkurē ar vispārizglītojošām skolām. Tas nozīmē, ka jāpiedāvā saistošs un kvalitatīvs izglītības programmu saturs, apmācībā jāiesaista pieredzējuši nozares profesionāļi, jāpiedāvā jaunākās tehnoloģijas.
8. Katru gadu ir jāveic pasniedzēju obligātā kvalifikācijas paaugstināšana, tai skaitā praktiskās vizītes pie nozares uzņēmumiem Latvijā un ārzemēs, jāpārzina nozares attīstības tendences un aktualitātes, jāsadarbojas ar uzņēmējiem.

2. Priekšlikumi izglītības iestāžu attīstībai

1. Profesionālajām izglītības iestādēm ir jānosaka specializācija izglītības programmām, ņemot vērā gan ģeogrāfisko pārklājumu, gan mācību iestādes tradīcijas, materiāli tehnisko bāzi un pedagoģisko darbinieku kapacitāti, daļēji saglabājot jau esošās izglītības programmas. Saskaņā ar tautsaimniecības nozaru attīstību, Rēzeknes reģionā profesionālo izglītības iestāžu specializācija būtu sekojoša:
  - 1) **Būvniecība un koka izstrādājumu ražošana un pārstrāde** – Rēzeknes 14. arodividusskola. Ietver sekojošas profesionālās izglītības programmas – “Arhitektūra un būvniecība” ar piešķiramajām profesionālajām kvalifikācijām, “Ražošana un pārstrāde” ar piešķiramajām profesionālajām kvalifikācijām: mēbeļu galdnieks, būvizstrādājumu galdnieks. Nepieciešamas **investīcijas** skolas ēkas, kopmītņu, darba telpu rekonstrukcijai.
  - 2) **Inženierzinātnes un tehnoloģijas** – Rēzeknes Profesionālā vidusskola. Izglītības programmu tematiskā joma – “Inženierzinātnes un tehnoloģijas” ar piešķiramajām profesionālajām kvalifikācijām: ciparu programmas vadības (CNC) darbgaldu iestatītājs, virpotājs, datorsistēmu tehniķis, remontatslēdznieks, matālapstrādes iekārtu mehāniķis utml. Nepieciešamas **investīcijas** aprīkojuma un iekārtu iegādei.

- 3) **Tūrisms, komerczinības, individuālie pakalpojumi, lauksaimniecība, mežsaimniecība, zivsaimniecība** – Lūznavas profesionālā vidusskola. Izglītības programmu tematiskās jomas: “Individuālie pakalpojumi” ar piešķiramajām profesionālajām kvalifikācijām: lauku tūrisma speciālists, saimniecības vadītājs, floristikas speciālists, viesu uzņemšanas dienesta speciālists, viesnīcu servisa speciālists, ēdināšanas servisa speciālists; “Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība” ar piešķiramajām profesionālajām kvalifikācijām: zivkopis, dārznieks. **Investīcijas** skolas ēkas un vides sakopšanā.
  - 4) **Automehānikas skola** – Malnavas koledža. Izglītības programmu tematiskā joma “Inženierzinātnes un tehnoloģijas”.
  - 5) **Elektriķu skola** – Viļānu 41. arodividusskola. Izglītības programmu tematiskā joma “Inženierzinātnes un tehnoloģijas” ar piešķiramajām profesionālajām kvalifikācijām: elektriķis, elektromontieris, autoelektriķis.
  - 6) **Amatniecība** – Latgales Amatniecības meistarų skola. Izglītības programmu tematiskā joma: “Arhitektūra un būvniecība” ar piešķiramajām profesionālajām kvalifikācijām: guļbūves ēku celtnieks, ēku celtnieks, audzēkņi apgūst prasmes amatniecībā.
2. Profesionālās izglītības programmas jāveido kā moduļtipa programmas, kurās tiktu dota iespēja iegūt papildu profesionālās kvalifikācijas, līdz ar to tiktu nodrošināta audzēkņu mobilitāte gan uz citu izglītības programmu, gan uz darba tirgu jau ar noteiktām prasmēm un to apliecināšanu dokumentu.
Nepieciešami līdzekļi moduļtipa izglītības programmu satura izstrādei.
  3. Lai profesionālās izglītības iestādes veiksmīgāk konkurētu ar vispār-izglītojošām skolām, jānodrošina pilnvērtīga informācija gan par piedāvātajām izglītības programmām, gan par iespējām darba tirgū, iegūstot attiecīgu izglītību un profesionālo kvalifikāciju. Tas nozīmē, ka profesionālās orientācijas pasākumos jāiesaista nozaru uzņēmumi, jāpiedāvā saistošs un kvalitatīvs izglītības programmu saturs, apmācība metodes un tehnoloģijas.
Nepieciešami līdzekļi kvalitatīvu profesionālās orientācijas pasākumu īstenošanai.
  4. Katru gadu ir jāveic pedagogu kvalifikācijas paaugstināšana, nodrošinot iespēju stažēties attiecīgās nozares uzņēmumos Latvijā un ārzemēs, lai pedagogi pārzinātu nozares attīstības tendences un aktualitātes.
Nepieciešami līdzekļi pedagogu tālākizglītibai.

5. Praktiskās apmācības laikā ciešāk jāsadarbojas ar uzņēmumiem, tādejādi nodrošinot praktisko iemaņu kvalitatīvu apguvi.
Nepieciešams finansējums prakšu vietu nodrošināšanai uzņēmumos.

The Analysis of Development Opportunities of Economic Branches in Rezekne Region Conducted by Means of Human Resources Analysis

Summary

This article analyses the most significant production factor – human resources in the context of main issues of development of national economy. The work consists of two situation analyses, one identifying main industries and trends for development in the perspective of demand of human resources and the second one analysing the field of professional or vocational education, analysing existing curricula in perspective of the supply of main industries. As the conclusion shows the mislead or gap between demand and supply of human resources. In the third part the work offers possible activities to supply industries with needed resources for more efficient development of regional economy in Rezekne region (in scope of the work this includes Rezekne city municipality and Rezekne district municipality). The main solution could be specialisation of the vocational school network in Rezekne region with respect to the trends of development of the industries. The work has significant role for the acceptance of the municipalities in the regions, LR ministry of education and science to be included as possible investment from European structural funds under priority of Latvian national development plan – development of education.

LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBAS IZAUGSMES VIENS NO NOSACĪJUMIEM: BRĪVĀ DARBSPĒKA RESURSU IZMANTOŠANA

Iedzīvotāju dzīves līmeni un valsts labklājību vienlīdz būtiski ietekmē ne tikai ekonomiskās attīstības tendences, bet arī sociālā attīstība. Būtisks priekšnosacījums, lai uzlabotu iedzīvotāju dzīves apstākļus, ir dot cilvēkam iespēju strādāt un saņemt par to cilvēka cienīgu atalgojumu, vienlaikus paaugstinot arī viņa sociālo drošību. Lai izveidotu pastāvošo sociālās politikas sistēmu, līdzīgi kā katra no Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīm, arī Latvija ir izgājusi atšķirīgu attīstības ceļu, ievērojot kultūrvēsturiskās atšķirības, ģeogrāfisko izvietojumu, iedzīvotāju daudzumu, demogrāfisko situāciju, ekonomiskās attīstības pakāpi, finanšu resursu pieejamību un daudzumu. Tomēr viens no Latvijas tautsaimniecības attīstības pamatnosacījumiem ir ne tikai nodarbinātības jautājuma sakārtošana, bet gan pašas ekonomiskās politikas sakārtošana.

Atslēgas vārdi: brīvais darbspēks, bezdarbnieki, bezdarbnieki – invalīdi, studenti, izglītība, komersants, komercdarbība, nodokļi, atalgojums, Eiropas Sociālais fonds, Eiropas Savienība, Latvijas Nacionālais attīstības plāns.

Latvijas ekonomiskā izaugsme nav tomēr iespējama, ja atbilstoši ES prasībām nav sakārtotas vairākas jomas un jautājumi. Pēdējā laikā diezgan plaši izskan komersantu un lielo uzņēmēju viedoklis, ka Latvijā nav pienācīga darbspēka, ko izmantot, lai gan paralēli šiem izteiktajiem viedokļiem situācija darba tirgū ir pavisam citāda. Netiek izmantoti brīvie darba resursi, tādējādi darbā iekārtojot bezdarbniekus ar atbilstošu izglītību un darba pieredzi, vai arī nenotiek veiksmīgs integrācijas process, kad par darbinieku tiek pieņemts invalīds – bezdarbnieks un students, kurš atbilstoši savām spējām tomēr var veikt kāda noteikta darba pienākumus, tādējādi kļūstot par ekonomiski aktīvu Latvijas pilsoni.

Šobrīd Latvijā esošā tendence demonstrē, ka bezdarbnieku rindās ir cilvēki, kuru zināšanas un iemaņas neatbilst tirgus prasībām. Vairāk kā 20 procenti no esošajiem bezdarbniekiem ir jaunieši vecumā no 15 līdz 24 gadiem, bet otra lielākā grupa ir ilgstošie bezdarbnieki. Taču mūsdienu pasaulē iedzīvotāju attīstība un labklājība ir aizvien vairāk atkarīga no zināšanām un izglītības, jo darba tirgus pieprasa augsti kvalificētus un izglītotus darbiniekus, kas spēj lietot jaunās informācijas tehnoloģijas. Šī

spēja jebkurā tautsaimniecības nozarē ir ietekmīgs faktors tālākai valsts ekonomikas attīstībai un nodarbinātībai. Neskatoties uz to, ka Latvijai ies-tājoties ES, no Eiropas Sociālā fonda (ESF) tika piešķirti aptuveni 32,5 milj. latu nodarbinātības veicināšanai. Tās uzlabošanai tika plānots paaugsti-nāt kvalifikāciju bezdarbniekiem un jau nodarbinātajiem cilvēkiem pie-prasītājās profesijās, piedāvāt darba prakses un subsidētās pirmās darba vietas jauniešiem, apmācīt cilvēkus uzņēmējdarbības uzsākšanai, kā arī at-tīstīt darba meklētāju apmācību programmas.

Lai cilvēks varētu aktīvi iesaistīties darba tirgū, viņam nepieciešama tirgus prasībām atbilstoša izglītība, zināšanas un prasmes. Šobrīd daudz cilvēku – jaunieši, pirmspensijas vecuma cilvēki – atrodas bezdarbnieku rindās vai arī strādā maz atalgotu darbu tieši nepieciešamās izglītības un kvalifikācijas trūkuma dēļ. Tāpēc, lai uzlabotu izglītības un tālākizglītības sistēmu, Latvija no Eiropas varēs saņemt vairāk kā 28,9 milj. latu. Savukārt, trešais virziens, kam Latvija paredzējusi novirzīt Eiropas Sociālā fonda li-dzekļus, ir sociālās atstumtības mazināšana. Šim mērķim domāti 13,6 milj. latu – lai veicinātu invalīdu iekļaušanu normālā sabiedrībā, izveidojot dienas centrus, kuros viņi varēs pēc īpašām programmām mācīties dažādus nepie-ciešamos arodus. Latvijas mērķis šajā gadījumā ir turpināt jau iesāktos darbus, kad viens no svarīgākajiem ir subsidētās darba vietas invalīdiem. Pēdējā gada laikā Latvijā strauji palielinājies subsidēto darba vietu skaits invalīdiem, bet tiek prognozēts, ka ar ES atbalstu šis process norisināsies vēl raitāk. Tomēr jāsaprot, ka neskatoties uz šiem labumiem tiek zaudēts pietiekami daudz, kamēr pakāpeniski Latvijā tiek sakārtota šī sistēma, jo pēc 2005. gada Centrālās statistikas datiem par bezdarbniekiem ir reģistrēti aptuveni 2 tūkstoši invalīdu, kas vien liecina, ka Latvijā pilnīgi nenotiek invalīdu integrācija darba tirgū. Tomēr jāpiebilst, ka tie ir tikai reģistrētie bezdarbnieki invalīdi, jo ne jau vienmēr ir tā saucamie atklāti reģistrētie, vai arī kā savādāk šo grupu sauc – par cilvēkiem, kuriem iegaldots, ka viņi nav derīgi darba tirgum. Šajā gadījumā, protams, visvairāk jādomā par psiholoģiskā klimata veidošanu Latvijas darba tirgū, kad tiek radīta ilg-laicīga stratēģija informētībai par labvēlīgu vidi darba tirgū un nepiecie-šamību pēc labi kvalificētiem speciālistiem, neskatoties pat uz to sociālo cilvēka grupu, kuru persona pārstāv.

Kā jau iepriekš norādīts, Latvijai kļūstot par ES dalībvalsti tika noteikts, ka tā visus palīgīdzekļus nodarbinātības situācijas uzlabošanai varēs sa-ņemt tikai ar nosacījumu, kad sakārtos savu normatīvo aktu bāzi un kopā ar komercsabiedrību, sabiedrisko organizāciju un vairāku valsts institūciju pārstāvjiem izstrādās ilgtermiņa attīstības koncepcijas, kas būtu uzskatā-

mi kā plāni visu nepieciešamo darbu veikšanai nodarbinātības veicināšanai. Taču jāatzīst, ka līdz galam vēl nekas nav novests, lai gan uzreiz jāatzīmē, ka Latvijā īpaši pasākumi nodarbinātības jautājuma uzlabošanai ir uzsākti pavisam nesen.

1999. gadā Ministru kabinets akceptēja koncepciju “Par nodarbinātības veicināšanu valstī”, kas paredz ikgadēja Nacionālā nodarbinātības plāna (NNP) izstrādāšanu atbilstoši Latvijas ekonomiskajai un sociālajai situācijai. Ņemot vērā, ka Latvijas nodarbinātības mērķi ir definējami ES mērķu kontekstā, NNP nodarbinātības veicināšanas pasākumi sagrupēti četrās aktivitāšu jomās atbilstoši četru pilāru (darbaspējas pilnveidošana, uzņēmējdarbības attīstība, uzņēmumu un to darbinieku pielāgošanās spēju veicināšana, vienādu iespēju politikas nodrošināšana) struktūrai. Kā arī Latvijas Darba likums, kas stājas spēkā tikai 2002. gada 1. jūnijā ir pavisam jauns, taču pašreizējais likums ir ieviesis ļoti nozīmīgas izmaiņas esošajā darba tiesību sistēmā, bet vēl nav redzamas nekādas praktiskas izmaiņas nodarbinātības veicināšanas jomā. Sevišķi aktuāls jautājums, skatot nodarbinātības jautājumu, ir integrācijas process Latvijas darba tirgū. Kā jau iepriekš norādīts, Latvijā uz 2004. gadu bija reģistrēti aptuveni trīs tūkstoši invalīdi bezdarbnieki, taču palielinoties prasībām darba tirgū, Labklājības ministrija 2004. gadā Sociālajā ziņojumā izteica prognozes, ka šis skaitlis varētu arī pieaugt, ja ne ļoti daudz, bet ar katru dienu palielināties pa vienam. Ministrijas bažas tiešām ir piepildījušās, jo, sākot ar 2005. gada vidu, ir palielinājies ne tikai bezdarbnieku skaits starp invalīdiem, bet arī starp pirmspensijas vecuma cilvēkiem, un vislielākais skaits tomēr sasniedzis jauniešu vidū, kuru vecuma grupa ir sākot no 18 līdz 25 gadiem. Protams, vairums uzsvērs, ka pamatojoties uz Latvijas Nacionālo attīstības plānu, kas Ministru kabinetā tika pieņemts 2006. gada septembrī, valstī liela uzmanība jāpievērš izglītības jomai, jo tā ir Latvijas tautsaimniecības attīstības virsotne. Tomēr jāsaprot, kāda jēga no izglītības, ja šī joma Latvijā nav sakārota un tās sistēma pieklibo, ja arvien komersanti brēc pēc kvalitatīviem speciālistiem un norāda, ka izglītības kvalitāte ne tikai augstskolās, bet arī profesionālajās mācību iestādēs ir zema un nespēj apmierināt Latvijas darba tirgu. Jā, Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstībai liela loma ir izglītībai un kvalificētiem speciālistiem, taču ne velti vairāki Latvijas zinātnieki, strādājot pie Nacionālā attīstības plāna, ir norādījuši, ka lielākās problēmas mūsu valstij ir sistēmai, vai drīzāk jāsaprot kārtībai un principiem, pēc kuriem mēs mēģinām sakārtot attiecīgās jomas, kur visvairāk redzamas problēmas. Proti, viņi ir uzsvēruši, ka Latvijā problēmas netiek risinātas pakārtoti, bet gan ķeras klāt tieši tām, kas atrodas

vidējā posmā, līdz ar to atstājot tās, kas būtu jāsakārto pirmkārt, un tad tikai jāķeras klāt tām problēmām, kuras rada vislielākos sarežģījumus. Šajā gadījumā, runājot tieši par Nacionālās attīstības plānu, tad tajā nav likts akcents uz jautājumu, kā Latvijā tiks izmantots brīvais darbaspēks, vai ieteikti risinājumi tā iesaistei, kā vien norādīts uz nepieciešamību to integrēt un apmācīt. Latvijā vispār nav vienotas stratēģijas, kas būtu izstrādāta, balstoties uz Latvijas tautsaimniecības attīstības izpēti, tādējādi norādot, kā Latvijā izmantot brīvo darbaspēku un starp citu, īpaši atzīmējot tās cilvēka grupas, kas pieskaitāmas pie brīvā, vai pat neizmantotā darbaspēka.

Neskatoties uz to, ka Latvijā nepārtraukti tiek veikta invalīdu iekļaušana darba tirgū, tādējādi īstenojot projektu par subsidētajām darba vietām invalīdiem, taču gaisā virmo vairāki viedokļi, ka šī iespēja ne jau visiem invalīdiem ir pieejama, jo šādos gadījumos darbu var iegūt tikai tie, kas ir ieguvuši kādu izglītību, vai arī attiecīgos bezdarbnieka apmācības kursus. Tāpat jaunajiem komersantiem izpratne par invalīdu iekļaušanu kādā no komercsabiedrībām neesot pietiekamā līmenī, jo informācijas apmaiņa starp valsts institūcijām un komersantiem par iespējām iekļaut invalīdus aktīvajā darba tirgū, ir diezgan pasīva.

Taču vai pie tā ir vainīga sabiedrība vai paši komersanti, ka nenotiek aktīva brīvā darba resursu izmantošana, vēl nav zināms. Jo Latvijā reāli darbojošos uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību skaits 2005. gada beigās bija ap 53 tūkstoši, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, par 27% palielinājies jaunu reģistrēto uzņēmumu skaits. Rādītājs, kas raksturo ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, Latvijā ir krietni zemāks nekā vidējais ES un arī viens no zemākajiem ES jauno dalībvalstu vidū. Latvijā ir 22 uzņēmumi uz 1000 iedzīvotājiem.

Latvijā konsekventi tiek uzlabota uzņēmējdarbības vide, pilnveidojot tiesisko ietvaru, saskaņojot to ar ES prasībām un uzraugot administratīvo procedūru ietekmi uz uzņēmējdarbību. 2002. gada 1. janvārī stājās spēkā Komerclikums, ar ko saistāma fundamentāla uzņēmējdarbības vides reforma, jo līdz ar likuma "Par uzņēmējdarbību" aizstāšanu tajā sistematizēti vienkopus dažādi uzņēmējdarbību reglamentējoši jautājumi. Kopš 1999. gada tiek īstenots Pasākumu plāns uzņēmējdarbības vides uzlabošanai, kas ir starpministriju politikas plānošanas dokuments, kurā ietverti uzņēmējdarbības vides uzlabošanas politikas rīcības virzieni un veicamie pasākumi. Pēdējos gados valdība ir samazinājusi nodokļu slogu uzņēmējiem. Esošā nodokļu sistēma jau šobrīd ir orientēta uz to, lai piesaistītu investīcijas un veicinātu uzņēmējdarbības attīstību, kas ir pamats jaunu darba vietu radīšanai. Likumā "Par uzņēmuma ienākuma nodokli" ir ieviesta uzņēmuma

ienākuma nodokļa likmes samazināšana no 25% līdz 15%, kas ir viena no zemākajām uzņēmumu ienākuma nodokļa likmēm Eiropā.

Savukārt atzīstot Mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) attīstības sekmēšanu par prioritāru jomu uzņēmējdarbības politikā, izstrādāta Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības programma 2004.–2006. gadam. Programmas mērķis ir sekmēt MVU līdzsvarotu attīstību visā valsts teritorijā, nodrošinot iespējami labvēlīgu, motivējošu vidi un atbalstu biznesa idejas attīstībai, jaunu inovatīvu uzņēmumu veidošanai, kā arī esošo MVU izaugsmei un konkurētspējas pieaugumam.

Tomēr runājot par komercsabiedrību attīstību un darba tirgus attīstību Latvijā, noteikti ir jāmin arī tādi apstākļi kā darbaspēka un komercsabiedrības pielāgošanās spēja, mobilitāte un daudzi citi svarīgi faktori, kas ir neatņemama jebkuras valsts nodarbinātības politikas sastāvdaļa. Šajā procesā īpaša uzmanība jāpievērš sociālo partneru līdzdalībai. Latvijā neapmierinoša situācija ir elastīgu darba formu pielietošanas jomā. Darba drošība un veselības aizsardzība ir svarīgi darba kvalitātes elementi. Neskatoties uz to, ka Latvijā nelaimes gadījumu skaits darba vietās, jo īpaši letālo nelaimes gadījumu skaits, 2005. gadā samazinājās, tomēr kopējie rādītāji joprojām ir augsti un pārsniedz ES vidējos rādītājus.

Lai nacionālajā līmenī risinātu un savstarpēji konsultētos par svarīgiem nodarbinātības un sociālās sfēras jautājumiem, darbojas Nacionālā trīspusējās sadarbības padome. 2002. gadā uzsākts Phare projekts “Divpusējā sociālā dialoga veicināšana”, kura aktivitātes vērstas tieši uz divpusējā sociālā dialoga veicināšanu. Īpaša uzmanība šajā projektā pievērsta divpusējā sociālā dialoga attīstīšanai un pilnveidošanai, sociālo partneru kapacitātes stiprināšanai. Projekta ietvaros ir izstrādāta arī datu bāze, kurā ietverta informācija par darbiniekiem un darba devējiem, pastāvošajām sadarbības struktūrām dažādos līmeņos. Uzmanība pievērsta arī sabiedrības informēšanas kampaņai, publicēti un izplatīti bukleti un rokasgrāmatas. Sabiedrības informētības un ieinteresētības līmeņa paaugstināšana, informatīvo materiālu izdošana un izplatīšana pozitīvi ietekmē un veicina Darba likuma un citas darba tiesības reglamentējošās likumdošanas ievērošanu un pareizu piemērošanu, kā arī attīsta sociālo dialogu. Pēdējā gada laikā pieaug komercsabiedrībās noslēgto koplīgumu skaits. 2004. gada aprīlī tika noslēgta ģenerālvienošanās, kurā noteikta vai drīzāk tiek pievērsta liela uzmanība darba samaksas un nodokļu politikas jautājumiem, attīstot dialogu ar valsts institūcijām, kā arī veicinot sadarbību ar pašvaldībām. Sociālā dialoga ietvaros, sadarbībā ar Valsts darba inspekciju tiek realizēta darba tiesību aizsardzības, darba strīdu risināšanas politika – kopējās

juristu diskusijas, metodisko materiālu izdošana un izglītojošie semināri. Lai uzlabotu darbinieku darba apstākļus Latvijas komercsabiedrībās, ir veiktas ievērojamas izmaiņas Latvijas darba aizsardzības likumdošanā. Līdz 2003. gada beigām faktiski tika pabeigta Latvijas darba aizsardzības normatīvo aktu saskaņošana ar ES normatīvo aktu prasībām, tādējādi nodrošinot Latvijas uzņēmumu darbiniekiem vismaz juridiskajā ziņā līdzvērtīgas tiesības uz drošiem darba apstākļiem. Līdz ar to ir izveidots Eiropas Darba drošības un veselības aizsardzības aģentūras kontaktpunkts, kurš nodrošina sabiedrību ar aktuālu informāciju par darba aizsardzības jautājumiem. Mobilitātes veicināšanai Phare projektu ietvaros notiek darbs pie NVA informācijas sistēmu pilnveides, informācijas starptautiskās pieejamības nodrošināšanai atbilstoši ES prasībām. Darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma izpētei NVA regulāri veic darba devēju aptauju. Šobrīd darba devēju aptaujas izlase un veikto aptauju kvalitāte nav pietiekama darba tirgus kvalitatīvu prognožu sagatavošanai. Taču, lai nodrošinātu darba devēju ieguldīto līdzekļu pieaugumu darba ņēmēju apmācībā un kvalifikācijas paaugstināšanā, Finanšu ministrija ir sagatavojusi informatīvo ziņojumu "Par priekšlikumiem darba devēja segto izdevumu darbinieku izglītībai iespējamo izslēgšanu no ienākumiem, kurus apliek ar algas nodokli" par iespējām izslēgt no algas ar nodokli apliekamā ienākuma darba devēja segtos darbinieku izdevumus augstākā līmeņa profesionālās izglītības diploma, maģistra un doktora diploma iegūšanai valsts akreditētās dabas zinātņu un inženierzinātņu programmās. Darba attiecību un sociālā dialoga jomā pēdējos gados izstrādāti jauni normatīvie akti, kas pārņem gan SDO konvenciju, gan ES direktīvu prasības. Tomēr darba devēji nepietiekoši velta uzmanību darba tiesiskās attiecības reglamentējošo normatīvo aktu prasību ievērošanai. Diezgan bieži darba devēji nenoslēdz darba līgumus ar darbiniekiem, vai arī tos noformē nepilnīgi un neprecīzi. Bieži ir pārkāpumi arī darba samaksas jautājumos.

Tomēr analizējot iepriekš sacīto, parasti rodas jautājumi, kas tieši tiek darīts ar brīvā darbaspēka resursu piesaistīšanu? Komersanti vai uzņēmēji norāda, ka viņiem ir jāiziet pietiekami sarežģīts process, lai piedalītos bezdarbnieku vai invalīdu integrācijai darba tirgū. Tomēr rodas citi paralēli jautājumi - vai komersanti, iesaistoties invalīdu integrācijas procesos, var saņemt kādas subsīdijas, vai arī kādus atvieglojumus.

Tomēr atbildes ir meklējamas jau sen zināmās, atzītās tēzēs un teorijās. Bezdarbu uzskata par ekonomisku un sociālu problēmu jebkurā sabiedrībā, un tam ir vairāki iemesli. Pirmām kārtām, bezdarba esamība uzrāda resursu zaudējumu ekonomikā kopumā. Ja bezdarbnieki būtu nodarbinā-

ti, tad saražotās produkcijas apjoms ekonomikā būtu lielāks. Vadības izdevumi bezdarbnieku pabalstiem būtu mazāki, un nodokļu likmes arī būtu zemākas. Bezdarbam sarūkot, ikvienam būtu labāk.

Kā nozīmīgu iemeslu vēl var minēt to, ka nenodarbināti cilvēki cieš gan ekonomiska, gan sociāla rakstura grūtības. Darbs – tā ir caurlaide uz brīvību un materiāli nodrošinātu dzīvi – šajos vārdos ir izteikta problēmas būtība. Deviņdesmitajos gados līdz ar pāreju uz tirgus ekonomiku bezdarbs arī Latvijā kļuva par aktuālāko sociāli ekonomisko problēmu. Šodien Latvijā zaudēt darbu lielākajai daļai cilvēku nozīmē neizbēgamu dzīves līmeņa krišanos, pat nabadzību. Ir pierādīts, ka bezdarbs un nabadzība ir saistīti arī ar sliktu veselību. Bīstamākais tomēr ir tas, ka cilvēka izstumšana no darba vides rada cilvēkam psiholoģisku vai morālu traumu, kuras pārvarēšana ne tikai bezdarbniekiem, bet arī viņa ģimenei bieži vien nepieciešams ilgs laiks un garīgs spēks. Latvijā pēdējos gados ir vērojama satraucoša tendence – palielinās to bezdarbnieku īpatsvars, kas bez darba ir ilgstošu laiku. Šādos apstākļos cilvēks sāk zaudēt cerību uz materiālo un sociālo augšupeju. Tātad no bezdarba radītām sekām cieš gan pats darbinieks, gan tie cilvēki, kas viņam līdzās – radi, draugi.

Arī industriāli attīstītajās valstīs ar augstu dzīves līmeni un normālu sabiedrību bezdarbnieks izjūt zināmu psiholoģisku nospiestību, zaudējumus cieš arī pati sabiedrība. Bezdarba iezīme, kas to padarījusi par lielāku problēmu, nekā tā ir bijusi, ir koncentrācija atsevišķos reģionos. Bezdarba līmenis bieži vien ir augstāks, salīdzinot ar valsts vidējiem rādītājiem, tajos reģionos un apdzīvotās vietās, kurās tiek slēgti lieli uzņēmumi vai sašaurinās kādas nozares darbība. Bezdarba lokālā koncentrācija, ko izsauc novadam nozīmīga uzņēmuma slēgšana, iespaido visu vietējo ekonomiku. Arī citi vietējie uzņēmumi sašaurina ražošanu vai bankrotē, jo tie zaudē daudzus klientus. Lokāla bezdarba skarto reģionu iedzīvotājiem, kurus bezdarba pieaugums ietekmē šādā veidā, nākotnē samazināsies labklājība, jo kritīsies vietējo īpašumu vērtība.

Visi šie faktori aktualizē bezdarba problēmu jebkurā valstī. Bet kā tiek noteikti bezdarba radītie ekonomiskie zaudējumi sabiedrībai kopumā? Galvenā bezdarba “cena” ir nesaražotā produkcija, kuru varētu saražot katrs bezdarbnieks, ja viņam būtu iespēja strādāt. Kad ekonomika nav spējīga radīt pietiekamu darba vietu skaitu visiem, kas grib strādāt, potenciālie produkti un pakalpojumi tiek neatgriezēniski zaudēti. Var teikt, ka bezdarbs traucē sabiedrībai pastāvīgi virzīties uz augšu pa savu potenciālo iespēju likni. Ekonomisti nosaka šo faktisko ražošanas novirzīšanos no potenciālās ražošanas izaugsmes kā izlaiduma pārrāvumu. *Izlaides*

pārrāvums ir apjoms, par kādu reālais iekšzemes kopprodukts atpaliek no potenciālā iekšzemes kopprodukta. Potenciālais iekšzemes kopprodukts (IKP) tiek noteikts, vadoties no pieņēmuma, ka eksistē dabiskais bezdarba līmenis un pastāv normāli IKP pieauguma tempi. Jo augstāks ir bezdarba līmenis, jo vairāk atpaliek reālais IKP no potenciālā.

Bezdarba radītie izdevumi netiek sadalīti vienādi starp sabiedrības locekļiem. Pamatojoties uz oficiālo bezdarba statistiku, tiek izdarīti vairāki secinājumi, kuri attiecas uz visām valstīm:

- Pirmkārt, bezdarba līmenis augsti kvalificētu darbinieku vidū ir zemāks nekā mazkvalificētu strādnieku grupā. Tas ir tāpēc, ka augsti kvalificēti strādnieki ir nodarbināti rūpniecībā un mazāk pakļauti cikliskām svārstībām nekā pakalpojumu sfērā strādājošie. Bez tam uzņēmumi retāk atbrīvo kvalificētus strādniekus, kuru apmācībā viņi ir ieguldījuši zināmus naudas līdzekļus.
- Otrkārt, bezdarba līmenis ir daudz augstāks jauniešu vidū nekā vecāku cilvēku grupā. Tam ir vairāki iemesli: jauniem cilvēkiem parasti ir zemāka kvalifikācija, viņi biežāk aiziet no darba vai arī tie atbrīvoti pēc darba devēja lēmuma, kā arī viņi atšķiras ar mazāku mobilitāti un pielāgošanās spējām. Daudzi jaunieši ilgstoši uzturas darba tirgū, meklējot savu pirmo darba vietu.
- Treškārt, bezdarba līmenis sieviešu vidū ir salīdzinoši augstāks nekā vīriešu vidū. To var izskaidrot ar faktu, ka pat demokrātiskās valstīs vēl pastāv sieviešu diskriminācija, kā arī ar to, ka sievietes un vīrieši ir nodarbināti dažādās nozarēs, kuras atšķirīgi ietekmē cikliskās svārstības vai valdības ieņēmumi. Lielākā daļa sieviešu strādā apkalpojošā sfērā un valsts sektorā.

Vērtējot bezdarbu kā sabiedrībai ievērojamus tiešus zaudējumus nesošu parādību, tiek atzīmēts vēl bezdarba radītās ekonomiskās nestabilitātes izpausmes. Paaugstinoties bezdarba līmenim, vērojama:

- tirdzniecības apgrozības samazināšanās,
- ilglietošanas preču pirkšanas sašaurināšanās,
- noguldījumu samazināšanās,
- investīciju pieprasījuma pazemināšanās,
- nomāktības un pesimisma pastiprināšanās cilvēkos.

Latvijā, kur vēl nav sasniegts Eiropas labklājības līmenis, bet strauji palielinās bezdarbs, kļūst aktuālāks jautājums, kur ir tā robeža, kad bezdarbs kļūst par valsts makroekonomisko problēmu. Katrai valstij šī robeža ir individuāla. Ņemot vērā to, ka bezdarba līmenis ietekmē pašval-

dības budžeta un sociālo funkciju izpildi, indikators varētu būt sociālo apdrošināšanas iemaksu un iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumi jeb precīzāk – to samazināšanās. Augsts bezdarba līmenis sabiedrībā rada sociālo spriedzi. Tāpēc ir svarīgi izprast un izvērtēt bezdarba rašanās cēloņus un tā izmaiņu galvenos faktorus attiecīgajā periodā, lai izvēlētos adekvātus līdzekļus bezdarba samazināšanai.

Bezdarbs – tā ir sociāli ekonomiska parādība un izpaužas kā ekonomiski aktīvās iedzīvotāju daļas aiziešana no darba tirgus. Šāda indivīda rīcība var būt gan brīvprātīga, gan piespiedu. Jebkura veida neizmanto to resursu esamība bieži vien tiek izskaidrota ar mājsaimniecību un uzņēmumu labprātīgu izvēli. Parasti līdzsvara reālā darba alga (darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma rezultāts) ir pārāk maza, lai visus pārliecinātu meklēt darbu un līdz ar to atteikties no brīvā laikā kā alternatīvas nodarbinātības: daļa darbinieku vēlēšies strādāt nepilnu darba dienu, bet vēl daļa no viņiem vispār negrib strādāt. Jau pati doma par brīvprātīgu bezdarbu kādam var likties absurda. Un tomēr brīvprātīgais bezdarbs nav mazsvarīga parādība. Var atļauties nestrādāt ne tikai ļoti bagāti cilvēki. Izvēlas nestrādāt arī tie cilvēki, kuri saņem ienākumus no citiem avotiem (ģimenes, valsts), vai kuru zemā kvalifikācija neļauj cerēt uz augstu atalgojumu, vai kuri dzīvo valstīs, kur nodokļi ir tik augsti, ka ienākumi no darba dod nelielu tīro peļņu.

Bezdarbs – tā nav tikai vienkārša aiziešana no darba tirgus. Rietumu valstu statistikā par bezdarbnieku tiek uzskatīta persona, kura nav nodarbināta aptaujas par viņas nodarbinātības statusu brīdī vai kura ir meklējusi darbu iepriekšējo četru nedēļu laikā un ir reģistrējusies darba biržā. Tātad runa ir par cilvēkiem, kuri veido piespiedu bezdarbu.

Viss iepriekš teiktais attiecas uz situāciju, kas saistīta arī ar brīvo darbaspēku, jo pēc darba ņēmēju hierarhijas tie tiek pieskaitīti pie ekonomiski neaktīvās grupas. Nodarbinātības jautājumi kopumā ir Ekonomikas ministrijas kompetencē, nodarbinātību veicinošo pasākumu organizēšana un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšana – Labklājības ministrijas kompetencē. Tomēr Darba likuma 7. pants paredz, ka ikvienam ir vienlīdzīgas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem, kā arī uz taisnīgu darba samaksu. Šīs tiesības nodrošināmas bez jebkādas tiešas vai netiešas diskriminācijas, tajā skaitā neatkarīgi no invaliditātes, tās smaguma vai veida. Tomēr nav Latvijā vienotas stratēģijas, kas sekotu, vai apsektu pašu problēmu – brīvais vai neizmantotais darba spēks, tā iesaistīšana Latvijas darba tirgū.

Bibliogrāfija

1. Latvijas Nacionālais nodarbinātības plāns 2004. gadam. – Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. 2005.
2. Šenfelde M., Ņikitina V. Makroekonomika. – Rīga: Kamene, 2000.
3. Karnīte R. Latvijas darba tirgus šodien un rit//”Latvijas Vēstnesis” – 23.05.2001. – 6. lpp.
4. “Nodarbinātības valsts aģentūras vidēja termiņa darbības un attīstības stratēģija 2004.–2007. gadam.” – Nodarbinātības valsts aģentūra
5. “Eiropas Savienības ietekme uz nodarbinātību un sociālo drošību Latvijā.” Latvijas Republikas Labklājības ministrija. 2003.
6. Latvijas Nacionālais rīcības plāns nodarbinātības veicināšanai 2004. gadam. – Latvijas Republikas Ekonomikas ministriju. 2004.
7. “Cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana”. International Labor Office, Geneva, 2003.
8. Lībermanis G. Tirgus ekonomikas pamati un Latvija ceļā uz Eiropas Savienību, I daļa. – Rīga, “Kamene”, 2000.
9. Latvijas Nacionālais attīstības plāns – Latvijas Republikas Ministru kabinets, 2006.
10. Latvijas nodarbinātības 2004. gada rīcība plāns nodarbinātības veicināšanai. – Datu krājums. – Rīga: 2005. – 88 lpp.
11. Darba kvalitātes un nodarbinātība Eiropas Savienībā. Tēmas un problēmas – Rīga: Eiropas dzīves un darbu apstākļu uzlabošanas fonds, 2002. – 25 lpp.
12. Latvijas Republikas Labklājības ministrija. – www.lm.gov.lv
13. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. – www.em.gov.lv
14. Centrā statistikas pārvalde. – www.csp.gov.lv

Одно из условий развития народного хозяйства Латвии: использование резервов рабочей силы

Резюме

В данной статье рассматривается возможность использования резервов рабочей силы Латвийского государства: инвалидов, студентов и др. как это предусматривается 7 статьей Закона о труде. Эти права обеспечиваются без любой прямой или косвенные дискриминации, независимо от инвалидности, ее тяжести или вида. Однако до сих пор в Латвии не существует единой стратегии, исследующей настоящую проблему и указывающей пути вовлечения на рынок рабочей силы незадействованных резервов.

**One of the Conditions Necessary for the Development
of National Economy in Latvia: Use of the Reserves of Labour Force**

Summary

The present article analyses the opportunity to use the reserves of labour force in Latvia – invalids, students, etc – as it is stipulated by Article 7 of the Law on Labour. These rights should be guaranteed without direct or indirect discrimination. However, so far in Latvia there is no any single strategy, which would study the problem and show how to involve the reserves into the labour market.

ТУРИЗМ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

Цель исследования – рассмотреть значение туризма в развитии экономики региона.

Задачи исследования:

- охарактеризовать рынок туризма и тенденции его развития в государствах Прибалтики;
- рассмотреть основные методы по выявлению естественных целевых групп.

Ключевые слова: туризм, маркетинг территории, целевые рынки, туристический продукт.

1990 год был объявлен европейским годом туризма, что явилось свидетельством признания важности туризма для Европейского Союза. В тот год на долю туризма пришлось 7% от общего числа работающих, или 9 млн. человек, и 6% ВВП [1, 233].

Наряду с экономическими изменениями чувствуются новые тенденции и в сфере туризма. И ещё какие изменения! Только в 2005 году три государства Балтии: Латвию, Литву, Эстонию посетило в общей сложности более 5 млн. туристов.

По прогнозам Всемирной организации туризма (ВОТ), рост мирового туризма в 2005 году составил 5–6%, об этом заявил генеральный секретарь ВОТ Франческо Франджиали. По данным ВОТ, в 2002 и 2003 году прироста в отрасли не наблюдалось, а уже в 2004 году он составил 11% и путешествия за пределы своей страны совершили 763 млн. человек, а конечной целью 55% туристов была Европа. В 2004 году туристы истратили во всем мире примерно 500 млрд. Евро [4].

После вступления государств Балтии в Евросоюз в этих странах появился большой потенциал для роста экономики с ещё большими возможностями в сфере туризма. Таким образом, доходы Эстонии от внешнего туризма в 2004 году составили 13,9 миллиардов крон. Доходы Литвы от туризма составили три четверти, а доходы Латвии всего треть от этой суммы. Валовой экспорт туризма имел в экономике Эстонии самый большой в Балтии удельный вес и составлял 13%, в то время как в Литве и Латвии соответственно – 7% и 6% [3].

Средний прирост туризма в Европе в 2005 году составил 4%. Тем не менее, этот показатель можно считать вполне оптимистичным, если учесть экономические проблемы ключевых стран-участниц европейского туристического рынка. Благодаря общему высокому числу посещений по Европе (400 млн.) даже небольшой процентный прирост здесь означает достойные цифры — 18 млн. посещений. Максимальные результаты по итогам года показали страны Северной Европы (+7%) и Великобритания (+10%). Центральная и Восточная Европа в целом прибавили, соответственно, всего по 2% и 4%.

В 2005 году у балтийских стран показатели увеличились — Латвия (+20%), Литва (+15%) и Эстония (+7%). В Западной Европе лучший результат у Германии и Швейцарии — по 6%.

Как видно из этих показателей рынок туризма в странах Балтии имеет тенденцию к развитию.

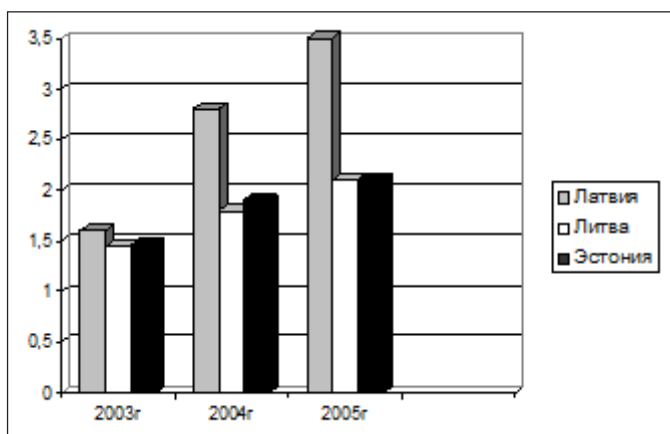

Рис.1. Количество туристов посетивших государства Прибалтики (в млн. человек)

В прошлом году Латвия стала европейским лидером по приросту международного туризма. Об этом свидетельствуют исследования Всемирной туристской организацией ВТО.

На прошедшей в марте 2006 года в Берлине Международной туристической выставке Всемирный совет туризма и путешествий обнародовал свой прогноз развития мировой индустрии туризма на 2007—2016 гг. Латвия заняла 7-ое место. В частности, в прогнозе были названы страны с наиболее динамично прогрессирующим туристическим сектором

В ВТО также сформирован список, в который вошли 10 стран, туристический сектор которых в 2007–2016 гг. будет развиваться наиболее стремительно. Возглавляет список Черногория – ожидается, что туристическая индустрия в этой стране будет расти ежегодно более чем на 10%, сообщает Hospitalitynet.org.

Отметим, что из стран, некогда входивших в состав СССР, в десятку самых быстроразвивающихся попала только одна – привлекательной для развития туризма в ВТО назвали Латвию. Количество туристов, решивших побывать в Латвии, увеличивается постоянно. Чем же так запала небольшая страна в душу иностранцам? По словам директора Государственного агентства развития туризма Улдиса Витолиньша, тому есть несколько объяснений. “Стремительный прирост числа зарубежных гостей связан с появлением новых видов туризма, приходом на латвийский рынок авиакомпаний-дискаунтеров и тем, что Латвия стала современным туристическим объектом”, — уверен он [4].

Таблица 1.

Топ – 10 самых быстроразвивающихся туристических стран (ежегодный прирост) [4]

1	Черногория	10,2%
2	Китай	8,7%
3	Индия	8,0%
4	Румыния	7,9%
5	Хорватия	7,6%
6	Вьетнам	7,5%
7	Латвия	7,3%
8	Мальдивы	7,2%
9	Албания	7,0%
10	Камбоджа	7,0%

В свете обостряющейся конкуренции на туристическом рынке государства Балтии должны быть готовы поддержать уровень и реально повышать эффективность инвестиций в собственное развитие. Туризм это бизнес, а, как и в любом бизнесе, маркетологи в сфере туризма должны отличать реальных клиентов от потенциальных, знать их потребности и желания, определять, с какими целевыми рынками работать, и решать, какие продукты, услуги и программы подойдут для обслуживания этих рынков.

В маркетинге территории могут использоваться два метода для выявления естественных целевых групп. Первый подход представляет собой сбор информации об уже имеющихся туристах. Откуда они? Почему они приезжают именно сюда? Каковы их демографические характеристики? Степень их удовлетворённости? Какая их часть приезжает не в первый раз? Как много они тратят? Исследовав эти и другие вопросы, территория может определить для себя, каких туристов следует привлекать [1, 233].

Для примера рассмотрим целевые группы, посещающие Латвию в период с 2003—2005гг.

В 2003 году Латвию посетило рекордное количество туристов за предыдущие 10 лет — 2,47 млн. человек. Активнее всех оказались россияне — они потратили 24 млн. латов из 124 млн., оставленных в стране всеми гостями. 47 млн. пересечений границы иностранными гражданами, покидавшими территорию Латвии (что на 197 тыс. раз больше, чем в 2002-м), — это самый высокий показатель с 1994 года, подчеркивает ЦСУ. Свыше половины (57%) гостей — литовцы (31%) и эстонцы (26%). Из Евросоюза пожаловали 24% визитеров (8% из Германии, 7% из Финляндии). Удельный вес россиян в общем количестве — всего 8%. Но тратят самые крупные суммы денег в Латвии именно они: в 2003 году — 24 млн. Ls. Жители Германии, для сравнения, потратили 19 млн. Ls.

Всего иностранцы оставили в Латвии 124,4 млн. Ls — на 28 млн. Ls больше, чем годом ранее (этот показатель не учитывает транспортных расходов, трат, сделанных по поручению работодателя, и капиталовложений). В среднем приезжие расстаются с 27 Ls ежедневно. Те, кто останавливается в гостиницах, расходуют в среднем 56 Ls в сутки, а более экономные граждане, которые ночуют у друзей и родственников, — 13 Ls.

Треть всех иностранцев оказывается в Латвии транзитом. 20% гостей прибыли, чтобы приятно провести выходные, 16% в качестве главного мотива упомянули бизнес-цели, 15% — навещали знакомых. От общего числа путешественников 80% воспользовались автотранспортом, 8% прилетели самолетом, 7% — приплыли морем, 5% — выбрали поезд [4].

За девять месяцев 2005 года в Латвии побывало 1,321 млн. иностранцев, или на 20% больше, чем за аналогичный период 2004 года.

За время своего пребывания путешественники внесли ощутимый вклад в экономику страны, потратив здесь 68,8 млн. латов (137,6 млн.

долларов). Больше всего денег — 9,5 млн. латов (19 млн. долларов) — в Латвии оставили россияне.

Согласно данным Центрального статистического управления, Латвия наиболее популярна среди жителей соседних государств. Так, из 1,321 млн. туристов (годом ранее их было 1,104 млн.), побывавших в Латвии с января по сентябрь включительно, 33% прибыли из Литвы, 23% — из Эстонии, 9% — из Германии, 6% — из России, 5% — из Польши и по 4% — из Финляндии и Швеции. Примечательно, что 37% путешественников прибыли в Латвию с целью отдохнуть. Остальные приехали посетить родственников (14%), по делам (7%), а 31% вообще оказались тут проездом.

В среднем каждый иностранец проводил в Латвии 1,9 суток. За время своего пребывания в республике туристы успели потратить в магазинах, ресторанах, отелях и музеях 68,8 млн. латов (137,6 млн. долларов), или 28 латов (56 долларов) «на брата» в день. Самыми щедрыми оказались приезжие из России — 9,5 млн. латов (19 млн. долларов) (63,1 лата (126,2 доллара) в день на человека), далее следуют немцы — 9 млн. латов (39,8 лата (79,6 доллара) в день) и шведы — 6,3 млн. латов (12,6 млн. долларов) (62,7 лата (125,4 доллара)) [4].

Второй подход заключается в том, чтобы произвести аудит местных достопримечательностей и предположить, какие типы туристов могут испытывать к этим достопримечательностям. Цель — выявление новых источников притока туристов. Нельзя думать, что уже существующие туристы представляют все потенциально заинтересованные целевые группы.

Чтобы привлечь туристов, территория должна тонко реагировать на основные факторы туризма: расходы, удобство и своевременность. Туристы, как и другие потребители, оценивают расходы в сравнении с преимуществами конкретнонаправления — трата времени, усилий и ресурсов по сравнению с приемлемой отдачей в виде новых знаний, впечатлений, развлечений, отдыха и будущих воспоминаний. Понятие удобства при принятии решения о поездке может оцениваться по-разному: время на дорогу, расстояние от аэропорта до места проживания, языковой барьер, чистота и санитарные условия, возможность реализации собственных интересов (например, пляжи, достопримечательности, культурная жизнь) и удовлетворение особых потребностей (присмотр за пожилыми людьми, инвалидами, детьми, возможность соблюдать режим питания, медицинская помощь, аренда автомобиля). Своевременность охватывает те факторы, которые вносят в путешествия элемент

риска: войны, терроризм, гражданские беспорядки и политическая стабильность, колебания обменного курса и конвертируемость валюты, безопасность авиалинии и других видов транспорта и санитарные условия.

Туристические продукты трех государств Балтии считаются аналогичными. Сложилось мнение, будто бы в каждом из государств большую часть достопримечательных объектов можно «пройти» за поездку всего за несколько дней. Поэтому доминируют краткосрочные поездки – краткий отдых в городе или туры, включающие сразу все три государства, в течение которых в каждой стране проводится два-три дня.

Представители правительства, главы министерств и другие чиновники трёх балтийских государств сходятся в одном мнении, что туризм – одна из важнейших отраслей народного хозяйства этих стран. Конкуренция среди территорий за преимущества в туризме заставляет инвестировать в него большие денежные средства из бюджета государства, частных инвестиций и различных Европейских фондов.

Много проектов будет осуществлено через структурные фонды ЕС – это будет очень серьезный прорыв в секторе туризма, особенно за счет более широкого использования природных ресурсов, культурного туризма и др. Так, например, в Литве, Департамент туризма при Министерстве хозяйства продолжит осуществление проекта PHARE «Развитие велокольца в Западной Литве». После осуществления этого проекта в Литве будет сформирована Прибрежная велосипедная трасса протяженностью свыше 200 км, которая пройдет по всему взморью Литвы.

Департамент туризма при Министерстве хозяйства совместно с Министерствами хозяйства и сообщений продолжает начатый в 2005го-ду опытный проект строительства пристаней на Нямунасе. Проект включен в государственную инвестиционную программу и финансируется из средств госбюджета и PHARE. Общая стоимость проекта – 9,54 млн. лт. Однако со всей прилегающей инфраструктурой из разных источников финансирования будет инвестировано намного больше. И далее будет продолжено инвестирование в сохранение своего наследия и пропаганду культуры. Вильнюс в 2009 году станет столицей европейской культуры. Так что уже сейчас планируется, как представить это событие на выставках туризма за рубежом. Литва в настоящее время предоставляет информацию о возможностях туризма в стране в 5 информационных центрах туризма за рубежом: в Берлине, Москве, Хельсинки, Варшаве, Барселоне [5].

Региональному развитию Эстонии благоприятствует открытая летом 2005 года линия Силламяэ – Котка и уже опробованная линия

Вентспилс – Мынту. Линия Таллинн – Петербург в ближайшие годы может стать реальностью. В 2010 году в Ласнамяэ планируется распахнуть двери TallinkCity, и к этому же времени будет завершено строительство безопасной дороги от верха полуострова Вийси до Табаслау (по которой смогут ездить как вдоль, так и поперек только велосипедисты и велорикши), также в катакомбах под Старым городом откроется тематический средневековый парк, в Тарту откроется новое здание Эстонского национального музея и Ahhaa-центр, а в Вильянди круглый год будет действовать Центр музыки преданий, также планируется реализация множества других больших и малых идей [7].

В настоящее время удельный вес туризма в ВВП Латвии составляет 2% и по прогнозам министерства экономики в ближайшие пять-семь лет удельный вес туризма во внутреннем валовом продукте (ВВП) Латвии может превысить 5%. По мнению представителей министерства экономики, позитивен и тот факт, что туризм как отрасль развивается по всей Латвии, а не только в Риге и ее окрестностях.

В Латвии существует национальная программа «Введение политики туризма», согласно этой программе для достижения цели этой программы, в период с 2004–2008гг, необходимо было выделить из государственного бюджета в 2005 году – 2,08 млн. латов, в 2006 г. – 3,12 млн. латов, в 2007 г. – 5,31 млн. латов, в 2008 г. – 7,97 млн. латов.

Таблица 2.

**Финансирование развития туризма из государственного бюджета
в период 2003.–2006 гг., тыс. латов [8]**

Года	2003	2004	2005	2006
Тыс. латов	456	2042	1 376	1 031

Согласно “Национального плана развития Латвии 2007 – 2013 гг.” в рамках совместной программы Европейского фонда регионального развития (ЕФРР) и Фонда выравнивания “Инфраструктура и услуги” на развитие информационных туристических систем и туристического продукта национального значения планируется выделить 42,3 млн. EUR (29,7 млн. латов) [8].

В заключение стоит отметить несколько тенденций, имеющих отношение к туризму и путешествиям:

1. Планы экономического развития территории будут уделять всё больше внимания вкладу индустрии туризма и путешествий.
2. Улучшение качества маркетинговой информации приведёт к большей сегментации, поэтому значение стратегического маркетинга и управления в сфере туризма будет возрастать.
3. Туристы будут всё чаще совмещать в поездках деловые и личные интересы, придавая особое значение культурным и оздоровительным мероприятиям, поэтому территории придётся научиться приспособливаться к перекрёстному маркетингу.
4. Возросший интерес к определённым видам спорта и отдыха потребует от территории инвестировать больше средств в условия для отдыха и занятий спортом на открытом воздухе и развивать более спокойные, экологически ориентированные способы времяпрепровождения.
5. Открытость Восточной и Центральной Европы породит бум в европейском туризме.
6. Сокращение рабочей недели в Европе приведёт к росту краткосрочного туризма [1, 244].

Библиография

1. Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. (2005) Маркетинг мест.– С-Пб
2. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий: зачем, кому и какой нужен маркетинг территорий, <http://www.marketing.spb.ru/lib-special/regions/territory/1.html> (2006.11.08)
3. <http://rus.aktiva.ee/8y/z0zARTICLEy7144.html?PHPSESSID=589531e7afb9e6a87692e72550b5791> (2006.20.08)
4. <http://www.meeting.lv/news/shownews.php?id=B81Cbt271> (2006.22.08)
5. http://www.jura.lt/contents/article_rus.php?id_year_issue=200502&id_num=2 (2006.20.08)
6. <http://rus.aktiva.ee/484y/z0zNEWSy7569.html> (2006.21.08)
7. <http://www.jpt.ru/news.php?year=2006&month=7> (2006.24.08)
8. <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=374> (2006.22.08)

Tūrisms kā reģiona ekonomikas attīstības faktors

Kopsavilkums

Kopš trīs Baltijas valstu iestāšanās Eiropas Savienībā, pēc vīzu režīma atcelšanas, pēc robežu šķērsošanas vienkāršošanas tiek novērots tūristu skaita pieaugums šajās valstīs. Rakstā tiek parādīts skaitlisko rādītāju salīdzinājums attiecībā uz tūristiem, kuri ir apmeklējuši Latviju, Lietuvu un Igauniju 2003.g. – 2005.g.

Autors ir uzskatāmi parādījis, kā var izmantot mērķauditoriju grupu noteikšanas metodes teritorijas mārketingā. Raksta nobeigumā autors ir uzsvēris dažas tendences, kam ir saistība ar tūrismu.

Tourism as a Development Factor of Regional Economy

Summary

With the accession of the Baltic States into the European Union, visa regimes ceased to exist and border crossings became much easier. The number of tourists to these states increased noticeably. This article compares the tourist data of the three Baltic States – Latvia, Lithuania, and Estonia – during the period 2003 – 2005.

The author shows methods of using targeted groups in marketing territories. Some tendencies are noted with tourism.

К ВОПРОСУ О ПОСТРОЕНИИ ИНТЕГРАЛЬНОГО ИНДИКАТОРА УРОВНЯ ЖИЗНИ

В статье рассматриваются некоторые методы построения интегральных индикаторов уровня жизни. При отборе первичных индикаторов предлагается использовать статистический метод, позволяющий исключить перевес какой либо группы индикаторов при субъективном формировании априорного набора индикаторов. При проведении экспертного опроса предлагается использовать метод анализа иерархий Т.Саати и рассматривается возможность использования понятия репрезентативности и разработанные для ее оценки методы. Разработанная методика построения интегрального индикатора может применяться не только при вычислении уровня жизни, но и для свертки любых других индикаторов, имеющих иерархическую структуру как в экономической, так и в любой другой социальной науке.

Ключевые слова: уровень жизни, интегральный индикатор, метод анализа иерархий, опрос экспертов.

Введение

Категория «уровень жизни» широко распространяется в общественных науках. Исследованиями в области жизни занимается прежде всего социология, которая рассматривает те многие близкие понятия: образ жизни, условия жизни, благосостояние, качество жизни и др. Однако вышеперечисленные термины в последнее время все чаще проникают в другие науки, в том числе и экономику.

Все авторы единодушны в том, что обсуждаемый термин чрезвычайно сложен, многосторонен, охватывает многие экономические, политические, социальные, демографические и природные аспекты. К примеру, французский экономист Т. Дупитжрене-Десрусилле уже в 1962 году писал о 250 разных определениях уровня жизни [4]. Известный словацкий исследователь Ф.Гронски, выделил семь групп дефениций уровня жизни [5]. Первая группа «уровень жизни» понимается очень узко и отождествляется, в принципе, с уровнем потребления одних только материальных благ или же с уровнем реальных доходов населения. Ко второй группе относятся дефениции, в которых данное понятие понимается широко и учитывает кроме уже упомянутых фак-

торов так же здравоохранение, просвещение, условия труда, условия отдыха, состояние окружающей среды и др. Нам кажется, что именно такой широкий подход правильный, поэтому и считаем, что **уровень жизни – сложная синтетическая категория, которая определяется потреблением продуктов и услуг (в том числе и непроизводственных), доходами населения, состоянием природной среды, состоянием рынка труда и условиями труда, а так же возможностью государства и самоуправления поддерживать социальную среду проживания в регионе (комплексное определение).**

Не претендуя на всестороннее освещения имеющихся в литературе точек зрения, представим синтетическую характеристику обсуждаемой категории в следующих пунктах. Во-первых, уровень жизни есть объективная социально-экономическая категория. Встречаемая трактовка уровня жизни как субъективного явления, на наш взгляд, не соответствует действительности. Конечно субъективные индивидуальные оценки и чувства, а так же субъективные требования, которые домашнее хозяйство испытывает в связи с доступными на рынке благами, играют какую-то роль в формировании уровня жизни, однако далеко не полную. Нельзя понятие уровня жизни сводить лишь к психологии.

Во-вторых, уровень жизни, являясь слагаемым более широкой социологической категории «образ жизни», отражает удовлетворение материальных и духовных потребностей людей. Это категория многогранная. Ей свойственны, кроме многих других, региональные аспекты изучаемые экономическими науками.

В-третьих, уровень жизни возникает из экономической деятельности и одновременно оказывает обратное воздействие на дальнейшее развитие экономики. В частности, уровень жизни существенным образом влияет на рост производительности труда и качество производства, укрепляет заинтересованность в её дальнейшем развитии и имеет прямую связь с рациональным использованием трудовых ресурсов.

В-четвертых, уровень жизни является динамично развивающейся категорией. В нем изменяется количество, содержание и взаимоотношение отдельных образующих его элементов.

Как известно, существуют территориальные различия, как в уровне и структуре потребления, так и в уровне и характере потребностей. Вследствии этого, уровень жизни населения отдельных стран, районов и других территориальных образований, формируется по-разному. В

тех районах, где уровень жизни значительно ниже среднего, производительность труда, как правило, тоже ниже возможной. Социальные различия между районами вызывают бесполезное перемещение населения, идущее иногда вразрез с общенародными интересами. Создаются региональные диспропорции между факторами производства: людьми и капиталом. Устранение этих диспропорций — важное условие повышения эффективности экономической системы и ускорения ее развития в масштабах всей страны и в отдельных регионах. Поэтому и межрегиональные различия в уровне жизни стоят в центре внимания не только отдельных регионов и стран, но так же Евросоюза, в котором много внимания, финансовых и других средств направляется на устранение этих различий.

Все вышесказанное убедительно доказывает, что в нынешнее время быстро растет заинтересованность в исследованиях уровня жизни. Особенно большое внимание уделяется вопросам измерения этой категории, решение которых имеет не только познавательное значение, но и стоит в основе современной региональной политики ЕС. В данной области и находится нынешняя статья.

Целью статьи является освещение некоторых методов построения интегральных индикаторов на примере интегрального индикатора уровня жизни населения региона. При построении иерархической модели интегрального индикатора используется метод анализа иерархий при нахождении весовых коэффициентов экспертных оценок, а так же отбор первичных базовых индикаторов с позиции как статистического анализа, так и методом опроса экспертов.

Метод анализа иерархий является основным способом, с помощью которого исследователь может подразделить всю совокупность исследуемых данных на кластеры и подкластеры. Основной задачей метода анализа иерархий (метод Саати) является оценка высших уровней иерархии, исходя из взаимодействия различных уровней, а не из непосредственной зависимости от элементов на этих уровнях. Суть метода заключается в определении собственного вектора с наибольшим собственным значением на основе попарного сравнения исследуемых характеристик. Анализ значений собственного вектора матрицы, построенной на основе попарного сравнения исследуемых параметров, обеспечивает упорядочение приоритетов оцениваемых характеристик в группе параметров исследования.

1. Статистический анализ

Интегральный индикатор — специального вида **свертка** оценок более частных свойств и критериев анализируемой синтетической категории [1], [2]. Ограничиваясь линейным классом таких сверток и при использовании — балльной шкалы измерения, можно представить интегрированный индикатор уровня жизни в виде

$$(1) \quad y = N \cdot \sum_{j=1}^p w_j \tilde{x}^{(j)}, \text{ где } (\tilde{x}^{(1)}, \tilde{x}^{(2)}, \dots, \tilde{x}^{(p)}) -$$

набор приведенных к шкале [0; 1] — норммированных частных критериев анализируемой синтетической категории, а w_j — некоторые «весовые коэффициенты», удовлетворяющие условиям:

$$w_j \geq 0, \quad \sum_{j=1}^p w_j = 1$$

Таким образом, построение интегрального индикатора сводится к задаче определения неизвестного вектора весов $W = (w_1, w_2, \dots, w_p)$. Прежде чем организовывать опрос экспертов для получения весовых коэффициентов, нужно определить набор первичных (базовых) индикаторов и построить их иерархию (если это необходимо). Нетрудно догадаться, что набор первичных индикаторов должен удовлетворять следующим критериям:

- представительности — в списке должны быть представлены все основные показатели рассматриваемой категории;
- информационной доступности из средств официальной статистики или вычисленные на их основе;
- информационной достоверности.

Чтобы выполнить все вышеперечисленные условия можно использовать статистический подход. Из доступных достоверных источников извлекаются все исходные статистические индикаторы имеющие отношение к уровню жизни, проходят процедуру нормирования и подвергаются корреляционному анализу (коэффициент Пирсона, например) [8]. Если между индикаторами есть значительная связь, то для дальнейшего анализа остается тот индикатор, который наиболее полно характеризует понятие уровня жизни. В результате корреляционного анализа мы должны получить список наименее всего связанных друг с другом индикаторов и объединить их в понятийные группы. Например: группа «реальные доходы», «обеспеченность жильем и благами

длительного пользования», «обеспеченность технической экономической инфраструктурой» и пр. Далее вышеперечисленные группы можно объединить в группу «благополучие населения». Аналогичным образом можно сгруппировать первичные индикаторы относящиеся к «рынку труда» (например уровень безработицы, занятость....), «образованности», «здоровью» населения и объединить их в группу «качество населения региона». В результате мы получим иерархическую модель уровня жизни населения региона.

На следующем этапе нам нужно установить вектора весов $W = (w_1, w_2, \dots, w_3)$ каждой группы (иерархии). Для этого можно использовать метод анализа иерархий, разработанный Т.Саати [6].

Первым этапом применения данного метода является структурирование проблемы, т.е. построение иерархической модели.

После иерархического воспроизведения проблемы устанавливаются приоритеты критериев и оценивается каждая из альтернатив по критериям. В методе анализа иерархий элементы задачи (т.е. наши первичные индикаторы) сравниваются попарно по отношению к их воздействию на общую для них характеристику. Система парных сведений приводит к результату, который может быть представлен в виде обратной симметричной матрицы. Элементом матрицы $a(i, j)$ является интенсивность проявления элемента иерархии i относительно элемента иерархии j , оцениваемая по шкале интенсивности от 1 до 9, предложенной автором метода, где оценки имеют следующий смысл:

Таблица 1.

Система оценок

1 – равная важность
3 – умеренное превосходство одного над другим
5 – существенное превосходство одного над другим
7 – значительное превосходство одного над другим
9 – очень сильное превосходство одного над другим
2, 4, 6, 8 – соответствующие промежуточные значения

Если при сравнении одного фактора i с другим j получено $a(i, j) = b$, то при сравнении второго фактора с первым получаем $a(j, i) = 1/b$.

При проведении попарных сравнений в основном ставятся следующие вопросы. При сравнении элементов A и B :

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingš.

- Какой из них важнее или имеет большее воздействие ?
- Какой из них более вероятен ?
- Какой из них предпочтительнее ?

Относительная сила, величина или вероятность каждого отдельного объекта в иерархии определяется оценкой соответствующего ему элемента собственного вектора матрицы приоритетов, нормализованного к единице. Процедура определения собственных векторов матриц поддается приближению с помощью вычисления геометрической средней.

Пусть:

$A_1 \dots A_n$ - множество из n элементов;

$W_1 \dots W_n$ - соотносятся следующим образом:

	A_1	...	A_n
A_1	1	...	W_1/W_n
...	...	1	A_n
A_n	W_n/W_1	...	1

Оценка компонент вектора приоритетов производится по схеме:

$$X_1 = (1 * (W_1/W_2) * \dots * (W_1/W_n))^{1/n}$$

$$X_n = ((W_n/W_1) * \dots * (W_n/W_{n-1}) * 1)^{1/n}$$

$$\text{СУММА}(X_i)$$

$$\text{ВЕС}(A_1) = X_1 / \text{СУММА}(X_i)$$

$$\text{ВЕС}(A_n) = X_n / \text{СУММА}(X_i)$$

Приоритеты синтезируются начиная со второго уровня вниз. Локальные приоритеты перемножаются на приоритет соответствующего критерия на вышестоящем уровне и суммируются по каждому элементу в соответствии с критериями, на которые воздействует элемент.

Весьма полезным побочным продуктом теории является так называемый индекс согласованности (ИС), который дает информацию о степени нарушения согласованности. Вместе с матрицей парных сравнений мы имеем меру оценки степени отклонения от согласован-

ности. Если такие отклонения превышают установленные пределы, то тому, кто проводит суждения, следует перепроверить их в матрице.

$$(2) \quad \text{ИС} = (\lambda_{\max} - n)/(n - 1)$$

Для наших матриц всегда $\lambda_{\max} \geq n$.

Теперь сравним эту величину с той, которая получилась бы при случайном выборе количественных суждений из нашей шкалы, и образовании обратно симметричной матрицы. Ниже даны средние согласованности для случайных матриц разного порядка.

Таблица 2.

Средние согласованности для матриц порядка от 1 до 10

Размер матрицы	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Случайная согласованность	0	0	0.58	0.9	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

Если разделить *ИС* на число, соответствующее случайной согласованности матрицы того же порядка, получим отношение согласованности (*ОС*). Величина *ОС* должна быть порядка 10% или менее, чтобы быть приемлемой. В некоторых случаях допускается *ОС* до 20%, но не более, иначе надо проверить свои суждения.

1. Метод опроса экспертов

Итак, из всего вышеописанного становится ясно как получить наш вектор весов для одного эксперта. Теперь у нас две проблемы: какое количество экспертов нужно опросить и какой вектор весов использовать. Ответ на этот вопрос можно найти у С.В.Крымского [3] и Е.Васерманиса, Д.Шкилтере, Я.Крастса [7].

Пусть дана группа из *N* экспертов. Предположим, что они оценивают некоторую величину, истинное значение которой равно μ – количественная величина и все *N* экспертов – истинные эксперты, дающие оценки, подверженные лишь случайным ошибкам (систематические ошибки отсутствуют). Такого рода ошибки имеют нормальное распределение с нулевым средним, т.е. средняя арифметическая всех оценок совпадает с со значением параметра μ . В качестве показателя компетентности эксперта можно принять дисперсию или среднеквад-

ратичное отклонение. Чем меньше дисперсия (отклонение), тем выше компетентность экспертов.

Пусть $\delta_1, \delta_2, \dots, \delta_n$ - показатели точности экспертов. Если для оценок мы находим среднее арифметическое оценок экспертов, то показатель точности групповой оценки δ_{1-N} , где N – численность группы экспертов:

$$(3) \quad \delta_{1-N} = \frac{1}{N} \sqrt{\sum_{i=1}^N \delta_i^2}$$

Далее упорядочим экспертов по признаку компетентности: $\delta_1 < \delta_2 < \dots < \delta_n$. Положим, что точность оценок каждого последующего эксперта увеличивается равномерно, т.е. среднее квадратичное отклонение от μ каждого последующего эксперта больше предыдущего ($K > 1$).

$$\text{Тогда: } \delta_2 = k \delta_1, \delta_3 = k \delta_2, \dots, \delta_n = k \delta_{n-1}$$

$$\text{или } \delta_2 = k \delta_1, \delta_3 = k^2 \delta_1, \dots, \delta_n = k^{n-1} \delta_1$$

В соответствии с формулой (3):

$$(4) \quad \begin{aligned} \delta_{1-N} &= \frac{1}{N} \sqrt{\sum_{i=1}^N \delta_i^2} = \\ &= \frac{1}{N} \sqrt{\sum_{i=1}^N (k^{i-1} \delta_1)^2} = \frac{1}{N} \sqrt{\sum_{i=1}^N (k^{i-1})^2 \delta_1^2} = \frac{\delta_1}{N} \sqrt{\sum_{i=1}^N (k^2)^{i-1}} \end{aligned}$$

Преобразуя выражение под корнем по формуле для суммы членов геометрической прогрессии, получаем:

$$(5) \quad \delta_{1-N} = \delta_1 \frac{\sqrt{k^{2N} - 1}}{N \sqrt{k^2 - 1}},$$

то есть $\delta_{1-N} = \alpha \delta_1$, где

$$\alpha = \frac{1}{N} \sqrt{\frac{k^{2N} - 1}{k^2 - 1}}$$

Посмотрим, как ведет себя график от N при $\kappa=1,2$ (то есть квадратичное отклонение каждого следующего эксперта на 0,2 больше предыдущего).

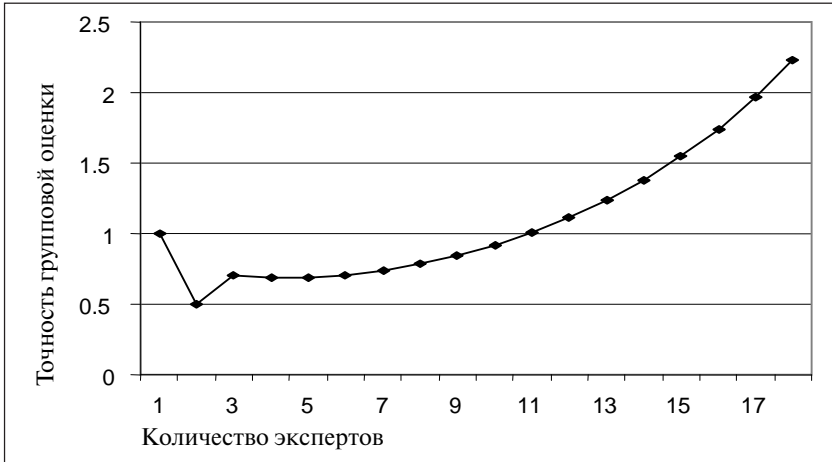

Рис 1. Влияние численности группы экспертов на среднеквадратичную групповую ошибку (при равноубывающей компетентности экспертов) при $\kappa=1,2$

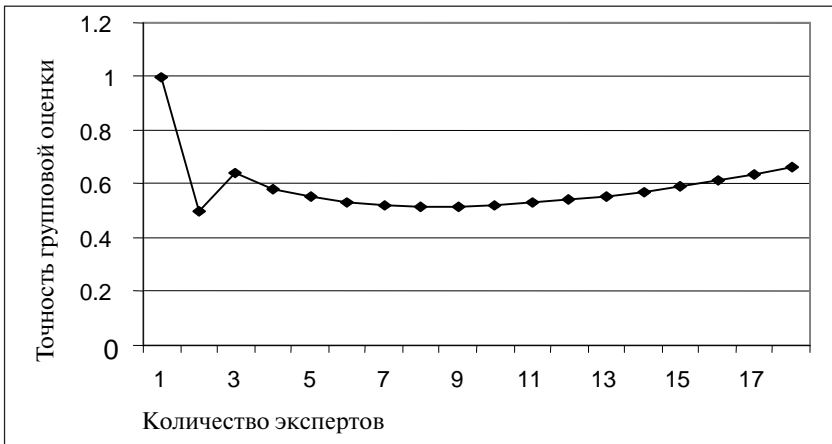
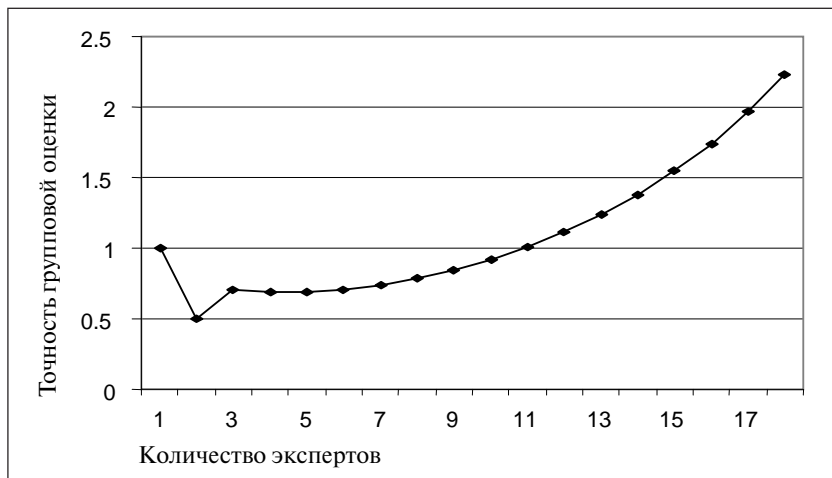

Рис 2. Влияние численности группы экспертов на среднеквадратичную групповую ошибку (при равноубывающей компетентности экспертов) при $\kappa=1,1$

Рис 3. Влияние численности группы экспертов на среднеквадратичную групповую ошибку (при равноубывающей компетентности экспертов) при $\kappa=1,05$.

Таблица 3.

Зависимость точности групповой оценки при $\kappa = 1,2; 1,1; 1,05$ от количества экспертов N

N	δ_{1-n} при $\kappa=1,05$	δ_{1-n} при $\kappa=1,1$	δ_{1-n} при $\kappa=1,2$
1	2	3	4
1	1	1	1
2	0,5	0,5	0,5
3	0,60718	0,638931	0,708174
4	0,539566	0,583399	0,684634
5	0,495401	0,550972	0,687005
6	0,464413	0,531847	0,706933
7	0,441711	0,521407	0,741031
8	0,424637	0,517188	0,78806
9	0,411608	0,517757	0,847908
10	0,401618	0,522243	0,921185
11	0,393994	0,530097	1,009033

Продолжение таблицы 3 см. на с. 143

Продолжение таблицы

1	2	3	4
12	0,388268	0,540971	1,11306
13	0,384103	0,554654	1,235325
14	0,381251	0,571024	1,378357
15	0,379527	0,59003	1,545199
16	0,378789	0,61167	1,739472
17	0,378926	0,635985	1,96546
18	0,379853	0,663049	2,228215
19	0,378926		
20	0,379853		
21	0,381502		
22	0,390296		
23	0,394397		
24	0,399043		
25	0,40422		

Даже при очень небольших различиях в компетентности экспертов, когда величина ошибки отличается на 5% ($\kappa=1,05$), минимальная ошибка достигается при 16 экспертах, далее ошибка начинает увеличиваться. Если ошибки экспертов отличаются на 10% ($\kappa=1,1$), минимум достигается при 8 экспертах. Если ошибки отличаются на 20% ($\kappa=1,2$) – минимальное значение при 4 экспертах. Как мы видим увеличение числа экспертов, начиная с некоторого момента приводит к увеличению ошибки и, следовательно, нецелесообразно. Возможно здесь имеет место влияние информационного шума от экспертов низкой квалификации. Поэтому напрашивается вывод о важности компетентности экспертов, участвующих в опросе.

Учитывая все вышеописанное, применительно к вопросу измерения уровня жизни возможен следующий алгоритм: опрашивается сравнительно большая группа компетентных экспертов (около 20), затем по их ответам выбирается такое подмножество экспертов, ответы которых дают минимальное значение среднеквадратичного отклонения их ответов от среднего арифметического их оценок. Ответы этих экспертов можно использовать как результаты экспертного опроса.

Заклучение

В заключении, хочется отметить преимущества изложенных методов.

Во-первых, использование при отборе первичных индикаторов статистического метода позволяет исключить перевес какой-либо группы индикаторов (например «благосостояния») при субъективном формировании априорного набора индикаторов.

Во-вторых, при проведении экспертного опроса с использованием метода анализа иерархий Т.Саати гораздо легче взвесить во сколько раз один индикатор важнее (предпочительнее) другого при попарном сравнении, чем присваивать веса или рейтинговать 20–30 индикаторов в каждой группе, учитывая объективные возможности человека «удерживать» около 7 объектов. При рейтинговании так же не учитывается в какой степени один индикатор важнее другого.

В-третьих, понятие генеральной совкупности неприменимо к ситуации отбора экспертов. Такой совокупностью не является даже множество всех экспертов по изучаемой проблеме. Поэтому используемое в обычных опросах понятие репрезентативности и разработанные для ее оценки методы не применимы в данном случае.

В-четвертых, методика построения интегрального индикатора может применяться не только при вычислении уровня жизни, но и для свертки любых других индикаторов, имеющих иерархическую структуру как в экономической, так и в любой другой социальной науке.

Библиография

1. Айвазян С.А. «К проблеме измерения качества жизни (концепция, методология, информационно-статистическое обеспечение)». – В кн. “Computer Data Analysis and Modelling”, Proceedings of the Fifth International Conference (June 8–12, 1998, Minsk), vol. 2. – Minsk, 1998, pp. 79–201.
2. Aivazian S.A. «Aggregative (integrated) indicators of quality of life: constructing – and utilization for social-economic management and comparative analysis». Moscow, СЕМІ Russian Academy of Science, 2000. – 118 p.
3. Крымский С.Б., Жилин Б.Б., Паниотто В.И. «Экспертные оценки в социологических исследованиях». Киев, «Наукова думка», 1990. – 175–205.
4. Dupitgrenet-Desrouss T. “Niveau de rie et cooperation economique dans l’Europe de l’ouest”, Presses Universitaires de France, Paris 1962, c. 1.
5. Hronsky F. “Teoria hirotnej urovne a jej uplantovanie v procese budovania vorvinutej socialistickej spolecnosti”, Bratislava 1978, c. 10–20.
6. Saati T. The Analytic Hierarchy Process. New York: Mc.Graw – Hill International, 1980.

7. Vasermanis E., Šķiltere D., Krasts J. "Prognozēšanas metodes", Rīga 2004, – 14.–15. lpp.
8. Коседовский В. «Некоторые количественные методы анализа и классификации хозяйственных территориальных систем». География. Сборник научных трудов высших учебных заведений Литовской ССР. Вильнюс «МОКСЛАС», 1988.

Par iedzīvotāju dzīves līmeņa integrālo rādītāju izveidi

Kopsavilkums

Darba mērķis bija atklāt dažas integrālo indikatoru izveides metodes, par piemēru izmantojot reģiona iedzīvotāju dzīves līmeņa integrālo indikatoru. Veidojot integrālā indikatora hierarhisko modeli, tiek izmantota hierarhiju analīzes metode ekspertnovērtējumu koeficientu noteikšanai, kā arī sākotnējo indikatoru atlasē, izmantojot gan statistiskās analīzes metodes, gan ekspertu aptaujas metodes. Noslēgumā autori uzsver piedāvātās metodes priekšrocības. Pirmkārt, statistisko metožu izmantošana sākotnējo indikatoru atlasē ļauj izslēgt jebkuras indikatoru grupas pārsvaru (piemēram, "labklājība") brīdī, kad veidojas subjektīvais apriorais indikatoru komplekts. Otrkārt, pielietojot T.Saati hierarhiju analīzes metodi ekspertaptaujas laikā, daudz vienkāršāk ir atklāt katra indikatora nozīmību – salīdzinot pārus, var redzēt, cik daudz viens indikators ir svarīgāks par citu. Treškārt, ģenerālās kopas jēdzienu nav iespējams pielietot ekspertu atlasē, jo pat visi pētāmās problēmas eksperti šajā gadījumā nebūs kopa. Tāpēc parastajās aptaujās lietotais jēdziens reprezentatīvitate un tās novērtējuma metodes nevar tikt pielietotas.

Generation of the Integrated Index of the Quality of Life

Summary

The article deals with several methods of generation of the integrated indices of the quality of life. For the selection of primary indicators, the author suggests to use the statistical method, which allows eliminating superiority of any group of indicators during subjective formation of a priori selection of indicators. For the expert survey, it is suggested to use Saati's method of hierarchy analysis. It is also possible to use the notion of representation and methods of its evaluation.

REĢIONU KONKURĒTSPĒJA, TĀS MĒRĪŠANAS PIEREDZE UN PROBLĒMAS

Dotais pētījums tika realizēts ar mērķi pēc iespējas precīzāk konceptuāli definēt jēdzienu "reģiona konkurētspēja", kā arī analizēt ekonomiskās teorijas un prakses mēģinājumus izmērīt reģiona (valsts, teritorijas) konkurētspēju. Pētījuma rezultātā zinātniski argumentēti tiek definēts reģiona konkurētspējas jēdziens kā reģiona spēja rādīt un atbalstīt konkurences vidi ekonomikā. Veidojot konkurētspējīgo teritoriju sarakstu, ekonomikas zinātnes pasaules prakse izvirza šīm teritorijām gan ekonomiskās (teritorijai jābūt ekonomiski nozīmīgai globālajā mērogā), gan arī organizatoriskās un administratīvās (teritorijai jābūt spējīgai savākt un sniegt starptautiski salīdzināmu informāciju) prasības. Valsts un reģioni, kas atbilst šīm prasībām, ir atzīti par konkurētspējīgiem, un tālāk seko to konkurētspējas līmeņa mērīšanas process. **Atslēgas vārdi:** reģiona konkurētspēja, konkurētspējas reitings, konkurences vide, konkurētspējas indikatori, konkurētspējas faktori.

Jēdziena "reģiona konkurētspēja" definēšana

Jebkura jēdziena zinātniskās definēšanas process iziet trīs fāzes, kuru gaitā ir nepieciešams secīgi atbildēt uz trīs jautājumiem¹:

1. No kurienes ir radies šis jēdziens vai fenomens?
2. Kur ir šī jēdziena vai fenomena būtība (ekonomikas zinātnes jomā), kas atšķir to no citiem jēdzieniem vai fenomeniem, t.i., ir nepieciešams veikt jēdziena vai fenomena identifikāciju.
3. Kādēļ šis jēdziens ir vajadzīgs? Ko tas sniedz praktiski, ko nerisina citi jēdzieni un fenomeni.

Acīmredzams ir tas, ka jēdziena "konkurētspēja" rašanās vēsturiski ir saistīta ar konkurences fenomena rašanos ekonomikā, t.i., kapitālisma rašanās laikmetā. Ja konkurence ir noteikta veidojuma ekonomiskā vide, kuras būtība tiek skaidrota ar jēdzienu "konkurence", tad konkurētspēja – tā ir ekonomiskā subjekta spēja pastāvēt tādā vidē, kas, savukārt, tiek skaidrota ar jēdzienu "konkurētspēja". Konkurētspējas fenomena aktualitāte un

---

¹ Šīs trīs jēdziena zinātniskās definēšanas frāzes piedāvā ekonomikas zinātņu doktors M.Žurdo, Baltkrievijas Valsts Ekonomikas universitāte (nav publicētas).

nozīmība pieaug, palielinoties konkurencei pasaules ekonomikā kā tādai, no vienas puses, un līdz ar jaunu valstu iekļaušanu atklātā pasaules konkurējošo ekonomisko attiecību sistēmā, no otras puses.

Zinātniskajā ekonomikas literatūrā var sastapt arī apgalvojumu par to, ka no 1980. gada sākuma nāciju konkurētspēja kļuva par jaunu ekonomiskās teorijas vai ekonomisko zināšanu nozari. Šī nozare izzina faktorus, kuri ietekmē nāciju konkurētspēju, un bāzējas uz klasisko ekonomikas teoriju (A.Smits, D.Rikardo (salīdzināmo priekšrocību teorija), Ž. – B.Sei)². No 1980. gada sāka publicēt Pasaules konkurētspējas atskaites ar dažādu pētāmo valstu un reģionu salikumu. Piemēram, pasaulslavenais Global Competitiveness Report sāka publicēties 1980. gadā, un pašlaik tas nosaka 125 valstu konkurētspējas indeksu, World Competitiveness Yearbook tiek izdots no 1989. gada un uz šodienu iekļauj sevī 61 valsti (iekļaujot atsevišķus valsts iekšējos reģionus, kuri ir uzskatāmi tāpat kā veselās valstis).

Jēdziena “konkurētspēja” ekonomiskās būtības meklējums ir pats grūtākais jēdziena definēšanas procesa posms, jo mūsdienu ekonomiskā doma piedāvā ļoti daudz šī jēdziena interpretāciju, kas pieprasa rūpīgu jēdziena “konkurētspēja” izzināšanu, sistematizāciju, konceptualizāciju un operacionalizāciju.

Ir jāsāk ar to, ka mūsdienu ekonomikas zinātne piedāvā skatīt konkurētspēju trīs līmeņos³:

- firma;
- nozare vai nozaru grupa;
- nācija.

Katrā agregācijas līmenī tiek pielietoti dažādi konkurētspējas mērīšanas veidi vai indikatori. Tie variē atkarībā no tā, kas tiek saprasts ar firmas, nozares vai nācijas ekonomiskajiem panākumiem un labklājību tagadnē un nākotnē. Konkurētspējas definēšana, kas der vienam agregācijas līmenim, var būt absolūti nederīga citam līmenim. Jāatzīmē, ka šos svarīgais principiālais moments ļoti bieži tiek ignorēts zinātniskajā un ekonomiskajā literatūrā, kā arī ekonomikas rokasgrāmatās.

Dotā darba priekšmets ir reģiona konkurētspēja, kas atbilst pēdējam jēdziena “konkurētspēja” agregācijas līmenim. Līdz ar to visa uzmanība

---

² Garelli S. *Competitiveness of Nations: The Fundamentals*. – Website of the World Competitiveness Center (www.imd.ch/wcc)

³ Donald G. McFetridge. *Competitiveness: Concepts and Measures*. Occasional Paper No 5, April 1995, Industry Canada, p.1 – <http://strategies.ic.gc.ca/epic/internet/lineas-aes.nsf/en/ra00039e.html>

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingss.

turpmāk tiks veltīta atsevišķā (parciālā) no jēdziena “konkurētspēja” sistematizācijai, konceptualizācijai un operacionalizācijai – reģiona konkurētspēja, ar to saprotot jēdziena “reģions” fizisko teritoriālo būtību, jo tā saturs ir daudzējāds. Kopumā reģiona konkurētspēja dotajā darbā teorētiski tiks skatīta kā teritorijas konkurētspēja, t.i., reģiona fiziskā forma.

Sekmīgai jēdziena “reģiona kā teritorijas konkurētspēja” konceptualizācijai un operacionalizācijai ir nepieciešams pamēģināt sistematizēt visu pieejamo zinātnisko materiālu pēc šī jēdziena definīcijas.

1. tabula

Reģiona kā teritorijas konkurētspējas jēdziena interpretācija pasaules ekonomikas literatūrā*

Definīcija	Avots
Konkurētspēja tiek noteikta kā faktoru, politisko instrumentu un institūciju sakopojums, kuri nosaka ražošanas līmeni valstī, kas, savukārt, nosaka labklājības līmeni, kuru var sasniegt ekonomika.	World Economic Forum (publicēts The Global Competitiveness Report 2005–2006, Executive Summary)
Konkurētspēja analizē to, kā nācijas vada savu kompetenču sakopojumu, lai sasniegtu labklājību (kondensētā definīcija). Nāciju konkurētspēja ir ekonomiskās teorijas daļa, kura analizē faktoros un politiskos instrumentus, kuri ietekmē nācijas spēju radīt un atbalstīt vidi, kas dod uzņēmumiem iespēju radīt pievienoto vērtību, bet cilvēkiem sasniegt labklājību (akadēmiskā definīcija).	Šveices Starptautiskais Menedžmenta Attīstības Institūta Pasaules konkurētspējas pētniecības centrs (IMD World Competitiveness Center) (publicēts Pasaules Konkurētspējas gadagrāmatā 2005 (World Competitiveness Yearbook 2005)
Valsts ir konkurētspējīga tad, ja reālo ienākumu pieaugums notiek ātrāk nekā tās tirgus partneriem, un tam visam ir vieta brīvas un sabalansētas (ilgtermiņa perspektīvā) tirdzniecības apstākļos.	J. Markusen (publicēts Productivity, Competitiveness, Trade Performance and Real Incomes. <i>The Nexus Among Four Concepts</i> (Ottawa, Supply and Services Canada), p.7)

1. tabulas turpinājumu skat. 149. lpp.

Tabulas turpinājums

1	2
<p>Nacionālā konkurētspēja ir plašs jēdziens, kas iekļauj sevī plašu faktoru salikumu, kas apstiprina firmas spēju sasniegt panākumus starptautiskos tirgos, vienlaicīgi dodot cilvēkiem iespēju paaugstināt dzīves līmeni un kvalitāti. Noturīga ekonomiskā izaugsme ir konkurētspējas ārējā pazīme.</p>	<p>National Competitiveness Council of Ireland (published in Annual Competitiveness Report 2005, p. 2)</p>
<p>Konkurētspēja – ekonomikas spēja apmierināt pieaugošo kopējo pieprasījumu un atbalstīt eksportu. Par konkurētspējas zaudēšanu parasti liecina tādas pazīmes, kā importa pieaugums un eksporta apjoma krišanās.</p>	<p>Бизнес. Оксфордский толковый словарь. – Российский Государственный Гуманитарный Университет, «ПРОГРЕСС-АКАДЕМИЯ», Москва, 1995 – с. 133</p>
<p>Konkurētspēja ārējā tirgū – valsts spēja sekmīgi konkurēt ar citām valstīm starptautiskos tirgos. Konkurētspējīgas valstis parasti notur vai pat palielina savu daļu pasaules eksportā un spēj stāties pretī pārmērīgai importa preču iekļūšanai savā valstī.</p>	<p>Сиполс О.В. Англо-русский словарь-справочник. Экономика. – Москва, «РУСЬ», 1998 – с. 241</p>
<p>Konkurētspēja – preces, pakalpojuma, tirgus attiecību subjekta īpašība tirgū atrasties līdzās tur esošajām precēm, pakalpojumiem vai tirgus attiecību konkurējošiem subjektiem.</p>	<p>Экономическая энциклопедия. (Гл.ред. Л.И.Абалкин). – Москва, «Экономика», 2001 – с. 309</p>

* Visas šeit minētās jēdziena “konkurētspēja” definīcijas attiecas uz nacionālo līmeni, kas, principā, nav pretrunā ar teritorijas sastāvdaļu “reģions”, un tāpēc var tikt ņemts kā pamats

Lai atspoguļotu jēdzienu teritorijas konkurētspēja sistemātiska modeļa veidā, ir nepieciešams izvirzīt galveno elementu, kurš, acīmredzot, ir tas, ka teritorijas konkurētspēja – tā, vispirms, ir spēja. Pēc tam rodas jautājums, uz kuru atbildi var iegūt pievērsties medicīnai un bioloģijai: šī spēja dažādā pakāpē piemīt visām teritorijām vai arī kādām teritorijām šī spēja

ja nepiemīt?⁴ Acīmredzams, ka ekonomiski nekonkurētspējīgas teritorijas, principā, pastāv (piemēram, Antarktīda, Grenlande, Ziemeļpols utt.) – tās ir teritorijas, kurās nav ekonomikas un tā tur, principā, (vismaz īstermiņa un vidēja perioda laikā) nevar būt radīta, jo šajās teritorijās nav dabas un cilvēku resursu, kas ir nepieciešami konkurētspējas radīšanai un attīstībai.

Pēc jēdziena “teritorijas konkurētspēja” galvenā elementa noteikšanas ir nepieciešams precizēt, kāda veida spēja tiek domāta, skaidrojot šo jēdzienu.

Pirmkārt, reģiona kā teritorijas konkurētspēja – tā ir reģiona spēja, ar ko tiek domāta tās esamība, kā arī tās neesamība (iemesls ir fizisko resursu neesamība vai nepietiekamība) dažādos reģionos. Tomēr absolūtajam vairumam pasaules reģionu šī spēja pastāv (tādā vai citādā mērā), un tā ir reģiona spēja kopumā radīt un atbalstīt konkurences vidi firmām, kas darbojas dotā reģiona teritorijā.

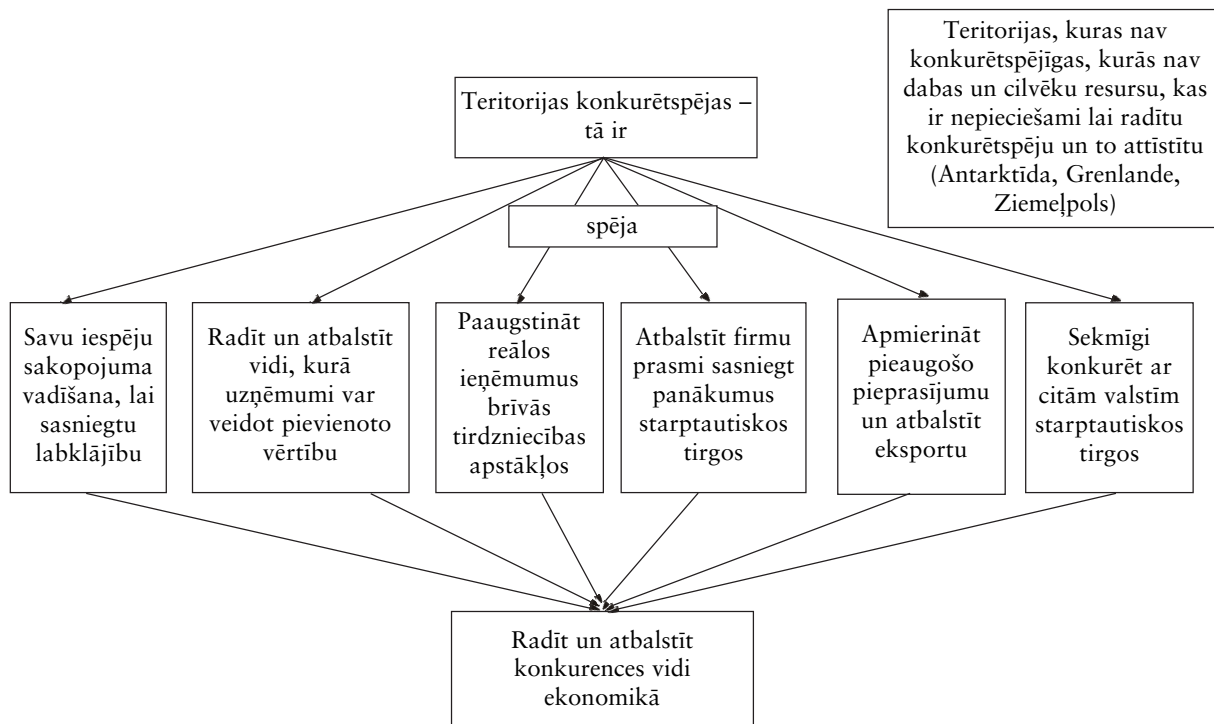
Atgriežoties pie jēdziena vai fenomena definēšanas procesa trīs fāzēm, ir nepieciešams apstāties pie pēdējā jautājuma par to, kādēļ šis jēdziens praktiski ir vajadzīgs, un ko tas skaidro, ko neskaidro citi jēdzieni. Konkurētspēja ir viens no pašiem nozīmīgākajiem jēdzieniem mūsdienu ekonomiskajā domāšanā. Viens no tā svarīgākajiem ieguldījumiem klasiskajās ekonomiskajās teorijās ir tas, ka konkurētspēja novērtē neekonomisko ietekmi, tādu kā izglītība, zinātne, politiskā stabilitāte un vērtību sistēma, ekonomiskās sekas. Pateicoties tieši savai daudzējādībai un daudzajām variācijām šis jēdziens pēc definīciju skaita tiecas uz līderību. Šī daudzveidība ir apsveicama, jo mērķis ir attīrīt tādu nozīmīgu jēdzienu, kas pretendē uz dinamiska un sistēmiska instrumenta titulu, lai radītu nācīgas bagātības un cilvēku ilgtermiņa labklājību.

Reģiona konkurētspējas noteikšana un mērīšana

Lai pēc iespējas precīzāk noteiktu un izmērītu konkrēta reģiona konkurētspēju, ir nepieciešams operacionalizēt jēdzienu “reģiona konkurētspēja”, precīzi izdalot šī fenomena struktūru un faktorus, kuri ietekmē reģiona kā teritorijas konkurētspēju, t.i., nepieciešams veikt strukturālo un faktoru operacionalizāciju.

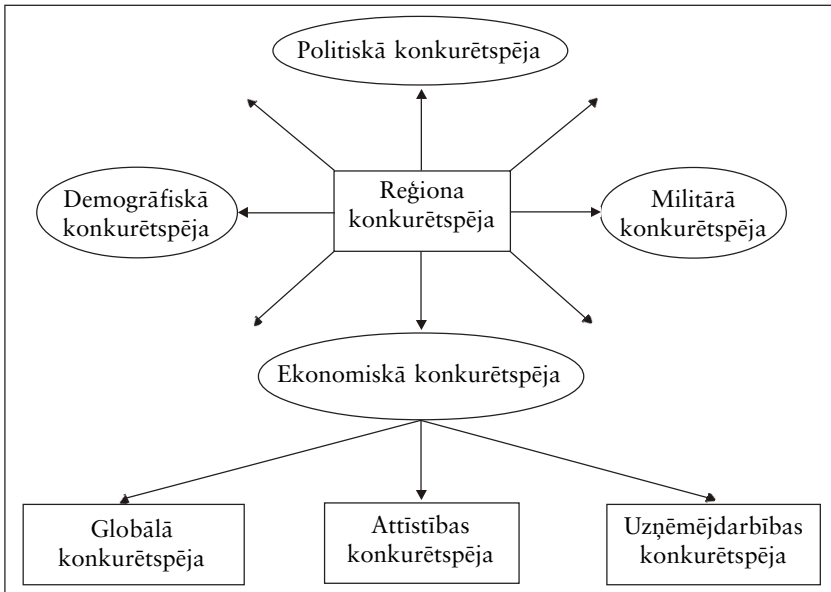
---

⁴ *No medicīnas zinātnes viedokļa pastāv rīcības nespējīgi cilvēki, kuriem nav par rīcībspējas digļa, no kura to var attīstīt.*

1. att. Jēdziena reģiona kā teritorijas konkurētspējas sistēmas modelis⁵

⁵ Autore izveidots modelis pēc zinātniskās ekonomiskās literatūras analīzes rezultātiem

2. att. Jēdziena “reģiona konkurētspēja”
strukturālā operacionalizācija⁶

Reģiona konkurētspējas zinātniskais saturs variē atkarībā no konkrētās sociālās zinātnes priekšmeta izziņāšanas. Teorētiski, dažreiz arī praktiski, reģions var būt, piemēram, demogrāfiski konkurētspējīgs (augsts iedzīvotāju dabiskais pieaugums, augsts jaunu cilvēku īpatsvars iedzīvotāju struktūrā utt.), bet ekonomiski – nē, vai arī otrādi. Acīmredzams, ka starp dažiem konkurētspējas veidiem pastāv tieša korelācija, t.i., ekonomiski konkurētspējīgs reģions būs konkurētspējīgs gan politiski, gan militāri.

Acīmredzams, ka ekonomikas zinātni interesē tieši ekonomiskā konkurētspēja, un šeit Global Competitiveness Report piedāvā vairākus ekonomiskās konkurētspējas veidus izziņāšanai un analīzei, katram veidam aprēķinot atbilstošu indeksu – Globālais Konkurētspējas Indekss (Global Competitiveness Index, GCI), Attīstības Konkurētspējas Indekss (Growth Competitiveness Index, GCI), Uzņēmējdarbības Konkurētspējas Indekss (Business Competitiveness Index, BCI).

Ja ar jēdziena “reģiona kā teritorijas konkurētspēja” struktūru ir viss pietiekami vienkārši, tad veikt šī jēdziena faktoru operacionalizāciju ir

⁶ Autores izveidota shēma, daļēji izmantojot Global Competitiveness Report klasifikāciju

diezgan problemātiski, jo zinātniskajā ekonomikas literatūrā ir nosaukti ļoti daudzi faktori, kas nosaka reģiona konkurētspēju, pastāv ļoti daudzas faktoru klasifikācijas. Pašlaik jaunu faktoru meklēšana un esošo optimizācija ir pats populārākais zinātnieku – ekonomistu, kas strādā valstu un reģionu konkurētspējas jomā, pētnieciskās darbības lauks.

Vienlaikus ar reģiona kā teritorijas konkurētspējas faktoru meklēšanu, principiāls kļūst tīri praktisks jautājums: kā precīzi noteikt, vai konkrēts reģions ir ekonomiski konkurētspējīgs principā? Ņemot vērā to, ka augstāk tika pietiekami argumentēti pierādīts, ka principā nekonkurētspējīgu teritoriju ir ļoti maz (Ziemeļpols, Dienvidpols, Grenlande u.c.), tad te tiek runāts par teritorijām, kurām ir zināms konkurētspējas sliekšņa līmenis, kuru ir nepieciešams precīzi noteikt⁷.

Šajā sakarā ir nepieciešams vērsties pie pasaulē populāriem valstu un teritoriju konkurētspējas reitingiem, t.i., Pasaules Ekonomiskā Foruma konkurētspējas reitinga (World Economic Forum)⁸, kā arī World Competitiveness Yearbook (IMD World Competitiveness Center)⁹.

Ir acīmredzams, ka tām valstīm un teritorijām, kuras iekļautas šajos reitingos, ir noteikts zināms konkurētspējas sliekšņa līmenis, līdz ar to tās principā var būt salīdzināmas ar citām pasaules valstīm un reģioniem.

Tiešā vērsšanās pie The Global Competitiveness Report un IMD World Competitiveness Yearbook autoriem ļāva noskaidrot kritērijus, kas nosaka

---

⁷ Var minēt ne zinātnisku, bet pietiekami uzskatāmas analogijas. Piemēram, sporta deju konkurss, kurā drikst piedalīties konkurētspējīgi dalībnieki, kuru spējas atbilst noteiktiem kritērijiem. Konkursa gaitā tiks noteikts, kurš no viņiem pirmais, kurš pēdējais, bet pati piedalīšanās konkurss runā par dalībnieka konkurētspēju. Cits piemērs – promocijas eksāmens svešvalodā LLU. Lai tiktu pieļauts kārtot šo eksāmenu, ir nepieciešams pierādīt savu konkurētspēju vairākos precīzi noteiktos kritērijos, un tikai eksāmens parādīs, kurš no konkurētspējīgajiem ir stiprāks, kurš – vājāks, bet konkurētspējas sliekšņa līmenis ir visiem, kuri pieļauti pie eksāmena.

⁸ The Global Competitiveness Report – valsts konkurētspējas pētījums, kas tiek realizēts no 1979.gada Pasaules Ekonomiskā Foruma (World Economic Forum) Globālās Konkurētspējas Programmas (Global Competitiveness Programme) ietvaros. Pēdējā pārskatā par 2005.–2006.gadu tiek iekļautas 117 valstis, un katru gadu valstu saraksts tiek papildināts. Globālā Konkurētspējas Pārskata mājas lapa ir www.weforum.org/lcgr, e-pasts: gcp@weforum.org.

⁹ IMD World Competitiveness Yearbook – valsts un reģionu konkurētspējas pētījums, ko realizē no 1989.gada Šveices Starptautiskais Menedžmenta Attīstības Institūta Pasaules konkurētspējas pētniecības centrs (IMD World Competitiveness Center). Pētījums apkopo datus par vairāk kā 60 valstīm un reģioniem, balstoties uz 312 kritērijiem. Valstu un reģionu saraksts pastāvīgi tiek papildināts. WCY mājas lapa ir www.imd.ch/wccl, e-pasts: christine.travers@imd.ch.

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingss..

valstu un reģionu iekļaušanu konkurētspējas mērīšanas objektu sarakstā vismaz šajos divos vispasaules nozīmes pētījumos. Kritēriju analīze parādīja, ka galvenais un kopējais valsts vai reģiona iekļaušanas kritērijs konkurētspējas reitingā ir pašas valsts vēlme un spēja, tieši valstī esošo partneru institūcija, kā arī tās spēja iesniegt (uzrādīt) starptautiski salīdzināmu statistikas informāciju un savākt datus pēc konkurētspējas vērtējuma kvalitātes kritērijiem. Citiem vārdiem sakot, izšķirošie izrādās nevis ekonomiskās attīstības rādītāji kā tādi, bet valsts vai reģiona spēja un vēlme sniegt informāciju par šo attīstību, t.i., valsts vai reģiona organizatoriskās, administratīvās un finansiālās iespējas, kas saistītas ar informācijas iesniegšanu par sevi.

2. tabula

Valstu un reģionu iekļaušanas noteikumi Worlds Competitiveness Yearbook konkurētspējas reitingā^{10*}

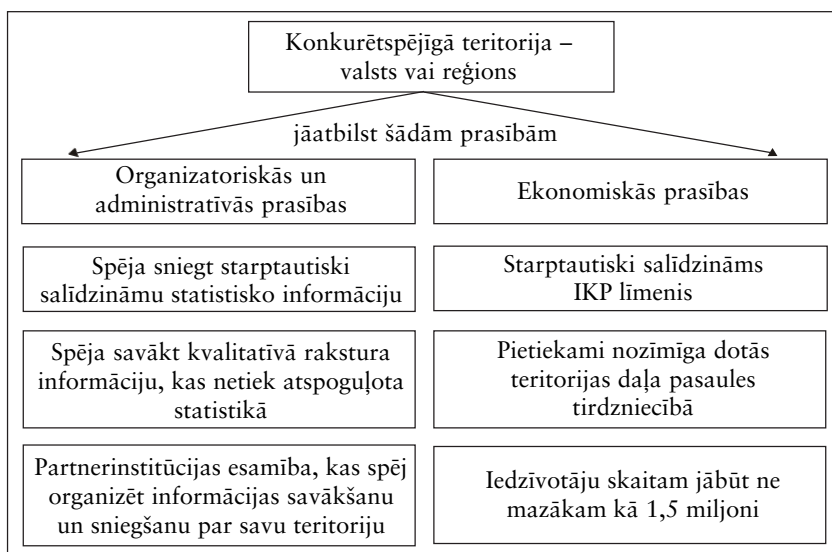
Noteikumi kandidātiem
Lēmums par kandidāta izvēli iekļaušanai konkurētspējas reitingā bāzējas uz šādiem priekšnosacījumiem:
<ul style="list-style-type: none">
· Cik labi valsti ieskauj starptautisko organizāciju (tādu kā UN, WTO, IMF/WB) darbība statistisko datu sfērā (jomā). Starptautiski salīdzināmas statistikas pieejamība ir ļoti svarīga, lai valsts vai reģions tiktu iekļauts World Competitiveness Yearbook.
· Spēja būt par galveno spēlētāju starptautiskā tirgus arēnā, t.i., valstis un reģioni tiek izvēlēti, balstoties uz tās ietekmes pakāpi pasaules ekonomikā.
· Partneru institūcijas pieejamības valsts iekšienē. Šai institūcijai ir jābūt spējīgai savlaicīgi sniegt ticamu statistisko informāciju, kā arī tai jāpiedalās ekspertu aptaujas veikšanas procesā savas valsts teritorijā.
· Spēja sniegt augstāk minēto informāciju/publikācijas/dokumentus pēc pieprasījuma.

* Kas attiecas uz *Global Competitiveness report*, tad vienīgais kritērijs, lai valsts tiktu iekļauta konkurētspējas reitingā, ir partneru organizācijas esamība, ar kuru *World Economic Forum* varētu strādāt¹¹.

¹⁰ Informācija iegūta no Anne-France Borgeaud Pierzzi, IMD World Competitiveness Center ekonomiste (tel. +41 21 618 02 68, fax: +41 21 618 02 04, e-pasts: borgeaud@imd.ch vai anne.pierzzi@imd.ch)

¹¹ Informācija iegūta no Aviva Rajczuk, *The Global Competitiveness Network*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland (e-pasts: gcp@weforum.org)

Tomēr, kā ir redzams 3. tabulā, pastāv vēl viens tīri ekonomisks kritērijs, kas ir nepieciešams, lai valstis un reģionus iekļautu konkurētspējas reitingā, t.i., dotās valsts vai reģiona ietekme uz globālo ekonomiku. Tieši šajā sakarā IMD World Competitiveness Yearbook pirmo reizi 2004. gadā iekļāva konkurētspējas reitingā ne tikai valstis, bet arī atsevišķus iekšējos nacionālos reģionus ar mērķi parādīt, ka atsevišķi reģioni valsts iekšienē kļūst par pilntiesīgiem spēlētājiem pasaules ekonomikas arēnā. Piemēram, Bavārijai (Vācija) un Il – de – Frans (Parīzes apgabals) ir liels IKP, salīdzinot ar Beļģiju, Šveici, Turciju, Zviedriju utt. Šie reģioni spēcīgi ietekmē arī investīciju nacionālo plūsmu un ārējo tirdzniecību.

3. att. Konkurētspējīgas teritorijas (valsts vai reģiona)
empīriskā interpretācija¹²

Kas attiecas uz konkurētspējas ekonomisko indikatoru, tad tie kvantitatīvajos mērījumos nav pietiekami precīzi – un tas ir objektīvs trūkums. Tomēr ekonomisko prasību būtība ir skaidra – konkurētspējīgai teritorijai ir jābūt ekonomiski nozīmīgai globālajā ekonomikā.

Noslēdzot reģiona kā teritorijas konkurētspējas jēdziena analīzi, ir nepieciešams veikt tā faktoru operacionalizāciju, t.i., izdalīt tos faktorus, kuri ietekmē reģiona kā teritorijas konkurētspēju. Acīmredzams, ka šis pētniecības

¹² Autore izveidota shēma pēc pasaules konkurētspējas reitingu analīzes rezultātiem

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketings..

aspekts ir ļoti populārs zinātnieku – ekonomistu vidū, kuri darbojas teritoriju konkurētspējas pētišanas laukā, tāpēc ir nepieciešams sistematizēt esošo pieredzi, lai izstrādātu kaut kādu konceptuālo teritorijas konkurētspējas faktoru operacionalizācijas modeli.

3. tabula

Ekonomiskās zinātnes pasaules pieredze teritorijas konkurētspējas faktorālā operacionalizācijā

1	2
Konkurētspējas faktori	Autors vai avots
Konkurētspējas izdzīvošanai nepieciešamie faktori:	Konkurētspējas Nacionālās komitejas (Īrija) Annual Competitiveness Report 2005
<ul style="list-style-type: none"> · Darba piedāvājums · Ražīgums (produktivitāte) · Cenas un izmaksas · Biznesa esamība 	
Galvenie politiskie faktori:	
<ul style="list-style-type: none"> · Aplikšana ar nodokli un reputācija · Ekonomiskā un tehnoloģiskā infrastruktūra · Izglītība un mācības · Uzņēmējdarbība un inovācijas 	IMD World Competitiveness Yearbook Vispasaules Konkurētspējas Centrs (Ženēva, Šveice)
Faktori un apakšfaktori:	
<u>Ekonomikas stāvoklis:</u>	
<ul style="list-style-type: none"> · Nacionālā ekonomika · Starptautiskā ekonomika · Starptautiskās investīcijas · Nodarbinātība · Cenas 	
<u>Valsts iejaukšanās efektivitāte:</u>	
<ul style="list-style-type: none"> · Sabiedrības finanses · Fiskālā politika · Institucionālais tīkls · Biznesa likumdošana · Sociālais fons 	

3. tabulas turpinājumu skat. 157. lpp.

Tabulas turpinājums

1	2
<p><u>Biznesa efektivitāte</u></p> <ul style="list-style-type: none"> · Ražīgums · Darba tirgus · Finances · Menedžmenta prakse · Attiecības un vērtības <p><u>Infrastruktūra</u></p> <ul style="list-style-type: none"> · Galvenā infrastruktūra · Tehnoloģiskā infrastruktūra · Zinātniskā infrastruktūra · Veselība un vide <p><u>Konkurētspējas faktori:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> · Ekonomikas stāvoklis 	
<ul style="list-style-type: none"> · Biznesa vides kvalitāte · Inovāciju stāvoklis un dzīvotspēja <p><u>Globālās Konkurētspējas Indeksa pamats:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> · Institūcijas 	State of The Region Report 2005. Competitiveness and Cooperation in The Baltic Sea Region (Sagatavots VINNOVA un TEKES 2005.gada Baltijas Attīstības samitā)
<ul style="list-style-type: none"> · Infrastruktūra · Makroekonomika · Veselība un sākotnējā izglītība · Augstākā izglītība un mācības · Tirgus efektivitāte · Tehnoloģiskā gatavība · Biznesa stāvoklis · Inovācijas <p><u>Pilsētas reģiona konkurētspējas faktori:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> · Infrastruktūra 	World Competitiveness Report Vispasaules Ekonomiskā Forums
<ul style="list-style-type: none"> · Firmas · Cilvēku resursi 	Linnamaa (1999) ¹³

3. tabulas turpinājumu skat. 158. lpp.

¹³ http://www.sjoki.uta.fi/sente/netlibrary/MRaunio_Paper_Johannesburg.pdf#search=%22competitiveness%20of%20region%22

2. daļa

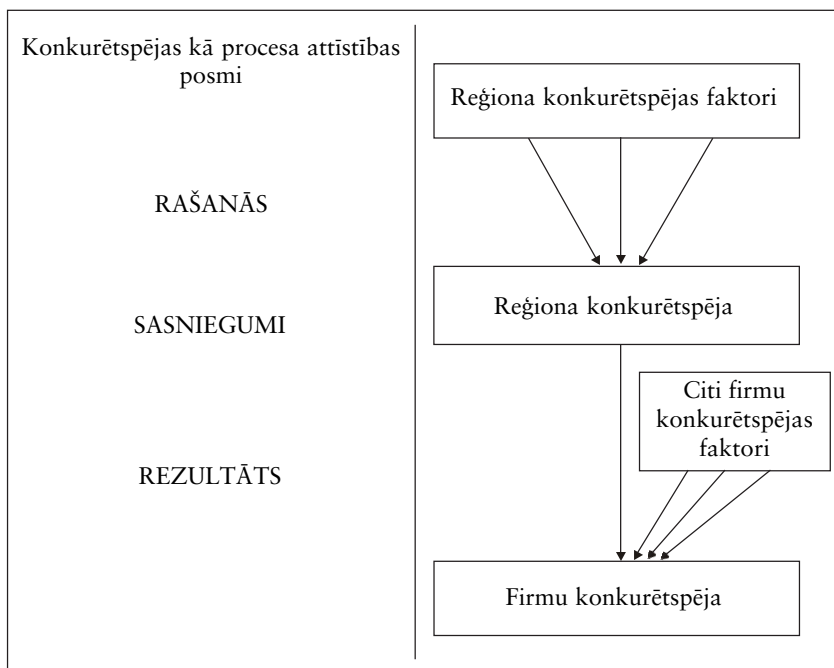
Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingss.

Tabulas turpinājums

1	2
<ul style="list-style-type: none"> · Efektīvs institucionālais un politiskais tīkls · Piedalīšanās tīklos · Dzīves kvalitāte <p><u>Pilsētas reģiona konkurētspējas faktori:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> · Materiālā infrastruktūra	
<ul style="list-style-type: none"> · Labklājības infrastruktūra · Cilvēkresursi · Biznesa aktivitātes · Reģionālā inovāciju sistēma · Universitātes un pētnieciskā darbība · Kooperācijas kultūra · Spēja mācīties	Kostianen (1999)

Izanalizējot teritorijas konkurētspējas faktoru operacionalizāciju, kas tika veikta pēdējos gados pasaules ekonomikas zinātnē, var secināt, ka lielākā daļa faktoru, kas ietekmē reģiona konkurētspēju, nav pretrunā ar pašu reģiona kā teritorijas konkurētspējas jēdzienu, ar noteiktu ekonomisko sistēmu, un attiecas uz reģiona spēju radīt konkurences vidi firmām (piemēram, tādi faktori kā reģionālā inovāciju sistēma, tirgus efektivitāte, institucionālā vide utt.). Pie tam, nozīmīgs ir tāds tīri materiāls faktors kā infrastruktūra: galvenā, tehnoloģiskā, informācijas, transporta u.c., kas ir tā saucamie sabiedrības labumi, kurus nevar nodrošināt atsevišķi ņemta firma un kuri ir ļoti svarīgi radot un attīstot konkurences vidi reģionā. Līdz ar to augstāk minētajos reģiona konkurētspējas faktoru analīzes mēģinājumos var atzīmēt vienu trūkumu – tā ir analizējamo konkurētspējas līmeņu samainīšana, nacionālā/reģionālā līmeņa vietā tiek ņemts vērā atsevišķu firmu līmenis (it īpaši tas attiecas uz faktoriem, kurus izmanto IMD World Competitiveness Yearbook, kur viens no faktoriem – biznesa efektivitāte – tik tiešām attiecas ne uz to konkurētspējas līmeni)¹⁴.

¹⁴ Reģiona kā teritoriālās ekonomiskās sistēmas uzdevums – nodrošināt vidi (iespējas) efektīvam biznesam, bet pati biznesa efektivitāte ir firmu uzdevums, kā arī ir firmu konkurētspējas faktors, bet ne reģiona. Citiem vārdiem, biznesa efektivitāte – tas ir vēlamais rezultāts, bet ne reģiona konkurētspējas faktors.

4. att. Reģiona kā teritorijas konkurētspējas ekonomiskās sistēmas sistēmiskā analīze¹⁵.

Reģiona kā teritoriālās ekonomiskās sistēmas vai apakšsistēmas konkurētspējas sasniegumi tiek determinēti ar noteiktiem faktoriem – materiālajiem (infrastruktūra), organizatoriskajiem un administratīvajiem (spēja radīt un attīstīt konkrētu vidi). Šo faktoru ietekmē tiek sasniegts noteikts konkurētspējas līmenis, ar to tiek saprasta reģiona spēja radīt un attīstīt konkrētu biznesa vidi. Atkarībā no reģiona sasniegtā konkurētspējas līmeņa un no citiem dotajā pētījumā neapskatītajiem faktoriem, rezultāts ir noteikts firmu, kuras darbojas reģiona teritorijā, konkurētspējas līmenis. Reģiona konkurētspēja – tas ir tikai viens no obligātajiem, bet ne pietiekamajiem firmu konkurētspējas faktoriem.

Piedāvātā reģiona konkurētspējas jēdziena izpratne zināmā mērā ir alternatīva citai pieejai, ko piedāvā profesors V.Kosedovskis starptautiskajā pētnieciskajā projektā “Reģiona konkurētspēja pārejas perioda uz tirgus

¹⁵ Autores izveidota shēma

ekonomiku. Starptautiskā salīdzinošā analīze”, saskaņā ar kuru reģiona konkurētspēja – firmu konkurētspējas rezultatīvais mainīgais, kas darbojas dotā reģiona teritorijā. “Reģiona konkurētspēja ir visu reģionā darbojošo subjektu konkurento priekšrocību summa”¹⁶.

Secinājumi

- Reģiona kā teritorijas konkurētspēja – pirmkārt, ir tā spēja, ar ko tiek saprasts, vai dažādiem reģioniem tā ir, vai arī tās nav (iemesls ir fizisko resursu trūkums vai neesamība). Tomēr, absolūtajam vairumam pasaules reģionu šī spēja ir (tādā vai citādā mērā), un ar to saprot reģiona spēju radīt un attīstīt konkurences vidi firmām, kas strādā dotā reģiona teritorijā.
- Reģiona konkurētspējas satura esamība variē atkarībā no konkrētas sociālās zinātnes izziņāšanas priekšmeta. Acīmredzams, ka ekonomikas zinātni interesē tieši ekonomiskā konkurētspēja, un šeit Global Competitiveness Report piedāvā izziņāšanai un analīzei vairākus ekonomiskās konkurētspējas veidus, katrā no tiem izskaitļojot atbilstošus indeksus – Globālais Konkurētspējas Indekss (Global Competitiveness Index, GCI), Attīstības Konkurētspējas Indekss (Growth Competitiveness Index, GCI), Uzņēmējdarbības Konkurētspējas Indekss (Business Competitiveness Index, BCI).
- Reģiona konkurētspējas faktoru operacionalizācijas analīze pasaules ekonomikas zinātnē parādīja, ka kopumā faktori, kas determinē reģiona konkurētspēju, nav pretrunā ar šī jēdziena būtību un attiecas uz reģiona kā ekonomiskās sistēmas teritorijas spēju radīt un attīstīt konkurences vidi biznesam, kā arī labvēlīgu vidi kvalitatīvu cilvēku resursu atražošanai un attīstībai. Pie tam, būtiska loma tiek atvēlēta materiālajam faktoram, tieši – tehnisko, tehnoloģisko, informācijas, transporta un citu infrastruktūru radīšanai.
- Reģiona konkurētspējas sistēmas analīze, kas atspoguļota shematisko modeļu veidā, sniedz konceptuālu autora izpratni par reģiona konkurētspējas attīstības dinamisko procesu, nosacīti izdalot to dažos posmos: rašanās, kad determinējošo faktoru ietekmē reģions iegūst konkurētspēju;

---

¹⁶ В. Коседовски. Методологические вопросы оценки конкурентоспособности региона (по материалам проекта «Конкурентоспособность региона в период перехода к рыночной экономике. Международный сравнительный анализ»). – Reģiona konkurētspēja. 1. daļa. Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Daugavpils, DU izdevniecība “Saulē”, 2002. – 9. lpp.

- sasniegumi, kad reģions sasniedz noteiktu konkurētspējas līmeni un kļūst spēlētājs pasaules ekonomikas laukā (šeit rodas problēma, kas saistīta ar punkta, kur reģionu jau var nosaukt par konkurētspējīgu, meklējumiem);
- rezultāts, ar kuru tiek saprasta firmu konkurētspēja, kura ir sasniegta pateicoties arī reģiona konkurētspējai.
- Punkta noteikšanas problēma, kurā reģionu vai valsti var nosaukt par konkurētspējīgu, tika risināta, konsultējoties ar pasaulē pazīstamiem konkurētspējas reitingu autoriem. Tika uzdots jautājums, pēc kādiem kritērijiem tiek izvēlētas vērtējamās valstis un reģioni. Viens no pasaulē pazīstamiem konkurētspējas reitingiem – IMB World Competitiveness Report – 2004. gadā pirmo reizi iekļāva savā konkurētspējas reitingā ne tikai valstis, bet arī subnacionālus reģionus – Maharashtra, Sao Paulo, Zhejiang, Bavaria, Catalonia, Croatia, Ile-de-France, Lombardy, Scotland, tādā veidā atzīstot un novērtējot faktu, ka mūsdienu globalizētajā ekonomikā par pilnvērtīgu spēlētāju pasaules ekonomikas laukā var kļūt ne tikai valstis, bet arī subnacionāli reģioni.
- Valsts vai reģiona iekļaušana pasaules konkurētspējas reitingos, t.i., prasības valstij vai reģionam, kas dod tiesības būt atzītam par konkurētspējīgu pasaules ekonomikas arēnā (vēl bez šīs konkurētspējas līmeņa vērtēšanas), ir divas – būt par nozīmīgu subjektu globālajā ekonomikā un būt spējīgam sniegt esošo un savākt nepietiekamo informāciju par savu teritoriju.

Bibliogrāfija

1. Garelli S. Competitiveness of Nations: The Fundamentals. – Website of the World Competitiveness Center (www.imd.ch/wcc)
2. Donald G. McFetridge. Competitiveness: Concepts and Measures. Occasional Paper No 5, April 1995, Industry Canada, p.1. – <http://strategis.ic.gc.ca/epic/internet/ineas-aes.nsf/en/ra00039e.html>
3. Global Competitiveness Report 2005-2006. Policies Underpinning Rising Prosperity. (Editor Dr. Augusto Lopez-Claros) – World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2005.
4. IMD World Competitiveness Yearbook. (Šveices Starptautiskais Menedžmenta Attīstības Institūta Pasaules konkurētspējas pētniecības centrs (IMD World Competitiveness Center)). WCY mājas lapa ir www.imd.ch/wcc/,
5. Linnamaa (1999). – http://www.sjoki.uta.fi/sente/netlibrary/MRaunio_Paper_Johannesburg.pdf
6. Коседовски В. Методологические вопросы оценки конкурентоспособности региона (по материалам проекта «Конкурентоспособность региона в период перехода к рыночной экономике. Международный сравнитель-

ный анализ»). – Reģiona konkurētspēja. 1. daļa. Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Daugavpils, DU izdevniecība “Saule”, 2002. – 9. lpp.

**Региональная конкурентоспособность,
опыт измерения и проблемы**

Резюме

Данное исследование проведено с целью возможно более точного концептуального определения понятия «конкурентоспособность региона» и анализу попыток измерения конкурентоспособности региона и территории вообще, предпринимаемых в экономической науке и практике. В результате исследования получено научно аргументированное определение понятия конкурентоспособности региона как способности территории создавать и поддерживать конкурентную среду в экономике. Определяя список конкурентоспособных территорий, мировая практика экономической науки предъявляет этим территориям как экономические (территория должна быть экономически значимой в глобальном масштабе), так и организационных и административных (территория должна быть способна собрать и предоставить международно сравнимую информацию) требования. Страны и регионы, подходящие под эти требования, признаются конкурентоспособными, и далее идёт процесс измерения уровня их конкурентоспособности.

**Competitiveness of a Region, the Experience and
Problems of Its Measurement**

Abstract

Regional competitiveness is an ability of a region to create and develop competitive business environment. For the including of a state or a region in the rates of world competitiveness there are two requirements, which let a state or a region be acknowledged as being competitive: being a significant subject in the global economy and being able to offer information about its territory that can be used for international comparison.

IZMAIŅAS UN TENDENCES TRANSPORTLĪDZEKĻU ĪPAŠNIEKU CIVILTIESISKĀS ATBILDĪBAS OBLIGĀTAJĀ APDROŠINĀŠANĀ LATVIJĀ PĒC IESTĀŠANĀS EIROPAS SAVIENĪBĀ

Latvijas uzņemšana Eiropas Savienībā 2004. gada 1. maijā visvairāk ietekmēja tieši sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas attīstību. Rakstā analizētas būtiskākās izmaiņas, salīdzināta situācija pirms un pēc uzņemšanas ES, raksturoti daži svarīgākie OCTA apdrošināšanas attīstību ietekmējošie faktori, pamatota OCTA apdrošināšanas tarifu celšanas nepieciešamība. Pētīšanas metodes: statistiskās metodes, salīdzinošā analīze, novērojumi.

Atslēgas vārdi: apdrošināšana, civiltiesiskā atbildība, transportlīdzekļu īpašnieki, ceļu satiksmes negadījumi.

Viens no būtiskiem apdrošināšanas tirgus attīstību ietekmējošiem faktoriem ir obligāto apdrošināšanas veidu ieviešana. Tas pilnā mērā attiecas arī uz apdrošināšanas attīstību Latvijā.

Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšana (turpmāk OCTA apdrošināšana), kas stājās spēkā Latvijā no 1997. gada 1. septembra, būtiski izmainīja apdrošināšanas tirgu. Tas piedzīvoja strauju izaugsmi, jo OCTA apdrošināšana uzreiz kļuva par vadošo apdrošināšanas veidu un simtiem tūkstošu valsts iedzīvotāju nonāca apdrošinājuma ņēmēju statusā.

Līdz 2004. gada 1. maijam OCTA apdrošināšanas tiesiskajā regulācijā tika veiktas virkne izmaiņu attiecībā uz apdrošinātāja atbildības limitiem, apdrošināšanas līguma termiņiem, dažiem citiem aspektiem. Veiktās izmaiņas drīzāk bija tehniski uzlabojumi, kas nenesa radikālas izmaiņas.

Līdz ar Latvijas uzņemšanu Eiropas Savienībā (turpmāk ES) obligātās transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas likumdošanas normas bija jāaskaņo ar ES direktīvu prasībām. Tāpēc tika pieņemts jauns "Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums".

Tas ieviesa virkni būtisku izmaiņu OCTA apdrošināšanā, kas ieviesa jaunas procedūras (saskaņotie paziņojumi, bonus-malus sistēma, tarifu brīvīlāšana u.c.) un tādejādi ietekmēja šī apdrošināšanas veida attīstības tendences. Aplūkosim dažas svarīgākās izmaiņas (skat. 1. tabula).

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingš..

Tika būtiski palielināti atbildības limiti, kuri tika daudzkārtīgi palielināti. Īpaši tas attiecas uz ārstēšanu, pārejošu darbnespēju un darbbspēju zudumu, kur kopējais atbildības limits var sasniegt 250 000 latu apjomu.

Tika ieviesta principiāli jauna pozīcija par ceļu satiksmes negadījumā (CSNg) cietušai personai nodarīto nemateriālo zaudējumu kompensāciju, kas turpmāk var būtiski palielināt apdrošinātāju atlīdzību apjomu. Tāpat jaunais likums noteica valsts budžeta un pašvaldību budžetu izdevumu atlīdzināšanu, kas arī nebija vecajā likumā.

1. tabula

Apdrošinātāju atbildības limiti (LVL)*

Zaudējumu veids	No 01.09.97	No 27.02.99	No 01.01.01	No 01.05.04	
Transportlīdzekļu bojājums	2500	4000	9000	Līdz 70 000 neatkarīgi no trešo personu skaita	
Ēku bojājums	500	1000			
Mantas bojājums	200	400			
Videi nodarītais zaudējums	200	400	1000		
CSNg personai nodarītie materiālie zaudējumi	ārstēšana	2000	4000	10000	Līdz 250 000 katrai cietušajai personai
	Pārejoša darbnespēja				
	Darbbspēju zaudējums	400	800	1000	
nāve	Boja gājušas personas apgādājamiem	400	800	1000	23. likuma pants
	Apbedīšanas izdevumi	400	400	400	Ne mazāk kā 8 min. mēnešalgas
CSNg personai nodarītie nemateriālie zaudējumi	-	-	-	-	Līdz 1 000 par katru CSNg cietušo personu

* Sastādīts pēc Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju biroja datiem

No 2004. gada 1. septembra saskaņā ar Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumu Latvijas Republikas (LR) Satiksmes biroja vietā sāka darbot Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs (LTAB), kuram tika nodota LR Satiksmes biroja manta, saistības un saistību nodrošinājums. LR Satiksmes birojs savu darbību pabeidza un ir likvidēts. Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs ir biedrība, kurā ir apvienojušās visas apdrošināšanas sabiedrības, kurām Latvijas Republikā ir tiesības veikt OCTA apdrošināšanu. LTAB kārtoti attiecības ar ceļu satiksmes negadījumos cietušajiem un sadarbības organizācijām.

No 2004. gada 1. jūlija autovadītāji sāka izmantot iespēju ceļu satiksmes negadījuma vietā aizpildīt saskaņoto paziņojumu par CSNg, neziņojot par to Ceļu policijai. Ceļu satiksmes noteikumu punktā 51. punktā noteikti apstākļi, pie kādiem transportlīdzekļa vadītājs vienojas ar otra ceļu satiksmes negadījumā iesaistītā transportlīdzekļa vadītāju par visiem būtiskajiem negadījuma apstākļiem, aizpilda saskaņoto paziņojumu un, neziņojot policijai par negadījumu, atstāj negadījuma vietu” (Ceļu satiksmes noteikumi, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90585/sk.10.10.2006/>). Līdz ar to apdrošinātājiem tika uzlikts papildus darbs par CSNg iesaistīto pušu vainas pakāpju noteikšanu, ko iepriekš pildīja ceļu policija.

LTAB sadarbībā ar apdrošināšanas sabiedrībām izstrādāja un ieviesa Bonus-Malus (BM) atlaizū-piemaksu sistēmu, kas, atbilstoši transportlīdzekļa īpašnieka apdrošināšanas vēsturei un izraisītajiem CSNg, ļauj samazināt vai palielināt OCTA polišu cenas. Ieviešot BM, vislielākie ieguvēji ir disciplinētie transportlīdzekļu īpašnieki, kuriem par OCTA polisēm jāmaksā mazāk. Jauno sistēmu apdrošinātāji sāka izmantot no 2006. gada 1. janvāra. Saskaņā ar BM apdrošināšanas prēmijas apmēra samazinājums vai palielinājums atkarīgs no OCTA apdrošināšanas kopējā ilguma un to apdrošināšanas gadījumu skaita, par kuru izraisīšanu atbildīgs transportlīdzekļa īpašnieks. Turklāt polišu cenu noteikšanā visas apdrošināšanas sabiedrības vadās pēc vienota Bonus-Malus klasifikatora, ko katrs savu personisko vēsturi un piešķirto klasi var atrast LTAB mājas lapā (Bonus-Malus dati, <http://www.ltab.lv/lv/bm/default.htm>).

Pēc 2004. gada 1. maija samazināts apdrošināšanas līgumu skaits. Palikuši standartlīgumi, robežapdrošināšanas līgumi un starptautiskie apdrošināšanas līgumi (Zaļās kartes). Tika izbeigta komplekso un grupas līgumu slēgšana. No 2004. gada 1. maija Latvijā iegādātās standartlīguma un robežapdrošināšanas polises derīgas visās Eiropas ekonomiskās zonas valstīs, Norvēģijā, Šveicē (t.sk. Lihtenšteinā) un Islandē.

2. daļa

Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingš.

Tāpat likums noteica izmaiņas līgumu slēgšanas termiņos. Kopš 2004. gada 1. maija standartlīgumus slēdz uz 3, 6, 9 vai 12 mēnešiem.

Līdz 2004. gada 1. maijam OCTA apdrošināšanas tarifu noteica valsts. Atbilstoši jaunā OCTA apdrošināšanas likuma 12.panta (1) punktam apdrošināšanas prēmijas apmēru nosaka apdrošinātājs, ievērojot transportlīdzekļa veidu, izmantošanas mērķi un citus risku ietekmējošus faktoros. Konkurences rezultātā Latvijā līdz šim ir vieni no zemākajiem OCTA apdrošināšanas tarifiem, kas nenāk par labu apdrošināšanas tirgus attīstībai. Cenas Latvijā uz OCTA apdrošināšanu ir vairākkārt zemākas, salīdzinot ar vecajām ES dalībvalstīm (sk. 2. tabulu).

2. tabula

**Vidējo OCTA gada prēmiju apmēri
dažādās Eiropas valstīs 2004.g. septembrī, EUR**
(Auto: VW Golf II, Īpašnieks: 23 gadi, pilsētnieks,
stāžs 3 gadi, nav izraisījis CSNg)

Valsts	Polises cena (EUR)	Vidējā cena (EUR)
Apvienotā Karaliste	1200	1200
Itālija	700 – 850	775
Nīderlande	600 – 900	750
Portugāle	600	600
Austrija	500 – 600	550
Grieķija	500 – 600	550
Beļģija	500	500
Polija	300 – 400	350
Francija	300	300
Krievija	30 – 250	165
Igaunija	80 – 200	130
Lietuva	60 – 90	80
Latvija	50 – 85	65

Faktiski Latvijā prēmiju apmērs ir viszemākais starp Baltijas valstīm. Pat Krievijā, kur dzīves līmenis ārpus Maskavas ir zemāks, par apdrošināšanu maksā vairāk. No vienas puses, tas ir izdevīgi pakalpojuma pircējam Latvijā, bet tas rada draudus apdrošināšanas tirgus attīstībai. To pierāda kaut vai fakts, ka OCTA apdrošināšana ir zaudējusi savas līdera pozīcijas starp veidiem un turpina samazināt savu īpatsvaru tirgū.

Virkne faktoru nosaka, ka tuvākajā laikā būs neizbēgams OCTA apdrošināšanas tarifu kāpums. Pretējā gadījumā apdrošinātājiem radīsies nopietnas maksātspējas problēmas. Svarīgākie faktori varētu būt sekojošie:

- straujš jaunu transportlīdzekļu pārdošanas apjomu kāpums Latvijā, kas tieši ietekmē CSNg zaudējumu apmērus;
- autorizēto servisu, evakuācijas un citu pakalpojumu sadārdzinājums;
- apdrošināšanas limitu kāpums, kas vēl nākotnē ne reizi vien tiks palielināts;
- personu nemateriālo zaudējumu, valsts budžeta un pašvaldību budžetu izdevumu atlīdzināšanas uzsākšana;
- augstais inflācijas līmenis valstī, kas ceļ apdrošinātāju uzturēšanas izdevumus.

Nosauktie faktori jau tagad būtiski nosaka, ka katru gadu ceļas un nākotnē turpinās celties vidējās atlīdzības apmēri. Tāpat neizbēgami palielinās pieteikto apdrošināšanas gadījumu skaits.

Tādējādi, paredzamā tarifu celšana nav apdrošinātāju iegriba. Faktiski, to līdz šim nepieļāva tikai asā konkurence apdrošināšanas tirgū, jo katrs apdrošinātājs centās ieņemt lielāku tirgus segmentu. OCTA apdrošināšanas tarifu celšanas nepieciešamību apdrošinātājiem nosaka objektīvi apstākļi un faktori.

Bibliogrāfija

1. Ceļu satiksmes noteikumi, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90585/sk.10.10.2006/>).
2. Latvijas Transportlīdzekļu apdrošinātāju birojs. <http://www.ltab.lv/sk.10.10.2006/>
3. Mārta I. Latvijā ir vienas no zemākajām OCTA polišu cenām Eiropā. <http://www.db.lv/online/news.php?aid=40024//sk.10.10.2006/>
4. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums. http://www.likumi.lv/doc.php?id=42703&rel_doc=on-sk.10.10.2006/.

**Changes on the Third Party Liability Insurance for Inland
Motor Vehicle Owners in Latvia**

Summary

The present study deals with development of Latvian insurance market and its decisions on the Third Party Liability Insurance for Inland Motor Vehicle Owners. The study primarily focuses on topical problems and the new decisions taken after May 1, 2004. The topical question is how to develop this kind of insurance. The report's recommendations include some suggestions for the development on the Third Party Liability Insurance for Inland Motor Vehicle Owners in Latvia.

3. DAĻA.

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

Ю. Балтгайлус (Латвия)

ПРИВЛЕКАТЬ ДЕНЬГИ НА ЗАПАДЕ, ИНВЕСТИРОВАТЬ НА ВОСТОКЕ – РЕАЛЬНЫЙ ШАГ К ОГРАНИЧЕНИЮ ИНФЛЯЦИИ В ЛАТВИИ

Рост инфляции, часто сопровождающий быстрый рост экономики любой развивающейся страны, правительства и национальные банки часто пытаются ограничить монетарными инструментами, оказывающими комплексное влияние на макроэкономическую ситуацию и ограничивающие потребление на фоне роста предложения. Создавая систему государственного регулирования экономики, известный английский экономист Кейнс в качестве стимулятора производства ставил спрос. Он считал, что в развитой экономике всегда присутствует фактор отложенного спроса в виде сбережений, а также в форме пассивов. По Кейнсу, сбережения должны превратиться в составную часть эффективного спроса. Управлять спросом должно государство всеми инструментами фискальной (бюджетной) и кредитно-денежной политики. Многие идеи Кейнса были положены в основу макрорегулирования экономики, и применяются по сей день с различными допущениями и доработками. Идея эффективного использования сбережений в виде экспорта инвестиций за рубеж, с целью создания отложенного спроса, ограничивающего инфляцию на период интенсивного роста экономики, и является темой данной статьи.

В качестве основного материала для изучения данных процессов стали экономики Латвии и Азербайджана. Обе эти страны в процессе перехода к рыночной экономике имеют ряд общих черт и сильно различаются по структуре хозяйственного механизма и факторам роста ВВП. Однако могут служить реальным звеном совместного продвижения к эффективной экономике на базе взаимных инвестиционных процессов.

Ключевые слова: инфляция, инвестиционные процессы, банковская система Латвии, Азербайджана.

Средняя инфляция в Латвии в прошлом году не превысила прогнозов Банка Латвии, составив 6,7%. Однако среднегодовой уровень основной инфляции по-прежнему остается высоким, к тому же в чет-

вертом квартале инфляция продолжала расти, и в декабре основная инфляция составила 5,9%. (I. Rimšēvičs, www.bank.lv, 2006, l. lpp.)

«Рост потребительских цен представляет угрозу для развития народного хозяйства», — отмечает Банк Латвии. Стремительный рост цен на протяжении ряда лет усиливает ожидание инфляции, отрицательно влияет на людей с низкими доходами и снижает конкурентоспособность экспорта.

Львиную долю в ценовом инфляционном давлении на лат оказывают немонетарные факторы, такие как рост цен на товары и услуги естественных монополий, но даже в этой, чисто государственной нише регулирования, само государство совершенно не способно влиять на какие либо тенденции, так как общемировые цены на энергоносители постоянно растут, а латвийскому правительству остается только наблюдать за этой тенденцией.

В ноябре 2005 года Банк Латвии повысил норму обязательного резерва (т.е. той части капитала, которую банки должны хранить в центробанке) с 6 до 8%. Это практически единственный из инструментов, которые остались в руках центробанка после привязки лата к евро. Правда Банк Латвии с мая 2006 года распространил нормы резервирования и на долгосрочные обязательства банков, что естественно ограничит и удорожает их ресурсы. Накануне вступления в ЕС некоторые исследователи отмечали, что в длительной перспективе конкурентоспособность Латвии определяют внутренние причины, а не внешние. Была надежда, что после вступления в ЕС внешние факторы дадут импульс повышению производительности труда. (U.Rutkaste, 2004, 31.–42. lpp.)

Однако крупнейшие мировые корпорации до сих пор не считают страны Балтии привлекательным для инвестиций регионом мира. Исследование авторитетной консалтинговой компании А.Т. Kearney свидетельствует, что наиболее интересными для иностранных инвестиций по итогам 2005 года признаны Китай, Индия и США.

Ежегодно на основе опроса менеджеров крупнейших мировых корпораций компания А.Т. Kearney проводит глобальное исследование для определения списка стран, которые наиболее интересны для прямых иностранных инвестиций. По итогам опроса, проведенного в 2005 году, страны Балтии (в данном исследовании Латвия, Литва и Эстония по отдельности не рассматриваются) не попали в число 25 стран, наиболее интересных для иностранного инвестора. При этом понятно, что Балтия не может особо интересовать глобальные корпорации из Азии и Северной Америки. Но, оказывается, и европейские инвесторы не

рвутся в наш регион. Согласно данным А.Т. Kearney, Балтия находится лишь на 14-м месте по инвестиционной привлекательности для компаний Старого Света. Это говорит о том, что вступление в ЕС не принесло странам Балтии одного из главных ожидаемых “бонусов” — усиления внимания со стороны крупных международных инвесторов. (К. Космачев, 13.01.2006).

В конце 2005 года были обнародованы результаты опроса 250 шведских предприятий, работающих в странах Балтии и Польше. 80% бизнесменов заявили: Литва лучше других трех государств подходит для их инвестиций в новые проекты. Предпочтение Польше отдали бы 72% респондентов, Эстонии — 66%. Латвия оказалась на последнем месте с результатом 59%. (А. Шахов, 25.01.2005).

Исследование получило название “Эстония, Латвия, Литва и Польша — опасности или неиспользованные возможности для предпринимателей Швеции?” В докладе приводится в основном положительное мнение скандинавов об этом регионе. К примеру, 87% опрошенных собираются в ближайшие два года инвестировать свои средства в Литву. Далее по степени привлекательности идут Польша (79%) и Эстония (76%). Латвия снова в конце списка — вкладываться в нее хотят только 71% респондентов. Производительность предприятий в странах Балтии значительно ниже, чем в среднем по Центральной Европе, свидетельствует исследование о конкурентоспособности европейских предприятий, проведенное международной аудиторской компанией KPMG.

С точки зрения производительности наиболее быстро развиваются литовские предприятия — в течение года она увеличилась здесь на 19%. Второе место занимает Латвия (14%), третье — Эстония (4%). (LETA, 07.12.2005).

Для Латвии остается важным моментом привлекательность латвийской банковской системы для нерезидентов, что позволяет накапливать в стране капитал для внутренних инвестиций.

По нашим оценкам среди банковских транзакций страны более 80% принадлежит нерезидентам. Латвийские банки должны продолжать обслуживать вклады нерезидентов, которые уже сейчас составляют более половины объема депозитов. К такому выводу пришел в своем исследовании Институт экономики Латвийской академии наук. (LETA, 07.12.2005).

Не существует экономических или законных оснований для того, чтобы латвийские банки должны были избегать привлечения капита-

ла нерезидентов — законодательство страны соответствует требованиям в сфере борьбы с отмыванием денег, и, кроме того, в банковском секторе эффективно работают надзорные органы. Отмежевание от вкладов нерезидентов невыгодно с точки зрения развития и конкурентоспособности банков. Вклады нерезидентов дают дополнительный оборот капитала и обеспечивают многообразие финансовых услуг. Например, в конце 2004 года на счетах нерезидентов находилось 2,1 млрд. латов, на резидентских — 1,3 млрд. латов. В этот же период остаток вкладов в латвийской банковской системе на счетах резидентов был в среднем — 571,8 лата, на нерезидентских в среднем — 10 482 лата. (А.Данилов, 15.03.2006)

Международное рейтинговое агентство «Moody's Investors Service» сохранило кредитный рейтинг Латвии на прежнем уровне — a2 со стабильной перспективной оценкой, «Moody's Investors Service» указывает, что высокий рейтинг Латвии обусловлен переменами к лучшему, которые произошли в стране за последние 10 лет, а также низким уровнем государственного долга и стабильной финансовой системой. К негативным факторам, по мнению экспертов Moody's, можно отнести чувствительность латвийской экономики к внешним факторам и увеличение дефицита текущего счета, а также риск перегрева экономики. По мнению аналитиков агентства, цель введения евро в 2008 году в Латвии достижима, однако и отсрочка не приведет к существенным проблемам и не будет угрожать кредитоспособности страны.

В эпоху глобализации именно потому, что экономические процессы носят международный характер, они зависят от операции вычитания. Стоимость (прибыль) увеличивают, используя меньше элементов, в особенности труда, чем зарубежные конкуренты. Труд выгодно заменяется капиталом и информацией. В Соединенных Штатах затраты на оплату труда по-прежнему составляют 70% всех корпоративных расходов, вместе с тем успех на международной арене требует сокращения трудовых издержек. Эту истину каждый день отражают фондовые рынки, где можно увидеть, как стоимость ценных бумаг возрастает в тот самый момент, когда компания объявляет о крупном сокращении штатов. В прежние времена, до начала глобализации, экономические процессы носили, в сущности, национальный характер и базировались на операции сложения. При производстве и распределении увеличение стоимости определялось путем сложения различных элементов, в основном сырья, капитала и труда. Согласно закону Генри Форда, людям «платили достаточно, чтобы они могли покупать наши машины».

Если таковых условий не складывается, происходит вычитание одного из факторов производства. Однако ничего и никуда не исчезает!

Согласно выводам неокейнсианцев, в условиях рынка устойчивый экономический рост возможен лишь в случае, если капиталовложения равны сбережениям. Отклонение от условий устойчивого роста ведет к инфляции, безработице. Базируясь на идеях Кейнса, А.Филлипс на основе тенденций в экономике Великобритании пришел к выводу, что при помощи инфляции почти столетие удавалось преодолеть спад производства, и увеличивалась занятость. В Латвии за последний год идет спад уровня безработицы, от роста безработицы пока спасает трудовая миграция. Уезжать на заработки в Ирландию жителей Латвии вынуждают не только маленькие зарплаты, но и низкое качество жизни, а так же общественные проблемы. К такому выводу пришла Комиссия стратегического анализа. Согласно данным Министерства экономики, больше всего латвийцев выехало на работу в Ирландию, Великобританию и Германию. В целом страну покинуло около 5% экономического активного населения, и такая тенденция характерна для многих новых стран ЕС. По официальным данным, в поисках работы из Латвии уехало около 50 тыс. человек, в том числе 15–20 тыс. в Ирландию. Предположения о том, что из Латвии уезжает в основном неквалифицированная рабочая сила, не подтвердились. В Ирландию отправляется и много высококвалифицированных, образованных людей, которые там работают на не соответствующей их навыкам малоквалифицированной работе. (Pētījuma “Latvija un brīva darbspēka kustība: Īrijas piemērs” www.DELFI.lv 18.01.2006) В основе решения уехать в Ирландию лежит комплекс различных факторов, в первую очередь - экономических. Это низкие зарплаты, безработица и отсутствие возможностей реализовать себя. Часто эти факторы дополняются сложностями в личной жизни, на работе, бытовыми проблемами и др. Более высокая зарплата – не единственная причина, почему латвийцы решаются уехать в Ирландию. Большое значение для них имеют условия труда, среда, в которой они там живут, а также оказываемая государством и местными органами поддержка семьям.

Система не может функционировать без постоянно идущей борьбы между продуктами, фирмами и индивидуумами. Каждому приходится конкурировать не только со своими соседями, но и с находящимися за тысячи миль незнакомцами, которых он никогда не увидит. В международной практике есть интересное понятие «английская болезнь в экономике». Экономика этой страны уже много десятилетий отставала по

темпам роста практически от всех других западноевропейских государств. Доля капиталовложений в ВВП Великобритании является одной из самых низких в западном мире! Совершенно необъяснимо на этом фоне выглядит устойчивое положение крупнейших английских транснациональных корпораций (ТНК). До настоящего времени ни одна из западноевропейских стран не имеет столь мощных транснациональных корпораций, как Великобритания. В список пятисот крупнейших неамериканских компаний входит значительно больше компаний из Великобритании, чем из Германии и Франции. Это при том, что ВВП Великобритании почти на треть уступает Франции и на две трети Германии. Поэтому успехи «большого бизнеса» и неудачи экономики в целом составляют две неразрывные стороны «английской болезни». Многочисленные факты показывают, что при всей своей выразительности случай Великобритании присущ всем высокоразвитым странам. (Ю. Балтгайлис, 1999.)

В Латвии высокая инфляция, сравнительно низкая производительность труда, отток из страны наиболее производительного трудового потенциала, недостаточная инвестиционная привлекательность. Правительство разработало план из 30 мер по сдерживанию инфляции, включающий снижение налогов на продукты питания, введение более строгих требований по отношению к ипотечным кредитам, снижение расходов общественного сектора. Однако находящиеся у власти партии правого толка с их либеральной политикой вряд ли пойдут до конца в этих преобразованиях, разве что на уровне косметических мер. Даже задержка с введением евро на территории Латвии уже получает достаточно обоснованную поддержку со стороны либеральных экономистов, что дает возможность и дальше правительству закрывать глаза на такие важные проблемы страны, как потеря трудового потенциала и инфляция.

С другой стороны у Латвии весьма высокий инвестиционный рейтинг; эффективная банковская система; опытный финансовый персонал, закаленный в жесткой конкуренции на европейских рынках; европейского уровня система образования; широкие деловые связи на просторах бывшего социалистического лагеря и понимание местных обычаев и менталитета. В сложившихся условиях, когда ТНК формируются на основе поиска дешевых факторов производства на глобальном мировом пространстве, обеспечиваемым деятельностью ВТО, ЕС, МВФ, Всемирным банком и другими наднациональными институтами, Латвия впервые в своей истории может стать ключевым

звеном в формировании ТНК в странах с высоким ресурсным потенциалом и относительно дешевой рабочей силой. В течении 2005-го Латвия в виде прямых иностранных инвестиций получила 362,7 млн. лат, что на 3,9%, или на 14,8 млн. лат, меньше, чем за 2004 год, свидетельствует платежный баланс Латвии. В свою очередь прямые инвестиции Латвии за рубежом за десять месяцев прошлого года выросли на 15,2%, или на 7,9 млн. лат, по сравнению с соответствующим периодом 2004-го, и составили 59,9 млн. лат. По нашим расчетам в 2005 году прямые латвийские инвестиции за рубежом росли на 10–12%, торговые кредиты зарубежным компаниям на 5–10% в квартал (<http://www.bank.lv>). А ведь это неплохой показатель. Латвийские предприятия начинают использовать свой ресурсный потенциал за рубежом. Портфельные инвестиции из Латвии в 2005 году составили почти 350 млн. лат, учитывая подавляющее преимущество остатков на счетах нерезидентов, можно быть уверенным, что большая часть этих инвестиций транзитировано со счетов нерезидентов. Интерес инвесторов к Латвии снижается, но инвестирование латвийского и транзитирование зарубежного капитала в другие страны усиливается. Борьбу за снижение издержек в конечном продукте сегодня выигрывают Китай, Индия, страны Юго-Восточной Азии, активно расталкивают передовиков «капиталистического труда» страны СНГ.

Одалживать на европейских рынках и вкладывать на востоке в виде прямых инвестиций может стать жизненно важной необходимостью, чтобы выстоять в конкурентной гонке на просторах Евросоюза. Надо увеличить приток займов и инвестиций на латвийские предприятия и компании, в дальнейшем убеждая своих кредиторов в распространении бизнеса на восток. По существу в данном случае будет происходить вывод спекулятивных денег из республики и снижаться давление на лат. Конечно, это может увеличить дефицит текущего счета страны, который и так уже является одним из крупнейших в Европе и сегодня в пределах 13–14% . Но и это можно решить, постепенно переводя обязательства в успешные предприятия за рубежом, репатрируя только роялти. При этом, как мы уже отмечали, будет снижаться давление спекулятивного капитала на латвийскую макроэкономическую ситуацию, и, прежде всего, инфляцию, ведь как правило в Латвии помимо недвижимости практически нет надежных инвестиционных инструментов. А для транзитирования капитала в недалекой перспективе латвийские банки могут формировать высокодоходные паевые инвестиционные фонды, снимая давление излишних денег на местный рынок. У латвийских бан-

ков в этом плане есть достаточный опыт и солидные остатки на счетах из числа клиентов-нерезидентов. Главное, при такой модели, правящей элите будет выгодно обеспечить вполне нормальные условия для экспорта национального и транзитирования зарубежного капитала. В этом случае правительство соблюдет свое либеральное лицо, при этом будут создаваться новые рабочие места за рубежом за счет капитала, поступившего из Латвии, что создаст адресные условия возвращения доходов обратно в страну. Ведь сегодня доходы выехавших на заработки латвийских рабочих расплываются по миру.

Естественно могут затормозиться темпы роста национальной экономики, но будет расти реальное богатство людей, как в старых колониальных державах. Там нет роста экономики ради роста, все проблемы губительного роста давно переложены на плечи бедных и развивающихся стран. Для достижения аналогичной ситуации правительству Латвии потребуются установить добрососедские отношения со странами, наиболее перспективными для инвестирования, создать с ними благоприятную для инвестиций законодательную базу, постоянно через свои правительственные структуры лоббировать интересы латвийских инвесторов на зарубежных территориях, создать выгодную для инвесторов налоговую базу. Помимо того, Европарламент при принятии директивы о либерализации сферы услуг ЕС исключил т.н. принцип «страны происхождения», крайне важный для всех новых стран ЕС, в том числе и для Латвии. Этот принцип предусматривал, что компании и работники из новых стран ЕС имеют право работать в любой стране Евросоюза, но при этом получать зарплату и проводить социальные выплаты по правилам, действующим на их родине. Этот подход был объявлен в Европе «социальным демпингом». Он стал одной из причин провала референдума по Евроконституции во Франции и Нидерландах. Депутаты, особенно от крайне правых сил, утверждали, что после принятия поправки новые страны ЕС получают возможность оказывать дешевые и низкокачественные услуги на рынках «старожилов» Евросоюза. В итоге принцип «страны происхождения» был изъят из текста директивы. Так что отныне любой работающий в стране ЕС должен подчиняться действующим в ней законам - в том числе, в области рынка труда и социальных гарантий. В этих условиях есть смысл переориентировать свое внимание на страны СНГ, где условия для латвийского бизнеса и рабочей силы остались близкими к европейским.

Одной из наиболее привлекательных стран для транзитирования капитала может стать Азербайджан, где самая быстроразвивающаяся

экономика среди стран СНГ. У страны положительное сальдо торгового баланса. Основу экспорта составляет вывоз минеральных ресурсов, включая нефть и нефтепродукты. Масштабы преобразований, увеличение прибыльности, совершенствование налоговой и таможенной систем, а также реализация нефти и нефтепродуктов на мировых рынках по ценам, превышающим, предусмотренные в государственном бюджете, предопределили рост поступлений средств в доходную часть бюджета Азербайджана и тем самым увеличение возможностей финансирования экономики. Отмечается ежегодный рост номинальных денежных доходов населения, возрастают также и денежные сбережения населения. Доля частного сектора в ВВП через четыре года достигнет отметки 85%, а инвестиции на душу населения прогнозируются к 2008 году на уровне до 2264 долл. США. (Экономика Азербайджана. БМВБ, 2005, стр. 3).

Принимая за основу наглядного выражения существования и эффективности экономики государства ВВП (с которым большинство макроэкономических характеристик находится в тесной связи), следует в первую очередь указать, что за последние шесть лет объем валового внутреннего продукта вырос в 2,3 раза. Объем ВВП на душу населения в прошлом году составил порядка 1,5 тыс. долларов США, при этом структура ВВП выглядит вполне удовлетворительной - большая часть производства приходится на промышленный сектор экономики, хотя и следует отметить, что базовым для этого сегмента попрежнему является нефтяная. Однако такие показатели, как правило, соответствуют показателям бедных стран. Уровень показателя ВВП на душу населения для развивающихся рынков сегодня начинается с цифры 3000\$. Кроме того, ряд аналитиков вполне справедливо считают, что именно бедным странам легко рапортовать о таких процентных скачках на фоне 2–3% темпах роста ВВП в Западной Европе, так как сама стартовая позиция национальной экономики была слишком низкой. Итак, в течение прошлого года производство в стране валового внутреннего продукта выросло на 27% и достигло объема 12,6 млрд. долл. США. В том числе промышленное производство увеличилось на 33% - до 8,3 млрд. долл. США. Доходы государственного бюджета в 2005 году составили 2,2 млрд. долл. расходы – 2,4 млрд. долл. США. (ARGCAS-PENERGY, Bulletin 194 rus.; Consulting & Business № 2, 2006, стр. 55)

По нашему мнению наиболее интересной отраслью для инвестирования является банковская сфера. В настоящее время в банковской

отрасли действуют 44 банка, из них 18 функционируют с участием иностранного капитала, в 7 из них его доля составляет от 50 до 100%, в 11-ти менее 50%, 2 банка действуют как филиалы банков нерезидентов. Капитал действующих банков составляет на 31 июля 2006 года 552,3 млн.долл. США. Удельный вес иностранных инвестиций в этом капитале составляет всего около 20%. Суммарные активы банков на июль 2006 года равны примерно 3300 млн. долларов США. Объем активов крупнейшего банка страны государственного Международного банка Азербайджана составляет 53% всех банковских активов страны. На долю этого банка приходится 52% всех банковских кредитных вложений в экономику и 60% обязательств. (Consulting & Business № 2, 2006, стр. 52).

Если внимательно присмотреться к этим цифрам с позиций латвийского банковского капитала, то можно заметить, что вся банковская система Азербайджана сравнима с одним из любых латвийских банков из первой пятерки, причем банковский сектор практически монополизирован одним государственным банком, а иностранные инвестиции в эту сферу просто мизерны.

Азербайджанская банковская система остается слаборазвитой — даже на фоне стран с аналогичным уровнем развития. Целый ряд стран, имеющий близкий показатель среднедушевых доходов имеют гораздо больший вес банковского сектора в экономике. Так суммарные банковские активы в Польше и Чехии составляют 55–60% ВВП, в Латвии более 80%, России и на Украине 40%, а в таких странах как Таиланд и Малайзия — 120% ВВП. В Азербайджане эта доля на начало 2006 года лишь 26% ВВП. Средняя величина активов азербайджанского коммерческого банка (без учета Международного банка) составляет 25 млн. долл., а в Латвии 800 млн. долл., Южной Корее — 4 млрд., в Великобритании — 5 млрд., в Японии 45 млрд. долл.США. В результате 93% азербайджанских банка не способны выдать ни одного кредита объемом 3 млн. долларов (исходя из норматива риска на одного заемщика). Процентные ставки на рынке Азербайджана продолжают держаться в районе 18-24% годовых все последние пять лет. Такие высокие ставки отражают достаточно серьезную монополизацию на рынке капитала и естественно острую нехватку самого капитала.

Острая нехватка капитала при быстро развивающейся экономике и роста покупательного потенциала населения отрицательно сказывается на развитии в первую очередь ненефтяного сектора Азербайджана. Так приход на Азербайджанский рынок летом 2005 года Parex Banka в лице дочерней компании Parex Leasing & Factoring позволил всего за год

занять 20% всего рынка лизинговых услуг страны, нарастив свой портфель до уровня свыше 15 млн. долларов.

В Азербайджане относительный годовой рост инвестирования составлял 16,74% в 2001 году, 45,11% в 2002 году, 73,02% в 2003 году, 35,86% в 2004 году. Подобные изменения имеют под собой реальное экономическое обоснование. Дело в том, что сфера инвестиций обладает собственной конечной емкостью, и резкое снижение темпов роста показывает, что с 2004 года используемые в настоящее время резервы начинают иссякать. Прежде всего, это относится к прямым иностранным инвестициям, так как внутренние инвестиции всегда играли значительно меньшую роль в экономике. То же самое можно сказать о портфельных инвестициях, которые в экономике Азербайджана фактически не присутствуют, так как основной объем иностранных инвестиций осуществляется по иным схемам капитальных вложений, таких как доленое участие или стратегическое инвестирование.

Объем инвестиций в экономику Азербайджана из всех источников финансирования в 2005 году составил 5,8 млрд. долл. США что составляет 112,1% от уровня инвестиций в 2004 году.

Привлекательным моментом для инвесторов может стать процесс снижения подоходного налога с предприятий. На следующий год не предусмотрено снижения ставки налога на прибыль, так как это признано нецелесообразным. После практиковавшейся еще несколько лет назад астрономической ставки в 35% налог на прибыль был снижен до 24%, а с начала текущего года – до 22%. Дальнейшее понижение этой фискальной характеристики до 20% входит в пятилетнюю налоговую стратегию.

Однако нельзя забывать, что текущий показатель денежной массы в Азербайджане составляет менее десятой части годового ВВП страны, в то время как для нормального функционирования экономики данный показатель должен быть близок к объему ВВП. Монетизация экономики Азербайджана за 2005 год составила всего 6%. Нормальная практика монетизация экономики развитых стран находится на уровне 100%. В странах восточной Европы этот показатель достигает 60%, а в маленькой Швейцарии – 115%. Естественно, при таком низком уровне монетизации экономики, реальных денег в экономике Азербайджана попросту не хватает для обслуживания такого объема ВВП. Это является одной из причин довольно высоких процентных ставок по кредитам в стране, что тормозит ее экономическое развитие. Как правило, повышение доходов напрямую отражается на тем-

пах инфляции в соотношении 2 к 1, т. е. при 10%-ном росте денежных доходов инфляция повышается примерно на 5%. Азербайджан в этом отношении не является исключением, так как в общем составе инфляционных факторов на долю роста зарплат и прочих денежных поступлений приходится не менее 50%, причем темпы роста доходов оказываются достаточно высокими.

Для примера: по итогам прошлого года среднемесячная заработная плата занятых в экономике граждан страны составила 129 долл. США. В 2004 году она составляла 106 долл. США, значит годовой рост определился на уровне почти 20%. Этот показатель следует считать достаточно высоким, однако в нашем случае он обусловлен высокими темпами экономического развития и, в определенной степени, частичной легализацией заработка. При этом наиболее высокие заработки наблюдались, как обычно, у работников добывающей промышленности, служащих организаций финансового сектора и представителей рынка недвижимости, как в строительстве, так и в секторе услуг.

В этой связи Национальный банк Азербайджана (НБА) скорее всего придет к выводу о неизбежности скорейшего увеличения денежной массы в национальной валюте. С другой стороны, даже с учетом ожидаемых валютных поступлений от продажи нефти, в ближайшие несколько лет валютные резервы страны, в том числе НБА и Госнефтефонда, хотя и будут расти довольно высокими темпами, но не такими, которые необходимы для увеличения денежной массы в стране. Напомним, что ВВП Азербайджана в 2005 году составил 12,6 млрд. долларов США. По прогнозной оценке ВВП в 2007 году может составить примерно 25 млрд. долл. США при сохранении оценки среднего уровня экспертных цен на нефть на отметке 50 долл. за баррель (Фархад Омаров. *Consulting&Business 09 (Vol.112) 2006.*). Значит, в скором времени объем валютных резервов уже не будет соответствовать оборотной манатной массе будет все более затратна, что вызовет серьезное давление на курс маната. И НБА встанет перед тяжелым выбором: с одной стороны, борьба со спекулятивным давлением на курс маната; с другой стороны, ослабление курса маната и существенное отклонение к сегодняшнему курсу. Проблема еще и в том, что теневая составляющая ВВП является весьма весомой и соответственно статистика не отражает реальное положение дел, поэтому, скорее всего, НБА придется контролировать ситуацию через виртуальную статистику, предпочитая сдерживать рост денежной массы, при постоянном расширении масштабов национальной экономики. С такой сложной дуалистической

задачей Национальный банк Азербайджана справляется в последние пять лет довольно успешно. Уровень «теневого экономики» Госкомстат республики определяет на основе имеющейся статистики как 18% от ВВП. По итогам прошедшего года инфляция в Азербайджане составила 9,6%. За декабрь 2005 года рост базовой инфляции составил 0,7%. В денежно-кредитной политике НБА на 2005 год предусматривался достижение базовой инфляции в пределах 5–7%. В 2004 году данный показатель составлял 8,6%. (<http://www.nba.az>). Однако в текущем году в связи с деноминацией, повышением цен и т.д. НБА будет трудно удерживать базовую инфляцию в пределах однозначного показателя.

Для сравнения укажем, что ВВП Латвии равен 13,6 млрд. долл. США и это при населении 2,3 млн. человек, а у Азербайджана ВВП 12,6 млрд. долл. США при населении 8,3 млн. человек. Разница в доходах существенная и из нашего опыта работы в Азербайджане представляется, что в большей степени такая разница возникает из-за достаточной степени поверхностного отношения хозяйствующих субъектов к статистической отчетности и довольно высокой составляющей теневой экономики. В 2005 году принят закон о борьбе с коррупцией, но реальная борьба пока малоэффективна.

В 2005 году наблюдался прирост немонетарных факторов в повышении общей инфляции (5,4%). Немонетарные факторы (цены на газ, воду, изменение в росте предложений на товары и сезонные факторы) составили 63,5%. При этом монетарные факторы (валютный курс, денежная масса) составили 36,5%.

Как мы уже отмечали, прозрачность экономической деятельности азербайджанских предприятий оставляет желать много лучшего. В последние годы интеграция в мировую экономику постепенно приводит к изменению ситуации. Много внимания этому уделяют МВФ и ВБ. Так МВФ предлагает создать надзирательный орган для контроля бюджетов энергетических госпредприятий Азербайджана. Проведенный анализ экспертов МВФ показал, что в деле укрепления финансовой дисциплины и совершенствования методов корпоративного управления на государственных предприятиях достигнут лишь ограниченный прогресс. Данный процесс повлияет на рост базовой инфляции отрицательно, и правительству придется ограничить повышение номинального обменного курса. Чтобы добиться этого, следует значительно сократить масштабы увеличения расходов и обеспечить эффективный контроль бюджетов госпредприятий. МВФ предлагает включить в состав этого органа наряду с госчиновниками и независи-

мых экспертов, проведение регулярных аудитов и представление их итогов на рассмотрение общественности.

Кроме создания надзирательного органа МВФ предлагает, чтобы эти предприятия ежемесячно представляли свои сметы и отчеты расходов в Кабинет министров. Пока, несмотря на то, что в 2005 году президентом Азербайджана были даны соответствующие указы и распоряжения относительно представления смет этих госпредприятий Кабинету министров, госпредприятия уклоняются от их выполнения. Однако если правительство хочет предотвратить повышение потребительских цен, то ему придется внедрять методы корпоративного управления.

В контексте данной статьи отдельного внимания достойны законодательные меры по защите прав предпринимателей и состояние деловой среды. Принят целый ряд новых законов, среди которых о борьбе с коррупцией, об ипотечном кредитовании. Однако менталитет большинства лиц, до сих пор принимающих решения, как в государственном секторе, так и в бизнесе, сформировался еще в советский период. Поэтому государственное вмешательство в экономику и приоритет личных связей над установленными правилами пока воспринимается в Азербайджане как нечто традиционное.

Азербайджан начал процедуру рейтингования с оценок рейтинговой службы Fitch IBCA. В рамках трехлетнего контракта с этим агентством, Азербайджан впервые получил рейтинг «В +» в июне 2000 года. В 2001 году это международное рейтинговое агентство оценило долгосрочные рейтинги в иностранной и местной валюте на уровне «ВВ -», а краткосрочные рейтинги – на уровне «В». Как признает само рейтинговое агентство, инвестиционную привлекательность Азербайджана доказывает само решение о начале строительства нефтепровода Баку – Тбилиси – Джейхан. Спустя два года эксперты этого агентства справедливо признали, что в результате увеличения валютных запасов страны, Азербайджан стал внешним кредитором. Решив проблему крупных бюджетных дефицитов, Азербайджан, на взгляд аналитиков рейтингового агентства, диверсифицировал свои риски от внешних факторов. Рейтинговая оценка по долгосрочным обязательствам в иностранной и национальной валютах выросла до «ВВ» и ежегодно подтверждается. Прогноз по долгосрочным рейтингам отнесен к категории «стабильный». Правительство Азербайджана успешно использовало ситуацию с высокими ценами на протяжении последних лет на нефть, что способствовало профициту бюджета, накоплению

валютных резервов и средств в Государственном нефтяном фонде. На фоне роста экономики эксперты агентства отметили отсутствие динамичности и последовательности приватизации объектов государственности, слабость структурных преобразований в финансовом секторе и узость номенклатуры фондовых инструментов.

Для латвийских инвесторов на сегодня весьма интересными отраслями для инвестирования остается банковская сфера Азербайджана, весьма привлекательными выглядят нефтеперерабатывающая отрасль, торговля и сельское хозяйство. Причем такие инвестиции имеют взаимовыгодную составляющую, так как позволяют Азербайджану формировать конкурентоспособные отрасли, а латвийским инвесторам использовать капитал с большей рентабельностью, чем в странах ЕС.

Нужно добавить, что интеграция в Европу представляет особую важность для страны. Азербайджан имеет Соглашение о партнерстве и сотрудничестве с ЕС, подписанное в 1996 году и обеспечивающее юридическую основу для сотрудничества со странами ЕС во всевозможных областях, и в особенности в политической и торговой сферах.

Со странами ЕС товарооборот Азербайджана в 2005 году составил более 3 млрд. долларов США, в том числе импорт Азербайджана из стран ЕС составил 1,2 млрд. долларов США, а экспорт – 2,0 млрд. долларов США. По сравнению с 2004 годом общий товарооборот со странами ЕС возрос на 8,3%, в том числе импорт – на 5,2%, экспорт – на 10,3%.

По показателям 2005 года 38,3% от общего внешнего товарооборота Азербайджана приходится на долю стран ЕС.

Особое внимание нужно уделить проектам, которые реализуются в тесном сотрудничестве как с частными, так и государственными структурами стран Европы. Наряду с деятельностью в нефтяном секторе, европейские страны активно сотрудничают и в ненефтяном секторе экономики. Так, в целом европейские компании работают в строительном, транспорте, сервисном, здравоохранительном, сельскохозяйственном и других ненефтяных отраслях экономики. До настоящего времени в экономику страны было инвестировано свыше 28 млрд. долларов США, из них 71,8% составили зарубежные инвестиции.

Крупными европейскими инвесторами в стране являются Великобритания, Турция, Норвегия, Франция, Россия, Италия, Германия, Нидерланды, Испания, Швейцария и др. Начиная с 1993 года эти стра-

ны вложили более 12 млрд. долларов США в экономику Азербайджана.

Идеи Кейнса стали объектом для поиска новых количественных закономерностей, позволяющих находить более действенные антиинфляционные меры. Возникло направление, получившее название дефляционной политики. Суть ее состояла в минимизации инфляции путем сдерживания экономического роста и увеличения безработицы. Эта идея, вытекающая из кривой Филипса, предлагала современному обществу дилемму: либо оно получит высокую инфляцию, либо высокую безработицу. Азербайджан и Латвия решают эту проблему путем трудовой миграции. Латвию уже покинуло 5% экономически активного населения, по различным источникам свыше двух миллионов граждан Азербайджана работает в Российской Федерации.

Американский экономист М.Фридмен доказал невозможность и неэффективность инфляционных мер в борьбе с безработицей. Население в конечном итоге обнаруживает, что повышение номинальных ставок не равноценно повышению покупательной способности заработной платы. Иначе говоря, инфляция будет сопровождаться не ростом предложения труда, а обратным явлением — ростом безработицы. Именно поэтому правительства западных стран не ищут компромиссов между инфляцией и безработицей. Они принимают лишь теорию естественного уровня безработицы, не связывая его с инфляцией. Замечено, что при естественном уровне безработицы инфляция продолжает по инерции некоторое время усиливаться, поскольку ее темпы не могут быстро падать.

В Азербайджане темпы инфляция сдерживаются жесткими ограничениями денежной эмиссии и соответственно низким уровнем монетизации. Снижением степени монетизации занялся и Банк Латвии, так в Латвии распространение нормы резервирования до 8% на долгосрочные обязательства банков (до 2 лет) позволят вывести из оборота более чем 210 млн. лат, что должно затормозить инфляционный рост. (I.Martina, Dienas Bizness, 15.03.2006). Но при этом упущенный доход только для банков при сегодняшних процентных ставках может составить до 20 млн. лат в год, а для других хозяйствующих субъектов и того больше. А ведь при хорошей координации работы правительства и других властных институтов Латвии весь этот доход можно сохранить и даже преумножить, создавая отложенный спрос за счет экспорта инвестиций. В Латвии инфляция может сдерживаться путем создания условий для реинвестиций на развивающиеся рынки стран СНГ, име-

ющих высокий потенциал роста экономики, одновременно формируя отложенный спрос в самой Латвии на период интенсивного роста, заложенного предшествующими прямыми зарубежными инвестициями. Один из примеров такого сотрудничества может стать для Латвии Азербайджан.

Библиография

1. Rutkaste U. Latvijas konkureņspēju noteicošie faktori EMS integrācijas Kontekstā Latvija un ES: problēmjaūtājumi ekonomikā, politikā, tiesībās, filozofijā un lingvistikā. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts. Rīga, 2004, 31.–42. lpp.
2. Балтгайлс Ю. Ступени переходной экономики. (Как мировая практика трансформировалась в Латвийской Республике). Балтийский русский институт, Рига, 1999 – стр. 127–129.
3. Банковский сектор Азербайджанской республики. Consulting & Business № 02 (vol. 105) 2006 – стр. 50–56.
4. Фархад Омаров. Кредитный рынок Азербайджана. Consulting & business № 09 (Vol.112) 2006 – стр. 92–99.
5. Экономический обзор «Экономика Азербайджана». Бакинская межбанковская валютная Биржа. Баку. 2005 год, – стр. 3–9.
6. Martina I. Centrālā banka “iesper” lielajiem. Dienas Bizness, 2006. gada 15. martā.
7. Данилов А. Кто важен для экономики Латвии. Вести сегодня. 15 марта 2006 года.
8. КОСМАЧЕВ К. Балтия инвесторов не привлекает. Телеграф, 13 января 2006 года.
9. ШАХОВ А. Шведский бизнес: Латвия отстает от соседей. Бизнес & Балтия, 25 января 2006 года.
10. Старостина Е. Перемены всегда к лучшему. Зеркало. 28 января 2006 года. Материалы в Интернете:
11. ARGCASPENENERGY. argcaspenenergy@azdata.net, Bulletin 191rus.
12. ARGCASPENENERGY. argcaspenenergy@azdata.net, Bulletin 192rus
13. ARGCASPENENERGY. argcaspenenergy@azdata.net, Bulletin 194rus.
14. Rimšēvičs I. Latvijas tautsaimniecības attīstības tendences un banku sektors. <http://www.bank.lv/lat/info/jaunzin/> – 2006. gada janvāris.
15. http://www.bank.lv/images/img_lb/izdevumi/latvian/maksbil/2005-03/LMB_ISA_CET.xls
16. LETA. KPMG: производительность предприятий Балтии намного ниже, чем в Европе. www.DELFI.lv, 7 декабря 2005
17. LETA. Институт экономики за вклады нерезидентов. www.DELFI.lv, 7 декабря 2005 года.

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

---

18. Pētījuma 'Latvija un brīvā darbaspēka kustība: Īrijas piemērs'. www.DELFI.lv
18. janvāris, 2006.
19. <http://www.nba.az/download/statistika/>

Piesaistīt naudu rietumos, investēt to austrumos jeb reāla iespēja, kā ierobežot inflāciju Latvijā

Kopsavilkums

Autors piedāvā ideju, kā efektīvi varētu izmantot uzkrājumus ārzemju investīciju veidā, tādējādi radot atlikto pieprasījumu, kas ļautu ierobežot inflāciju intensīvas ekonomiskās izaugsmes periodā. Šie procesi ir pētīti Latvijas un Azerbaidžānas ekonomikā. Abas šīs valstis atrodas pārejas periodā uz tirgus ekonomiku un tām ir gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes, tāpēc tās var veidot kopīgus investīciju projektus.

Attraction of Money in the West, its Investment in the East – a Real Step to Reduce Inflation in Latvia

Summary

The given article explores the idea of the efficient use of saving in the form of export investment abroad, with an aim to create a demand, which would reduce inflation in the period of intensive economic growth of a country.

The basis of the research is the economies of Latvia and Azerbaijan. Both these countries while undergoing the process of transition to market economy have a number of common features but differ a lot in the structure of economic mechanism and factors fostering growth of GDP. However, they can cooperate in order to achieve efficient economies on the basis of mutual investment processes.

FINANŠU SISTĒMAS ATTĪSTĪBA JAUNAJĀS ES DALĪBVALSTĪS

Pēdējo gadu laikā novērojams nozīmīgs pavērsiens tautsaimniecības un finanšu sistēmas attīstībā daudzās jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs, lai gan banku finansējuma īpatsvars IKP jaunajās ES dalībvalstīs ir daudz zemāks nekā vecajās. Savukārt, pēdējā laikā aktuālākā problēma vairākās jaunajās ES dalībvalstīs un tai skaitā arī Latvijā ir straujā kreditēšanas un nekustamo īpašumu tirgus attīstība. Šīs tendences noteiktos apstākļos varētu radīt nozīmīgus finanšu stabilitātes riskus.

Pētījuma mērķis ir finanšu sistēmas attīstības izpēte un analīze jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Pētījuma mērķis noteica arī pētījuma uzdevumus: izpētīt jauno un veco ES dalībvalstu finanšu sistēmas attīstības līmeni, lielāku uzmanību pievēršot privātā sektora kreditēšanai 1995. – 2004. gados. Kopumā varam secināt, ka sasniegts nozīmīgs progress jauno ES dalībvalstu finanšu sistēmas attīstībā, par ko liecina tautsaimniecības attīstība, kredītu īpatsvara pieaugums IKP, taču iecerētais konverģences process ar eiro zonu vēl nav pabeigts.

Atslēgas vārdi: Eiropas Savienība, dalībvalstis, eiro zona, finanses, kredīts, hipotekārā kreditēšana, mājokļu tirgus, riski.

Eiropas Savienības jaunajām dalībvalstīm ir skaidri definēts mērķis – iespējami drīz integrēties arī monetārajā savienībā, kas visām valstīm nozīmētu vienotu monetāro politiku, valūtas riska samazinājumu un norēķinu vienkāršošanu savstarpējos darījumos, kā arī zināmu makroekonomisko stabilitāti, ja runājam par investīciju vidi un tās salīdzināmību starp valstīm. Ir skaidrs, ka dažu valstu drīzāka pievienošanās eiro zonai un savukārt citu valstu kavēšanās ir atkarīga no ekonomiskās konverģences līmeņa jeb, citiem vārdiem sakot, no pakāpes, kādā ir tuvinājušies jauno un veco ES dalībvalstu ekonomiskās attīstības un ekonomiskās politikas līmeņi.

Jebkuras mūsdienu valsts finanšu sistēmas pilnveidošanai ir būtiska nozīme kā tautsaimniecības attīstībā kopumā, tā arī mājsaimniecību un uzņēmējdarbības izaugsmē. Eiropas Savienība ir lielākā pasaules tautsaimniecība pēc tās īpatsvara pasaules IKP, un to papildina strauja ekonomiskā izaugsme jaunajās dalībvalstīs, kuras pārveido savu tautsaimniecību, lai sasniegtu konverģenci ar eiro zonu. Pēdējo gadu laikā novērojams nozīmīgs

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

pavērsiens tautsaimniecības un finanšu sistēmas attīstībā daudzās jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Lai arī katrā no šīm valstīm ir izveidojusies sava, atšķirīga finanšu struktūra, atspoguļojot dažādu faktoru un daudzveidīgu tradīciju ietekmi, laika gaitā tautsaimniecības attīstības un finanšu integrācijas procesā arī šīs struktūras mainās. Līdz ar to iezīmējas kopīgas īpatnības, kas raksturīgas visām jaunajām ES dalībvalstu finanšu struktūrām.

Pirmkārt, jāsecina, ka pašreizējā finanšu sistēmas attīstības pakāpe Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs ir zemāka nekā eiro zonā. Īpaši to var attiecināt uz banku finanšu starpniecību. Banku finansējuma īpatsvars IKP jaunajās ES dalībvalstīs ir daudz zemāks nekā vecajās dalībvalstīs (skat. 1. tabulu).

1. tabula

Kreditiestāžu aktīvu un izsniegto kredītu īpatsvars ES valstīs 1995. un 2004. gadā, % no IKP¹

Valsts	Aktīvi 1995	2004	Pieaugums, %	Kredīti 1995	2004	Pieaugums, %
1	2	3	4	5	6	7
Austrija	213,3	268,0	25,6	94,0	125,1	33,1
Beļģija	291,2	322,3	10,7	74,7	107,2	43,5
Kipra	85,9	305,9	256,1	80,2	141,1	75,9
Čehija	132,1	99,7	-24,5	70,7	38,7	-45,3
Dānija	118,0	309,3	162,1	n/d	164,4	n/d
Igaunija	35,9	94,4	163,0	14,0	65,4	367,1
Somija	117,0	141,9	21,3	66,0	69,4	5,2
Francija	173,1	267,9	54,8	101,9	92,9	-8,8
Vācija	205,0	29,7	-85,5	n/d	135,8	n/d
Grieķija	98,0	137,9	40,7	33,6	76,4	127,4
Ungārija	36,1	80,1	121,9	22,5	48,3	114,7
Īrija	129,4	486,4	275,9	70,3	176,2	150,6
Itālija	139,0	168,4	21,2	95,6	88,0	-7,9
Latvija	31,0	101,3	226,8	7,1	56,5	695,8
Lietuva	27,9	47,5	70,3	14,3	30,4	112,6
Luksemburga	2876,0	2708,5	-5,8	n/d	467,3	n/d

1. tabulas turpinājumu skat. 189. lpp.

¹ Allen F., Bartiloro L., Kowalewski O. "The financial system of the EU 25" <http://finance.wharton.upenn.edu/~allenf/download/Vital/financial%20system%20of%20the%20eu%20short%20version.pdf> (2006.14.09.)

Tabulas turpinājums

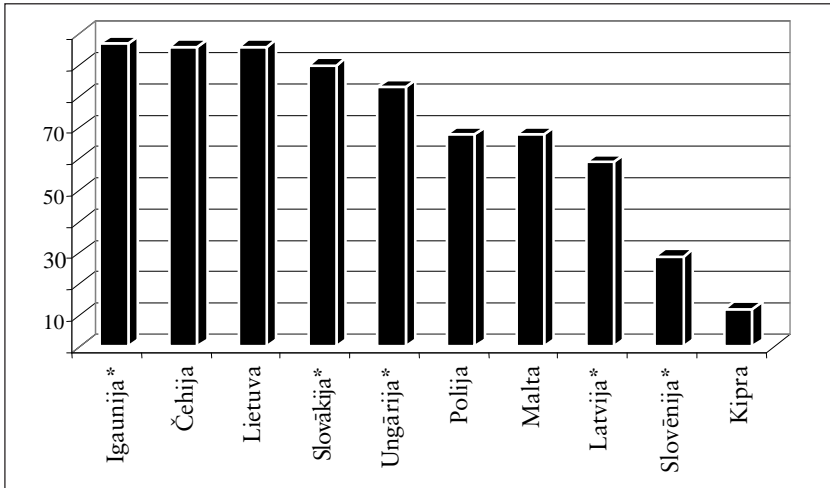
1	2	3	4	5	6	7
Malta	177,9	476,8	168,0	95,8	200,1	108,9
Nīderlande	216,0	343,3	58,9	112,5	174,1	54,8
Polija	48,8	67,6	38,5	17,3	34,8	101,2
Portugāle	158,0	242,5	53,5	70,5	136,8	94,0
Slovākija	76,0	87,7	15,4	36,7	36,3	-1,1
Slovēnija	61,1	93,6	53,2	25,7	47,3	84,0
Spānija	159,0	205,0	28,9	102,3	120,6	17,9
Zviedrija	152,0	208,9	37,4	114,1	114,5	0,4
Apvienotā Karaliste	239,0	406,4	70,0	122,3	142,2	16,3
ES - 25	181,7	215,1	18,4	71,6	114,5	59,9
ES - 15	187,6	219,1	16,8	76,5	119,9	56,7
ES - 10	66,6	84,7	27,2	31,8	41,9	31,8

Kā izriet no 1. tabulas datiem, vecajās ES dalībvalstīs kredītiestāžu kredīti no IKP 2004. gadā veidoja 119,9%, tai laikā, kad 1995. gadā – tikai 76,5%. Savukārt jaunajās dalībvalstīs 2004. gadā kredītu īpatsvars sastādīja 41,9%, bet 1995. gadā – tikai 31,8%. Arī pieaugums lielāks novērojams vecajās ES dalībvalstīs, 2004. gadā sastādot 56,7%, attiecīgi jaunajās dalībvalstīs veidojot tikai 31,8%, salīdzinot ar 1995. gadu. Lielākais kredītu īpatsvara pieaugums konstatējams tādās jaunajās ES dalībvalstīs kā Latvija (695,8%), kurai seko Igaunija (367,1%) un Lietuva (112,6%). Čehijā un Slovākijā pieaugums ir negatīvs. Saglabājoties nelielam finanšu starpniecības apjomam valstī, tas varētu negatīvi ietekmēt efektīvu uzkrājumu novirzīšanu ieguldījumiem, un tāpēc būs nepieciešamas tālākas finanšu reformas. Kopumā finansēšana ar banku palīdzību joprojām ir galvenā starpniecības forma un galvenā finanšu struktūras iezīme vairākumā valstu.

Otrkārt, jauno ES dalībvalstu finanšu sektorā vērojama nozīmīga ārvalstu dalība īpašuma tiesību, finansējuma un ieguldījuma ziņā. Apjomīgie privatizācijas procesi radīja ievērojamu tiešo ārvalstu investīciju ieplūšanu no ES 15 dalībvalstīm un citām ārvalstu bankām, kas šādā veidā ieguva kontroli pār finanšu iestāžu lielāko daļu gandrīz visās jaunajās dalībvalstīs – vairāk nekā 70% banku aktīvu pieder ārvalstu investoriem. Slovākijā šī attiecība sasniedz 90%, Čehijā, Lietuvā – 96%, bet Igaunijā pat 97%². Savukārt

² Paulowski B. "Financial System Stability in the New EU Member States Ahead of the Euro Adoption". http://www.euroframe.org/fileadmin/user_upload/euroframe/efn/spring2006/EFN_Spring06_App_Paulowski.pdf (2006.03.09.)

Kiprā šis īpatsvars sastāda tikai 12%. Visu jauno ES dalībvalstu ārvalstu kapitāla īpatsvars banku sektorā atspoguļots 1. attēlā.

1. att. Ārvalstu kapitāla īpatsvars banku sektorā jaunajās ES dalībvalstīs 2004. gadā (% no kopējiem aktīviem)

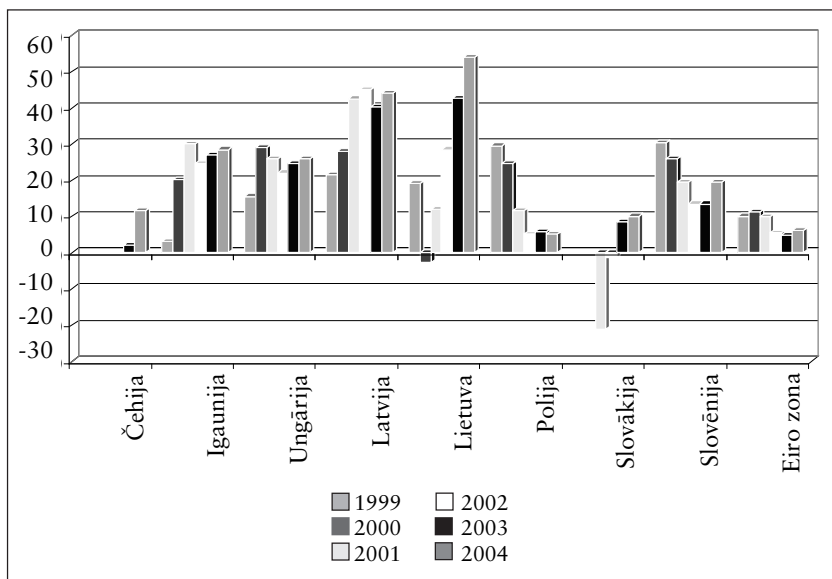
Savādāka situācija ir vecajās ES dalībvalstīs, kur ārvalstu investori kontrolē tikai 19% finanšu iestāžu. 2005. gada beigās 58,6% no Latvijas banku apmaksātā pamatkapitāla piederēja ārvalstu akcionāriem³. Līdzīga situācija attiecībā uz ārvalstu dalību ir arī citās jomās – ievērojama daļa valdības un uzņēmumu finansējuma ieplūst no ārvalstīm. Šis faktors ļauj ne tikai iegūt papildus investīcijas, bet dod iespēju izmantot attīstīto valstu pieredzi uzņēmumu pārvaldībā.

Treškārt, lielākajā daļā jauno ES dalībvalstu notikusi nozīmīga finanšu institūciju, īpaši banku konsolidācija, kas veicinājusi šo valstu banku sektora drošību un stabilitāti. Neraugoties uz iepriekšējos gados sasniegto nozīmīgo progresu, jauno ES dalībvalstu un eiro zonas finanšu struktūru konverģences process vēl nav pabeigts.

Pēdējā laikā aktuālākā problēma vairākās jaunajās ES dalībvalstīs un tai skaitā arī Latvijā, ir straujā kredītēšanas attīstība un strauji pieaugošās

³ Rimšēvičs I. "Latvijas tautsaimniecības attīstības tendences un banku sektors". <http://www.bank.lv/lat/main/pubrun/presrunas/> (2006.10.09.)

nekustamo īpašumu cenas. Šīs tendences noteiktos apstākļos varētu radīt nozīmīgus finanšu stabilitātes riskus. Vairākās jaunajās ES dalībvalstīs ir novērojams īpaši straujš tieši privātā sektora kreditēšanas kāpums, kas ir ievērojami augstāks par eiro zonas vidējo pieauguma tempu. Straujākais privātajam sektoram izsniegto kredītu pieaugums bija vērojams Baltijas valstīs un Ungārijā, kur gada kāpuma temps pēdējos gados sasniedza 30–50%. Kreditēšanas pieaugums privātajā sektorā grafiski atspoguļots 2. attēlā.

2. att. Kreditēšanas pieaugums privātajā sektorā jaunajās ES dalībvalstīs 1999.g. – 2004. g., %⁴

Kā redzams attēlā, citās valstīs, piemēram, Čehijā un Slovākijā, privātajam sektoram piešķirto aizdevumu kāpuma temps bijis mērenāks, bet pēdējā laikā paaugstinājies. Savukārt Polijā tas ievērojami krities pēc straujā pieauguma, kas bija novērojams vairākus gadus atpakaļ.

Labvēlīga makroekonomiskā vide, ātri tautsaimniecības izaugsmes tempi, ārvalstu kapitāla ieplūdes, procentu likmju kritums pasaules finanšu tirgos un valstu pievienošanās Valūtas kursa mehānismam II bija galvenie

⁴ Backe P., Zumer T. *Developments in Credit to the Private Sector in CEE EU Member States: Emerging from Financial Repression. – A Comparative Overview*” (2006.05.09.)

kreditu ekspansiju noteicošie faktori. Analizējot kreditēšanas pieaugumu, ir redzams, ka galvenais kreditēšanas dinamikas virzītājfaktors bija aizdevumi mājsaimniecībām, kas ļāva attīstīties hipotekārajai kreditēšanai. Turpretī uzņēmumu sektoram izsniegto banku kreditu pieaugums bijis mazāks.

Potenciāli bažas radoša kreditēšanas pieauguma iezīme dažās jaunajās dalībvalstīs ir ārvalstu valūtās izsniegto aizdevumu lielais īpatsvars, kas rada valūtas risku. Šie aizdevumi galvenokārt izsniegti eiro, kas bieži vien tiek pamatots ar zemākām kredītprocenu likmēm šajā valūtā. Baltijas valstīs un Polijā šie aizdevumi pārsvarā izsniegti tieši mājsaimniecībām. Kopumā aizņēmumi ārvalstu valūtā vairāk izplatīti valstīs ar fiksētu valūtas kursa režīmu vai valūtas kursa mērķa zonas režīmu, īpaši Baltijas valstīs.

Straujš kreditēšanas kāpums bija vērojams vienlaikus ar spēcīgu mājokļu cenu palielinājumu, īpaši noteiktos mājokļu tirgus segmentos, piemēram, lielo pilsētu dzīvokļiem. Tomēr katrā valstī vērojama pilnīgi atšķirīga aina, un ir grūti saskatīt vispārējas tendences. Dažās valstīs, t.sk. Baltijas valstīs, mājokļu cenu pieauguma temps rakstāms ar divciparu skaitli, bet citur, piemēram, Čehijā, mājokļu cenu dinamika bija mērenāka. Tomēr kopumā mājokļu cenas daudzās jaunajās dalībvalstīs pēdējos gados cēlušās straujāk nekā vidēji eiro zonā, bet, protams, no daudz zemāka bāzes līmeņa. Protams, īpašumu cenas pēdējo gadu laikā strauji kāpušas arī vairākās eiro zonas valstīs, kā arī citās pasaules valstīs, īpaši ASV un Lielbritānijā. Tātad šī parādība nav raksturīga tikai dažām jaunajām ES dalībvalstīm.

Mājokļu cenu dinamiku izskaidro labvēlīgie finansēšanas nosacījumi, banku konkurence un mājsaimniecību uzskats, ka mājokļu cenas droši vien turpinās palielināties arī turpmāk. Ja turpinās palielināties jaunu māju piedāvājums, tas nedaudz mazinās spiedienu uz tirgu un veicinās mājokļu cenu pieauguma kritumu.

Ievērojamais kreditēšanas pieaugums var izraisīt bažas kaut vai tāpēc, ka pirms banku krīzēm bieži novēroti periodi ar pārmērīgu kreditēšanas palielināšanos. Ir jāņem vērā, ka katra krīze savā ziņā ir unikāla un nepastāv vienots krīzes scenārijs, tomēr minētās norises būtiski palielina krīzes iespējamību, jo krīžu galvenie cēloņi gandrīz vienmēr ir saistīti ar nelīdzsvarotu ekonomikas attīstību. Tomēr banku krīze nav nenovēršamas sekas kādam periodam ar pārmērīgu kreditēšanas pieaugumu. Iespējams, riski tiek par zemu novērtēti kreditēšanas cikla kāpuma fāzē, tādējādi pazeminoties aizņēmēju vidējam "kvalitātes" līmenim. Tā var rasties lielāki ar kreditēšanu saistīti zaudējumi, kad notiek nākamā tautsaimniecības lejupslīde.

Pastāv draudi, ka strauja kreditēšanas palielināšanās var pavājināt banku spēju pietiekami kontrolēt un novērtēt riskus. Tas īpaši svarīgi jaunajām

dalībvalstīm, kur banku kredītrisku novērtēšanu traucē tas, ka grūti noteikt prognozētos potenciālo nākotnes kredītu zaudējumus, jo nav pietiekami ilgās kredītvēstures. Tomēr, neskatoties uz straujo kredītēšanas attīstību, piemēram, Latvijā banku kredītu kvalitāte saglabājās augsta – 2005. gada beigās ne vairāk par 1% no kredītu kopapjoma bija kredīti ar maksājuma kavējumu ilgāku par 90 dienām⁵. Lielākajā daļā ES dalībvalstu pēdējos gados peļņu nenesošo kredītu īpatsvars kopējā kredītu atlikumā ir samazinājies vai saglabājies mazs. Taču jāuzsver, ka banku aktīvu kvalitātes rādītāji parasti liecina par jau pagājušiem periodiem. Tā kā riski var pieaugt strauja kāpuma posmā, kredītu kvalitātes pasliktināšanos var pamanīt tikai pēc tam, kad pagājis ievērojams laiks, ja pasliktinās vispārējā ekonomiskā situācija. Tā kā lielākajā daļā jauno dalībvalstu pēdējos gados vērojams samērā straujš ekonomiskās izaugsmes temps, kredītportfeļu spēja izturēt izaugsmes šokus līdz šim nav pārbaudīta. Tā kā hipotēku kredītu līgumiem vairākās jaunajās dalībvalstīs parasti ir mainīgas procentu likmes, procentu likmju kāpumam varētu būt negatīva ietekme uz šo valstu māsaiņniecību spēju atmaksāt parādu. Lai gan pieaug aizņēmēju interese par fiksētām procentu likmēm.

Tā kā hipotekārā kredītēšana lielākajā daļā dalībvalstu bijusi galvenais izaugsmes sektors, mājokļu cenu dinamika ir svarīgs faktors, ko nepieciešams rūpīgi kontrolēt. Paredzams, ka nekustamā īpašuma cenu kāpuma tendence turpināsies vidējā un ilgākā termiņā, daļēji kā pakāpeniskas konverģences ar eiro zonu cenu līmeni rezultāts. Hipotekārās kredītēšanas un mājokļu cenu pieaugums varētu izraisīt hipotekārā kapitāla izņemšanu, kas savukārt vēl vairāk stimulētu patēriņu un tādējādi vēl vairāk veicinātu IKP un kredītēšanas kāpumu.

Dažās valstīs, lai samazinātu kredītēšanas palielināšanos, tika izmantota arī stingrākas monetārās politikas (piemēram, Latvijā) un fiskālo pasākumu ieviešana, kas samazinātu stimulu aizņemties (piemēram, Igaunijā). Tomēr šie pasākumi vēl nav bijuši pietiekami, lai mazinātu kredītēšanas pieauguma tempus Baltijas valstīs, kas saglabājās ļoti augstā līmenī. Tāpēc finanšu regulēšanai un nepārtrauktai uzraudzībai jānodrošina stabilas aktīvu kvalitātes saglabāšana.

Tā kā stabils banku kredītu pieaugums var turpināties līdz pat dažu jauno dalībvalstu pievienošanās brīdim eiro zonai, ir lietderīgi apsvērt, vai nākotnē tas varētu ietekmēt visu eiro zonu kopumā. Taču, ņemot vērā to,

---

⁵ "Latvijas tautsaimniecība: makroekonomiskais apskats". Nr. 1(26) 2006. <http://www.mfa.gov.lv/data/stockholm/pic/makroekapmarts.doc> (2006.28.08.)

ka jauno dalībvalstu banku sektoriem ir samērā mazs īpatsvars eiro zonas banku grupu kopējos aktīvos, šāds potenciāls kaitīgās ietekmes risks šķiet visai neliels.

Jauno dalībvalstu tautsaimniecību paredzamās izlīdzināšanās ietekme uz to finanšu struktūrām gan finanšu, gan reālajā izteiksmē acīmredzot izpaudīsies divos galvenajos virzienos. Pirmkārt, paredzams, ka tās rezultātā vairāk pieaugs finanšu starpniecība un tālāk attīstīsies kapitāla tirgi līdz pat eiro zonai atbilstošam līmenim. Otrkārt, tā droši vien veicinās nebanku finanšu starpnieku (piemēram, pensiju fondu un dzīvības apdrošināšanas sabiedrību) lomas palielināšanos, kuru aktivitāte ir ļoti neliela salīdzinājumā ar eiro zonas valstīm. Tā rezultātā paredzams, ka nākamajos 10 gados lielākajā daļā jauno dalībvalstu finanšu sektora bilances būtiski palielināsies.

Var secināt, ka sasniegts ievērojams progress virzībā uz konverģenci ar eiro zonu, bet joprojām pastāv nepieciešamība uzlabot un uzraudzīt finanšu infrastruktūru.

Bibliogrāfija

1. Allen F., Bartiloro L., Kowalewski O. "The financial system of the EU 25". <http://finance.wharton.upenn.edu/~allenf/download/Vita/financial%20system%20of%20the%20eu%20short%20version.pdf> (2006.14.09.)
2. Backe P., Zumer T. "Developments in Credit to the Private Sector in CEE EU Member States: Emerging from Financial Repression – A Comparative Overview". (2006.05.09.) "Latvijas tautsaimniecība: makroekonomiskais apskats Nr. 1(26) 2006". <http://www.mfa.gov.lv/data/stockholm/pic/makroekapmarts.doc> (2006.28.08.)
3. Kučinskis J. (2006) Mājokļu politika un tās instrumenti. Rīga: Latvijas Hipotēku un zemes banka.
4. Pawlowski B. "Financial System Stability in the New EU Member States Ahead of the Euro Adoption". http://www.euroframe.org/fileadmin/user_upload/euroframe/efn/spring_2006/EFN_Spring06_App_Pawlowski.pdf (2006.03.09.)
5. Rimšēvičs I. "Latvijas tautsaimniecības attīstības tendences un banku sektors". <http://www.bank.lv/lat/main/pubrun/presrunas/> (2006.10.09.)

Development of the Financial System of New Member States of the EU

Summary

A significant turn in the development of a national economy and a financial system has recently occurred in many new member states of the European Union, though the share of financing of banks in gross domestic product in the new member states of the EU is lower than in the old EU members. And one of the most topical problems for many new member states of EU, including Latvia, is rapid development of crediting and the market of the real estate. These tendencies in the certain conditions can cause essential risks to financial stability.

The aim of the research is the investigation and analysis of development of the financial system in the new member states of EU. The aim of the research has defined tasks of the work: to investigate the level of development of financial systems of new and old EU members, more attention paying to crediting of the private sector in 1995 – 2004. We can conclude that significant progress in development of the financial system of new member states of EU is reached, which is determined by the development of a national economy, increase in the share of crediting in gross domestic product; however the planned process of convergence to Euro area has not been completed yet.

Развитие финансовой системы в новых странах участниках Евросоюза

Резюме

В течении последних лет наблюдается значительный поворот в развитии народного хозяйства и финансовой системы во многих новых странах участниках Евросоюза, хотя удельный вес финансирования банков в ВВП в новых странах участниках Евросоюза намного ниже чем в старых странах ЕС. В свою очередь в последнее время наиболее актуальной проблемой для многих новых стран участниц ЕС, в том числе и Латвии, является резкое развитие кредитования и рынка недвижимости. Эти тенденции в определенных условиях могут вызвать существенные риски финансовой стабильности.

Целью исследования является исследование и анализ развития финансовой системы в новых странах участниках ЕС. Цель исследования определила задачи работы: исследовать уровень развития финансовой системы новых и старых стран ЕС, наибольшее внимание уделяя кредитованию частного сектора в 1995 – 2004 гг. В заключении можно сделать выводы о том, что достигнут значительный прогресс в развитии финансовой системы новых стран участниц ЕС, о чем свидетельствует развитие народного хозяйства, увеличение доли кредитования в ВВП, но запланированный процесс слияния с евро зоной пока не завершен.

VIETĒJO VARAS ORGĀNU FINANŠU LOMA LATVIJĀ UN EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS

Lielākajā daļā Eiropas valstu, tai skaitā arī Latvijā pēdējos gadu desmitos ir notikušas un joprojām notiek pašvaldību reformas. Pašreizējā Latvijas budžeta sistēma joprojām atrodas veidošanas stadijā: tiek pilnveidota likumdošanas bāze un notiek kompetences sadalīšana starp dažādiem varas līmeņiem. Pieaug vietējo varas orgānu loma gan saimniecisko, gan sociālo jautājumu risināšanā, kam ir nepieciešama decentralizēta finanšu sistēma valstī.

Pētījuma mērķis ir vietējo varas orgānu finanšu lomas izpēte un analīze Eiropas Savienības valstīs. Pētījuma mērķis noteica arī pētījuma uzdevumus: izpētīt divus svarīgus un savstarpēji saistīti jautājumus šajā jomā: nodokļu slogu un vietējās pārvaldes finanšu īpatsvaru iekšzemes kopproduktā un kopbudžetā gan Eiropas Savienībā kopumā, gan tās vecajās un jaunajās dalībvalstīs 1995. – 2004. gados. Kopumā varam secināt, ka, pirmkārt, jaunajās ES dalībvalstīs nodokļu sloga rādītāji ir ievērojami zemāki: 2004. gadā vidējais nodokļu īpatsvara lielums IKP ES – 15 bija 39,6%, savukārt jaunajās dalībvalstīs – 34,5%, tādējādi radot starpību vairāk nekā 5%. Otrkārt, attīstītajās ES valstīs vietējās varas autonomijas līmenis ir augstāks nekā jaunajās dalībvalstīs, taču atšķirības ir nelielas, kas liecina arī par decentralizācijas līmeņa palielināšanos Latvijā un citās Centrāleiropas valstīs.

Atslēgas vārdi: Eiropas Savienība, dalībvalsts, budžets, nodokļu slogs, nodokļu ieņēmumi.

Lielākajā daļā Eiropas valstu pēdējos gadu desmitos ir notikušas pašvaldību reformas. Šo reformu rezultātā ir paplašinājušās pašvaldību funkcijas, nereti palielinājusies pašvaldību teritorija, nostiprinājusies to ekonomiskā bāze.

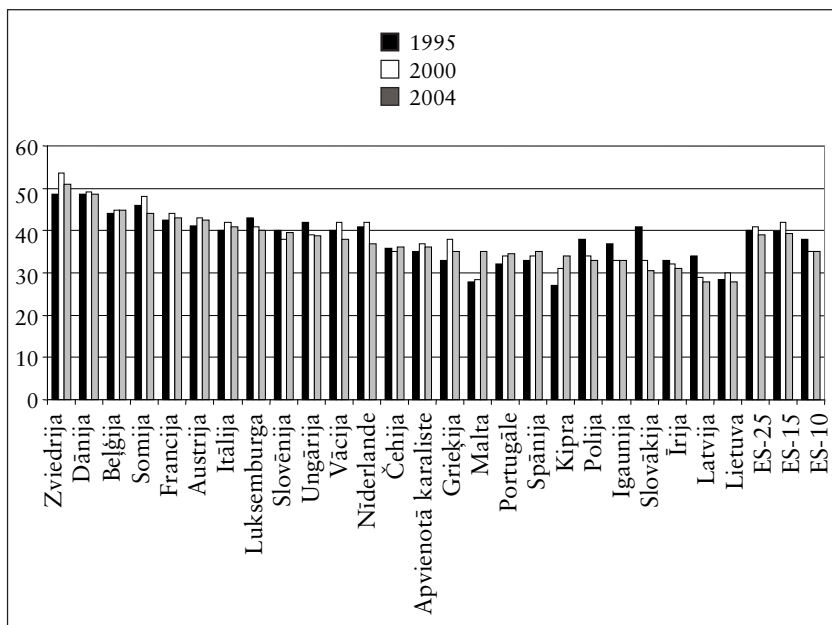
Pāreja no administratīvi komandējošām vadīšanas metodēm uz tirgus ekonomiku noteica arī Latvijas finanšu sistēmas reformēšanu, galvenokārt, tās galvenā posma – budžeta sistēmas reformu. Pašreizējā Latvijas budžeta sistēma joprojām atrodas veidošanas stadijā: tiek pilnveidota likumdošanas bāze un notiek kompetences sadalīšana starp dažādiem varas līmeņiem. Pieauga vietējo varas orgānu loma, tie ieguva lielākas tiesības saimniecības un sociālās kultūras vadības nozarē teritorijā, taču tam ir nepieciešama decentralizēta finanšu sistēma valstī.

Ekonomika un budžets sastāv no tūkstošiem vienas ķēdes posmu, kurus nedrīkst ne uz mirkli pārtraukt vai kaut uz brīdi pārtraukt atsevišķo posmu savstarpējo mijiedarbību, neatstājot negatīvu ietekmi uz visu ķēdi kopumā.

Lai novērtētu vietējo varas orgānu finanšu lomu Latvijā, kā arī Eiropas Savienības valstīs, jāizpēta divi svarīgi un savstarpēji saistīti jautājumi šajā jomā: nodokļu slogs un pašvaldību budžetu daļa iekšzemes kopproduktā un kopbudžetā.

Nodokļu slogs parāda kopējo nodokļu ieņēmumu attiecību pret iekšzemes kopproduktu.

2004. gadā nodokļu īpatsvars IKP Eiropas Savienības valstīs sastādīja vidēji 39,3%. Nodokļu sloga lielums Eiropas Savienībā kopumā un tās dalībvalstīs redzams 1. attēlā.

1. att. Nodokļu īpatsvars IKP
Eiropas Savienības valstīs 1995.g., 2000.g. un 2004.g., %
("Total tax burden", 2006, 26. lpp.)

Kā redzams attēlā, ir vērojamas diezgan lielas atšķirības nodokļu ieņēmumu līmeņos starp savienības valstīm. Šīs atšķirības nosaka ne tikai sociālās izvēles nosacījumi, bet arī tehniskie faktori. Līdz ES paplašināšanai 2004. gadā, ES bija raksturīgi dažādi nodokļu sloga rādītāji. Bija valstis, kurās dotais rādītājs tuvojās 50% atzīmei, kā piemēram, Ziemeļvalstīs un Beļģijā, ka arī vairākas “zemo nodokļu” dalībvalstis, galvenokārt, Īrija, Spānija, Apvienotā Karaliste un Grieķija. Eiropas Savienības 15 dalībvalstu grupā nodokļu sloga lieluma starpība starp saraksta pirmo valsti (Zviedrija) un pēdējo valsti (Īrija) sasniedza 21%. 2004. gadā realizētā ES paplašināšanās un 10 jaunu dalībvalstu pievienošanās vēl vairāk palielināja atšķirības, tā kā divās jaunpienākušajās valstīs Latvijā un Lietuvā ir zemāki nodokļu sloga rādītāji nekā Īrijā. Tā kā jaunajās ES dalībvalstīs nodokļu sloga rādītāji ir ievērojami zemāki, ES paplašināšanās rezultātā ir vērojamas atšķirības arī ES vidējos rādītājos. 2004. gadā vidējais nodokļu īpatsvara lielums IKP ES-15 bija 39,6%, savukārt jaunajās dalībvalstīs – 34,5%, tādējādi radot starpību vairāk nekā 5%.

Ir vērojamas būtiskas atšķirības nodokļu sloga lielumā ne tikai starp ES-15 un ES-10 valstīm, bet arī jauno dalībvalstu starpā. Starp jaunajām ES dalībvalstīm var izdalīt divas valstu grupas: viena sastāv no Slovēnijas (39,7%) un Ungārijas (39,1%), kuru līmenis ir tuvs ES-15 valstu vidējam līmenim (40,3%) un otra grupa sastāv no pārējām jaunajām dalībvalstīm, kuru nodokļu sloga līmenis ir ievērojami zemāks nekā ES-15 valstīs: sākot ar Čehiju (36,6%, kas ir par 3,7% mazāk nekā ES-15 valstu līmenis) un beidzot ar Lietuvu (28,4 %, kuras nodokļu sloga līmenis ir par 12% zemāks par ES-15 valstu līmeni). Starp ES-15 valstīm tikai Īrijā kopējā nodokļu sloga līmenis ir zemāks nekā vidējais rādītājs otrajā jauno dalībvalstu grupā.

Saskaņā ar nacionālo kontu plānu ESA95, nodokļi parasti tiek klasificēti pēc četrām dažādām valdības sastāvdaļām, kas var darboties valsts ietvaros, kā arī Eiropas Savienības institūciju līmenī. Dažādu valdības līmeņu kombinācija, kas darbojas dalībvalsts ietvaros, tiek saukta par galveno valdību, kas sevī var ietvert:

- centrālo (federālo, nacionālo) valdību, kas iekļauj sevī visus administratīvos departamentus un valsts centrālās aģentūras, kuru kompetence parasti aptver visu ekonomisko teritoriju, izņemot sociālās nodrošināšanas fondu administrēšanu;
- štata (reģionālo) valdību, kas ir atsevišķas institucionālas vienības, kas izpilda dažas valdības funkcijas līmenī, kas ir zemākas par centrālo valdību un augstākas par vietējo līmeni, izņemot sociālās nodrošināšanas fondu administrēšanu;

- vietējā (municipālā) valdība, kuras kompetence plešas tikai pār ekonomiskās teritorijas lokālo daļu, nerunājot par vietējām aģentūrām vai sociālās nodrošināšanas fondiem.
- sociālās nodrošināšanas fondi, ieskaitot visas centrālās, štata vai vietējās institucionālās vienības, kuru galvenā aktivitāte ir nodrošināt sociālos labumus.

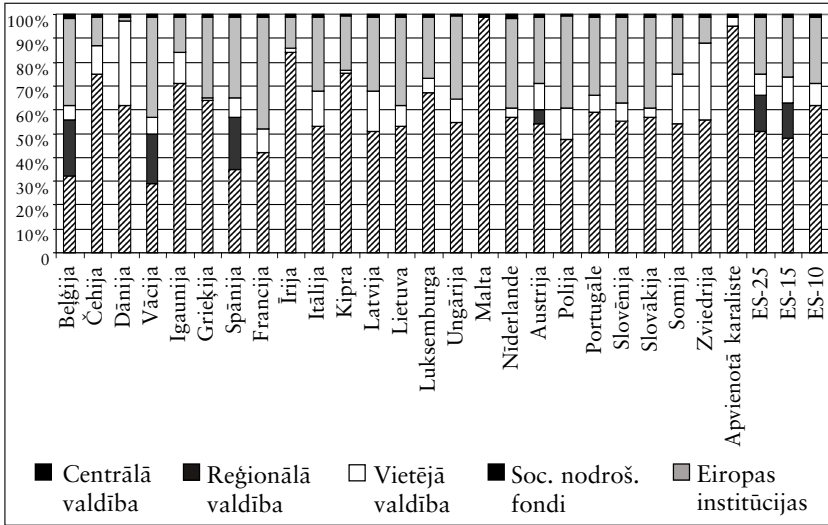
2. attēls atspoguļo “galarezultātā saņemtos” nodokļu ieņēmumus, turklāt daļas, kas parādās štata vai vietējos budžetos, neietver valdības apakšsektoru personīgos nodokļus, bet lielākoties nodokļu ieņēmumu svarīgāko daļu, kas ir sadalīta starp dažādiem galvenās valdības līmeņiem, iekļaujot pat tos gadījumus, kad valdības apakšsektoram praktiski nav ietekmes un tiesību mainīt konkrēta nodokļa likmi vai aplikamo bāzi.

2004. gadā ES-15 valstīs apmēram 62% no “galīgi saņemtajiem” agregētajiem nodokļu ieņēmumiem (iekļaujot sociālos maksājumus) pienācās uz centrālo un reģionālo valdību, aptuveni 26% uzkrājās sociālās nodrošināšanas fondos, un apmēram 11% vietējos budžetos. Aptuveni 1% no šiem nodokļu ieņēmumiem tiek maksāts ES institūcijām. Tomēr ir vērojamas būtiskas atšķirības arī dalībvalstu starpā. Piemēram, dažās dalībvalstīs ir reģionālās valdības līmenis. Reģionu un municipalitāšu īpatsvars svārstās no mazāk nekā 1% Grieķijā līdz 35% Dānijā. Tas ne tikai Dānijā, bet arī Zviedrijā (33%), Beļģijā (29%), Spānijā (29%) un Vācijā (28%) parāda samērā augstu kopējo nodokļu īpatsvaru, ko saņem valdības apakšsektori. Šis īpatsvars ir tuvu vidējam ES rādītājam arī Austrijā (18%) un Itālijā (16%). Savukārt reģionu un municipalitāšu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos ir ievērojami zems Grieķijā (1%), Īrijā (2%), Nīderlandē (4%) un Apvienotajā Karalistē (5%). Attiecībā uz sociālās nodrošināšanas fondiem, vislielākais īpatsvars ir konstatēts Francijā un Vācijā.

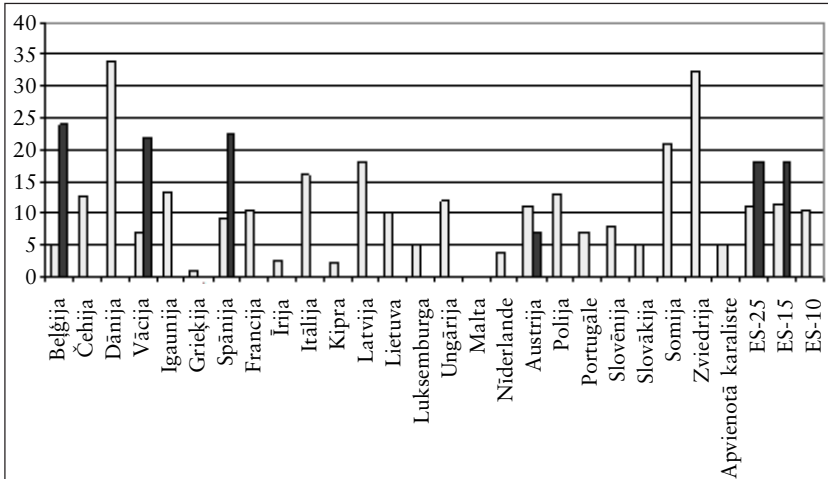
Jaunajās ES dalībvalstīs reģionālās valdības līmenis neeksistē. Attiecībā uz vietējās valdības nodokļu īpatsvaru, redzam, ka rādītāji atšķiras starp Maltu, kura nepiemēro vietējos nodokļus, un Latviju, kurā vietējās pārvaldes nodokļu ieņēmumi sastāda 18%. Salīdzinoši liels vietējo nodokļu īpatsvars ir vērojams arī Igaunijā (13%), Ungārijā (12%), Polijā (13%) un Lietuvā (10%). Runājot par sociālās sfēras fondiem, varam konstatēt, ka augsts to īpatsvars ir Polijā (40%), Slovākijā (39%), Slovēnijā (37%) un Lietuvā (37%).

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

2. att. Nodokļu ieņēmumu sadalījums starp valdības līmeņiem 2004. gadā, % no kopējā nodokļu sloga
(Tax structures: by level of government”, 2006, 39.lpp.)

3. att. Kopējo nodokļu ieņēmumu sadalījums starp reģionu un vietējo valdību 2004. gadā, % no kopējiem nodokļu ieņēmumiem (neiekļaujot sociālās nodrošināšanas fondus)
(“Tax structures: by level of government”, 2006, 39. lpp.)

3. attēlā redzam galvenās valdības tiešos un netiešos ieņēmumus, kas tiek sadalīti starp vietējiem (municipalitāšu) budžetiem un reģionālajām valdībām (neiekļaujot sociālās nodrošināšanas fondus).

Kā redzams 3. attēlā, ir vērojamas būtiskas atšķirības nodokļu sistēmas struktūrās ES valstu starpā. Kā jau tika minēts, jaunajās ES dalībvalstīs neeksistē reģionālās valdības līmenis, līdz ar to šajās valstīs arī nav paredzēti nodokļu ieņēmumi šī pārvaldes līmeņa vajadzībām. Tādēļ ES-25 un ES-15 vidējais līmenis 2004. gadā ir vienāds un sastāda 18% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem. Starp ES-15 valstīm vislielākais nodokļu īpatsvars no kopējā nodokļu sloga reģionālajām valdībām pienākas Beļģijā (24%), Spānijā (23%), Vācijā (22%), savukārt Austrijā reģionālajai pārvaldei pienākas 7% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem.

Atšķirībā no reģionālajām valdībām, visās Eiropas Savienības valstīs, izņemot Maltu, pastāv vietējās pārvaldes līmenis. Novērtējot vidējo rādītāju ES-15 un ES-10 valstu grupās, redzam, kas lielāks rādītāja līmenis ir ES-15 valstu grupā – 11,5%, savukārt jaunajās dalībvalstīs vidējais rādītājs ir tikai par 1% zemāks un veido 10,5%. Vislielākais vietējās valdības nodokļu līmenis ES-15 valstu vidū pastāv Dānijā (34%), Zviedrijā (33%), Somijā (21%) un Itālijā (16%). Analizējot vietējo pārvaldes orgānu nodokļu ieņēmumu īpatsvaru kopējos nodokļu ieņēmumos jaunajās ES dalībvalstīs, redzams, ka visaugstākais rādītāja līmenis ir Latvijā (18%), Igaunijā (13%), Ungārijā (12%), Polijā (13%) un Lietuvā (10%). Kopumā varam izdarīt secinājumu, ka attīstītajās ES valstīs vietējās varas autonomijas līmenis ir augstāks nekā jaunajās dalībvalstīs, taču atšķirības ir nelielas, kas liecina arī par decentralizācijas līmeņa palielināšanos Latvijā un citās Centrāleiropas valstīs.

Nozīmīgs sakars ir starp IKP un budžeta ieņēmumu daļu, galvenokārt nodokļiem: būtībā te darbojas atgriezeniskās saiknes mehānisms – jo lielāks ir iekšzemes kopprodukts, jo vairāk līdzekļu budžeta ieņēmumos; jo lielāki ir budžeta ieņēmumi, jo vairāk līdzekļu var izdalīt visiem pasākumiem, vispirms investīcijām, kas vairo iekšzemes kopproduktu.

Tālāk izpētīsim vietējās pārvaldes nodokļu ieņēmumu īpatsvaru IKP ES valstīs 1995.g. – 2004. g., tā dinamiku un izmaiņu tempus.

Vietējās valdības nodokļu ieņēmumu īpatsvars
IKP ES valstīs 1995.– 2004. gados, %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005-2004 vidēji	2005-2004*	2005pret2004**
Beļģija	2,1	2,2	2,2	2,1	2,2	1,9	2,1	2,2	2,4	2,3	2,2	0,4	0,1
Čehija	4,4	4,1	4,3	4,1	4,3	4,1	3,9	4,4	4,5	4,7	4,3	0,7	0,3
Dānija	15,6	15,7	15,8	16,2	16,3	16,5	17,0	17,1	17,0	16,9	16,4	1,1	1,3
Vācija	2,5	2,6	2,7	2,9	2,9	2,9	2,7	2,6	2,6	2,8	2,7	0,3	0,2
Igaunija	5,3	4,3	5,3	5,2	5,0	4,5	4,3	4,2	4,3	4,3	4,7	-2,3	-1,0
Grieķija	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,3	0,0
Spānija	2,8	2,8	3,0	3,1	3,1	3,1	3,0	2,9	2,8	3,1	3,0	0,3	0,2
Francija	4,5	4,7	4,7	4,7	4,6	4,3	4,1	4,1	4,2	4,6	4,5	-1,1	0,0
Īrija	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	-3,0	-0,2
Itālija	3,1	3,4	3,5	5,7	5,3	6,0	6,2	6,4	6,7	6,5	5,3	8,9	3,3
Kipra	0,4	0,2	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	3,2	0,1
Latvija	6,1	6,4	5,3	5,5	5,1	5,0	4,9	4,9	5,1	5,1	5,3	-2,4	-1,0
Lietuva	5,9	5,6	4,5	6,0	6,6	6,1	5,7	2,8	2,6	2,8	4,9	-8,8	-3,1
Luksemburga	2,7	2,8	2,5	2,5	2,3	2,3	2,3	2,5	2,4	2,0	2,4	-2,5	-0,7
Ungārija	2,7	3,0	3,2	3,5	3,8	3,8	4,0	4,1	4,4	4,6	3,7	5,4	1,8
Malta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nīderlande	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4	1,0	0,2
Austrija	5,0	5,2	5,2	5,2	5,1	5,0	5,1	4,9	4,7	4,6	5,0	-1,1	-0,3

1. tabulas turpinājumu skat. 203. lpp.

Tabulas turpinājums

Polija	3,7	3,5	4,0	4,2	3,9	3,5	3,4	3,3	3,0	4,3	3,7	-0,8	0,6
Portugāle	1,7	1,7	1,7	1,8	2,1	2,1	2,0	2,1	2,0	2,3	1,9	3,1	0,6
Slovēnija	2,6	2,6	2,6	2,5	2,8	2,8	2,9	2,9	3,0	3,0	2,8	2,2	0,5
Slovākija	1,6	1,6	5,6	1,6	1,6	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	2,0	-4,4	-0,1
Somija	10,2	10,7	10,0	10,0	10,1	10,3	10,1	9,8	9,4	9,2	10,0	-1,1	-1,0
Zviedrija	14,4	15,6	15,4	15,4	15,4	15,2	15,7	16,0	16,4	16,3	15,6	1,1	2,0
Apv. karaliste	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7	1,5	3,4	0,4
ES-25	3,5	3,7	3,6	4,0	3,9	3,9	3,9	3,9	4,0	4,1	3,8	1,4	0,6
ES-15	3,5	3,7	3,6	4,0	3,9	4,0	3,9	3,9	4,0	4,1	3,9	1,4	0,6
ES-10	3,5	3,4	3,9	3,8	3,8	3,5	3,5	3,5	3,4	4,0	3,6	0,3	0,6

* vidējais ikgadējais pieaugums gadā, %

** izmaiņas % no IKP

Avots: Structures of the taxation systems in the European Union, 2006, 246.lpp.

**Vietējas valdības nodokļu ieņēmumu īpatsvars
kopējos nodokļu ieņēmumos ES valstīs 1995.–2004. gados, %**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005-2004	2005-2004*	2005 pret 2004**
Beļģija	4,9	5,0	5,0	4,7	4,8	4,2	4,6	4,9	5,2	5,0	4,8	0,2	0,1
Čehija	12,1	11,7	12,1	12,0	12,4	12,0	11,2	12,5	12,5	12,8	12,1	0,5	0,6
Dānija	31,9	31,9	32,3	32,9	32,6	33,5	35,1	35,7	35,8	34,7	33,7	1,4	2,7
Vācija	6,4	6,5	6,6	7,0	7,0	7,0	6,8	6,7	6,6	7,1	6,8	0,7	0,8
Igaunija	14,0	12,0	14,8	14,8	14,6	13,8	13,5	12,9	13,0	13,3	13,7	-0,6	-0,7
Grieķija	0,9	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	-1,4	0,0
Spānija	8,7	8,5	8,9	9,4	9,4	9,1	8,9	8,7	8,4	8,8	8,9	-0,2	0,2
Francija	10,6	10,7	10,6	10,6	10,3	9,7	9,4	9,5	9,8	10,5	10,2	-1,0	-0,1
Īrija	2,6	2,5	2,4	2,2	2,1	2,0	2,1	2,3	2,3	2,3	2,3	-1,4	-0,4
Itālija	7,8	8,2	7,9	13,3	12,5	14,4	15,0	15,6	16,1	15,9	12,7	9,1	9,8
Kipra	1,6	0,8	1,7	1,8	1,6	1,4	1,5	1,3	1,3	1,4	1,4	0,2	-0,2
Latvija	18,3	20,5	16,2	16,1	15,6	16,9	17,3	17,3	17,8	17,9	17,4	-0,3	-0,3
Lietuva	20,6	19,8	14,4	18,8	20,5	20,2	20,0	9,8	9,4	9,9	16,3	-8,2	-10,8
Luksemburga	6,4	6,5	6,1	6,1	5,7	5,8	5,7	6,1	6,0	4,9	5,9	-2,0	-1,5
Ungārija	6,6	7,3	8,2	9,0	9,6	9,8	10,2	10,4	11,2	11,7	9,4	5,9	5,1
Malta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nīderlande	3,2	3,4	3,5	3,6	3,4	3,4	3,6	3,7	3,9	4,1	3,6	2,1	0,9
Austrija	12,0	12,2	11,9	11,8	11,7	11,7	11,5	11,1	10,8	10,8	11,6	-1,3	-1,1
Polija	9,6	9,3	10,8	11,7	10,7	10,2	10,1	9,7	9,0	13,1	10,4	0,9	3,6
Portugāle	5,2	5,2	5,2	5,6	6,0	6,0	5,8	6,0	5,7	6,6	5,7	2,2	1,4

2. tabulas turpinājumu skat. 205. lpp.

Tabulas turpinājums

Slovēnija	6,3	6,7	6,8	6,6	7,1	7,3	7,4	7,5	7,6	7,6	7,1	2,1	1,2
Slovākija	3,9	4,1	15,7	4,4	4,5	4,3	4,8	4,8	5,0	5,0	5,6	-1,3	1,1
Somija	22,3	22,8	21,7	21,8	21,7	21,6	22,1	21,5	21,1	20,8	21,7	-0,7	-1,5
Zviedrija	29,3	30,2	29,5	29,2	28,8	28,4	30,6	32,1	32,7	32,3	30,0	1,2	3,0
Apv. karaliste	3,7	3,8	3,8	3,8	3,9	3,9	4,1	4,5	4,8	4,8	4,1	3,2	1,1
ES-25	8,8	9,0	8,9	9,8	9,5	9,6	9,7	9,9	10,1	10,4	9,6	1,7	1,6
ES-15	9,9	9,0	8,9	9,7	9,5	9,6	9,7	9,9	10,1	10,3	9,5	1,7	1,5
ES-10	9,1	9,1	10,8	10,7	10,4	10,2	10,1	9,9	9,8	11,6	10,2	1,3	2,5

* vidējais ikgadējais pieaugums gadā, %

** izmaiņas % no kopējiem nodokļu ieņēmumiem

Avots: Structures of the taxation systems in the European Union, 2006, 247.lpp.

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

Kā redzams 1. tabulā, dotais rādītājs ES-15 valstīs sastāda vidēji 3,9%, jaunajās ES dalībvalstīs 3,6%, savukārt ES valstīs kopumā – 3,8%. ES-15 valstu grupā vidēji vislielākais vietējās valdības nodokļu īpatsvars IKP ir Dānijā (16,4%), Zviedrijā (15,6%), Somijā (10%). Jauno dalībvalstu grupā izceļas Latvija (5,3%), Lietuva (4,9%), Igaunija (4,7%). Dotā rādītāja pieauguma tempi atšķiras ES-15 valstu grupā (vidēji 1,4% gadā) no rādītājiem ES-10 valstu grupā, kur vietējo nodokļu īpatsvars IKP vidēji gadā pieaug tikai par 0,3%. Vislielākie rādītāja pieauguma tempi ES-15 valstu grupā ir Itālijai – vidēji 8,9% gadā, Apvienotajai karalistei (3,4%), Portugālei (3,1%). Jauno dalībvalstu grupā izceļas Ungārija ar ikgadējo pieaugumu vidēji 5,4% robežās. Savukārt vairumā valstu dotais rādītājs pat samazinās. No ES-15 valstu grupas var minēt Īriju (vidēji -3% gadā) un Luksemburgu (-2,5% gadā). Jauno dalībvalstu grupā izceļas Lietuva, kurā vietējās pārvaldes nodokļu īpatsvara IKP līmenis sarūk vidēji par 8,8% gadā, kā arī Slovākija (-4,4%), Latvija (-2,4%), Igaunija (-2,3%).

Tālāk pievērsīsimies vietējās pārvaldes nodokļu ieņēmumu īpatsvaram kopējos nodokļu ieņēmumos, to izmaiņu tendencēm.

Salīdzinājumā ar iepriekš analizēto vietējās valdības nodokļu ieņēmumu īpatsvaru IKP, situācija ar vietējās valdības nodokļu ieņēmumu īpatsvaru kopējos nodokļu ieņēmumos ir pretēja. Vidējais rādītājs analizējamā laika periodā jaunajās ES dalībvalstīs ir nedaudz augstāks par vidējo līmeni ES-25 valstīs, tādējādi sastādot attiecīgi 10,2% ES-10 valstu grupā un 9,5% – ES-15 valstīs.

ES-15 valstu grupā līderes dotā rādītāja jomā 1995. – 2004. gados ir Dānija (vidējais lielums gadā – 33,7%), Zviedrija (30%), Somija (21,7%). Jauno dalībvalstu grupā vislielākais īpatsvars vidēji 10 gados ir Latvijā (17,4%), Lietuvā (16,3%), Igaunijā (13,7%), Čehijā (12,1%), Polijā (10,4%). Analizējot dotā rādītāja pieauguma tempus kopumā valstu grupās, redzam ka nedaudz vairāk vidēji gadā šis rādītājs pieaug ES-15 valstu grupā (1,7%), kas ir par 0,3% vairāk nekā ES-10 valstīs, kurs šie pieauguma tempi sastāda vidēji 1,3% gadā.

Apskatot konkrētas valstis, redzam, ka ES-15 valstu grupā izceļas Itālija (pieaugums vidēji 9,1% gadā), Apvienotā Karaliste (3,2%), Portugāle (2,2%). Jaunajās dalībvalstīs rādītāja lielākie pieauguma tempi novērojami Ungārijā (5,9%) un Slovēnijā (2,1%). 11 valstīs no 25 ES dalībvalstīm vietējās valdības nodokļu ieņēmumu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos samazinās, turklāt samazinājums vērojams gan vecajās, gan jaunajās ES dalībvalstīs. ES-15 valstu grupā var atzīmēt Luksemburgu, kur šis rādītājs samazinās vidēji par 2% gadā. Starp jaunajām dalībvalstīm dominē Lietuva

(-8,2% vidēji gadā samazinās dotais rādītājs), un Slovākija (samazinājums – 1,3% gadā).

Kopumā varam secināt, ka, pirmkārt, jaunajās ES dalībvalstīs nodokļu sloga rādītāji ir ievērojami zemāki: 2004. gadā vidējais nodokļu īpatsvara lielums IKP ES-15 bija 39,6%, savukārt jaunajās dalībvalstīs – 34,5%, tādējādi radot starpību vairāk nekā 5%. Otrkārt, attīstītajās ES valstīs vietējās varas autonomijas līmenis ir augstāks nekā jaunajās dalībvalstīs, taču atšķirības ir nelielas, kas liecina arī par decentralizācijas līmeņa palielināšanos Latvijā un citās Centrāleiropas valstīs. Taču kā negatīvu tendenci var atzīmēt to, ka lielā daļa ES valstu vietējo varas orgānu nodokļu ieņēmumu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos samazinās, kas nonāk pretrunā arī ar budžeta veidošanas principiem.

Bibliogrāfija

1. Rešina, G. (2003) *Latvijas Republikas budžets: vakar, šodien, rīt*. Rīga: Biznesa Augstskola "Turība".
2. Vanags, E. (2005) *Pašvaldību darbība un attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Latvijas Pašvaldību savienība.
3. "Total tax burden". *Structures of the taxation systems in the European Union*. European commission, 2006. <http://www.eurostat.com> (2006.15.09.)
4. Tax structures: by level of government". *Structures of the taxation systems in the European Union*. European commission, 2006. <http://www.eurostat.com> (2006.15.09.)

The Role of Finances of Local Self-Governments in Latvia and EU Member States

Summary

In most European countries, including Latvia, reforms of self-governments have recently occurred. The current budgetary system of Latvia is still at a stage of development: the legislative base is being improved and the division of competences between different levels of government is taking place. The role of local self-governments in the solution of economic and social problems increases, therefore, the decentralized financial system is necessary.

The purpose of the research is the investigation and analysis of the role of finances of self-governments in the EU states. The purpose of the research has defined tasks of the work: to investigate two most important and interconnected issues in the given sphere: tax burden and the share of the local finance in gross domestic product and in the consolidated budget in EU as a whole, and in the old and new member states of the European Union in 1995–2004. We can conclude that, firstly, in the

new member states of EU, tax burden level is considerably lower: in 2004 the average index in EU-15 constituted 39.6%, meanwhile in the new member states – 34.5%, thus the difference constituted more than 5%. Secondly, in the developed EU states the level of the autonomy of self-governments is higher than in the new member states of EU, but difference is insignificant, that testifies the increase of the level of decentralization in Latvia and other countries of the Central Europe.

Роль финансов местных органов власти в Латвии и странах ЕС

Резюме

В большей части Европейских стран, в том числе в Латвии, в последнее время происходили и продолжают реформы самоуправления. Современная бюджетная система Латвии все еще находится на стадии развития: совершенствуется законодательная база и происходит разделение компетенций между разными уровнями власти. Увеличивается роль местных органов власти в решении хозяйственных и социальных вопросов, для чего в государстве необходима децентрализованная финансовая система.

Целью исследования является исследование и анализ роли финансов местных органов власти в странах ЕС. Цель исследования определила задачи работы: исследовать два наиболее важных и взаимосвязанных вопроса в данной сфере: налоговое бремя и удельный вес местных финансов в ВВП и в консолидированном бюджете как в ЕС в целом, так и в старых и новых странах участницах Евросоюза 1995–2004 гг. В заключении можно сделать выводы о том, что, во первых, в новых странах участницах ЕС показатели налогового бремя значительно ниже: в 2004 году средний показатель в ЕС-15 составлял 39,6%, однако в новых странах участницах – 34,5%, таким образом разница составляла более 5%. Во вторых, в развитых странах ЕС уровень автономии местной власти выше чем в новых странах участницах ЕС, но различие незначительны, что свидетельствует об увеличении уровня децентрализации в Латвии и других странах Центральной Европы.

LATVIJAS BANKU RISKI, INTEGRĒJOTIES EIROPĀ

Raksta mērķis ir analizēt Latvijas bankas riskus, integrējoties Eiropā laika posmā, kad tautsaimniecības attīstības temps ir tik straujš, kad Latvija ir visstraujāk augošā valsts Eiropā. Vilinoša liekas ideja vēl vairāk stimulēt (t.sk. arī kreditēt) tautsaimniecības izaugsmi. Taču kā liecina pasaules prakse – tautsaimniecība neattīstās vienmērīgi, un straujas attīstības periodiem neizbēgami seko atslābums. Tādējādi aktualizējas jēdziens “riski”.

Raksta uzdevumi:

- 1) raksturot risku kā ekonomisko kategoriju attiecībā uz bankām;
- 2) ranžēt Latvijas banku raksturīgākos riskus grupas;
- 3) īpašu uzmanību pievērst instacionālajiem pasākumiem, kas tiek veikti banku sistēmas risku samazināšanai;
- 4) straujās kreditēšanas izaugsmes apstākļos kredītriski korelācijā ar valūtas un procentu likmes riskiem.

Atslēgas vārdi: risks, kreditēšana, rezervju bāze, rezervju norma, zaudējumu apjoms, komercbankas (vienkāršības labad, tekstā bieži būs lietots “bankas”).

Neviens biznesa darījums nav pasargāts no riska – sākot ar parādu nenomaksāšanu, līdz sliktai ražai vai arī nespējai pārdot preci. Kas tad īsti ir risks? Riska koncepcija ir tikpat veca kā pasaule. Sinonīms vārdam “risks” ir nenoteiktība, nespēja noteikt, vai kaut kas notiks vai nē.

Ekonomiskajā teorijā risku kategorija tiek traktēta dažādi:

- risks ir sociālā subjekta mērķtiecīga uzvedība nenoteiktības apstākļos iznākuma gaidās;
- jebkurš negaidīts rezultāts – pozitīvs vai negatīvs;
- varbūtība, ka notikums var izraisīt novirzi no vēlamā rezultāta;
- varbūtība, ka notikuma ietekmē rodas zaudējumi;
- plānoto ienākumu nesāņemšana vai neparedzēto izdevumu rašanās draudi.

Kā ekonomiska kategorija risks ir notikums, kas var notikt vai nenotikt, bet kam notiekot, iespējami trīs ekonomiskie rezultāti – pozitīvs, neitrāls vai negatīvs.

Jebkurš biznesa veids, mērķēts uz peļņas iegūšanu, ieskaitot banku biznesu, saskaras ar makroekonomiskajiem un mikroekonomiskajiem riskiem.

Banku bizness bez tam piemītošiem riskiem pakļauts arī savu klientu biznesa riskam, izmaiņām finanšu tirgū, valsts ekonomisko neveiksmju sekām un politiskajiem iemesliem, kas bremzē ekonomiku, respektīvi, ir ekonomiskie un neekonomiskie riski, t.sk., politiskie riski.

Banku pamatsūtība ir maksāšanas līdzekļu norēķinu veikšana, naudas līdzekļu akumulēšana un to izsniegšana kredītu veidā. Sekmīgā banku darbībā ieinteresētas ne tikai privātpersonas, ne tikai uzņēmēji, bet arī valsts, jo bankas ar savu darbību nodrošina finanšu plūsmas apriti, kas salīdzināma ar asinsrites sistēmu dzīvā organismā: ja asinsrite traucēta, tad arī organisms (valsts) nespēj sekmīgi funkcionēt un attīstīties. Bankas finanšu risks ir ienākumu vai kapitāla zuduma rašanās varbūtība bankas finanšu darbības nenoteiktības apstākļos.

Pazīstamas dažādas bankas risku uzskaites teorijas. Speciālajā literatūrā atšķirīgi klasificēti: *kreditrisks*; *likviditātes risks*; *valūtas risks*. Vieni uzskaita visus iespējamus banku finanšu riskus – līdz pat 44, citi apvieno tos grupās. Lai efektīvi pārvaldītu finanšu riskus, domājams ir lietderīgi klasificēt tos pēc dažādām pazīmēm. Detalizētu bankas finanšu risku klasifikāciju sniedz Svetlana Saksonova grāmatā “Banku darbība”, klasificējot riskus pēc: veidiem, raksturojamā objekta, finanšu instrumentiem, iedalījuma bilances un ārpusbilances riskos, sarežģītības pakāpes, rašanās iespējas, atkarības no pašas bankas, finanšu sekām, prognozēšanas iespējām, finansiālo zaudējumu līmeņa, apdrošināšanas iespējas, rašanās dabas, lēmumu pieņemšanas un realizācijas periodiem, atkarībā no risku pārvaldīšanas metodēm.

Grāmatā “Modern banking in theory and practice” (Shelagh Heffernan) ir izdalītas 11 bankas risku pamatgrupas.

Raksturīgākās ir šādas risku grupas:

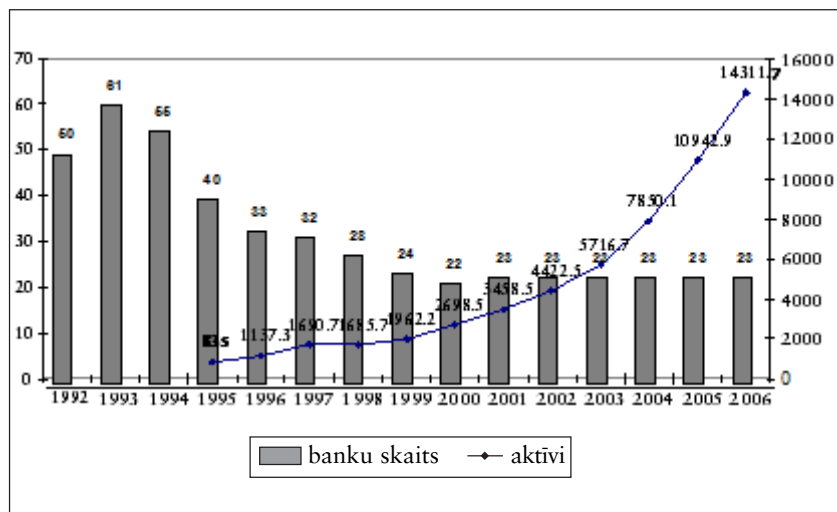
1. Stratēģiskais risks.
2. Kredīta risks.
3. Likviditātes risks.
4. Procentu likmes risks.
5. Valūtas risks.
6. Darbības risks.
7. Reputācijas risks.

Bieži vien ir tā: jo lielāks risks, jo lielāks guvums, vai otrādi: jo lielāka zaudējumu rašanās iespēja. Atbilstoši bankas izcenojumiem, jāatspoguļo tā riska pakāpe, kuru tā uzņemas, veicot katru konkrēto darījumu. Bankām, darbojoties sarežģītā un augošā tirgū, arvien lielāku nozīmi iegūst risku pārvalde. Visas bankas pakļautas vienādam risku kompleksam un noteicošais ir tas, kā bankas pārziņ, izvērtē un pārvalda esošos riskus, tādējādi

veicinot Latvijas banku sektora drošību un stabilitāti. Svarīgākais priekšnosacījums drošai, veiksmīgai banku darbībai un attīstībai ir kredītiestāžu kontroles un uzraudzības attīstība.

Visas banku sistēmas centrālais posms ir Centrālā Banka, kuras viena no galvenajām funkcijām (bez naudas emisijas un monetārās politikas) bija kredītiestāžu uzraudzība. Latvijas Banka auga un veidojās reizē ar Latvijas banku sistēmu. Ar Vācijas “Bundesbank”, Starptautiskā valūtas fonda, Pasaules bankas un citu Rietumvalstu institūciju palīdzību tika veidoti banku darbības uzraudzības un kontroles noteikumi. Šajā procesā bija nepieciešams ieviest galvenās Eiropas Savienības direktīvas, Starptautiskā valūtas fonda noteikumus, Starptautiskos grāmatvedības standartus, kā arī ievērot citu valstu kredītiestāžu uzraudzības pieredzi. 1993. gadā Latvijas banka, atbilstoši Eiropas Kopienas direktīvām, sāka ieviest banku uzraudzības reformu.

Latvijas banku sektora attīstība norit strauji. Sevišķi strauja tā kļuva pēc 2000. gada (skat. 1. attēlu).

1. att. Banku skaits Latvijā un Latvijas banku aktīvi.

Avots: <http://www.bankasoc.lv/lka/statistika/ratios/index2.php>

Latvijā bija tirgus lielumam neatbilstoši daudz banku (1994. gadā Latvijā bija 55 komercbankas). 1995. gadā pieņēma “Kredītiestāžu likumu”, kas nomainīja likumu “Par bankām”. Likumā tika izvirzīti stingrāki nor-

matīvie noteikumi, kredītiestāžu darbības regulējošās prasības pieskaņotas Eiropas Savienības (ES) direktīvām. Nesavlaicīga normatīvo prasību ieviešana, stingrāki kredītiestāžu noteikumi nespēja novērst 1995. gada banku krīzi un mazināt tās negatīvo ietekmi uz komercbanku attīstību. 1995. gada beigās Latvijā bija 40 komercbankas un veidojās kritums kopējos banku aktīvos (skat. 1. attēlu).

1996. gads ir banku apvienošanās un stabilitātes gads, banku darbības rādītāji atguva iepriekšējo līmeni, gada nogalē banku skaits samazinājās līdz 33. 1996. gadā, turpinot kredītiestāžu uzraudzības noteikumu saskaņošanu ar ES direktīvām, tika uzsākti grozījumi likumprojektā par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu. 1997. gadā Austrumāzijas finanšu krīzes iespaidā sākās valūtas devalvācija, bet pastiprinātā banku uzraudzība, papildinātas kredītiestāžu darbību regulējošās prasības, nosakot, ka katrai kredītiestādei jāizveido savu iekšējo kontroles sistēmu, sekmeja komercbanku veiksmīgu darbību.

1997. gada septembrī publicēti Bāzeles Banku uzraudzības komitejas “Efektīvas banku uzraudzības pamatprincipi”, kas ir visaptverošs starptautisks efektīvas banku uzraudzības standarts. Pamatprincipi izstrādāti sadarbībā ar vairākām uzraudzības institūcijām pasaulē un pamatojas uz to pieredzi banku uzraudzības jomā. Dokumentā formulētie 25 principi ir banku uzraudzības sistēmas pamats un ietver efektīvas uzraudzības priekšnoteikumus, licensēšanas un banku darbību regulējošās prasības, uzraudzības metodes, uzraudzības institūciju oficiālās pilnvaras un principus starptautiski aktīvu banku uzraudzības veikšanai.

Veiksmīgu banku sektora attīstību 1998. gadā negatīvi skāra Krievijas finanšu krīze. Atsevišķu banku zaudējumi (kopsummā pārsnieda 28 milj. latu) bija saistīti ar lielu līdzekļu investīcijām Krievijas uzņēmumos. Zaudējumi, ko cieta Latvijas komercbankas, varēja nebūt tik lieli, ja bankas piesardzīgāk būtu izvērtējušas investīciju drošību. Gada beigās daudzu banku finansiālie rādītāji lika vairākām bankām pārtraukt darbību Krievijas tirgū, pazaudējot vienu no ienesīgākajiem ienākuma avotiem, bet tas veicināja vietējā tirgus apguvi un attīstību.*

1999. gadā pēc Krievijas finanšu krīzes kredītiestādēs tika ieviesta konsolidētā uzraudzība, kas deva iespēju labāk izvērtēt banku finansiālo stāvokli un riskus.

---

* Māris Čevers, Ruta Karnīte. *Nerezidentu noguldījumi Latvijas bankās. Latvijas zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts. Rīga, 2006., 48. lpp.*

2000. gadā tika pieņemts “Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums” ar 2001. gadu izveidot Finanšu un kapitāla tirgus komisiju (FKTK), kura pārņēma no Latvijas bankas visus kredītiestāžu uzraudzības pienākumus. 2000. gadā bankas bija pārvarējušas Krievijas finanšu krīzes sekas un to darbības rezultāti apliecināja pozitīvas attīstības tendences. Banku aktīvi palielinājās par 37,5%. FKTK darbības stratēģiskie mērķi – finanšu un kapitāla tirgus stabilitātes un attīstības veicināšana.

2001. gadā stabilizējās banku skaits – 23, kas nav mainījies. Nākamajos gados turpinājās banku sektora izaugsme. FKTK pastiprināja ciešāku kontroli banku iekšējā sistēmā, izdeva noteikumus par gada pārskata revidentu apstiprināšanu, kā rezultātā kredītiestāžu uzraudzība Latvijā ir sasniegusi augstu līmeni Centrālajā un Austrumeiropā. Banku darbība kļuvusi par viskontrolētāko uzņēmējdarbības veidu Latvijā.

Kopš 2004. gada būtiski pieaugušie makroekonomiskās attīstības riski likuši Latvijas bankai spert soļus kredītēšanas ierobežošanā, pakāpeniski palielināt rezervju normu, paplašinot rezervju bāzi. 2006. gada 14. martā Latvijas bankas padome apstiprināja grozījumus “Banku obligāto rezervju prasību aprēķināšanas un izpildes noteikumus”, kas vēl paplašina rezervju bāzi.

Pēdējo gadu darbības rezultāti liecina, ka labai kredītiestāžu uzraudzībai, pārdomātai un drošai banku stratēģijai ir no svara banku sektora stabilitātes uzturēšana.

Iedarbīgai bankas aizdevumu politikai un praksei ir būtiska nozīme ne tikai pašas bankas dzīvotspējas un ienesīguma nodrošināšanā, bet arī biznesa aprindu darbības rosināšanā un sekmēšanā un visas valsts tautsaimniecības attīstībā. Labi veiktu aizdevuma operāciju īpašā nozīme ir tā, ka tās atslēdz veidā novada resursus uz visdinamiskākajiem un daudzsološākajiem uzņēmumiem. Šis ir ļoti nozīmīgs labi attīstītas tirgus saimniecības pamatnoteikums, un tādējādi arī viens no vissvarīgākajiem tautsaimniecības vispārējās stimulēšanas priekšnoteikumiem.

Pēdējos piecos gados Latvijai raksturīga strauja kredītēšanas attīstība līdzīgi kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs. Uzņēmumiem un mājsaimniecībām izsniegto kredītu gada kāpums: 2000. gada beigās – 38%, 2006. gada sākumā – virs 60%. Privātā sektora kredītēšanas pieauguma temps Latvijā ir viens no augstākajiem starp jaunajām ES valstīm. Piecu gadu laikā mājsaimniecībām izsniegto kredītu atlikums palielinājies 15 reizes, bet īpatsvars iekšzemes kredītu kopapjomā pieaudzis no 18% 2000. gadā līdz 40% 2006. gada 1. ceturksnī.**

** *Zoja Medvedevskija. Kredītēšana un banku spēja absorbēt riskus. Latvijas bankas biļetena specizlaidums Averss un Reverss. 2005., 45. lpp.*

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

Tik strauja kreditēšanas izaugsme saistās ar vairākiem apstākļiem:

- ātrs tautsaimniecības attīstības temps;
- ārvalstu kapitāla ielplūde;
- procentu likmju kritums pasaules finanšu tirgos;
- Latvijas pievienošanās ES un VKM II (valūtas kursa mehānisms).

Raugoties nākotnē, ārvalstu kapitāla ielplūdes Latvijā tuvākajos gados būs salīdzinoši lielas, ko sekmē gan ārvalstu tiešās investīcijas, gan banku sektora piesaistītais ārvalstu finansējums, gan ES fondu ielplūdes, kas neļaus būtiski samazināties iekšzemes pieprasījuma pieauguma tempiem.

Taču straujā attīstība Latvijā pašreiz slēpj sevī virkni jautājumu, iespējamo risku. Kredīta pieejamības pieaugums nav mazinājis, bet gan paaugstinājis aizņēmēja kredīspējas aktualitāti bankas finansēšanas portfeļa veidošanā.

Svetlanas Saksonovas grāmatā “Banku darbība” (2006.) *kredīta risks tiek definēts* kā kopējais zaudējumu apjoms (Zkr) uz izsniegtajiem kredītiem un var tikt aprēķināts, pamatojoties uz bankas kredītu vēsturi:

$$Zkr = S \times V$$

S – bankas aizņēmēju saistību kopējā summa, kas ietver izsniegtos kredītus, klientu vekselus, overdraftus klientu kontos, garantijas un galvojumus aizņēmēja labā, kā arī citas bankas uzņemtās saistības par maksājumu izpildi klientu vietā, ja tie paši nevar tās izpildīt (banku akcepti, apstiprinātās kredītvēstules), debitoru parādi, kas radušies valūtas konvertēšanas gaitā, iepērkot vērtspāpīrus pēc klienta pieteikumiem, noslēdzot dažādus darījumus (repo, swap u.c.), pārējās ārpusbilances saistības un līgumi (nākotnes līgumi u.tml.), atskaitot reālo ķīlas tirgus vērtību un citu klienta sniegto nodrošinājumu.

V – zaudējumu varbūtība: vidējā klientu neatmaksāto kredītu un citu saistību daļa.

Lai mazinātu un kontrolētu kredītu riskus, bankām būtiski:

- novērtēt aizņēmēja finansiālo stāvokli un maksātpēju, lai savlaicīgi noteiktu iespējamās ar kredīta atmaksu saistītās problēmas. Plaši pielietojama *skoringa metode*. Statistiskās analīzes rezultātā jānosaka tie klientu raksturojošie parametri, kuri visbūtiskāk ietekmē kredītrisku. Bankas, pamatojoties uz esošo kredītu klientu datiem un gūto pieredzi, ir izveidojušas skoringu. Kritēriji, pēc kuriem notiek aizņēmēja novērtēšana, ir katrai bankai individuāli un saistīti ar tās kredītpolitiku. Šie kritēriji periodiski tiek pārskatīti. Pašlaik bankas izmanto elastīgu novērtējumu sistēmu, ņemot vērā riska līmeni konkrētam kredītam.

- *izsniegtā kredīta apjomu ierobežošana, limitu noteikšana.* Lai to panāktu, bankai ir jānosaka aktīvo operāciju, tostarp kredītēšanas operāciju apjomu limiti klientam (klientu grupai), kas notiek, pamatojoties uz to zaudējumu līmeni, kuru banka piekrīt uzņemties sakarā ar kredīta risku iestāšanos. Līdz ar to bankai ir jānosaka kredīta limiti tiem darbības virzieniem, kuri saistīti ar reāliem riskiem, kuri veido kopējo kredīta risku.

Vai Latvijai draud ekonomikas “pārkaršana”? Latvijas bankas soļi kredītēšanas ierobežošanā – prasības komercbankām pakāpeniski palielināt rezervju normu, paplašināt rezervju bāzi. Valūtas riski un eiro ieviešanas ietekme uz kredītēšanas nosacījumiem. Kādiem valūtas riskiem ir pakļauti aizņēmēji? No ECB (Eiropas centrālā banka) puses eiro refinansēšanas likmes palielinājums, kas vienlaikus ietekmē arī eiro tirgus likmes un ierobežo kredītēšanas pieaugumu. Līdz ar eiro naudas tirgus likmju kāpumu ir pieaudzis arī banku piesaistīto resursu sadārdzinājums. Banku tiešo procentu likmju risku ierobežo mainīgo procentu likmju piemērošana izsniegtajiem kredītiem. Tādējādi tirgus procentu likmju pārmaiņas tiek iecenotas bankus izsniegto kredītu procentu likmēs īsā laikā. Tādējādi procentu likmju risku uzņemas banku klienti. Analoga situācija ir ar banku valūtas risku. Banku tiešais valūtas risks ir ierobežots, jo banku aktīvu un pasīvu valūtas struktūra ir sabalansēta. Sabalansētā struktūra veidojas galvenokārt, kad kredītus izsniedz ārvalstu valūtā. Tā bankas tiek pakļautas netiešajam valūtas riskam. Lata piesaiste eiro samazinājusi valūtas riskus tautsaimniecībā – tā veicinājusi ASV dolāra īpatsvara samazināšanos un būtisku eiro nozīmes pieaugumu kredītu valūtas struktūrā.

Kreditīestāžu uzraudzība Latvijā ir sasniegusi augstu līmeni Centrālajā un Austrumeiropā. Banku darbība kļuvusi par viskontrolētāko uzņēmējdarbības veidu Latvijā. Augot banku aktīviem, paplašinoties klientu lokam, attīstoties banku darbībai un tām sniedzot arvien jaunus finanšu pakalpojumus, liela nozīme ir banku iekšējās kontroles sistēmas attīstībai un pilnveidei, lai nodrošinātu gan tradicionālo, gan jauno iespējamo risku pārvaldīšanu. Pastiprināta uzmanība būtu jāpievērš kredītiestāžu risku pārvaldīšanas politikai un procedūru izvērtēšanai, īpaši – kredītproduktu un banku piedāvāto jauno finanšu pakalpojumu politikai un procedūru novērtēšanai, attiecībām ar klientiem, klientu apkalpošanas kvalitātei un abpusējo interešu aizsardzībai, kas ir sevišķi svarīgi, pašreiz paplašinoties banku uzticības darījumiem.

Bibliogrāfija

1. Bitāns M. (2004) "Latvijas Bankas eiro ieviešanas stratēģija un tās ekonomiskais pamatojums". – Rīga. *Averss un Reverss* 4/2004.
2. Bitāns, M. un Kaužēns, E. (2004) "Eiro ieviešanas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību". – Rīga. Latvijas bankas pētījums 2/2004.
3. Čeveris, M. un Karnīte R. (2006) "Nerezidentu noguldījumi Latvijas bankās", Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, Rīga. 89 lpp.
4. ECB (2004) "Konverģences ziņojums 2004", pieejams www.ecb.int
5. Eiropas Komisija (2005) "European Economy No5/2005. Economic forecasts Autumn 2005", European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs.
6. Kazāks (2005) "Pārkaršanas risks Latvijas ekonomikā". – Rīga. *Hansabankas analītiskās diskusijas*, Hansabanka.
7. Moshovis, G. (2005) "Grieķijas pieredze inflācijas samazināšanā". – Rīga. *Averss un Reverss Latvijas Tautsaimniecības ilgspejīga attīstība – aktualitātes, riski, risinājumi*.
8. Saksonova S. (2006) "Banku darbība". – Rīga. Latvijas komercbanku asociācija, Konsultāciju un mācību centrs, 197 lpp.
9. Zasova, A. un Meļihovs, A. (2005) "Latvijas darba tirgus elastības novērtējums". – Rīga. Latvijas Bankas pētījums 3/2005.
10. Politiskie iemesli, kas kavē ekonomiku.- "Dienas bizness", 2001. gada 20. jūnijs.
11. Timma L. "Uzticība latam – viegli iespaidojama". – "Neatkarīgā Rīta avīze", 2001. gada 23. augusts.
12. Kokins, G. (1999) Banku darbības riski un to vadība. "Averss un Reverss". – Rīga. 3/1999.
13. Jēgere, S. (1999) Banku riski. "Kapitāls", 1/1999, 48. lpp.
14. Варьяш, И. (1999) Банковская социология. Экспертные оценки в банковском деле. Санкт-Петербург, «Альфа».
15. Боди, З. и Мертон, Р. (2000) Финансы. – Москва, Издательский дом «Вильямс», с. 334–352.
16. www.nato.int/acad/fellow/97-99/runcis.pdf
17. [www.fktrk.lv/likumdošana/vispareja/fktrk-noteikumi/](http://www.fktk.lv/likumdošana/vispareja/fktrk-noteikumi/)

Existing Latvian Bank Risks and Integration into Europe

Summary

Any undertaking in business is connected with uncertainty and risks – evasion from debt non-payment up to a bad crop or inability to sell new goods. Banking, except for its internal risks, depends also on the risks of its clients, on the changes in the financial market, on the consequences of economic failures of the state and political reasons, which all together hamper economy.

Those banks, which work in the complex and growing market, should not underestimate management of risks. All banks are subject to the identical complex of risks. So, the way the banks comprehend, estimate and operate existing risks is a determining aspect.

The institutional measures on the system of the risks decrease applied by some central banks abroad, mainly by means of sociological methods, are examined in this article. One of central places in the given work is allocated to the determining the rating of enterprises for credit establishments.

The experts count more than 40 bank risks, which can be grouped. In Latvia, the principals of large banks more often single out the following groups of risks:

- strategic risk;
- credit risk;
- risk of liquidity;
- risk of the interest rates;
- risk of a position;
- risk of activity;
- risk of reputation.

The services of sociological services are even more often used at the management of the bank risks.

Существующие банковские риски при интеграции в Европу

Резюме

Любое начинание в бизнесе связано с неопределенностью и риском — от неуплаты долга до плохого урожая или неспособностью продать новый товар. Банковский бизнес, кроме присущих собственных рисков, подтвержден также рискам своих клиентов, изменениям на финансовом рынке, последствиям экономических неудач государства и политическим причинам, тормозящим экономику.

Банкам, работающим на сложном и растущем рынке, необходимо большое значение уделять управлению рисками. Все банки подчинены одинаковому комплексу рисков и определяющим является то, как банки осмысливают, оценивают и управляют существующими рисками.

В статье рассматриваются институциональные меры некоторых центральных банков за рубежом по снижению системных рисков, когда широко используются социологические методы. Одно из центральных мест в данной работе отводится построению рейтинга предприятий для кредитных учреждений.

Специалисты насчитывают более 40 банковских рисков, которые можно объединить в группы. В Латвии руководители крупных банков чаще всего выделяют следующие группы рисков:

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

- стратегический риск;
- кредитный риск;
- риск ликвидности;
- риск процентных ставок;
- риск позиции;
- риск деятельности;
- риск репутации.

При управлении банковскими рисками все чаще используются услуги социологических служб.

ЛАТВИЙСКИЙ БАНКОВСКИЙ СЕКТОР В ПРОЦЕССЕ ИНТЕГРАЦИИ ЛАТВИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

Процесс вхождения Латвии в Евросоюз (ЕС) повлек за собой изменения во всех секторах экономики, т.к. ЕС предъявляет ряд требований к странам участникам. Этот процесс повлек за собой изменения и в банковском секторе стран участников ЕС. Для того чтобы понять в каких условиях работают коммерческие банки в ЕС, необходимо проанализировать какие изменения произошли в монетарной системе Евросоюза. Создание Монетарного союза в Европе принесло с собой новую валюту – евро, и новый центральный банк, Европейский центральный банк (ЕЦБ).

ЕЦБ и центральные банки стран, которые приняли евро, составляют новую реальность, юридическое лицо, известное как “Евросистема”. Поскольку ряд государств-членов Европейского Союза еще не вошел в зону евро, важно различать Евросистему 12 стран и Европейскую систему центральных банков (ЕСЦБ), которая включает в себя все 25 стран ЕС. На момент создания ЕСБ Евросистема включала в себя центральные банки 11 стран (Германии, Испании, Франции, Ирландии, Италии, Австрии, Португалии, Финляндии, Бельгии, Нидерландов, Люксембурга). Двенадцатой страной стала Греция, которая ввела евро с 1 января 2001 года.

Ключевые слова: конкурентноспособность, интеграция, банковская система ЕС, банковская система Латвии.

Основанный 1 июня 1998 года, Европейский центральный банк принял эстафету у Европейского денежно-кредитного института (ЕМИ), который играл основную роль в подготовке к “запуску” евро 1 января 1999 года. Первым президентом ЕЦБ стал голландец **Виллем Ф. Дуйзенберг** (Willem F. Duisenberg), который оставался на этом посту до октября 2003 года (The European Central Bank <http://www.ecb.int/press/pr/date/2005/html/pr050731.nl.html>).

Европейский центральный банк находится во Франкфурте-на-Майне (Германия). В его штат входят представители всех государств-членов Европейского Союза.

Банк полностью независим. Ни ЕЦБ, ни национальные центральные банки Евросистемы, ни члены руководящих органов банков не имеют права запрашивать или принимать указания или инструкции от какого бы то ни было другого института или учреждения ЕС. Евро-

пейские учреждения и правительства стран-членов Союза обязаны уважать принцип полной независимости банков и не должны стремиться повлиять каким-либо образом на ЕСВ или национальные центральные банки.

ЕСВ работает в близком сотрудничестве с национальными центральными банками, чтобы подготавливать и осуществлять решения, принятые руководящими органами Европейского центрального банка: Управленческим советом, Исполнительным советом и Генеральным советом.

Президент ЕСВ и остальные пять членов Управленческого совета назначаются государствами-членами ЕС на восьмилетний срок. Никто из членов совета не может после завершения своего срока вновь быть назначенным в него.

Европейский Центральный банк – главная составляющая Евросистемы. Такое его положение означает, что задачи, делегированные ЕСВ, выполняются или им самим или, отчасти, входящими в систему национальными центральными банками.

Преследуя свою первичную цель – стабильность цен – ЕСВ выполняет следующие основные миссии:

- определяет и осуществляет валютную политику зоны евро;
- проводит операции с валютами, держит официальные обменные резервы стран зоны евро и управляет ими;
- выпускает банкноты евро;
- поддерживает стабильность систем выплат.

Банк также ответственен за:

- сбор необходимой статистической информации, которую он получает от национальных властей или напрямую от своих экономических агентов, финансовых учреждений;
- последовательное развитие банковского и финансового секторов, поддержку обмена информацией между ЕСВ и руководством банка.

Главная задача Евросистемы состоит в том, чтобы поддерживать в зоне евро ценовую стабильность, сохраняя, таким образом, покупательную способность единой европейской валюты. Стратегия выполнения этой задачи основывается на двух опорах:

- регулировании объема денежной массы;
- обоснованной и взвешенной оценке будущих тенденций изменения цен и рисков для ценовой стабильности в зоне евро в целом (заработная плата, обменные курсы, долгосрочные процентные ставки, различные меры экономической деятельности, и т.д.).

Чтобы дать общественности возможность следить за деятельностью банка и оценивать степень его успеха в проведении единой валютной политики Европы, ЕСВ установил конкретный показатель, на основании которого можно судить о том, как банк справляется со своей главной задачей. Стабильность цен в Европе считается достигнутой, если потребительские цены увеличиваются не более чем на 2 процента в год.

Организация работы Европейского центрального банка основывается на деятельности и решениях его управленческих структур: Управленческого, Исполнительного и Генерального советов.

Управленческий совет — это наивысшее управленческое звено Европейского центрального банка. Он включает в себя шесть членов Исполнительного совета и глав 12 национальных банков стран зоны евро. Председательствует в управленческом совете президент ЕСВ.

Главная задача совета состоит в определении валютной политики зоны евро, и, в частности, в установлении процентных ставок, по которым коммерческие банки могут приобретать деньги (то есть ликвидные фонды) от центрального банка.

Исполнительный совет ответственен за проведение валютной политики, определенной Управленческим советом, и в этом контексте он дает соответствующие инструкции национальным центральным банкам. Он, кроме того, готовит встречи Управленческого совета и руководит повседневной работой ЕСВ (Russian Baltics in European Union <http://www.ruseu.org>).

Генеральный совет — орган управления третьего уровня. Он включает в себя президента и вице-президента банка, глав национальных центральных банков всех 25 стран Европейского Союза. Генеральный совет вносит свой вклад в консультативную и координирующую работу ЕСВ, а также помогает в подготовке будущего расширения зоны евро. В Генеральный совет входит и президент Банка Латвии **Илмарс Римшевичс**.

С 1-го мая 2004 года Банк Латвии стал долевым участником Европейского Центрального Банка, с долей в 0,2978% или 16 571 585 Евро от общего зарегистрированного ЕСВ капитала. Эти проценты или долевое участие Банка Латвии в капитале ЕСВ рассчитаны от величины государственной экономики и числа жителей. 3-го мая 2004 года Банка Латвии внёс в ЕСВ 7% или 1 160 011 Евро от общей суммы зарегистрированного за ним в ЕСВ капитала. Оставшуюся часть Латвийскому Банку будет необходимо оплатить только после того, когда Латвия

присоединится к Экономическому и Монетарному союзу и введёт Евро. (Latvijas Banka <http://www.bank.lv/lat/main/sapinfo/eiro/>)

Какие изменения ожидаются в Латвии, когда Латвия присоединяется к европейскому Экономическому и Монетарному Союзу (EMS)?

Когда Латвия присоединится к EMS, и евро будет введен, монетарная политика европейского Центрального банка (ЕЦБ) будет осуществляться в Латвии, и те же самые инструменты монетарной политики будут использоваться как всюду в еврозоне. Банк Латвии готовится к выполнению единой монетарной политики ЕЦБ. Инструменты монетарной политики Банка Латвии уже соответствуют используемым в еврозоне. Как ЕЦБ, Банк Латвии также использует обязательные резервные требования, операции на открытом рынке, а так же возможность займов и вложений собственных финансовых ресурсов. Остаётся согласовать нюансы: процедуры выполнения монетарных операций, их частоте и сроках. Запланированное сокращение резервных требований для банков до 2%, установленным ЕЦБ будет иметь место постепенно. Обязательные резервы, или резервные требования, — это часть привлечённых кредитными учреждениями депозитов, которые банки должны хранить в Банке Латвии. Сегодня эта норма составляет 3% от привлечённых вкладов сроком до двух лет, за исключением депозитов, полученных от банков. В случае увеличения этих “стратегических запасов” банкирам придётся держать более крупные суммы в центральном банке. Таким образом, у них снижается объем средств, которыми они могут свободно распоряжаться.

Какова сегодняшняя ситуация в банковском секторе Латвии?

Вступление Латвии в ЕС серьёзно затронуло сектор банковских услуг. Фактически, система коммерческих банков в стране появилась после того, как страна получила независимость, и банковская система получила новое законодательство. Законодательство было основано на принципах открытого рынка, на опыте Западных банков и инструкциях ЕС. Инструкции ЕС стали главным регулирующим фоном для латвийских банков.

Латвия — лидер среди новых Балтийских стран по количеству банков: в Латвии 22 коммерческих банка и один иностранный филиал Nordea Bank Finland Plc (Finanšu un tirgus kapitāla komisija http://www.fktk.lv/lv/tirgus_dalibnieki/kreditiestades/bankas); в Эстонии 6 банков и один филиал и в Литве 10 банков и один филиал. Латвийские банки аккумулировали приблизительно 96% активов национального финансового сектора. Международные эксперты расценивают развитие латвийского банковского сектора как положительное.

Высокая конкуренция вызвала необходимость введения латвийскими банками специальных стратегий развития, нацеленных на предоставление услуг определённой части населения и корпоративным клиентам, и диапазон таких услуг весьма широк. Внедрение современных технологий, чтобы удовлетворять растущие требования пользователей стали решающим фактором в выживании банков.

Либеральные правила банковского регулирования облегчили приток иностранного капитала в латвийский банковский сектор, который привёл к ситуации, что существенная доля латвийских коммерческих банков вошла в банковские группы государств – членов ЕС: SEB Unibanka, Hansabanka, DnB Nord; VereinsBank Rīga, а так же латвийский филиал Nordea Bank Finland Plc. В латвийском банковском секторе наиболее широко представлены шведские, эстонские и немецкие капиталы. В конце 2005 целиком оплаченный капитал на приблизительно 25,3% в латвийском банковском секторе принадлежал эстонским акционерам (эстонский капитал, в свою очередь, представлен шведскими финансовыми источниками), 11,1% немецким капиталом, 8,5% – шведским капиталом. В конце 2004 соответствующие цифры были 21, 13 и 10 процентов.

Среди акционеров латвийских коммерческих банков есть финансовые группы из России и Украины. Так, Latvijas Biznesa Banka почти полностью принадлежит Московскому Муниципальному Банку. Другой латвийский банк Paritate Banka фактически принадлежит Украинскому Приватбанку. Главный акционер латвийского Tirdzniecibas Banka российский Московский банк Деловой Мир. В сентябре 2005 третий по величине литовский банк – Snogas (предварительно полностью управляемый российским Конверсбанком) приобрел контроль над Latvijas Krājbanka, получив 83,1% долей. Иностраный капитал в латвийском банковском секторе отражен в таблице 1.

Таблица № 1

Иностраный капитал в банковском секторе Латвии

	2002	2003	2004	2005
Целиком оплаченный акционерный капитал, миллион латов	283,7	307,9	383,8	458,1
Иностраный капитал в целиком оплаченном акционерном капитале банков %	54,4	53,9	57,8	58,6
Число филиалов иностранных банков	1	1	1	1

*Источник: Finanšu un tirgus kapitāla komisija.
<http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/parskati>*

Начиная с 2004 года вхождение в Латвию иностранных банков государств – членов ЕС очень облегчено, хотя пока окончательно нет ясности, каким образом чаще всего они и далее будут входить на латвийский рынок. Существующая тенденция такова, что иностранные банки нацелены обеспечить обслуживание в Латвии, не создавая филиалы. Известно, что в 2005 году из Европейской экономической зоны в органы государственного контроля страны поступило 100 заявлений от зарубежных финансовых учреждений с намерениями предоставлять банковские услуги в Латвии (Finanu un tirgus kapitāla komisija <http://www.fktk.lv/lv/statistika>).

Исторически, проникновение иностранного капитала на латвийский рынок было оправдано нехваткой собственных ресурсов и капитала для экономического развития. В то же самое время присутствуют определенные преимущества для иностранных инвесторов: наличие высоких темпов роста, наличие профессионального менеджмента, низкого риска. Показатели эффективности банков лидеров ясно свидетельствуют о росте: отдачи активов (ROA) и отдачи капитала (ROE) в 2005, соответственно, 2,1% и 27,1% (1,7% и 21,4% в 2004).

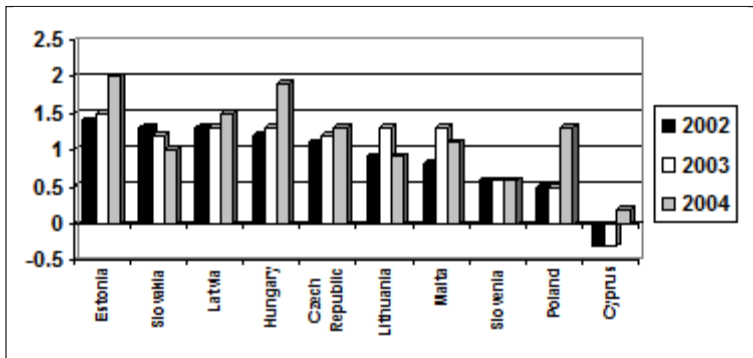

Рис. 1. Рентабельность активов банков EU10 (в процентах).

*Источники: Finanšu un tirgus kapitāla komisija.
<http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/parskati>*

Проанализировав ситуацию с рентабельностью капитала и активов можно сделать заключение что Латвия находится в лидирующей группе по обоим показателям. На четвертом месте после Венгрии, Чехии и Эстонии по величине ROE и на третьем месте после Эстонии в Венгрии по величине ROA.

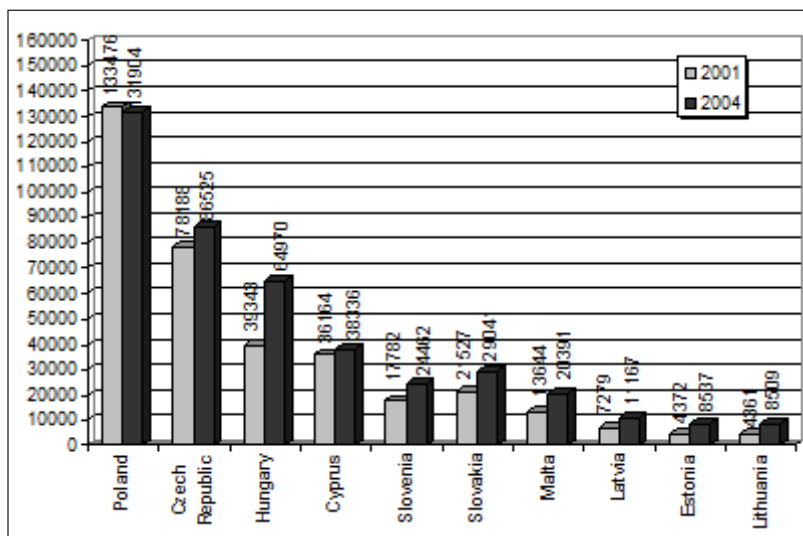

Рис. 2. Величина активов банков EU10 (в миллионах Евро).

*Источник: Finanšu un tirgus kapitāla komisija
<http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/parskati>*

В то же время о величине рынка красноречиво свидетельствуют величинные показатели размера активов и собственного капитала коммерческих банков Латвии. По этим показателям картина обратная: Латвия с Эстонией замыкают EU10.

Интересен ли банковский сектор Латвии зарубежным инвесторам? С точки зрения приведённых выше показателей (ROA, ROE) – безусловно, ведь если сравнить соответствующие показатели с показателями Польши (0,5%, 5,9% – 2003 год) то очевидно, что коэффициенты рентабельности не в пользу последних. Безусловно, немаловажным фактором является размер рынка, который в Латвии ограничен, контраргументом в данной ситуации является сравнительно низкая затратная часть при достаточно профессиональном менеджменте.

Продолжается раздел банковского сектора экономики Латвии. Последние 5 лет определили бесспорных лидеров этого сектора – 3 ведущих банка: Parex Банка, Hansabanka и SEB Unibanka. Активно развиваются банки, имеющие неограниченный ресурс предложения, за которыми стоят значимые инвесторы, остальные занимаются поиском инвесторов либо агрессивно ведут себя на рынке привлечения

ресурса на внутреннем рынке, предлагая сравнительно высокие процентные ставки по депозитам (ВТВ, Paritāte Banka). Второй вариант менее динамичен, т.к. вопрос накоплений не так актуален на данный момент, не дает необходимого объема поступлений, и тому есть 2 основные причины: есть более привлекательные виды вложений (не теряет актуальности рынок недвижимости), особенно выгодным в настоящий момент выглядит вложение в землю, цены на которую постоянно растут. Поскольку мы вошли в ЕС, где такого понятия, как цена земельного участка практически не существует и земля продается только по баснословным ценам, нетрудно предположить, что и в Латвии цены будут продолжать расти. Как следствие — инвестиции в земельные участки будут более актуальными, нежели сберегательные вклады в банках. Вследствие ограниченности внутреннего рынка и вопроса доверия небольшим финансовым институтам, многие вкладчики, как показывает практика, на первое место ставят вопрос доверия банку, а не гонятся за высокими процентными ставками. Поэтому у небольших карманных банков весьма туманное будущее, т.к. конкурировать на рынке универсальных банков с банками, подкрепленными серьезными инвесторами становится все труднее, следовательно, имеется 2 решения: объединятся, что сомнительно; либо предлагаться заинтересованным работать на Латвийском рынке инвесторам. Есть ли интерес у инвесторов входить на Латвийский рынок? Какую форму обретет этот интерес вопрос ближайших 3–10 лет. На данный момент можно спрогнозировать 3 основные модели дальнейшего развития банковского сектора экономики Латвии.

- 1-я: инвесторы входят в рынок путем приобретения существующих банков резидентов;
- 2-я: вхождение в рынок банков-нерезидентов — крупных финансовых институций Европы (Den Norske Bank и т.д.);
- 3-я: объединенная 1-я и 2-я модель.

Вторая модель представляет собой реальную угрозу безопасности бюджета Латвии, т.к. зарубежные банки — нерезиденты и платят налоги на территории своей страны. Банки, входящие на рынок Латвии, будут заинтересованы в финансировании крупных миллионных проектов, а не в оперативном обслуживании местных клиентов. Скорее всего, банки ограничатся открытием представительства в столице, имея в штате лишь финансистов-аналитиков местного рынка, а операционное обслуживание своих клиентов предоставят местным банкам-резидентам с развитой сетью филиалов. В отношении кредитования, имея

дешёвый ресурс, банки нерезиденты смогут предоставить наиболее низкие процентные ставки, нежели существующие предложения на Латвийском рынке и банки резиденты будут вынуждены идти на снижение своих ставок, что повлечёт за собой снижение прибыли и как следствие снижения поступлений в бюджет в виде налогов на прибыль.

Вступление в ЕС открыло двери всем Европейским банкам на латвийский рынок и повысило требования к банкам-резидентам. И если второе на данный момент не вызывает опасений, т.к. требования Центробанка Латвии в последние годы были приведены в полное соответствие с требованиями Центробанка ЕС, т.е. были выполнены все директивы относящиеся к банковскому сектору, то первое может привести к потере бюджетных доходов от самого высокоприбыльного сектора экономики Латвии.

Каков же выход из прогнозируемой ситуации? Возможным решением может быть изменение фискальной политики Латвии. Необходимо сделать более привлекательными налоги на прибыль в Латвии по отношению к налогообложению в странах банков-нерезидентов, дав, тем самым, им повод задуматься об ином пути работы на латвийском рынке. Например, путем получения статуса резидента, посредством открытия банка или приобретения уже существующего.

Latvian Bank Sector in the Process of Latvian Integration into the EU

Summary

The research aims at the investigation of problems related to the growth of competitiveness in the bank sector of Latvia, as well as at the analysis of possible consequences in the context of EU integration. Joining the EU allowed all European banks to enter Latvian market, thus increasing requirements for banks-residents, including such spheres as crediting and investment in the country's economy. In the article, the author also analyses 3 basic models of further development of Latvian bank sector.

Latvijas banku sektors, Latvijai integrējoties Eiropas Savienībā

Kopsavilkums

Pētījumā tiek analizētas konkurences paaugstināšanas problēmas Latvijas banku sektorā, kā arī iespējamās sekas integrācijas apstākļos ES. Iestāšanās ES ļāva visām Eiropas bankām ieiet Latvijas tirgū, un tādējādi rezidentbankām paaugstinājās prasības attiecībā uz kredīšanu investīcijā valsts ekonomikā. Rakstā tiek apskatīti trīs Latvijas banku sektora attīstības modeļi.

ИНТЕГРАЦИЯ ЛАТВИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ И МОНЕТАРНЫЙ СОЮЗ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Основой создания ЕС послужила экономическая и институциональная интеграция, которая постоянно развивалась: менялись её принципы и механизмы, и сегодня самым важным её элементом является интеграция в Экономический и монетарный союз (ЭМС).

Последовательная интеграция народного хозяйства Латвии в Экономический и монетарный союз ЕС создаёт необходимость в изучении процессов международной экономической интеграции и экономической и монетарной интеграции в ЕС, в том числе принципов и механизмов, а так же соответствия разработанным критериям.

Цель данной статьи – показать возможности развития интеграции Латвии в ЭМС, принимая во внимание существующие критерии оценки соответствия современным интеграционным процессам Европейской экономики.

Согласно цели статьи, выдвигаются следующие задачи:

1. проанализировать реальное состояние процессов интеграции в ЭМС в условиях открытых интеграционных процессов в ЕС – их содержание, развитие и критерии;
2. оценить соответствие макроэкономических показателей развития экономики Латвии тенденциям интеграции ЕС в совокупности.

Ключевые слова: Европейский Союз, Экономический и монетарный союз, Маастрихтские критерии.

С самого начала своего существования Европейский Союз (ЕС) стал основой стабильности и благополучия в Европе, достигнув при этом высоко уровня политического и экономического сотрудничества, входящих в него стран. В ходе развития ЕС всегда декларировал принцип открытости, и странам, присоединяющимся к союзу, была дана возможность активно участвовать в строительстве архитектуры Европы XXI века, чтобы общими усилиями найти пути решений новых глобальных вызовов и доказать то, что и впредь ЕС сможет быть одним из лидеров на международном уровне как в политической, так и в экономической сфере.

Основой создания ЕС послужила экономическая и институциональная интеграция, которая постоянно развивалась: менялись её

принципы и механизмы. И сегодня самым важным её элементом является интеграция в Экономический и монетарный союз (ЭМС). «ЭМС, образованный после подписания Маастрихтского договора, стал важнейшей формой углубления европейской интеграции и одновременно средоточием проблем европейской экономики»¹. И хотя, как отмечает В. Гутник, он не охватывает все многообразие социально-экономического развития стран – членов ЕС и даже более ограниченного круга участников ЭМС, его значение для будущего европейской интеграции можно считать ключевым.

Латвии с 1 мая 2004 года, когда она стала официальным членом ЕС, предоставлены все те возможности, которые в сочетании с политической волей и благоразумием позволят ей занять достойное место в большой Европейской семье, органически интегрируясь в неё как политически и институционально, так и экономически.

Последовательная интеграция народного хозяйства Латвии в Экономический и монетарный союз ЕС создаёт необходимость в изучении процессов международной экономической интеграции и экономической и монетарной интеграции в ЕС. В том числе принципов и механизмов, а так же соответствия разработанным критериям. Тем не менее, учитывая то, что современная Европа встретила с различными проблемами глобализации и внутренней модернизации (социально-экономическими, политическими) на ЭМС необходимо смотреть не только как на возможность углубления интеграции, но и как на возможность эффективно адаптироваться к новым требованиям и вызовам современных процессов глобализации.

Цель данной статьи – показать возможности развития интеграции Латвии в ЭМС, принимая во внимание существующие критерии оценки соответствия современным интеграционным процессам Европейской экономики.

Согласно цели статьи, выдвигаются следующие задачи:

- проанализировать реальное состояние процессов интеграции в ЭМС в условиях открытых интеграционных процессов в ЕС – их содержание, развитие и критерии;
- оценить соответствие макроэкономических показателей развития экономики Латвии тенденциям интеграции ЕС в совокупности.

---

¹ Гутник В. Европейский Экономический и валютный союз: предварительные итоги и перспективы развития. // Мировая экономика и международные отношения, 2005, № 5, – с.3–15.

Чтобы уменьшить возможные негативные последствия от интеграции в ЭМС, ЕС были разработаны критерии, выполнение, которых стало обязательным условием для членства в Экономическом и монетарном союзе. Критерии в первую очередь основываются на правилах Маастрихтского договора. Маастрихтские критерии можно разбить на две группы:

1. Два фискальных критерия, которые оценивают:

а) уровень бюджетного дефицита; б) уровень государственного долга.

2. Три монетарных критерия, которые оценивают:

а) уровень инфляции;

б) динамику долгосрочных процентных ставок; в) стабильность курса валют.

В статье используется информация из опубликованного Европейским Центральным Банком Отчете о конвергенции декабря 2006 года².

Европейский Центральный Банк (ЕЦБ) использует единую систему анализа, которая применяется к каждой стране-участнице. Единая система совместно с другими важными факторами в первую очередь основывается на правилах Договора³ и его применении в деятельности ЕЦБ в отношении происходящего в сфере изменения цен, фискального дефицита и государственного долга, стабильности валютного курса и долгосрочных процентных ставок. Во-вторых, она основывается на различных ретроспективных и направленных на будущее экономических показателях, которые необходимы при более детальной оценке перспектив конвергенции.

В этой связи процессы развития народного хозяйства соответствующих государств рассматриваются ретроспективно, в основном охватывая последние 10 лет. Это позволяет лучше определить, в какой мере имеющиеся достижения являются результатом настоящих структурных преобразований, что, в свою очередь, должно улучшить оценку перспектив конвергенции.

Вместе с этим необходимо принимать во внимание, что на данные предыдущих периодов большинства стран-участниц могут сильно вли-

---

² *Eiropas Centrālā Banka. Konverģences ziņojums 2006. gada decembris. // <http://www.ecb.int>*

³ *Договор основания Европейского Сообщества («Римский договор»). Договор многократно изменялся, особенно при заключении договора о Европейском Союзе («Маастрихтский договор»), который создал основы Экономического и монетарного союза.*

ять процессы переходного периода, происходящие в этих странах, что особенно важно помнить при оценке развития Латвийской экономики. Поэтому дополнительно используют так же будущую перспективу. В таком контексте особое внимание уделяется тому, что положительные перспективы развития экономики главным образом зависят от реализуемой политики, которая адекватно реагирует на настоящие и возможные проблемы экономической конвергенции стран Евросоюза после введения евро.

В статье рассмотрены условия интеграции в ЭМС и представлено методологическое основание (в форме критериев и условий), которое отражает их применение при оценке конвергенции, а так же предоставлена оценка соответствия развития экономики Латвии интеграции в ЭМС⁴.

1. Критерий динамики цен по условиям Договора.

Согласно 1 подпункта пункта 1 статьи 121 Договора, необходимо обеспечить «высокий уровень стабильности цен; его определяют, соизмерив уровень инфляции в соответствующем государстве с уровнем инфляции в трех наиболее стабильных в плане цен странах-участниках.» Параграф 1 упомянутого в 1 подпункте пункта 1 статьи 121 Договора Протокола о критериях конвергенции определяет: « Критерием упомянутой в пункте 1 статьи 121 настоящего Договора стабильности цен является то, что за год до проведения оценки в стране-участнице были стабильные цены, и средний уровень инфляции не превышал 1,5 процентных пунктов, при соизмерении его с данными трех других стран-участниц, в которых стабильность цен является наибольшей. Инфляцию измеряют, сравнивая индексы потребительских цен, учитывая, что в различных странах его определяют по-разному.»

Применение условий Договора.

В настоящей статье условия Договора применяет следующим образом.

- Во-первых, упомянуты «средний уровень инфляции, который наблюдался в течение года до проведения оценки», вычисляют, используя изменения последнего доступного среднего показателя СИПЦ⁵ за 12 месяцев в сравнении с показателем предыдущих 12

---

⁴ Данные Eiropas Centrālā Banka // <http://www.ecb.int>

⁵ Согласованный индекс потребительских цен – Показатель изменения потребительских цен, вычисленный Eurostat, который согласован для всех стран-участниц ЕС.

месяцев. Поэтому в отношении инфляции в настоящем докладе рассмотрен период с ноября 2005 года по октябрь 2006 года.

- Во-вторых, условие «данные тех трех стран-участниц, в которых стабильность цен является наибольшей», которое используется в определении необходимого показателя, применяют, используя среднюю арифметическую инфляцию следующих трех стран ЕС, в которых имеется самый низкий уровень инфляции: Польша (1,2%), Финляндия (1,2%) и Швеция (1,5%). В результате средний показатель равен 1,3% и, добавив 1,5 процентных пунктов, получаем показатель, равный 2,8%⁶.

Чтобы была возможна более многосторонняя оценка длительности ценовых процессов, средний показатель инфляции рассматривается с учетом экономической деятельности стран-участниц в сфере стабильности цен. Поэтому внимание уделяется направлению монетарной политики, особенно тому, концентрировались ли монетарные учреждения главным образом на обеспечении и сохранении стабильности цен, а так же вкладу других сфер экономической политики в достижение этой цели. К тому же принимается во внимание влияние экономической среды на обеспечение стабильности цен. Динамика цен оценена в условиях спроса и предложения, в т.ч. рассматривая также факторы, влияющие на стоимость единицы рабочей силы и цены импорта. В конце концов, оцениваются также тенденции других важных ценовых индексов. Для определения ожидаемых изменений инфляции в будущем используются прогнозы самых значимых международных организаций и участников рынка. К тому же принимают во внимание структурные аспекты, которые важны для того, чтобы после введения евро сохранить среду, способствующую сохранению стабильности цен.

В рассматриваемый период средний уровень инфляции в Латвии составил 6,7%, что существенно превышает оговариваемый договором показатель (2,8%). Но, тем не менее, ожидается, что в ближайшие месяцы уровень инфляции может немного уменьшиться. Если рассмотреть период с 1996 года по 2006 год (см. рис. 1), то до 2002 года в динамике инфляции наблюдалась тенденция к снижению. В 2003 году появилась обратная тенденция, которая в первую очередь была связана с ростом стоимости импорта из-за падения курса лата по отноше-

---

⁶ *Eiropas Centrālā Banka. Konverģences ziņojums 2006. gada decembris. // <http://www.ecb.int> lpp.10*

нию к евро, изменениям административно регулируемых цен и различными другими факторами, связанными со вступлением Латвии в ЕС. Начальный процесс снижения инфляции отражал многие важные политические решения, особенно направленность монетарной политики на достижение главной цели – стабильности уровня цен – когда в 1994 году был введён режим фиксированного валютного курса. В то же время снижение уровня инфляции было вызвано стремительным приростом реального ВВП, что в сочетании с увеличением потока эмиграции после присоединения к ЕС способствовало уменьшению безработицы.

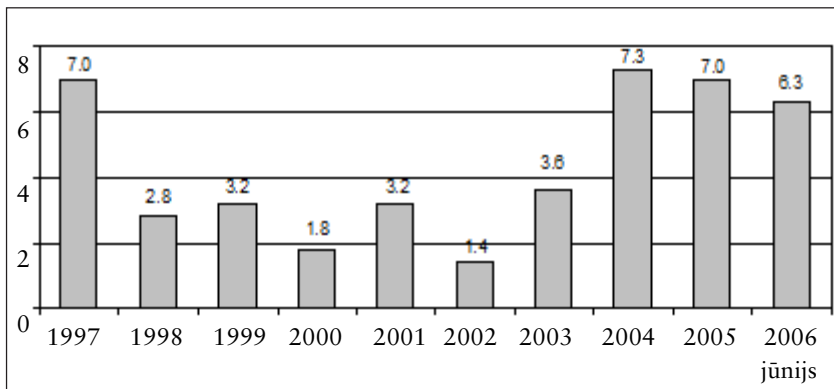

Рис. 1. Изменение потребительских цен в Латвии (инфляция за 12 месяцев, в процентах)

Источники: Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. LR Ekonomikas ministrija, Rīga 2006. gada jūlijs

Говоря о будущем, то, как отмечается в отчете Европейского Центрального Банка, прогнозы большинства значимых международных институций говорят о том, что в 2007 году инфляция будет составлять 4,4-6,3%, а в 2008 – 5,4 – 5,8%. В связи с прогнозами инфляции в ближайшие годы в Латвии существуют риски её роста. Во-первых, запланированные коррекции тарифов на газ в будущем могут вызвать рост в динамике уровня цен. Во-вторых, не завершено согласование уровня налогов на топливо и акцизных налогов на табак и алкоголь с уровнем ЕС. Так, согласование акцизного налога на табачные изделия, которое должно быть закончено к 1 января 2010 года, в ближайшие годы может оказывать влияние на рост инфляции. В третьих, очень быст-

рый рост производства, вызванный большим увеличением уровня кредитования, а так же новые проблемы на рынке рабочей силы, свидетельствующие о дальнейшем росте стоимости затрат на рабочую силу, могут вызвать рост цен на внутреннем рынке. И наконец, хоть и ожидается, что предусмотренный рост цен на энергоносители и рост косвенных налогов и административно регулируемых цен, вызовет только кратковременный ценовой шок, несколько подобных ценовых шоков в контексте стремительного развития Латвийской экономики и растущего дефицита рабочей силы могут вызвать косвенные риски, которые приведут к существенному и продолжительному росту инфляции. Хотя существуют еще ожидания от процессов выравнивания (конвергенции), которые могли бы приостановить рост инфляции, но четкой оценки подобного влияния нет.

2. Критерии фискальных процессов по условиям Договора.

Согласно 2 подпункта пункта 1 статьи 121 Договора необходимо обеспечить «стабильность финансового состояния государства; это предусматривает, что достигнуто состояние государственного бюджета без чрезмерного дефицита, как определено в пункте 6 статьи 104 настоящего Договора». Согласно статье 2 упомянутого в статье 121 Договора Протокола о критериях конвергенции этим критерием является «то, что на момент оценки к стране-участнице не относится принятое согласно пункту 6 статьи 104 настоящего Договора Решение Совета о чрезмерном дефиците бюджета».

В статье 104 определена процедура устранения чрезмерного дефицита бюджета. Согласно пунктам 2 и 3 статьи 104 Европейская Комиссия подготавливает доклад, если страна-участница не выполняет требования в отношении фискальной дисциплины, особенно если:

- а) отношение планируемого или фактического дефицита государственного бюджета к ВВП превышает установленную величину (которая в Протоколе о процедуре устранения чрезмерного дефицита бюджета определена как 3% от ВВП), за исключением случаев, когда превышение установленной величины является чрезвычайным и кратковременным и отношение сохраняется на уровне, близком к установленной величине;
- б) отношение государственного долга к ВВП превышает установленную величину (которая в Протоколе о процедуре устранения чрезмерного дефицита бюджета определена как 60% от ВВП), за исключением случаев, когда отношение достаточно уменьшилась и в удовлетворительном темпе приближается к установленной величине.

К тому же, в подготовленном Комиссией отчете принимается во внимание следующее: превышает ли в среднем правительственный дефицит издержки правительственных вложений, и все прочие существенные факторы, в т.ч. экономическую и бюджетную ситуацию страны-участницы. Комиссия может подготовить отчет так же тогда, когда она считает, что в стране-участнице существует риск возникновения чрезмерного дефицита бюджета, хотя критерии и выполнены. Комитет экономики и финансов выражает мнение об отчете Комиссии. Наконец, согласно пункту 6 статьи 104 Совет ЕС, основываясь на рекомендациях Комиссии и принимая во внимание все замечания, которые могла бы выразить соответствующая страна-участница, соблюдая большинство квалифицированных голосов и общую оценку, решает, имеется ли в этой стране-участнице чрезмерный дефицит бюджета.

Применение условий Договора.

Для оценки конвергенции ЕЦБ проверяет главные показатели фискальных процессов с 1996 года по 2005 год, взвешивает перспективы и проблемы в сфере государственных финансов и анализирует связи между тенденциями дефицита и долга. В отношении условий Договора о том, что отношение долга, превышающее 60% от ВВП, должно «достаточно уменьшиться и умеренным темпом приближаться к установленной величине», ЕЦБ оценивает тенденции предыдущего и будущего долга.

В отношении оценки перспектив развития государственных финансовых результатов года, на которую идет ссылка в отчете 2005 года, рассмотрена деятельность стран-участниц ЕС в течение последних 10 лет. Во-первых, оценивается динамика государственного долга и определяющих его факторов в этот период, т.е. различие темпа прироста ВВП и процентных ставок, начальный баланс и коррекция дефицитного долга. Такая перспектива может предоставить дополнительную информацию о том, в какой степени макроэкономическая среда, особенно темп роста и процентные ставки, повлияла на динамику долга. Она так же может обеспечить более полную информацию о значении попыток фискальной консолидации, как отражено в начальном балансе, и значении специальных факторов в коррекции дефицита-долга. К тому же рассмотрена правительственная долговая структура, особенно уделяя внимание объему краткосрочного долга и долга по иностранной валюте и их развитию. Сравнивая эти объемы с уровнем отношения текущего долга, показана чувствительность фискальных балансов к изменениям курса валют и процентных ставок.

Далее рассмотрено развитие динамики бюджетного дефицита стран ЕС. В этом контексте целесообразно помнить, что изменения отношения годового государственного дефицита обычно определяют различные силы. Их влияние часто разделяют, с одной стороны, на «циклическое влияние», которое отражает реакцию дефицита на изменения экономического цикла, и, с другой стороны, на «нециклическое влияние», которое часто используют, чтобы отразить структурные или постоянные коррективы фискальной политики. Однако, как определено в этом отчете, не всегда можно считать, что такое нециклическое влияние в полной мере отражает структурные изменения фискальной ситуации, т.к. оно включает политические меры и специальные факторы только с кратковременным влиянием на баланс бюджета. Подробнее рассмотрены также прежние тенденции правительственных расходов и доходов, а так же обозначены сферы консолидации.

При оценке будущих перспектив использованы планы бюджетов государств на 2006 года и новейшие прогнозы Европейской Комиссии, а также принята во внимание определенная в программе конвергенции фискальная стратегия, включая оценку расчетов выполнения ее целей согласно Пакта о стабильности и росте. К тому же выделены долгосрочные расходы для сохранения долгосрочности позиции бюджета, особенно те, которые относятся к государственной не фондированной пенсионной системе в связи с демографическими изменениями и предоставленными правительством гарантиями.

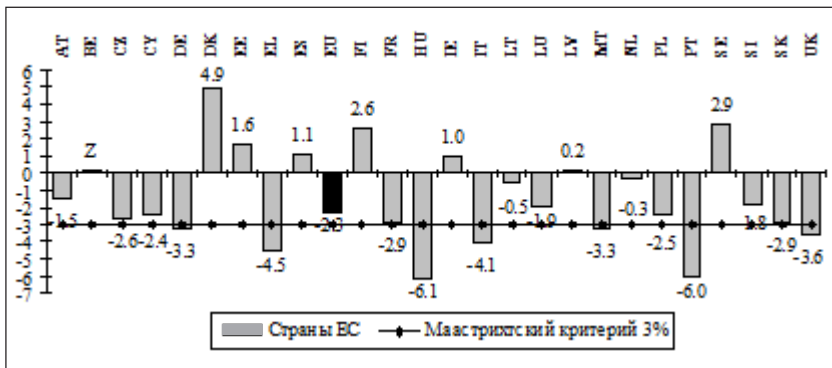

Рис. 2. Дефицит государственного бюджета в странах ЕС в 2005 (% от ВВП)

Источники: Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. LR Ekonomikas ministrija, Rīga 2006. gada jūlijs

Что касается Латвии, то чрезмерный бюджетный дефицит отсутствует (см. Рис. 2). Так, бюджетный профицит в 2005 году в Латвии составил 0,2% от ВВП, то есть, предусмотренный уровень бюджетного дефицита не был превышен. По прогнозам Европейской комиссии бюджетный дефицит в 2006 году составит 1,0% от ВВП.

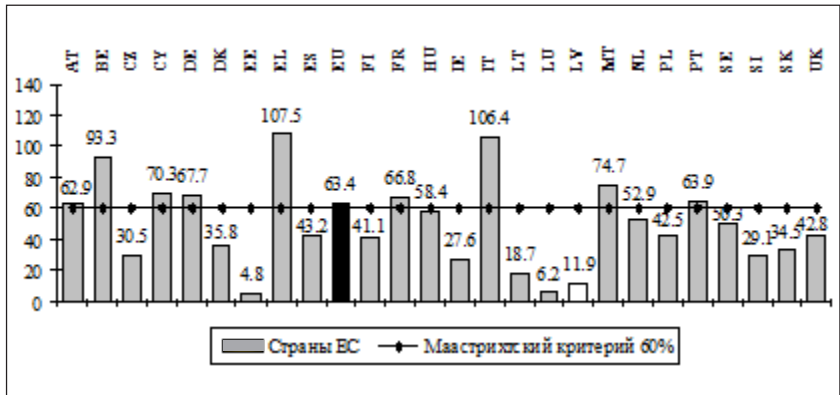

Рис. 3. Государственный долг в странах ЕС в 2005 году (% от ВВП)

Источник: Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. LR Ekonomikas ministrija, Rīga 2006. gada jūlijs

Государственный долг в Латвии в 2005 году уменьшился до 11,9% от ВВП и по прогнозам продолжит уменьшаться в 2006 году до 11,1%, оставаясь, таким образом, на уровне значительно меньшем, чем установленные 60%.

В связи с прогнозами Комитета по экономической политике ЕС и Европейской комиссии ожидается, что в Латвии до 2050 года немного уменьшатся расходы государственного сектора, связанные со старением населения. Это отчасти отражает уже раньше начатые пенсионные реформы. Но, тем не менее, необходимо соблюдать осторожность, так как развитие демографических, экономических и финансовых процессов может происходить не так благоприятно, как прогнозировалось.

3. Критерий стабильности курса валют по условиям Договора.

Согласно 3 подпункта 1-ого пункта статьи 121 Договора необходимо обеспечить, чтобы «как минимум два года колебания курса валют соответствующего государства оставались в рамках, определенных механизмом курса валют (МКВ) Европейской Монетарной системы

(ЕМС), и валюта этого государства не девальвировала бы в отношении валют любой другой страны-участницы.»

Статья 3 упомянутого в пункте 1 статьи 121 Договора Протокола о критериях конвергенции предусматривает, что «Критерием для упомянутого в 3 подпункте пункта 1 статьи 121 настоящего Договора участия в механизме курса валют Европейской Монетарной системы является то, что страна-участница как минимум два года до проведения оценки без больших трудностей соблюдала предусмотренные рамки колебаний в механизме курса валют Европейской Монетарной системы. То есть, страна-участница в это время по собственной инициативе не девальвировала двусторонний центральный курс своей валюты в отношении валюты любой другой страны-участницы».

Применение условий Договора.

В отношении стабильности курса валют ЕЦБ оценивает, участвовало ли государство без серьезных проблем, в т.ч. не уменьшая свой валютный курс по отношению к евро, в МКВ II (которая с января 1999 года заменила МКВ) как минимум два года до момента оценки конвергенции. В случаях более короткого срока участия процессы курса валют рассмотрены в двухлетний период, как это делалось в предыдущих отчетах.

Оценивая стабильность курса валют по отношению к евро, внимание уделяется тому, близок ли курс валют к центральному курсу МКВ II, принимая во внимание также факторы, которые могли бы способствовать подъему соответствующего курса валют, что соответствует ранее используемому подходу. Поэтому диапазон коридора колебаний МКВ II не создает проблем при оценке критерия стабильности курса валют.

К тому же, вопросы о том, не было ли у государства «серьезных проблем», обычно рассматривают следующим образом: а) оценив отклонение курса валют от центрального курса МКВ II по отношению к евро; б) используя показатели, например, колебания курса валют по отношению к евро и их тенденцию, а также колебания краткосрочных процентных ставок по отношению к евро и их развитие; в) взвешивая значение интервенций иностранной валюты.

Дополнительно к изменениям номинального курса валют по отношению к евро вкратце рассмотрены данные, которые свидетельствуют о стабильности текущего курса валют. Это сведения о развитии реального двустороннего и эффективного курсов валют, текущем, капитальном и финансовом счете платежного баланса, а так же позиции чис-

тых международных вкладов государства в более длительном периоде. По отношению к рыночной интеграции оценивается также участие еврозоны в общей внешней торговле государств.

Латвийский лат привязан к МКВ II со 2 мая 2005 года, то есть менее двух лет. Для латвийской валюты был установлен центральный курс по отношению к евро – 0,702804 лата за евро – такой же курс, который был установлен латвийскими государственными институциями при изменении односторонней привязки от валютной корзины SDR к евро – со стандартным допустимым коридором колебаний $\pm 15\%$. Латвийские государственные институции объявили, что будут удерживать курс лата по отношению к центральному курсу лата к евро в пределах коридора $\pm 1\%$, взяв на себя односторонние обязательства, таким образом освободив ЕЦБ от каких либо обязанностей. До конца 2004 года (до участия в МКВ II) изменения курса лата по отношению к евро главным образом отражали изменения курса евро по отношению к главным валютам валютной корзины SDR. После смены режима валютного курса в январе 2005. года курс лата по отношению к евро постоянно находился в пределах границы в одностороннем порядке установленного коридора колебаний $\pm 1\%$. После присоединения к МКВ II лат сохранил эту тенденцию, сохраняя курс на уровне близком к центральному курсу МКВ II. Колебания валютного курса по отношению к евро существенно уменьшились и с начала 2005 года были очень низкими.

4. Критерий динамики долгосрочных процентных ставок по условиям Договора.

Согласно 4 подпункту 1-ого пункта статьи 121 Договора необходимо обеспечить «стабильность, которую страна-участница достигла в конвергенции и механизме курса валют Европейской Монетарной системы, которую отражают долгосрочные процентные ставки».

Статья 4 упомянутого в статье 121 Договора Протокола о критериях конвергенции предусматривает, что «Критерием упомянутой в 4 подпункте пункта 1 статьи 121 настоящего Договора конвергенции процентных ставок является то, что средняя номинальная долгосрочная процентная ставка страны-участницы, за которой до проведения оценки наблюдали один год, не превышает более, чем на 2 процентных пункта ставки в тех трех странах-участницах, в которых наибольшая стабильность. Процентные ставки измеряют, основываясь на правительственные долгосрочные облигации или схожие ценные бумаги, соблюдая различия национальных формулировок».

Применение условий Договора.

В настоящем отчете условия Договора ЕЦБ применяет следующим образом: во-первых, по отношению к «средней номинальной долгосрочной процентной ставке», за которой «до произведения оценки наблюдали один год». При этом долгосрочную процентную ставку вычисляют как средний арифметический показатель от процентных ставок за последние 12 месяцев. Рассмотренный в этом отчете период — с апреля 2005 года по март 2006 года.

Во-вторых, условие «в трех странах-участницах, в которых стабильность цен наибольшая», которое используется для определения необходимой величины, применяют, используя среднюю арифметическую процентную ставку в тех трех странах-участницах, данные которых были использованы в расчете величины оценки критерия стабильности цен (см. приложение №1). В этом отчете в рассматриваемый период долгосрочные процентные ставки этих трех стран были 3,7% (Швеция), 3,7% (Финляндия) и 5,2% (Польша); таким образом, средняя процентная ставка равна 4,2% и, добавив 2 процентных пункта, получаем величину, равную 6,2%⁷.

Как уже было отмечено выше, в Договоре точно предоставлена ссылка на «длительность конвергенции», которая отражена на уровне долгосрочных процентных ставок. Поэтому процессы в рассматриваемый период с ноября 2005 года по октябрь 2006 года рассмотрены в связи с тенденциями долгосрочных процентных ставок в течение последних 10 лет (или периода, за который доступны сведения) и главными факторами, которые определяют отличия в сравнении со средней долгосрочной процентной ставкой, доминирующей в евро зоне. Долгосрочная процентная ставка в Латвии в рассматриваемый период составила 3,9%, что значительно ниже установленной величины (6,2%).

В целом, по итогам исследования, можно сделать следующие выводы.

1. Чтобы обеспечить высокий уровень долгосрочной конвергенции, Латвии важно реализовать достаточно строгую фискальную политику так, чтобы в дополнение к фискальной консолидации суметь компенсировать вызванное приростом спроса давление инфляции.
2. При этом нельзя забывать о контроле существующего стремительного роста кредитования и негативном сальдо, так они могут свидетельствовать о риске перегрева экономики.

---

⁷ *Eiropas Centrālā Banka. Konverģences ziņojums 2006. gada decembris. // <http://www.ecb.int> c.15*

3. Существенный рост кредитования может вызвать риск финансовой дестабилизации.
4. Важно продолжать развитие конкуренции, либерализацию в регулируемых секторах экономики и развитие рынка рабочей силы.

Библиография

1. Eiropas Centrālā Banka. Konverģences ziņojums 2006. gada decembris. // <http://www.ecb.int>
2. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. LR Ekonomikas ministrija, Rīga, 2006. gada jūlijs
3. Гутник В. Европейский Экономический и валютный союз: предварительные итоги и перспективы развития. //Мировая экономика и международные отношения, 2005, № 5, - с.3—15

Integration of Latvia into the Economic and Monetary Union under Modern Conditions of EU Development

Summary

Consecutive integration of the national economy of Latvia into the Economic and Monetary Union of the EU creates necessity for studying the international economic integration and economic and monetary integration in EU, including principles and mechanisms, and their conformity to the existing criteria. Taking into account that modern Europe has met various problems of globalization and internal modernization (social, economic and political), it is necessary to consider EMU not only as an opportunity of a deepening of integration, but also as an opportunity to conform effectively to new requirements and challenges of modern processes of globalization.

As a result of the research, it is possible to draw the following conclusions:

1. To provide a high level of long-term convergence, it is important for Latvia to implement strict enough fiscal policy, so that in addition to fiscal consolidation to manage the pressure of inflation.
2. It is important to set the control to the existing rapid growth of crediting and negative balance as they can create a risk of the economy overheating.
3. Essential growth of crediting can cause risk of financial destabilization.
4. It is important to continue development of competition, liberalization in government ruled sectors of economy and development of the labour market.

Latvijas integrācija Eiropas ekonomiskajā un monetārajā savienībā mūsdienās

Kopsavilkums

Konsekventā Latvijas tautsaimniecības integrācija EMS rada nepieciešamību pēc starptautiskās ekonomiskās integrācijas procesu izpētišanas, it īpaši to procesu izpētišanas, kas skar ekonomisko un monetāro integrāciju ES – principus un mehānismus, kā arī atbilstību izvirzītiem integrācijas kritērijiem. Ņemot vērā, ka mūsdienās Eiropa ir sastapusies ar globalizācijas un iekšējās modernizācijas problēmām (sociālām, ekonomiskām, politiskām), ir svarīgi saistīt EMS ne tikai ar integrācijas padziļināšanas iespējām, bet arī ar iespēju pielāgoties globalizācijas jaunām prasībām un izaicinājumiem.

Kopumā, pēc pētījuma rezultātiem var izvirzīt secinājumus:

1. Lai nodrošinātu ilgspējīgas konverģences augsto līmeni, Latvijai jārealizē pietiekami stingra fiskālā politika tādējādi, lai, papildus fiskālai konsolidācijai, spētu kompensēt ar pieprasījuma pieauguma izraisīto inflācijas spiedienu.
2. Svarīgi ir kontrolēt esošo strauju kredītēšanas pieaugumu un negatīvo tekošo konta saldo, jo tie var liecināt par ekonomikas pārkarsēšanu.
3. Kredītēšanas pieaugums var izraisīt finansiālās destabilizācijas riskus.
4. Ir svarīgi turpināt konkurences attīstību, liberalizāciju valsts regulējamos ekonomikas sektoros un darbaspēka tirgus attīstību.

MĀSTRIHTAS KRITĒRIJU IZPILDE JAUNAJĀS EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTĪS

Līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā (ES) jaunajām dalībvalstīm kļuva saistoša gatavošanās dalībai Eiropas monetārajā savienībā (EMS) un vienotās valūtas ieviešana. Galvenie vienotas Eiropas valūtas ieviešanas posmi noteikti līgumā par Eiropas Savienību, un tie ir nemainīgi visām ES valstīm. Pirms eiro ieviešanas ir paredzēta konverģences (Māstrihtas) kritēriju izpilde. Saskaņā ar Māstrihtas noteikumiem, valstij jāsasniedz noturīga cenu stabilitāte, valsts finanšu sabalansētība budžeta deficīta un valsts parāda jomā, kā arī jānodrošina stabils nacionālās valūtas kurss un konverģence ilgtermiņa valsts vērtspapīru jomā. Veiksmīgi izpildot visus kritērijus un saņemot pozitīvu Eiropas Komisijas vērtējumu, valdība un Centrālā banka ir tiesīga ieviest eiro kā likumīgu maksāšanas līdzekli valstī.

Darbā tiek analizēta jauno ES dalībvalstu stratēģija un panākumi ceļā uz eiro ieviešanu. Pētījuma mērķis ir raksturot konverģences kritēriju izpildi jaunajās ES dalībvalstīs, raksturojot katras valsts aktuālākās problēmas un to risinājumus. No tā izriet arī pētījuma uzdevumi – izskaidrot katra kritērija veidošanās principus un nepieciešamību, analizēt to izpildi jaunajās 10 ES dalībvalstīs, pievērsties katram indikatoram atsevišķi katrā valstī, kā arī parādīt valstu realizēto politiku konverģences jomā. Raksturojot kopumā galvenās problēmas, kas var kavēt eiro ieviešanu jaunajās ES dalībvalstīs, jāmin budžeta deficīta problēmas Višegradas valstīs (Čehijas republika, Ungārija, Polija un Slovākija) un pieaugošās inflācijas problēmas Baltijas valstīs. Savukārt, dažu kritēriju izpildes perspektīvas nerada bažas, t.i. procentu likmju konverģence, valūtas stabilitāte.

Atslēgas vārdi: konverģence, Māstrihtas kritēriji, inflācija, budžeta deficīts, ārējais parāds, valdības ilgtermiņa vērtspapīru procentu likme, Valūtas kursa mehānisms.

Eiropas valūtas institūcija, kas 1998. gada jūlijā nodevusi savas pilnvaras Eiropas Centrālajai bankai (ECB), izstrādājusi vienotus kritērijus Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu ekonomiskā stāvokļa novērtējumam. Šie kritēriji tiek dēvēti par Ekonomiskās un Monetārās savienības (EMS) konverģences kritērijiem jeb Māstrihtas kritērijiem. Saskaņā ar Māstrihtas noteikumiem, visām ES dalībvalstīm agrāk vai vēlāk jāievieš Eiropas vienotā valūta – eiro.

Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā jaunās dalībvalstis sāka īstenot nākamā soli ekonomiskās integrācijas jomā jeb monetāro integrāciju, kas paredz eiro ieviešanu. Sākotnēji ir jāsasniedz reālā konverģence ar jau eksistē-

jošām dalībvalstīm, kas paredz konverģences kritēriju izpildi veiksmīgai eiro ieviešanai. Saskaņā ar Māstrihtas noteikumiem, valstij jāsasniedz noturīga cenu stabilitāte, kā arī valsts finanšu sabalansētība budžeta deficīta un valsts parāda jomā, kā arī jānodrošina stabils valūtas kurss un konverģence ilgtermiņa valsts vērtspāpīru jomā.

Dažām valstīm nepieciešams diezgan ilgs periods, lai saskaņotu ekonomisko attīstību ar nepieciešamajām prasībām. Piemēram, budžeta deficīta problēma raksturīga Višegradas valstīm (Čehijas republika, Ungārija, Polija un Slovākija), savukārt, Baltijas valstis raksturo pieaugošās inflācijas problēmas. Šī iemesla dēļ Eiropas Komisija Lietuvai atteica pievienošanās eirozonai no 2007. gada 1. janvāra. Igaunija pati paziņoja, ka tā eiro ieviešanas termiņu augstās inflācijas dēļ pārceļ uz 2008. gadu plānotā 2007. gada vietā. Vienīgā jaunā ES dalībvalsts, kas spēj izpildīt visus Māstrihtas kritērijus, ir Slovēnija. Sakarā ar pieaugošo inflācijas problēmu jaunajās dalībvalstīs, Eiropas Parlaments (EP) ierosinājis pārskatīt eiro ieviešanai izvirzīto Māstrihtas kritēriju attiecībā uz inflāciju, ņemot vērā tā saukto Balasa-Samuelsona efektu jeb apsvērumu, ka strauji augošā ekonomikā inflācija būs augstāka nekā stabilā tautsaimniecībā [6].

Viens no nosacījumiem, kas valstij ir jāizpilda pirms eiro ieviešanas, ir vismaz divu gadu dalība Valūtas kursa mehānismā II (VKM II; Exchange Rate Mechanism; ERM II). Iestāšanās VKM II ir nepieciešams solis, lai valsts kļūtu par pilntiesīgu Ekonomiskās un Monetārās savienības dalībnieci un ieviestu eiro. VKM II ir sistēma, kuras ietvaros VKM II dalībvalsts piesaista nacionālās valūtas kursu eiro. Pievienojušās jau ir septiņas no desmit jaunajām dalībvalstīm (Kipra, Igaunija, Lietuva, Latvija, Malta, Slovākija un Slovēnija). Divu gadu dalības VKM II izpildes termiņi apkopoti 1. tabulā. Igaunija, Lietuva un Slovēnija VKM II pievienojās 2004. gada jūnijā, līdz ar to divu gadu termiņš tiks izpildīts 2006. gadā, kas paātrina šo valstu iespēju eirozonai pievienoties ātrāk. Tas būs atskaites punkts, kad var tikt izvērtēta valsts gatavība ieviest vienoto valūtu. Atrodoties VKM II, valstij, kas gatavojas eiro ieviešanai, ir jānodrošina valūtas kursa stabilitāte un jāizpilda vairāki ekonomiski nosacījumi jeb Māstrihtas kritēriji (zema inflācija, procentu likmes, budžeta deficīts, valsts parāds).

**Jauno ES dalībvalstu dalības
Valūtas kursa mehānismā II (VKM II) termiņa izpilde**

Valsts	Pievienošanās laiks	Divu gadu dalības izpildes laiks
Igaunija	2004. gada jūnijs	2006. gada jūnijs
Lietuva	2004. gada jūnijs	2006. gada jūnijs
Slovēnija	2004. gada jūnijs	2006. gada jūnijs
Slovākija	2005. gada novembris	2007. gada novembris
Kipra	2005. gada aprīlis	2007. gada aprīlis
Malta	2005. gada maijs	2007. gada maijs
Latvija	2005. gada maijs	2007. gada maijs

Sastādījis autors

Avots: "Adopting the euro in the new Member States", <http://www.euractiv.com/Article?tcaturi=tcm:29-129655-16&type=Overview>

2005. gada 2. maijā Latvija ir pievienojusies VKM II ar jau pastāvošo lata kursu pret eiro, proti, 1 EUR = 0.702804 LVL. VKM II ietvaros valūtas kursam tiek pieļautas standarta svārstības +/-15% robežās no centrālā jeb piesaistes kursa [4]. Tomēr Latvija uzņemas vienpusēji nodrošināt valūtas kursa svārstības +/-1% robežās, saglabājot līdzšinējo, finanšu tirgum ierasto lata svārstību koridora platumu, kāds pastāvējis kopš lata piesaistes SDR valūtu grozam 1994. gadā un tika saglabāts, 2005. gada 1. janvārī piesaistot latu eiro.

Minētais rādītājs paredz divu gadu dalību Valūtas kursa mehānismā II, kas būtu zināms nodrošinājums valūtas kursa stabilitātei, tāpēc tas ietekmē eiro ieviešanas datuma noteikšanu, pastāvot citiem labvēlīgiem konverģences kritēriju izpildes nosacījumiem. Līdz ar to paredzami eiro ieviešanas datumi būtu sekojoši:

2007. gada 1. janvāris – Slovēnija (sākotnēji bija iekļauta arī Lietuva un Igaunija, bet, kā minēts iepriekš, Lietuvai tika atteikta pievienošanās kritērija par inflāciju neizpildes dēļ, Igaunija pati pārcēla paredzamo pievienošanās datumu) [8].

2008. gada 1. janvāris – Igaunija, Lietuva, Kipra, Malta, Latvija (Latvija plāno pārcelt pievienošanās datumu uz 2010. gadu sakarā ar pieaugošo inflāciju valstī).

2009. gada 1. janvāris – Slovākija.

2012. gads – Čehijas republika, Ungārija un Polija.

Turpmāk apskatīsim jauno Eiropas Savienības dalībvalstu gatavību pievienoties eiro zonai jeb Māstrihtas kritēriju izpildi. Tātad, lai notiktu sekmīga eiro ieviešana valstī, ir jāizpilda šādi *konverģences kritēriji* [2;9]:

- *inflācijas līmenis* nedrīkst pārsniegt trīs ES dalībvalstu ar visaugstāko cenu stabilitāti vidējo rādītāju vairāk par 1,5 procentiem (cenu stabilitāte tiek mērīta kā pēdējo 12 mēnešu vidējais patēriņa cenu pieaugums trijās ES dalībvalstīs ar viszemāko inflāciju, pieskaitot šim lielumam 1,5 procentpunktus);
- *budžeta fiskālais deficīts* nedrīkst pārsniegt 3 procentus no iekšzemes kopprodukta;
- *valsts parāds* nedrīkst pārsniegt 60 procentus no iekšzemes kopprodukta (valdības finanšu pozīcijas ilgtspēja tiek saprasta kā valsts budžeta deficīts un valsts parāda līmenis, kas nepārsniedz attiecīgi 3% un 60% no IKP);
- *valdības ilgtermiņa vērtspapīru (10 gadu parādzīmes) procentu likmes* nedrīkst pārsniegt triju ES dalībvalstu ar vislabākajiem inflācijas indeksiem vidējo rādītāju vairāk par 2 procentiem (ilgtermiņa procentu likmju konverģences kritērijs tiek interpretēts kā desmit gadu valdības obligāciju vidējā procentu likme 12 mēnešu periodā trīs valstīs ar viszemāko inflāciju, pie iegūtā rādītāja pieskaitot divus procentpunktus);
- *valūtas kursa stabilitātes kritērija nosacījums* – dalība Valūtas kursa mehānismā II (VKM II) bez nopietniem saspīlējumiem, kas galvenokārt nozīmē – bez valūtas devalvācijas pret eiro. Ja nepieciešams, stabilitātes izvērtēšanai var izmantot arī citus atbilstošus rādītājus (minētā kritērija izpilde un līdz ar to saistītie termiņi aprakstīti darba sākumā).

Turpmāk šajā darbā tiks akcentēta jauno ES dalībvalstu gatavošanās pārejai uz eiro, kā arī tiks piedāvāts īss ieskats šo valstu stratēģijā un panākumos ceļā uz eiro ieviešanu.

Īsumā raksturojot situāciju minētajās valstīs, jāteic, ka dažu kritēriju izpildes perspektīvas nerada bažas (procentu likmju konverģence – doto kritēriju pārsniedz tikai Ungārija salīdzinoši nelielā apmērā, valūtas stabilitāte – VKM II pievienojušās jau ir septiņas no desmit jaunajām dalībvalstīm). Tomēr atsevišķu kritēriju izpilde var kļūt problemātiska, ja saglabāsies līdzšinējās tendences (piemēram, inflācija Baltijas valstīs), vai arī kādu neplānotu ekonomiskās attīstības pavērsienu ietekmē (piemēram, budžeta deficīta attīstība Ungārijā, Čehijā). Runājot par valsts parāda problēmām, jāmin Malta un Kipra. Valsts parāda apmērs šajās valstīs būtiski pārsniedz kritērijos noteikto robežu. Tālāk darbā apskatīsim katra kritērija izpildi atsevišķi, kas ļaus gūt novērtējumu to izpildei katrā no jaunajām dalībvalstīm.

Procentu likmju kritērija izpilde nerada problēmas vairākumam jauno ES dalībvalstu. Izņēmums ir Ungārija, kas pārsniedz minēto kritēriju apmēram par vienu procentpunktu. Vairākumā jauno ES dalībvalstu jau notikusi šo likmju konverģence ar eiro zonas procentu likmēm. Tas nozīmē, ka arī turpmākajos gados kritērija atbilstības nodrošināšana tām neradīs raizes ar nosacījumu, ja ekonomiskajā politikā nenotiek kādi nevēlami pavērsieni vai šo valstu tautsaimniecību neskar nozīmīgi ekonomiskie sacīcinājumi.

Daudz nopietnākas problēmas daudzām jaunajām ES dalībvalstīm, tostarp arī Latvijai, rada inflācijas līmeņa saskaņošana ar noteikto rādītāju. Saskaņā ar Māstrihtas kritērijiem **inflācijas līmenis** kandidātvalstīs nedrīkst vairāk par 1.5 procentu punktiem pārsniegt triju labāko dalībvalstu vidējo rādītāju (šobrīd – 2.5%). Pēdējo gadu inflācijas dinamika redzama 2. tabulā.

2. tabula

Inflācijas līmeņa dinamika jaunajās ES dalībvalstīs (procentos)

Valsts Gadi	Kipra	Čehijas republika	Igaunija	Ungārija	Latvija	Lietuva	Malta	Polija	Slovākija	Slovēnija
2004	1.9	2.6	3.0	6.8	6.2	1.2	2.7	3.6	7.5	3.7
2005	2.0	1.6	4.1	3.5	6.9	2.7	2.5	2.2	2.8	2.5

Sastādījis autors

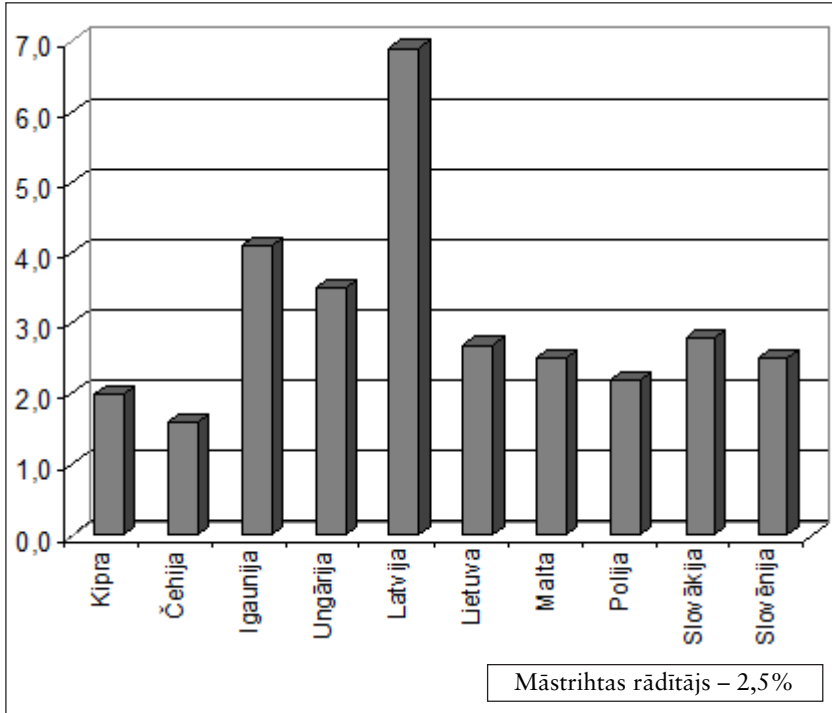
Avots: "Developments outside the Euro area". ECB Monthly Bulletin. October 2006.

http://stats.ecb.int/stats/download/weas09_01/weas09_01/weas09_01.pdf

2005. gadā Māstrihtas rādītājs inflācijai ir 2.5%. Līdz ar to ir redzams, ka vislielākais pārsniegums ir Latvijai un Igaunijai, Lietuvai šis pārsniegums nav ievērojams, bet tomēr tieši šī kritērija neizpildes dēļ Lietuvai tika atteikta pievienošanās eirozonai 2007. gadā. Inflācijas rādītāji neatbilst kritērijam arī Ungārijā un Slovākijā, taču šajās valstīs vērojama inflācijas mazināšanās tendence, kas ļauj cerēt, ka uz izvērtēšanas laiku inflācijas rādītājs būs pieļaujama līmenī. Pēdējo pāris gadu inflācijas galvenie virzītājspēki Baltijas valstīs bijuši līdzīgi: netiešo nodokļu likmju paaugstināšana saskaņā ar ES likumdošanu, naftas cenu pieaugums pasaulē, administratīvie lēmumi, kā arī ienākumu un kredītēšanas attīstība. Turklāt ir jāņem vērā arī tāds specifisks faktors kā inflācijas gaidas, kas pastiprina pieprasījuma puses spiedienu uz cenu pārmaiņām.

Tādēļ, lai ierobežotu ievērojamu pieprasījuma un cenu līmeņa kāpumu, ir lietderīgi izmantot ne tikai tiešos ekonomiskās politikas paņēmienus,

bet nepieciešams arī plašāk informēt sabiedrību, kas ļautu iedzīvotājiem izprast, kā katrs integrācijas posms var ietekmēt noteiktus ekonomiskos procesus valstī, vai tas ir iespējams tūlīt vai arī ilgākā laika periodā. Inflācijas rādītāja atbilstība Māstrihtas kritērijiem jaunajās dalībvalstīs atspoguļota 1. attēlā, kas uzskatāmi parāda atbilstību vienotajam kritērijam.

1. att. Inflācijas līmeņa atbilstība Māstrihtas kritērijiem jaunajās ES dalībvalstīs (procentos)

Sastādījis autors

Avots: "Developments outside the Euro area". ECB Monthly Bulletin. October 2006.

http://stats.ecb.int/stats/download/weas09_01/weas09_01weas09_01.pdf

Nākamais konverģences kritērijs ir **valsts kopējais parāds**, kas nevar pārsniegt 60% no IKP. Situācija jaunajās ES dalībvalstīs ir redzama 3. tabulā.

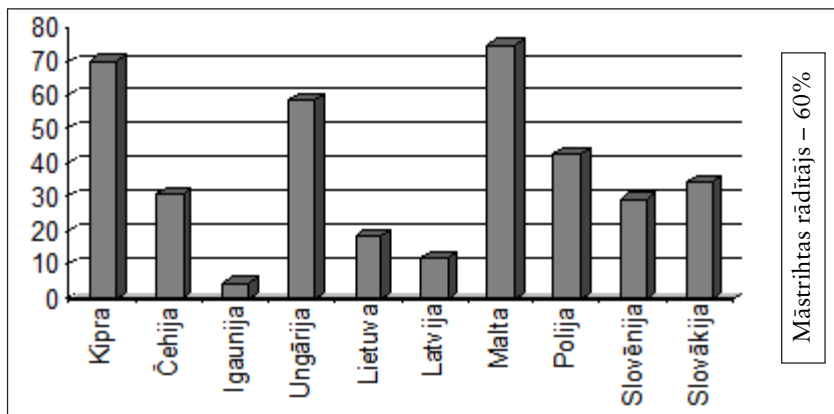
**Valsts kopējā parāda dinamika
jaunajās ES dalībvalstīs (procentos no IKP)**

Valsts \ Gadi	Kipra	Čehijas republika	Igaunija	Ungārija	Latvija	Lietuva	Malta	Polija	Slovākija	Slovēnija
2004	71.7	30.6	5.4	57.1	14.6	19.5	76.2	41.9	41.6	29.5
2005	70.3	30.5	4.8	58.4	11.9	18.7	74.7	42.5	34.5	29.1

Sastādījis autors

Avots: "Developments outside the Euro area". ECB Monthly Bulletin. October 2006. http://stats.ecb.int/stats/download/weas09_01/weas09_01/weas09_01.pdf

Valsts parāds vairumā jauno dalībvalstu saglabājas relatīvi zems. Pagājušajā gadā tikai Kiprā un Maltā tas pārsniedza 60% no IKP. Ungārijā šajā pašā laikā valsts parāds bija tuvs atsaucēs vērtībai un nav paredzams, ka līdz 2007. gadam to pārsniegs. Uzskatāmāk valsts parāda līmeņa atbilstību Māstrihtas kritērijam var redzēt 2. attēlā. Viszemākais valsts parāda līmenis ir vērojams Igaunijā, otrajā vietā ierindojas Latvija, tad Lietuva. Situācijas uzlabošanās sekmētu strauja valstu ekonomiskā attīstība, jo parāds līdz ar procentiem pēc laika ir jāatmaksā, kam ir nepieciešama pietiekama valsts ekonomiskā izaugsme, lai nevajadzētu piesaistīt papildus kredīta līdzekļus.

**2. att. Valsts parāda līmeņa atbilstība Māstrihtas kritērijam
jaunajās ES dalībvalstīs (procentos no IKP)**

Sastādījis autors

Avots: "Developments outside the Euro area". ECB Monthly Bulletin. October 2006. http://stats.ecb.int/stats/download/weas09_01/weas09_01/weas09_01.pdf

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

Daudz nopietnākas problēmas jaunajām ES dalībvalstīm sagādā nepieciešamība nodrošināt atbilstību **budžeta deficīta līmenim** 3% robežās. Budžeta deficīts sešās jaunajās ES dalībvalstīs – Maltā, Polijā, Ungārijā, Kiprā, Slovākijā un Čehijā – 2004. gadā sasniedza vai pārsniedza atsaucēs vērtību. Tādēļ šajās valstīs saskaņā ar Stabilitātes un izaugsmes paktu tika ierosināta Pārmērīgā deficīta procedūra. Kā pozitīvs moments jāatzīmē panākumi 2005. gadā, kad atsaucēs vērtību budžeta deficīta ziņā pārsniedza jau tikai divas jaunās dalībvalstis – Ungārija un Malta (skat. 4. tabulu).

4. tabula

Budžeta deficīta dinamika jaunajās ES dalībvalstīs (procentos no IKP)

Valsts Gadi	Kipra	Čehijas republika	Igaunija	Ungārija	Latvija	Lietuva	Malta	Polija	Slovākija	Slovēnija
2004	-4.1	-2.9	+1.5	-5.4	-0.9	-1.5	-5.1	-3.9	-3.0	-2.3
2005	-2.4	-2.6	+1.6	-6.1	+0.2	-0.5	-3.3	-2.5	-2.9	-1.8

Sastādījis autors

Avots: "Developments outside the Euro area". ECB Monthly Bulletin. October 2006.

http://stats.ecb.int/stats/download/weas09_01/weas09_01/weas09_01.pdf

Novērtējot situāciju jaunajās ES dalībvalstīs konverģences izpildes jomā, jasecina, ka ekonomiskā konverģence nav vēl pietiekami attīstīta, lai dažām pievienošanās pieteicējvalstīm ļautu ātri pievienoties eiro zonai, jo daudzās ir augsts inflācijas līmenis un pārmērīgs fiskālais deficīts. Turklāt nesagatavotu valstu pievienošanās eiro zonai var novest pie negaidītiem pavērsieniem ekonomiskās konverģences norisē. Uz doto brīdi vienīgi Slovēnija ir izpildījusi visas konverģences prasības un ir gatava paredzētajā termiņā iekļauties eirozonā. Lietuva ir saņēmusi negatīvu ziņojumu un šajā sakarā Eiropas Parlaments prasa pilnīgu skaidrojumu par pamatojumu aprēķiniem, kuru rezultātā tika iegūta neatbilstība inflācijas kritērijam un aicina Eiropas Komisiju atjaunot 2006. gada konverģences ziņojumu par Lietuvu un sadarbibā ar Lietuvas iestādēm izveidot ekspertu darba grupu, lai izstrādātu stratēģiju, kas nodrošinātu drīzu pievienošanos eiro zonai. Igaunija neizpildīja vienīgi inflācijas kritēriju un eiro ieviešana tika atlikta uz gadu. Valsts parāda līmeņa neatbilstība ir Kiprā un Maltā, budžeta deficīta problēmas lielākoties skar Maltu, Kipru, Poliju, Ungāriju, Slovākiju

un Čehiju, kaut gan pēdējā gada stingrie fiskālie pasākumi budžeta deficīta samazināšanas jomā devuši cerēto rezultātu un pagājušogad atsaucēs vērtība tika pārsniegta jau tikai Ungārijā un Maltā. Procentu likmju kritērija izpilde nav sasniegta vienīgi Ungārijā, pārējās valstīs jau ir notikusi šo likmju konverģence ar eiro zonas procentu likmēm. Tā kā viens no nosacījumiem pirms eiro ieviešanas ir vismaz divu gadu dalība Valūtas kursa mehānismā II, tad jau pievienojušās ir septiņas no desmit jaunajām dalībvalstīm, nav pievienojušās vēl Polija, Ungārija un Čehijas republika. Izvērtējot valstu sagatavošanās procesu dalībai eiro zonā, jāsecina, ka pats par sevi tas ir liels ieguldījums makroekonomiskās stabilitātes nodrošināšanā jaunajām dalībvalstīm. Galveno uzmanību nevajadzētu vērst uz pievienošanās datumu, un ticama un ilgtspējīga virzība ir ļoti svarīga, lai nodrošinātu to, ka eiro ieviešana jaunajās dalībvalstīs būtu veiksmīga.

Bibliogrāfija

1. "Adopting the euro in the new Member States." <http://www.euractiv.com/Article?tcmmuri=tcm:29-129655-16&type=Overview> (2006. 05. 07).
2. Ancāns, H. (2006) "Eiropas Monetārā savienība – jauns izaicinājums un jaunas iespējas." <http://www.bank.lv/lat/main/sapinfo/eiro/vkm2/> (2006. 05. 03).
3. "Baltic Inflation May Have Exceeded Goal, Surveys Show." <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=10000085&sid=ahVFruopjAwE&refer=europa> (2006. 06. 03).
4. Bitāns, M. (2005) "Pass-Trough of Exchange Rates to Domestic Prices in East European Countries and the Role of Economic Environment." Rīga: Latvijas Banka. http://www.bank.lv/images/img_lb/izdevumi/english/citas/Pass-Trough_Exchange_Rates.pdf (2006. 24. 02).
5. "Developments outside the Euro area". ECB Monthly Bulletin. October 2006. http://stats.ecb.int/stats/download/weas09_01/weas09_01/weas09_01.pdf (23.10.06.).
6. "Eiropas Parlamenta rezolūcija par Euro zones paplašināšanos" <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0240+0+DOC+XML+V0//LV> (23.10.06.).
7. "Enlargement and the Euro." <http://www.euractiv.com/Article?tcmmuri=tcm:29-129586-16&type=LinksDossier> (2006. 03. 02).
8. "Latvijai nav jāsteidz kalt eiro". <http://www.financenet.lv/tirgi/valutas/article.php?id=54199> (10.06.06.).
9. "Latvijas Nacionālā eiro ieviešanas plāna 3. pielikums Mastrohtas kritēriji". http://www.fm.gov.lv/eiro/FMP3_230206.doc (22.10.06.).

Achievement of Eligibility of Maastricht Criteria in the New Member States

Summary

After joining European Union, new member states started to implement the next step in the field of economic integration or monetary integration, which provides introduction of euro. Before the introduction of euro the achievement of eligibility of convergence criteria is scheduled. According to Maastricht criteria the state has to achieve sustainable price stability and coherence of state finances in the field of budget deficit and national debt, and to ensure stable currency rate and converge in the field of Treasury bonds as well. The present paper emphasizes review on strategy and success towards introduction of euro made by new member states. The aim of this research is to characterise efforts to achieve eligibility of convergence criteria within the new member states, emphasise topical problems and their solutions in each country. Thus the tasks of the research are the following – to examine principles and necessity of formation of each criterion, to show progress in achievement of eligibility convergence criteria. Achievement of eligibility of some criteria in the new member states can become problematic if current tendencies remain unchanged, for instance, the problems of budget deficit in Hungary and Czech Republic, and the problems of inflation increase in the Baltic States. Situation about implementation of other part of criteria (convergence of interest rate, currency stability and amount of national debt) is satisfactory in these countries.

Достижение соответствия критериям конвергенции в странах – новых членах ЕС

Резюме

После вступления в Европейский Союз новые страны – члены ЕС стали осуществлять дальнейшие меры по экономической или монетарной интеграции, которая предусматривает введение евро. До введения евро страны должны достичь соответствия критериям конвергенции. В соответствии с Мaaстрихтскими правилами в стране должна быть обеспечена устойчивая стабильность цен, финансовая сбалансированность в сфере бюджетного дефицита и внешнего долга, а также стабильный курс национальной валюты и конвергенция в операциях с государственными ценными бумагами. В данной работе акцентируется подготовка стран – новых членов ЕС к переходу на евро, а также характеризуется их стратегия и успехи на пути к введению евро. Цель исследования – охарактеризовать меры по достижению соответствия критериям конвергенции в странах Балтии, выделить актуальные проблемы и пути их решения в каждой стране. Задачи исследования: рассмотреть принципы образования каждого критерия, оценить их необходимость, показать ход работы по достижению данных показателей в странах – новых членах ЕС, а

также оценить успехи этих стран по достижению соответствия критериям конвергенции. Ситуация в данных странах свидетельствует о выполнении части требований (конвергенция процентных ставок, стабильность валюты, размеры внешнего долга), однако достижение соответствия другим критериям может стать проблематичным в случае сохранения нынешних тенденций, например, инфляция в Балтийских странах или проблемы бюджетного дефицита в таких странах как Венгрия, Чешская республика.

A GENERAL LINEAR MODEL FOR FLEET PLANNING

The aim of the research is to minimize the Net Present Value (NPV) of the total costs of operation and depreciation over the planning horizon of H periods in order to satisfy all the planned demands for flight seats. The inclusion of “depreciation” term does not imply that this is a true cash flow, it is merely a convenient method of avoiding problems concerned with the terminal value of the fleet at the end of the planning horizon.

Nomenclature (decision variable are small case, constants are denoted by capitals):

- a_{ity} = number of aircraft of type i owned in period t , of age y ,
- x_{ijt} = number of aircraft of type i operating on routes of type j in t ,
- M_{ity} = maintenance cost of aircraft i of age y in period t ,
- E_{ity} = depreciation expense of aircraft i of age y in period t ,
- b_{it} = number of aircraft of type i purchased at start of period t ,
- P_{it} = price of aircraft of type i purchased at start of period t ,
- s_{ity} = number of aircraft of type i sold at start of period t of age y ,
- R_{ity} = resale price of aircraft i of age y in period t ,
- C_{ijt} = cost per flight of operating aircraft i on routes type j in t ,
- D_{jt} = demand (in seats required) on routes type j in t ,
- B_t = budget available for expenditure above resales in period t ,
- K_i = number of seats on aircraft type i ,
- F_{ij} = number of flights possible with aircraft i on routes type j in a period,
- T_i = service length of aircraft type i ,
- $\bar{O}_{it}$ = the fixed cost of adding the first aircraft of type i to an existing fleet in period t ,
- p_t = discount rate in the t th period,
- H = planning horizon over which operations are considered, $t=1, \dots, H$,
- Z_{it} = number of aircraft of type i which could be purchased in the market in period t ,
- $a_{i0y} = A_{i0y}$ defines the initial fleet size and age.

The total cost in period t is

$$\sum_i \sum_j x_{ijt} (F_{ij} C_{ijt}), \text{ (flight operations),} + \sum_i \sum_y M_{ity} a_{ity} \text{ (maintenance costs)} \\ + \sum_i \sum_y E_{ity} a_{ity} \text{ (depreciation expense),} - \sum_i \sum_y R_{ity} S_{ity} \text{ (sales of old aircraft)}$$

So that the problem is to

$$\min \sum_{t=1}^T \left\{ \prod_{\tau=1}^t \frac{1}{1+\rho_\tau} \left[\sum_{j=1}^M x_{jt} C_{jt} F_{jt} + \sum_{y=0}^{T_t} (M_{ty} + E_{ty}) a_{ty} - \sum_{y=0}^{T_t} R_{ty} s_{ty} \right] \right\}$$

Subject to the following constraints:

(1) Demand on each route type in each period must be met:

$$\sum_{i=1}^N x_{ijt} F_{ij} K_i \geq D_{jt}, \quad j=1, \dots, M, \quad t=1, \dots, T$$

(2) The total number of aircraft flying on routes of type cannot exceed the number on hand:

$$\sum_{j=1}^M x_{jt} \leq \sum_{y=0}^{T_t} a_{ty}, \quad i=1, \dots, N, \quad t=1, \dots, T$$

(3) The aircraft “inventory” must be consistent:

$$\left. \begin{aligned} a_{ity} &= a_{i(t-1)(y-1)} - s_{i(t-1)(y-1)}, \\ a_{it0} &= b_{it}, \end{aligned} \right\} i=1, \dots, N, \quad t=1, \dots, T_t$$

(4) Budgetary constraints:

$$\sum_{i=1}^N b_{it} P_i - \sum_{i=1}^N \sum_{y=0}^{T_t} R_{iy} s_{iy} \leq B_t, \quad t=1, \dots, T$$

(5) Sale of aircraft constraints:

$$\left. \begin{aligned} s_{ity} &\leq a_{i(t-1)(y-1)}, \\ s_{it(T_t)} &= a_{i(t-1)(T_t-1)} \end{aligned} \right\} i=1, \dots, N, \quad t=1, \dots, T, \quad y=1, \dots, T_t$$

(6) Availability of aircraft for purchase constraints:

$$i=1,\dots,N, \quad t=1,\dots, T$$

The model above includes all the required variables except the fixed cost of fleet set-ups, ϕ_{it}

One formulation is to use the binary selection variables δ_{it} specified as

$$\delta_{it} = \begin{cases} 0 & \text{if aircraft type } i \text{ is not added to fleet in period } t, \\ 1 & \text{if aircraft type } i \text{ is added to fleet in period } t. \end{cases}$$

Total set-up-costs involved are

$$\sum \delta_{it} \phi_{it} \text{ for period } t$$

with $\sum_{i=1}^T \delta_{it} \leq 1$ (all i,t) and $\delta_{it} = \begin{Bmatrix} 0 \\ 1 \end{Bmatrix}$ all i

However, as indicated above this would add considerably to the computational problems. The number of alternative new aircraft over a reasonable time span is likely to be quite small so that it is almost always feasible to locate the global optimum by finding local optima for each possible combination of new aircraft additions and then adding the ϕ_{it} to these, the optimum would then be the lowest of the resulting costs.

A numeric illustration of a limited version of the model

In order to be able to run a simple model on a time sharing basis in order to illustrate some of the possible uses of such a model, a number of simplifications were made in order to reduce the size.

Basically the model considered is of an airline operating on the three route classes postulated (i.e. short, medium and long) using at present three aircraft types denoted A1, A2, A3. The demand on all routes is expanding and the period to be considered is the next 4 years (which for reasons of space is considered as 2x2 year periods). The data available concerns:

- (1) The number of flights each aircraft can make in one period.
- (2) The cost for each flight for each aircraft on each route type. (Depreciation and maintenance costs are not included for reasons of space but raise no significant problem, they simply relate to total aircraft owned rather than used.)

- (3) The number of seats available on each aircraft.
- (4) The present makeup of the fleet in terms of aircraft types.

The problem

The airline is considering the purchase of new aircraft to meet demand. It can do this in either of two ways: (1) buy more aircraft of type A1 or a very similar aircraft with the same operating characteristics or (2) buy “Jumbo jets” (type A4). The crucial question is whether the cheaper operating costs of the A4’s more than outweigh the (large) cost for setting up a fleet of Jumbos with their attendant equipment.

The models

The basic data relevant to the problem is tabulated in Figure 1. Figure 2 shows the computation of:

- (i) The total cost of operating an aircraft on a route in a given period and
- (ii) the number of seats available from operating a certain aircraft on a certain route in a period. The model considers two periods with the demand shown in Figure 3.

The next important simplification is that the airline has no aircraft which must be replaced in either period, nor does it contemplate the possible sale of any aircraft during either period (this simplification means that we can in fact separate the periods and solve each separately; however, for illustrative purposes the two period model will be set up).

Fig. 1.

Basic model data

Aircraft type	No. of Seats S_i	Present No. in fleet	No. of flights/Period F_{ij}			Cost/flight C_{ij} , £'000's*		
			Short haul	Medium haul	Long haul	Short haul	Medium haul	Long haul
A1	180	12	1000	600	500	16	14	12
A2	160	4	1000	600	500	20	16	10
A3	120	10	2000	800	x	8	10	x
A4	450	0	x	x	400	x	x	6

* At present day costs. N.B. A x represents either a technical infeasibility or a management decision, i.e. it would not possible to use Jumbos on domestic routes even if it were profitable.

3. daļa

Fig. 2.

Period costs and capacities

Aircraft	Cost per period, £m (F_{ij} C_{ij})			Seats per period,000's (F_{ij} S_i)		
	Short	Medium	Long	Short	Medium	Long
1	16	8.4	6	180	108	90
2	20	9.6	5	160	96	80
3	16	8	x	240	96	x
4	x	X	2.4	x	x	180

Fig. 3.

Demand forecasts (in 000's of seats required)

	Period 1	Period 2
Short haul	1200	1600
Medium haul	300	600
Long haul	1200	1800

Nomenclaturen

Let

x_{1m} = the number of aircraft of type 1 allocated to medium routes in period one (etc.) ($X_{18}, X_{1l}, \dots$)

and

X'_{1m} = the number of aircraft of type 1 allocated to medium routes in period two (etc.) ($X'_{18}, X'_{1l}, \dots$).

Model (1). A simple one period model was for the first period (during which the A4 aircraft is not available). The total operating costs is given by

$$C = 16X_{18} + 8.4X_{1m} + 6X_{1l} + 20X_{2s} + 9.6X_{2m} + 5X_{2l} + 16X_{3s} + 8X_{3m}$$

And the problem is

$$\min \{C\}$$

Such that

$$\left. \begin{aligned} 180X_{1s} + 160X_{2s} + 240X_{3s} &\geq 1200, \\ 108X_{1m} + 96X_{2m} + 96X_{3m} &\geq 300, \\ 90X_{1l} + 80X_{2l} &\geq 1200, \end{aligned} \right\} \text{demand constraints}$$

and

$$\left. \begin{aligned} X_{1s} + X_{1m} + X_{1l} &\leq 12, \\ X_{2s} + X_{2m} + X_{2l} &\leq 4, \\ X_{3s} + X_{3m} &\leq 10, \end{aligned} \right\} \text{aircraft availability}$$

The main purpose of this model is to illustrate the reparability of the final solution and as an aid in size restriction. The results are discussed below.

Model (2). The simple model was extended to two periods incorporating the following changes:

Those variables not in the solution to the first model were dropped. The changing patterns of tourist travel made possible conversion of the A2 aircraft into aircraft equivalent in capacity and cost to the A1 aircraft.

Costs escalated at approximately 10 per cent over the period considered and discounting was not to be considered.

As was pointed out above, due to size limitations it was necessary to take account of possible resales, retirements etc. outside the model. In general the periods considered would be connected directly via "aircraft inventory" constraints rather than implicitly by means of changes in the right-hand side of aircraft availability constraints.

The model was run in two phases:

Policy 1. Extend the present fleet by purchase of A4 aircraft; the budget constraints (not incorporated) limited the number of purchases to no more than four aircraft.

Policy 2. Extend the present fleet capacity by purchases of aircraft similar in characteristics to the existing A1's (i.e. no fleet set-up costs involved).

Using the nomenclature above Policy 1 is formulated as

$$\min\{8 \cdot 4X_{1m} + 6X_{1l} + 5X_{2l} + 16x_{3s} + 8X_{3m} + 9 \cdot 2X'_{1m} + 6 \cdot 6X'_{1l} + 17 \cdot 6X'_{3s} + 8 \cdot 8X'_{3m} + 2 \cdot 4X'_{4l}\} \\ \text{(includes } X_{2l}, \text{ see above)}$$

Subject to

$$\left. \begin{aligned} X_{1m} + X_{1l} &\leq 12, \\ X_{2l} &\leq 4, \\ X_{3s} + X_{3m} &\leq 10, \end{aligned} \right\} \text{aircraft availability in period 1,}$$

$$\left. \begin{aligned} X'_{1m} + X'_{1l} &\leq (12 + 4), \\ X'_{3s} + X'_{3m} &\leq 10, \\ X'_{4l} &\leq 4, \end{aligned} \right\} \text{demand in period 1,}$$

3. daļa

$$\left. \begin{aligned} 240X_{3s} &\geq 1200, \\ 108X_{1m} + 96X_{3m} &\geq 300, \\ 90X_{1l} + 80X_{2l} &\geq 1200, \end{aligned} \right\} \text{demand in period 2.}$$

$$\left. \begin{aligned} 240X'_{3s} &\geq 1600, \\ 108X'_{1m} + 96X'_{3m} &\geq 600, \\ 90X'_{1l} + 180X'_{4l} &\geq 1800, \end{aligned} \right\} \text{demand in period 2.}$$

Policy 2 is formulated exactly as Policy 1 except that:

The constraint on A4 purchases was set to zero, i.e. none purchased.

In order to meet demand, an expansion of the existing A1 fleet from 16 to 24 is included.

The full results of these models are shown in Figure 4 (variable values) and Figure 5 (dual values).

Fig. 4.

Values of solution variables for the models

	Single period model	Two period model under Policy 1	Two period model under Policy 2
X_{1s}	0	–	–
X_{1m}	2.22	2.22	2.22
X_{1l}	9.78	9.78	9.78
X_{2s}	0	–	–
X_{2m}	0	–	–
X_{2l}	4.00	4.00	4.00
X_{3s}	5.00	5.00	5.00
X_{3m}	0.625	0.625	0.625
X'_{1m}	–	4.00	4.00
X'_{1l}	–	12.00	20.00
X'_{3s}	–	6.67	6.67
X'_{3m}	–	1.75	1.75
X'_{4l}	–	4.00	0

Fig. 5.

Dual values for the model solutions

Constraint	Dual value	
	Single period model	Two period model (both policies)
Aircraft availability		
A1's in Period 1	0.60	0.60
A2's in Period 1	0.87	0.87
A3's in Period 1	0	0
A1's and A2's in Period 2	–	0.70
A3's in Period 2	–	0
A4's in Period 2	–	12.20
Demand		
Short haul in Period 1	1.33	16.00
Short haul in Period 2	–	5.86
Medium haul in Period 1	1.00	1.00
Medium haul in Period 2	–	1.10
Long haul in Period 1	0.73	0.73
Long haul in Period 2	–	0.81

Result

Short haul capacity is only taken up by the smaller aircraft. Long haul capacity is first met by allocating as many as possible of the cheaper A2's, the remainder being filled by the A1's. The rest of the A1's, being cheaper to operate on medium haul routes than the A3's, are allocated to these, the remainder being filled by the A3's.

Fig. 6.

Results for the single period model

Type	No. of aircraft				
	Short	Medium	Long	Idle	Total
A1	0	2.2	9.8	0	12
A2	0	0	4	0	4
A3	5	0.625	X	4.375	10

Total costs=£182.3m

- (3) As a result several A3's are idle in the total fleet utilization.
 (4) The total (optimum) cost of operations is 182m during the period.
 (5) The dual variable gives some interesting information with regard to possible savings: e.g. the ownership of one more A1 would save 600000 in period (1)

The results of model (2) are summarized in Figure 7 where:

The cost difference between the possible policies envisaged is 43. The question we have to ask therefore is "Does the set-up cost for a fleet of A4's exceed this amount?" (any difference in purchase costs, assuming no budgetary differences are effective, is taken up by the operating costs included in the model). If it does we are clearly better off (over this time horizon at least) with an extension to the existing fleet size.

Fig. 7.

Results for two period models

No. of aircraft					
Type	Short	Medium	Long	Idle	Total
A1	x	4	12	0	16
	x	4	20	0	24
A3	6.67	1.75	x	1.58	10
	6.67	1.75	x	1.58	10
A4	x	x	4	0	4
	x	x	0	0	0

Total costs: $\left. \begin{array}{l} \text{Policy1: } \lambda 440 \cdot 7m \\ \text{Policy2: } \lambda 483 \cdot 9m \end{array} \right\}$ two periods

As would be expected the number of A4's used is the maximum and the duals again tell us the expected return from relaxation of the purchase constraints: the purchase of an (incremental) A4 above 4 would generate savings of some 12m during the second period-again this raises questions as to whether our "budget" constraint should be relaxed.

The number of A3's in use in period 2 has risen to 8 so that between periods it might have been possible to sell off one aircraft (if scheduling problems allowed) with a consequent further saving.

Again the operating cost of the A1 on medium haul routes is lower than for the A3 so the A1 is "down-graded" as much as possible in each solution to satisfy the medium haul demand at some stage (where escalated operating

costs were sufficiently different) this might not be true and then A3's would be fully utilized and the A1's dropped from the fleet (an occurrence which is becoming commonplace as some existing jets of airline fleets become relatively too expensive to operate).

We might well question how an airline could implement either Policy 1 or 2 when faced with scheduling constraints which required aircraft to operate both short and long haul flights on a particular multi-stop route. The results imply that no aircraft should do this on economic grounds and it might be worth while to investigate whether a different scheduling arrangement seemed feasible. However, if it is required an additional constraint may be added to the model to force such a solution. The cost difference between the results would then represent the cost of forcing such "uneconomic" allocations.

Conclusions

- (1) The problem faced by an airline in expanding its fleet has elements of allocation, replacement and capital budgeting.
- (2) A number of elementary models of each of the problem areas was examined and many of them would lead to problems which were either almost impossible to formulate or were not viable for solution by existing methods.
- (3) This model is viable for solution on existing L.P. codes and its data requirements are closely allied to data available at present.
- (4) Although the model has been set up in a form of an airline capacity problem, its extension to any form of planning for expanding demand in conditions of technological improvement is straightforward. In particular the multi-period planning of road transport or ship fleets may be formulated in an almost identical manner.

Bibliography

1. D. Kirby (1959) Is your fleet the size? *Opl Res.* Q.10, 252.
2. J.K. Wyatt (1961) Optimal fleet size. *Opl Res.* Q.12, 186.
3. J. Gould (1969) The size and composition of a road transport fleet. *Opl Res.* Q.20, 81
4. R. B. Fetter (1961) A liner programming model for long range capacity planning. *Mgmt Sci.* 7, 372.
5. F. Hansmann (1968) *Operations Research Techniques for Capital Investment.* Wiley, New York.
6. H. M. Weingartner (1966) Capital budgeting of interrelated projects: survey and synthesis. *Mgmt Sci.* 12, 485.

Общая линейная модель планирования флота

Резюме

Цель данного исследования – минимизировать чистую текущую стоимость суммарных затрат на эксплуатацию и амортизацию флота за N период и при этом удовлетворить запланированный спрос на перевозку пассажиров. Понятие «амортизация» не подразумевает под собой поток наличных средств, это всего лишь удобный способ избежать проблем, связанных с конечной стоимостью флота в конце планируемого периода.

Flotes plānošanas kopējais linijsmodelis

Kopsavilkums

Pētījuma mērķis – pētīt summāro izdevumu tīrās tekošās vērtības samazināšanas iespējas flotes ekspluatācijai un amortizācijai N periodā, vienlaicīgi apmierinot pasažieru pārvadāšanas pieprasījumu. Jēdziens “amortizācija” nav saistīts ar līdzekļu plūsmu, tas ir tikai izdevīgs veids, kas ļauj izvairīties no problēmām, kas saistītas ar flotes vērtību plānotā perioda beigās.

**THE NEW INSTRUMENTS OF FINANCIAL SUPPORT
FOR SMALL AND MIDDLE-SIZED BUSINESS IN POLAND
IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION**

Some instruments available in Poland for the financial support of small and medium enterprises have been characterised in the paper. The newest tools which make up the original Polish solutions, managed by Polish institutions and financed to a significant degree or exclusively from domestic resources have been selected.

The review made testifies to a dynamic development of financial environment for small and medium enterprises in Poland. On the one hand, this is the answer to the needs of smaller units which because of limited own resources must rely more on external resources than others, and on the other hand, this is the expression of the appreciation of the role and importance of SMEs in the Polish economy. At the same time, nothing indicates that in the subsequent years this process may be slowed down. On the contrary, a further development and strengthening of a network of institutions which aim to support financially SMEs is one of the crucial priorities and guidelines for aid programmes for the years from 2007 to 2013. As we can see from the earlier experience, the engagement of the European Union resources related first of all to the implementation of the Sectoral Operational Programme 'Improvement of the Competitiveness of Enterprises' (described on the example of loan funds) shall continue the strengthening and improvement of the whole system¹. On the other hand, we may expect, as indicated by the examples of technology loans and those for innovations, a still further specialisation in the instruments addressed to SMEs, and their orientation to the solution of more precisely defined problems. We may presume that this makes up an answer to the changing challenges (partly following Poland's accession to the European Union) which are faced by Polish economy and units, acting therewithin. In this context, it is important for the specialisation of the instruments oriented at SMEs not to limit their availability. Only such tools whose potential beneficiaries can be easily available shall be efficient.

Keywords: small and middle-sized business, instruments or financial support.

---

¹ *Lajos Boros*, Doświadczenia i perspektywy rozwoju sektora finansowego w Europie Środkowo – Wschodniej, *Zeszyty BRE Bank – CASE 54*, Warsaw 2001, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/ShowFileDescription?pageId=11501&fileId=4548>, November 2006.

Due to the role played in the economy by small and medium enterprises together with their importance in counteracting unemployment, the Community as an entirety, as well as, the individual Member States attach particular significance to the support of the SMEs sector. Small and medium enterprises are treated more and more frequently as important participants of economic life. In consequence, the aid to SMEs is very significant in the strategy of the Union and of its individual Members.

This paper is a presentation of selected financial support instruments for small and medium enterprises which function in Poland with a particular attention paid to newest solutions offered in 2004 and later or already after Poland had joined the European Union. Although, there are many more support instruments directed to SMEs² – starting from not reimbursable aid within operating programmes, co-founded from the Union resources and State public aid³, through micro-loan funds, regional and local guarantee funds, lease associations up to venture capital funds⁴ and the quotations of commercial banks⁵ better or worse adjusted to the needs of SMEs – but those selected ones which were introduced after the accession to the Community may be deemed a trial to respond to the challenges which are imposed on Polish small and medium enterprises by the Single European Market.

All the instruments discussed have the nature of reimbursable aid, and they are Polish solutions implemented mainly or exclusively from national resources and managed by Polish institutions.

---

² Jankiewicz S., Wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw jako priorytet polityki gospodarczej, *The Academy of Economy Publishing House in Poznań* 2004, p. 75.

³ System pomocy publicznej dla MSP w Polsce – zapotrzebowanie małych i średnich przedsiębiorstw na pomoc publiczną, *Survey carried out as commissioned by the Polish Agency of Enterprise Development by CEM The Institute of the Market and Public Opinion Survey in 2004*, PARP 2005, <http://www.parp.gov.pl/index4.php>, November 2006.

⁴ Inne formy pozyskiwania kapitału – fundusze inwestycyjne typu venture capital, *e-MSP Pakiet edukacyjno – informacyjny IV*, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/ShowFileDescription?pageId=11501&fileId=5533>, November 2006.

⁵ Finansowanie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, *Polish Foundation of Promotion and Development of Small and Medium Enterprises, September-November*, <http://www.parp.gov.pl/index4.php>, November 2006,

Gruszka B., Rola kredytu w finansowaniu nowo powstających i wprowadzających nowe technologie podmiotów gospodarujących, [in:] Rytlewska G. (ed.), *Bankowość detaliczna*, Polish Economic Publishing House, Warsaw 2005, p. 271.

1. Loan funds

One of the basic and most effective sources for financing of small and medium enterprises are loan funds granting financial support in the form of loans and through the creation of a positive loan history preparing the enterprises of SMEs sector to effective financing from the banking system. Owing to the financial support of funds, the position of micro and small enterprises may strengthen. This helps to create positive patterns of entrepreneurship whose effects are mostly visible for the local community.

Although, the first loan funds came into being in Poland within the Phare Programme of Local Initiatives still in 1990s (all funds associated in the Polish Association of Loan Funds (PSFP), apart from the Olsztyn Association of Private Trading and Services which has been running loan business since 1979, came into being between 1992 and 2005⁶. Most funds were created in 1996, but over one half of those functioning in 2005 were founded as late as after 1996) however, their boom started mainly after 2000⁷. In 2002 the Polish Association of Loan Funds was founded. It supports the activities of funds and represents their interest at the all-Poland level (earlier, the funds were dispersed and very weakly represented their interest at higher levels). The purpose of the Association is to create and develop a strong and independent system of loan funds which facilitates effective financing of the commencement and development of micro, small and medium enterprises.

In subsequent years, the development of the system was very dynamic. Only in 2003, the capital of the funds was increased by 42% (to a large extent, owing to the support of the Bank Gospodarstwa Krajowego (National Economy Bank) and Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP) (Polish Agency of Enterprise Development) (PAED)) reaching about 160 M PLN. As on 31st December 2004, 74 institutions which ran loan funds acted in Poland. They had at their disposition a total loan capital at an amount of 437.8 M PLN⁸. In 2005, the number of the institutions grew up

---

⁶ Pluskota P., Finansowe wsparcie rozwoju mikro i małych przedsiębiorstw przez system funduszy pożyczkowych, [in:], Filipiak B. (ed.), *Ekonomiczne i organizacyjne instrumenty wspierania rozwoju lokalnego i regionalnego, Problemy zarządzania, finansów i marketingu, Nr 10, Uniwersytet Szczeciński, Zeszyty naukowe, Nr 437, Szczecin 2006, p. 489.*

⁷ Garski K., KTO pożyczczy, KTO poręczy, KTO..., *Businessman Magazine, March 2005, <http://www.nowybiznes.edu.pl/jclep.nsf/web-information/CMPJFC05-5940306>, November 2006.*

⁸ Fundusze Pożyczkowe w Polsce wspierające mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa wg stanu na 31 grudnia 2005, *RAPORT Nr 3/2005, Polish Association of Loan Funds, Szczecin, June 2005, <http://www.psfp.org.pl/raporty/raporty.html>, November 2006.*

to 75. In total, they ran 81 loan funds and had at their disposition a capital of 558.2 M PLN (the increment of the loan capital between 2004 and 2005 in relation to the balance as at the end of 2003 was as much as 51.6% i.e. 190 M PLN, of which 70 M PLN fell to 2004, and 120 M to 2005).

From the beginning of its business up to the end of 2005, the funds granted 112.2 K of loans with a total value of 1,611.9 M PLN.⁹ In 2005 only, the number of loans granted reached 16,005, and their value – 240,817 K PLN. At the same time, when compared to the balance at the end of 2004, there was a rather dynamic increase of the loan capital and loans granted, both in number and value: the loan capital increased by 120.3 M PLN (by 27.5%), the number of loans – by 16 K (16.6%), and their value – by 240.8 M PLN (by 17.6%). The average value of loans counted to all loans granted up to 31st December 2005 was 14.4 K PLN (it was increased insignificantly when compared to the balance at the end of 2004).¹⁰

Amongst the loans granted by the funds, those designated for investment purpose prevailed and made up about 2/3 of all loans granted. The loans were granted to enterprises dealing with trading and to service business. The largest number related to the least significant loans – up to 10 K PLN, but the share of the loans ranging from 10 K PLN to 30 K PLN was also important. The loans granted to micro-enterprises prevailed.

It is estimated that as a result of loans granted up to now by institutions which run funds it was possible to create 40.7 K new jobs (5.4 K in 2005 only).

Foreign resources (24.9 %) take up the largest share in the financing of the funds loan capital, the resources from the State budget (20.8%) take up the second place. As to the share of local governments it is very insignificant (1.7%). At the same time, the aid funds of EU gain more and more importance. They have been awarded since 2005 within the Sectoral Operational Programme 'Improvement of the Competitiveness of Enterprises' (SPO WKP). Additional capital contribution to the loan funds within sub-section 1.2.1 of the Programme had a very crucial importance for the growth of their activities. In three application rounds, 59 applications submitted by 39 institutions running loan funds were approved to

---

⁹ Fundusze Pożyczkowe w Polsce wspierające mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa wg stanu na 31 grudnia 2005 r., RAPORT Nr 5/2005, Polish Association of Loan Funds, Szczecin, May 2006, <http://www.psfp.org.pl/raporty/raporty.html>, November 2006.

¹⁰ Piotrowska – Trybull M., Instytucje otoczenia biznesu i ich wpływ na konkurencyjność regionu, *Scientific Society in Włocławek, Włocławek 2005, p.36.*

be given support. Since the moment of Programme starting in 2004, up to the end of the third application round (30th November 2005) the total amount of support granted was 346,060 K PLN.

In 2005, the funds which implement SPO WKP projects granted 1,793 loans (11.2% of all loans granted in 2005) totalling to 72,600 K PLN (30.1% of the total value of loans granted in 2005). The share of structural resources in the loan capital as at the end of 2005 amounted already to 10.3%. At the same time, these resources made up nearly a half of 2005 increment of the loan capital which confirms their crucial role in the process of fund capitalisation and, moreover, it raises their loan potential for the future. This is of material importance if in the financial prospect for 2007–2013, the support to the institutions of business surrounding, loan funds of which shall make up one of priorities of the operating programmes oriented not only to the direct but also to indirect support of Polish enterprises¹¹. The possibility to capitalise loan funds which as a result will contribute to their larger efficiency and flexibility has extremely great importance in Polish conditions. The lack of access to external capital has been the main barrier for the development of smaller enterprises, and the funds adjusting their offer to this type of beneficiary create a chance to mitigate it. The dynamic development of SMEs means not only more jobs (as indicated above) but also a very serious impulse for the development of entrepreneurship. Regional and local governments may and shall have a crucial share in the support of this process if they are interested in fostering the economic development of the local markets.

2. The Fund of Union Guarantees

Amongst new financial instruments, the attention shall be drawn to the 16th April 2004¹² Act cited above and the Fund of Union Guarantees (FPU) run by the Bank Gospodarstwa Krajowego (the National Economy Bank). The legal purpose for the fund is to increase the potential for the

---

¹¹ *It refers in particular, to the Operational Programme of Innovative Economy and the Regional Operational Programmes implemented by individual provinces, in which an average of 30% of the whole resources are designated to support entrepreneurship. See.: Instrumenty finansowe dla przedsiębiorców dostępne w Regionalnych Programach Operacyjnych 2007–2013 oraz w PO RPW, Ministry of Regional Development, Department of Regional Programmes' Coordination, Warsaw, September 2006 r., http://www.parp.gov.pl/doc/forum/forum06/formu6_1_07.pdf, November 2006.*

¹² *16 kwietnia 2004 Act on the Union Guaranty Fund, J.of L. 2004, No 121, item 1262.*

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

---

use of the European Union resources and more precisely, to support Polish entrepreneurs, local governments and their associations which implement the projects co-financed by the Union. The following enterprises may avail themselves of the resources of the fund:

- 1) the loan takers, notwithstanding their legal form, which/who implement in the territory of Poland projects co-financed from EU resources (in particular, investment, training and research ones);
- 2) the enterprises obliged to be granted guaranties of good performance of the contract or guaranties for the implementation of the undertaking to carry out a project subsidised by EU;
- 3) enterprises which were not awarded EU funding for the project being implemented (in which case the guaranty is given on the principles of the National Fund of Loan Guarantees).

The guaranty from the resources of the Fund makes up a form of security for the payment of the loan which the users – the entrepreneur, the local government units (their association) or sub-contractors which participate in the implementation of the project co-financed from EU – may be awarded to be granted a loan to implement the undertaking. This allows the same loan takers who have no sufficient assets or who want to use the loan as security to implement the project subsidised from EU resources. The basic advantages which are achieved by the loan taker are primarily: the access to the funding of project with the share of the European Union aid resources, failing to have satisfactory security and being granted access to the loan despite of a short loan history and the assets owned at a small value, not acceptable as a reliable security for the loan.

The guaranties of the FPU are granted for a maximum of 80% of the amount¹³ and simultaneously up to the zloty equivalent of 5 M EUR, and they are in force since their entering into force for a period which does not exceed by more than 3 months the period of loan or for a shorter period of time as they may be granted at each stage of undertaking implementation and funding. The basic security for the guaranty of the loan payment is a sola promissory note in blanco without a protest clause. In case of entrepreneurs for whom the risk of liability payment is high, BGK may require establishing of additional securities.

---

¹³ In accordance with the original wording of the FPU Act, the maximum amount of guaranty amounted to 70 % of the loan value, See.: Nowelizacja ustawy o Funduszu Poręczeń Unijnych weszła w życie, Ministry of Economy, <http://www.mgip.gov.pl/Wiadomosci/Przedsiębiorcy/FUNDUSZ+PORECZEN+UNIJNYCH.htm>, November 2006.

In the procedure of guaranty granting by FPU, a significant help for potential beneficiaries is the fact that these applications for their granting by BGK are submitted in the bank where the applicant applies for the loan, and the decision on its grant or refusal is adopted relatively quickly. If the documents submitted give rise to no doubts, BGK grants the guaranty within 15 days. The amount of commission for the guaranty depends upon the length of its duration, and it ranges from 0.5 to 1.5% of the amount covered by the guaranty which means that it is cheaper than other security forms applied, such as for instance the mortgage.

The offer of the Fund seems to be very attractive, in particular, since the moment when the amendment to the Act on FPU has come into force. The latter extended the group of potential recipients and products offered by the Fund. It is estimated that owing thereto, over 2.6 billion PLN may be directed to Polish small and medium enterprises and local governments of which it is to be at least 200 M PLN in 2007 only. *If this were achieved, the effects would be mostly positive, opening to many entrepreneurs the access to external capital whose lack they indicated as one of the most important development barriers. In this sense, the extension of a group of potential beneficiaries of the fund by the companies which do not use any subsidies from the Union may be very important. Owing to this, the interest in guaranties shall increase when compared to that noted up to now.*

3. Loans for innovativeness

The next interesting financial instrument is the loan established in 2004¹⁴ for the implementation of investments of innovative nature, financed from the resources of PAED. The investment of innovative nature means the one which is related to the preparation and starting of new and improved materials, products, facilities, services, processes or methods designated to be introduced into the market or for other practical use. Small and medium entrepreneurs who have their business set up in the territory of Poland may apply for a loan to implement such investments. The implementation of the results of research and development works, the purchase of domestic or foreign licences, the purchase and assembly of machines or facilities, the construction, upgrading and reconstruction of

---

¹⁴ *Regulations by the Minister of Economy and Labour dated 17 August 2004 on financial aid unrelated to operational programmes granted by (PARP) J.of L. No 181, item 1877 as amended.*

3. daļa

Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā

---

buildings or installations necessary to introduce innovations are eligible for this loan. The amount of the loan granted for the period up to 6 years may not go beyond 75% of the expenditure eligible therefore and the zloty equivalent of an amount of 500 K EUR. The loan is paid in tranches whose value may not exceed the equivalent of 100 K EUR. The only derogation from this principle when it is admitted to join tranches is the situation in which the value of machines or facilities purchased within the project is higher than the limit of 100 K EUR. Any increase in the amount of the tranche paid out to the entrepreneur requires, however, in any case, an individual consent of the President of PAED. It is possible to give a grace period in the payment of the loan, however, in no case may it exceed two years and the period planned for the implementation of the undertaking. The interest on the loan is fixed in the whole period of payment, and it equals the referential rate defined by the European Commission published in the Official Journal of the European Union in force on the day when the loan contract is concluded. The payment of the loan together with interest takes place in quarterly instalments, payable up to the last calendar year of a given quarter.

4. The technology loan

Another instrument with a destination similar to the loan for innovations is the technology loan¹⁵. In accordance with the legal definition, this is a loan which may be partly cancelled on principles defined in the Act, granted for technological investment or an investment which means the purchase, implementation and start up of a new technology or the implementation of the entrepreneur's own technology. The new technology is understood as that which has not been applied in the world for more than 5 years. The technology loan is granted by the Bank Gospodarstwa Krajowego from the resources of Fundusz Kredytu Technologicznego (Technology Loan Fund) – created mainly from the State budget resources¹⁶ – on terms which do not derogate from the terms offered in the market (in accordance with the principles for interest on loans granted to businesses by the BGK i.e. according to the changeable interest rate WIBOR 3-months increased by a fixed BGK margin¹⁷) however, subject to a possibility to

---

¹⁵ 29 July 2005. Act on several forms of innovative activity support J. of L. 2005, No 179, item 1484.

¹⁶ Portal Innowacji, <http://www.pi.gov.pl/default.aspx?docId=1868>, November 2006.

¹⁷ <http://www.bgk.com.pl/fundusze/flkt.jsp>, November 2006.

cancel a part of the capital amount of the loan. The amount of the loan - with the minimum own input of the entrepreneur being assured at a level of 25% of the investment value for which the loan is designated, may reach up to the equivalent of 2 M EUR, and the amount of redemption up to 1 M EUR, and at the same time up to 50% of the amount of the capital being used (in the case of investments implemented in Warsaw or Poznań, the total amount of redemption may not exceed 30%, and in Wrocław, Kraków and Three Cities (Trójmiasto) – 40% of the expenditure incurred to implement the investment)¹⁸. The technological loan is granted for a period of up to 6 years with a possibility to get an annual grace in the payment of loan capital. The basis to cancel a part of the loan is the expenditure being incurred by the loan taker in relation to the technological investment and designated for strictly defined purposes, whereby it may take place only after the loan taker has started the sale of goods and services which were created as a result of its investment financed by the technology loan being implemented, pursuant to invoices presented by the loan user which confirms the value of the sales made.

In 2005, the amount of the Technology Loan Fund was established as 120 M PLN. Additionally, in the State budget for 2006, its funding at an amount of 50 M PLN was planned, owing to which an amount of 170 M is available between 2005 and 2006.

The applications for the technology loan may be submitted only in April, July and October, which means that in 2005 (the Act was introduced on 21st October) the entrepreneurs had very short time to submit their applications. Despite this fact, the interest turned out to be great, and 30 applications for an amount of over 70 M PLN were submitted¹⁹.

On the other hand, this means a less significant interest in the loan than theoretically possible (the available resources for 2005 were larger than the amount of the aid applied for). We may assume that the criteria for the access to the loan, similarly to the loan for innovations, turned out to be impossible to be fulfilled for a significant part of Polish SMEs. The pressure on innovativeness – justified otherwise – in practice must have closed the access to these instruments to many entrepreneurs. In this situation, it would be justified to consider such changes in the solutions being in force for both instruments, to make them attractive in future for a larger number of potential customers.

---

¹⁸ http://www.um.wolomin.pl/urzadz/strategia/pliki/kredyt_tehnologiczny.pdf, November 2006.

¹⁹ <http://gospodarka.gazeta.pl/firma/1,70165,3038531.html>, November 2006.

Bibliography

1. Gruszka B., Rola kredytu w finansowaniu nowo powstających i wprowadzających nowe technologie podmiotów gospodarujących, [in:] Rytlewska G. (ed.), Bankowość detaliczna, Polish Economic Publishing House, Warsaw 2005.
2. Jankiewicz S., Wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw jako priorytet polityki gospodarczej, The Academy of Economy Publishing House, Poznań 2004.
3. Pluskota P., Finansowe wsparcie rozwoju mikro i małych przedsiębiorstw przez system funduszy pożyczkowych, [in:], Filipiak B. (ed.), Ekonomiczne i organizacyjne instrumenty wspierania rozwoju lokalnego i regionalnego, Problemy zarządzania, finansów i marketingu, Nr 10, Uniwersytet Szczeciński, Zeszyty naukowe Nr 437, Szczecin 2006.
4. Piotrowska-Trybull M., Instytucje otoczenia biznesu i ich wpływ na konkurencyjność regionu, Scientific Society in Włocławek, Włocławek 2005.
5. Garski K., KTO pożyczczy, KTO poręczy, KTO..., Businessman Magazine, March 2005, <http://www.nowybiznes.edu.pl/jc/ep.nsf/web-information/CMPJFC05-5940306>
6. Boros L., Doświadczenia i perspektywy rozwoju sektora finansowego w Europie Środkowo – Wschodniej, Zeszyty BRE Bank – CASE 54, Warsaw 2001, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/ShowFileDescription?pageId=11501&fileId=4548>
7. Finansowanie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, Polish Foundation of Promotion and Development of Small and Medium Enterprises, September–November 2000 r., <http://www.parp.gov.pl/index4.php>
8. System pomocy publicznej dla MSP w Polsce – zapotrzebowanie małych i średnich przedsiębiorstw na pomoc publiczną, Survey carried out as commissioned by the Polish Agency of Enterprise Development by CEM The Institute of the Market and Public Opinion Survey in 2004, PARP 2005, <http://www.parp.gov.pl/index4.php>
9. Fundusze Pożyczkowe w Polsce wspierające mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa wg stanu na 31 grudnia 2005 r., RAPORT Nr 3/2005, Polish Association of Loan Funds, Szczecin, June 2005, <http://www.psfp.org.pl/raporty/raporty.html>
10. Fundusze Pożyczkowe w Polsce wspierające mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa wg stanu na 31 grudnia 2005 r., RAPORT Nr 5/2005, Polish Association of Loan Funds, Szczecin, May 2006, <http://www.psfp.org.pl/raporty/raporty.html>
11. Instrumenty finansowe dla przedsiębiorców dostępne w Regionalnych Programach Operacyjnych 2007-2013 oraz w PO RPW, Ministry of Regional Development, Departament of Regional Programmes' Coordination, Warsaw, September 2006 r., http://www.parp.gov.pl/doc/forum/forum06/formu6_1_07.pdf

12. Nowelizacja ustawy o Funduszu Poręczeń Unijnych weszła w życie, Ministry of Economy, <http://www.mgip.gov.pl/Wiadomosci/Przedsiębiorcy/FUNDUSZ+PORECZEN+UNIJNYCH.htm>
13. Inne formy pozyskiwania kapitału – fundusze inwestycyjne typu venture capital, e-MSP Pakiet edukacyjny – informacyjny IV, <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/ShowFileDescription?pageId=11501&fileId=5533>

Новые инструменты финансовой поддержки малого и среднего бизнеса в Польше, в рамках Европейской интеграции

Резюме

Предприятия малого и среднего бизнеса играют большую роль в борьбе с безработицей и являются важными субъектами экономики, поэтому страны ЕС уделяют большое внимание поддержке сектора малого и среднего бизнеса. Данная статья предлагает набор инструментов финансовой поддержки вышеупомянутого сектора, которые успешно функционируют в Польше. Особое внимание уделено новейшим решениям, предложенным начиная с 2004 года.

Mazā un vidējā biznesa finansiālā atbalsta instrumenti Polijā ES integrācijas aspektā

Kopsavilkums

Darba autore raksturo dažus instrumentus, kas ir pieejami Polijā mazo un vidējo uzņēmumu finansiālajam atbalstam. Veiktā analīze parāda, ka Polijā notiek dinamiska mazo un vidējo uzņēmumu finansiālās vides attīstība. Īpaša uzmanība ir pievērsta jaunāko lēmumu analīzei, sākot no 2004. gada.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

1. daļa. Reģionālistikas aktuālie jautājumi Eiropas integrācijas kontekstā:

1. Elita Jermolajeva Dr.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Ekonomikas katedras vadītāja, docente elita.jermolajeva@gmail.com	3. Viktors Voronovs Dr. phil., Dr. sc.soc., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta vadošais pētnieks viktor.voronov@du.lv
2. Genadijs Gončarovs Dr.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes ekonomikas katedras asociētais profesors goncharovs@inbox.lv	4. Ganna Rešina Dr.oec., Baltijas Starptautiskās Akadēmijas profesore reshinaganna@inbox.lv

2. daļa. Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingš Eiropas integrācijas kontekstā:

1. Ilze Lapa Mg.oec., vadībzinību doktorante, Unilever Baltic, Lielo klientu nodaļas vadītāja ilze.lapa@unilever.com	4. Teodors Bikovskis Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes ekonomikas katedras lektors tbull@rambler.ru
2. Nikolajs Baranovskis Dr. habil.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes ekonomikas katedras profesors ief@adm.rtu.lv nikolajs.baranovskis@rtu.lv	5. Irina Petrova Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes doktorante irina.petrova@gmail.com
3. Einārs Ulnicāns Mg.oec., Rēzeknes Augstskolas lektors ulnicans@navigator.lv	6. Jekaterina Vozņuka Mg.oec., Baltijas Starptautiskās Akadēmijas lektore katja.bki@inbox.lv

7. Māris Igavens Mg.sc.soc., Rēzeknes Augstskolas lektors, Rēzeknes pilsētas attīstības aģentūras “Rēzeknes Biznesa centrs” direktors maris@rezekne.lv 8. Eduards Apens Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes doktorants eduards.apens@mail.ru 9. Sergejs Ignatjevs Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes doktorants, Baltijas Starptautiskās Akadēmijas lektors igs@bk.ru 10. Olga Lavriņenko Mg.oec., Mg. paed., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta asistente olga.lavrinenko@gmail.com olga.lavrinenko@du.lv	11. Vojcehs Kosedovskis Dr. habil.oec., Toruņas Nikolaja Kopernika Universitātes (Polija) profesors kosie@op.pl 12. Vera Boronņenko Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta pētniece vera.boronenko@du.lv 13. Viesturs Stūrainis Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas katedras lektors avots57@inbox.lv

*3. daļa. Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas
 Eiropas integrācijas kontekstā:*

1. Jurijs Baltgailis Dr.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes ekonomikas katedras docents j.baltgailis@btv.lv	2. Andrejs Zelčs Mg.oec., Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes ekonomikas katedras lektors andrejs.zelcs@hipo.lv

3. **Sandra Zelča**
Mg.oec., Daugavpils
Universitātes Sociālo zinātņu
fakultātes ekonomikas
katedras lektore
sandra.zelca@inbox.lv
4. **Aina Čaplinska**
Mg.oec., Daugavpils
Universitātes Sociālo zinātņu
fakultātes doktorante
aina.caplinska@hansabanka.lv
5. **Pavels Meņšikovs**
Mg.oec., Daugavpils
Universitātes Sociālo zinātņu
fakultātes doktorants
pavels.mensikovs@hansabanka.lv
6. **Edgars Račko**
Mg.oec., Daugavpils
Universitātes Sociālo zinātņu
fakultātes doktorants
edgars.rachko@nordea.com
7. **Dace Sitnika**
Mg.oec., Daugavpils
Universitātes Sociālo zinātņu
fakultātes ekonomikas
katedras lektore
DSitnika@cipari.com
8. **Nataļija Zolova**
Mg.oec., Daugavpils
Universitātes Sociālo zinātņu
fakultātes doktorante
Natalia.Zolova@parex.lv
9. **Karolina Sadowska**
Mg.oec., Toruņas Nikolaja
Kopernika Universitātes
(Polija) doktorante
kosie@op.pl

Korektore:
Mg. paed. **Inta Ostrovska**, Mg. philol. **Marina Cveka**
Maketētāja: **Līga Vērdiņa**
Tehniskā redaktore: **Marina Stočka**

Datorsalikums. Parakstīts iespiešanai 10.09.2007.
Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Pasūtījuma Nr. 53.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā «Saule» —
Saules iela 1/3, Daugavpils, LV-5400, Latvija.